

РАЪНО РАҲМОНБЕРДИ ҚИЗИ

ВАҚФ ЎРИК

Ҳикоялар, суҳбатлар, мақолалар

МАЖБУРИЙ НУСХА

**ТОШКЕНТ
„ИСТИҚЛОЛ“
2013**

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84(5Ў)7 - *Ушбу ағраб.*

Р 33

Ушбу китобимни мени бу ёруғ оламга келтирган, тарбиялаган отам Раҳмонберди ҳамда онам — биринчи муаллимам Азизахонимларнинг ёрқин хотираларига бағишлайман.

Муаллиф

Китобни нашрга тайёрлашда ва чоп этишда ўз маслаҳатларини аямаган ҳамда ҳомийлик кўрсатган инсонларга ўз миннатдорчилигимни билдираман.

84(5Ў)7

Раҳмонберди қизи, Раъно.

Р 33

Вақф ўрик: ҳикоялар / Р.Раҳмонберди қизи. — Тошкент: Istiqlol, 2013. — 224 б.

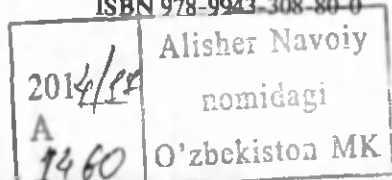
„ВАҚФ ЎРИК“ ҳикоялар, мақолалар ва суҳбатлар тўпламидан газета-журналларда айримлари чиққан, баъзилари дафтарда қолиб кетган бадиий ва воқеий ҳикоялар, маданий-маърифий, таҳлилий мақолалардан намуналар жой олган. Биз ҳикоялар ва мақолалар ҳақида гапириб, китобни тарғибот қилиш ниятидан узоқмиз. Фикр айтишни ўқувчининг ўзига ҳавола этамиз. Аммо ишонамизки, китобни ўқир экансиз, сиз кетган вақтингизга ачинмайсиз.

Ҳар бир муаллиф учун қандай бўлишидан қатъий назар, муштарийнинг фикри, қарашлари ниҳоятда қадрлидир. Танқидий фикрлари, таассуротларини ўртоқлашмоқ истовчи муҳтарам китобхонларимиз мулоҳазаларини ушбу: ranorahmonberdi@mail.ru эл.манзилга жўнатишлари, муаллиф билан учрашишни истовчилар нашриётимиз орқали боғланишлари мумкин.

УЎК: 821.512.133-3

КБК: 84(5Ў)7

ISBN 978-9943-308-80-0

42313
10 2

© «Istiqlol nashriyoti», 2013

„ҚУШЛАР БЕРМАС ҚАРЗГА ҚАНОТ...“

Раъно Раҳмонберди қизи...

Тўрткўлнинг ўзига хос ижодий муҳитида юртдошлари ва шеър-хонлар кўнглига чўғ ташлаб, пойтахтда Зулфия назарига тушиб, Устоз таклифи билан 1985 йили Тошкентдай шаҳри азимга, „Саодат“ жамоасига ишга келганини эшитганимда, етмишинчи йилларнинг бошлари, ТошДУ журналистика факультетида сиртдан ўқиб юрган Раъно Рамонова – бўйлари самбитдек, силлиқ қилиб таралган, узун, қалин кўнғир сочлари, латиф юз тузилиши, майсадек қошлари, ҳаё аралаш иссиқ боқишлари, ўзига ярашиб тушган қизил атлас кўйлаги... кўз олдимда намоён бўлади. Ўшанда мен факультетда методист бўлиб ишлардим. Сиртқиларнинг деярли кўпчилиги ёдимда қолган. Эсимда, Тўрткўлдан уч қиз – Лола, Раъно, Гулистон. Гулистон ҳозирда Қорақалпоғистоннинг катта шоираларидан, давлат арбоби. Лола ҳам маҳаллий давлат бошқарувиغا ўтиб кетганини эшитганман.

Ўша собиқ талаба Раъномизнинг пойтахтга ишга келганидан, тўғриси, дилдан қувонганман. Менинг матбуот тарихига доир кандидатлик илмий ишим „Саодат“ журнали тарихидан бўлиб, бу жамоага ва унинг раҳбариятига ҳам руҳан яқин бўлиб қолган эдим. Зулфия опамиз ўшанда 70 ёшнинг бўсағасида бўлсалар-да, республикамиз ижодкор қизларининг қаламини зукколик билан кузатишлари, кадр танлашда адашмасликларига қойил қолганман. Раънонинг мақолалари ва ҳаётга муносабатида собиқ журъатли талабанинг улғайган жасоратини кўрганман. Негаки, ўша пайтда у – ўзига яраша катта оиланинг бекаси, бешта фарзанднинг онаси, бир қўлида қалам, бир қўлида рўзғори билан маҳаллий шароитда шаклланиб, изга тушган ҳаётини ишонч билан катта оқимга бура олди. Эски яқинлик, қадрдонликми, орамизда мустаҳкам дўстлик пайдо бўлди.

Дарвоқе, мен бу мақоламини Раънонинг 60 ёшга тўлиши муносабати билан унинг „Иқро“ китобини ўқиб ёзган эдим. У менинг самимий туйғуларимдан хижолат бўлганди: „ортиқча мақтаб юборибсиз, агар бирор жойда чиққудай бўлса хафа бўламан“, деб туриб олди. Мен бошқача ёзолмадим, шу билан қўлёмма тортмадан

жой олганича қолди. Яқинда ниманидир қидириб юриб, қўлёзмага кўзим тушиб қолди ва уни қайта ўқиб чиқдим. Ҳаммаси бор гап, кўшиб-қуралган бир нарсга кўзимга тушмади. Бир жойи, мен уни Абдулла Қодирийнинг „Меҳробдан чаён“ романидаги Раънога ўхшатганим, шеърлари ҳақидаги бир-икки фикрларим унга муболағга бўлиб кўринганди. Мана ўша сатрлар, у менинг ҳақиқий тасаввурим эди, уни яна айнан келтираман:

„... мен уни илк учратганимда А. Қодирийнинг „Меҳробдан чаён“ романидаги Раънога жуда ҳам ўхшашлигини кўнглимдан ўтказган эдим. Тарихий Раъно билан замонамиз Раъносида қандайдир бир руҳий яқинлик бордек эди. Агар А. Қодирийдек улуғ адиб ўзининг Раъносида „Раънонинг шеърий бир хуснини“ кўрсатганидек, уни „...фаъл ва закавотда ҳам ўктам, хон замонлари асрининг нодир учрайдиган якто, фозила қизларидан“ санайди ва „санашга ҳам ўзимизда мажбурият ҳис этамиз“, деб алоҳида бир меҳр билан тасниф беради.

Худди шунингдек, Шўро замонасида туғилиб, педагог отаси орзулагандек вояга етган Раънода ҳам ижодкорлик билан бирга ҳаётга тийрак кўз билан қараш, тарихга ва дунёвий билимларга қизиқиш, миллий қадриятларга амал ва эҳтиром, танлаган йўлига ишонч, ўзига хос жасорат сифатлари мужассамлигини туйганман. Буни унинг таҳририятга келган шикоят хатларига ва арз билан келган хотин-қизларга опа-сингилларча муносабатида, ноҳақликларга муросасизлиги, бир ишни охиригача етказишга бўлган ҳаракатларида кўрганман.

Айни қайта қуриш йилларида чиниқиб, матбуот қозонида қайнаган Раъно, кейинчалик Ўзбекистон Давлат матбуот қўмитаси, ЎзР ВМ ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита ва ЎзР Хотин-қизлар қўмиталарида масъул лавозимларда ишлар экан, қаламини қўлдан қўймади, диний-маърифий мақолалари билан матбуотда, суҳбатлари билан давраларда доим иштирок қилди. Унингча, инсон ўзига берилган умр ва ҳаёт неъматларида илоҳий муҳаббат, ишқ тимсолини кўра олсин. Буни сезмас экан, унда яшагани ёлгон:

*Ишқсиз дунёларга келганим ёлгон,
Бу ёруғ жаҳонда юрганим ёлгон.
Ростакам туғилиб яшашим зарур,
Йўқса, яшаганим, ўлганим ёлгон.
Ҳали мен юракни парча-парчалаб,
Ишқнинг йўлларига гулдай сочарман.*

*Чақмоқ чаққан сари вужудим титрар,
Жаладай шовуллаб, селдай тошарман.
Ишқсиз дунёларга келганим ёлғон.*

(„Тола нур“ китобидан. „Камалак“ н., 1994 й.).

Раённинг дастлабки шеър ва ҳикоялари „Қорақалпоғистон“ нашриётида умумий тўпламларда чоп бўлиб турди. Унинг мустақиллигимиз билан вобаста илк мустақил китоби камгина (минг) нусхада чоп этилган бўлса-да, ўз ўқувчилари кўнглига „тола нур“ мисол оқиб кирди. Китобга сўзбоши ёзган Ўзбекистон халқ шоираси Ойдин Ҳожиева тўғри таъкидлаб ўтганидек: „Раённинг дардлари, туйғулари жонсарак, куйгунчак дилнинг қаламгагина айтган изҳори, майин бир шивирлаши“ дир. Инчунин Раёнодаги янги давр руҳи, масъулиятини англаш туйғуси ўлароқ, руҳоний чуқур эврилишни айнан ўша китобда, „Ўзимга“ деган шеърда ҳис этамиз:

*Энди сен ҳақиқий одам бўлишинг керак,
Ишонч-у, меҳрга муносиб.
Энди оёқни ерга маҳкам тираб,
Тинимсиз ишлашга киришиш лозим.*

Кўп ўтмай „Кечир она ер“ („Қорақалпоғистон“ н. 1995 й.), „Тирилиш“ („Қаторгол-Камолот“ н. 1999 й.) шеърый китоблари дунёга келди. У „Руҳимдаги ёзувлар“ шеърда ҳар қандай мустаҳкам салтанат каби, инсон ҳам келадиган ҳисоб олдида ожизлигига ишора қилади:

*Қулоқ тутсам, тарих таҳида додлар,
Оҳуларни нишон олган сайёдлар,
Узоқ-яқин, паст-у, балланд, не зотлар,
Бир кун занжирларнинг узилмоғи бор.*

Шундоғ экан, кимсадан мурувват кутма, битта имкониятинг — Ҳақни маҳкам ушлаш имкониятингни бой берма, ана шунда майдон эгаси — ўзи „улуғ ҳакам“ дир:

*Демишлар фидо бўл, истама малҳам,
Ҳақдан кечма, ширин жондан кечсанг ҳам.
Ишқ майдони ўзи улуғ бир ҳакам,
Сулҳлар, битимлар тузилмоғи бор.*

Унинг шеърларида ҳаётга бўлган шукрона, ишқ иймоннинг ажралмас бўлаги бўлиб келади:

*Баҳорлар бош эгган бу олтин кузим,
Ишқ-иймон демакки, ёруғдир юзим.
Вақтики, ўзимдан ўзаркан сўзим,
Ҳали бир оятдек ўқилмоғим бор.*

Раъно шеърларидаги самимият, туйғуларнинг софлиги киши қалбини тозартиради ва ўқувчида шаффоф ҳиссиётлар туғдиради, маънавият дунёсини бойитади.

Васфиялар, лавҳалар, мақолалар ва ҳикояларни ўзида жамлаган педагогик-психологик руҳдаги „Руҳ манзаралари“ тўпламидан („Ўқитувчи“ нашриёти, 2003 й.) ижодкорнинг шахс руҳияти кечинмаларига доир лавҳалари ўрин олган. „Кўнгил салтанати“, „Авал ва охир қўшиғи“, „Остонага бир қадам“ каби руҳият васфиялари ўзининг ҳайратомуз ечимларида фикр тезлиги яшинга айланганини кўраемиз. Ижодкор „туйғуларининг булоқ сувидан тозаллиги“га, „боқий муҳаббат йўли... юрагининг оташига гулоб сепиши“га гувоҳ бўламиз. Жон олгувчи ўхшатишлар, ташбеҳларнинг „тилла ҳовури“ни ҳўплаймиз.

Қўлимда Раъно Раҳмонберди¹ қизининг янгигина тандирдан узилган, „Т. „Истиқлол“ нашриёти, 10 б.т.ҳажмда чоп этилган шеърлар ва кичик ҳикояларни ўз ичига олган „Иқрор“ номли китоби.

Китоб аннотациясида ёзилгани — „Ҳар гулнинг ҳиди бошқа, ҳар дилнинг диди бошқа“, деганларидек мавзулар айтиб битилган, ҳаёт ўша-ўша давом этаётган бўлса-да, ВАҚТ мудом сирлидир. Инсон ўзининг такрорланмас сўзи ва овози билан Вақтда қайта ва қайта туғилаверади“.

*Бир кон топдим, хазиналар тамом бисёр,
Борлиқ шунда — сабр, ризо, шукр, иқрор.
Энди менинг кузагимда фасли баҳор,
Иншааллоҳ, Дўстга аён сирларим бор.*

Раънонинг „Сўлмас, ҳеч замонда гулим“, „Бежавоб саволлар“, „Хуррият“, „Онагинам“, „Олтин олма“, „Дийдор“ туркумидаги шеър ва дostonларида ажодларимиз нафасларини сезгандек бўламиз ва айни вақтда Раънонинг ўзига, ўзигагина ўхшаган, бошқа-

¹ Кейинги вақтда Раъно отасининг исмини тўлиқ ва тўғри ёзаяпти.

ларнинг шеърийтини такрорламаган ўз қалами борлигини ҳис эта-
миз. Шоиранинг кўнгил жавҳарлари билан „Ҳаж йўлида“ жилолан-
ган муҳаббат экинларига бағримизни очиб, тўйиб шимирамиз. На-
тижада шеър қалб гавҳарингизга айланаётганини ҳис этасиз, Ярат-
ган олдида тозаланасиз.

Шоира тўртликлари фитратингизни бойитса, „Бежавоб савол-
лар“ фикрлашга ундайди.

*Вақтики, сўзга жон инади,
Сўз тулпор, сўз турур суворий.
Сўз ишғаб, кулишни билади,
Сўз буюк неъматдир илоҳий...*

„Хуррият насими“ (Зулфия) Раъно Раҳмонберди қизи юрагига
„лаҳча чўғ“ солиб, „илоҳий неъмат“ бўлган сўз мулкини сарбаланд
тутади ва „маърифат мулкида мукамал аҳлоқ“га „саловату салом-
лар“ айтади.

Мағзи тўқ, пурмаъно, самимий ташбеҳлар, муаллифнинг ўзига
хос ширали изҳорлари, малол келмайдиган, балки вулқондек жойига
тушган муболага ва таснифлар, фалсафий мушоҳада, тозаланиш ва
ёруғ юз билан Ҳаққа етишмоқ орзуси:

*Майли бу дунёда соил бўлай мен,
Бўлсам ё Ҳақ деган шоир бўлай мен.*

каби муножотлар шоиранинг „Олтин олма“, „Дийдор“ туркумлари
билан ҳамоҳангдир. Яна „Агар бу муҳаббат бўлса...“, „Иқро“, „Эй
сен...“, „Рухсиз, кайфиятсиз...“, „Ҳаж соғинчи“, „Икки гул“,
„Сукут“, „Насиб этсин десанг“, „Дийдор“ каби шеър ва ғазаллари
шоиранинг „бўй-у баста“ни кўрсатиш билан ижодида анча илгари-
лаш содир бўлганини ҳам изоҳлайди. Ўқувчи руҳи нурга чўмилга-
нини ҳис этади.

*Фарқи дарё исёнлар ичра,
Сабр садафидан дур тердим.
Ип ўтказдим кўксин қоқ тешиб,
Фарёдидан ўзимга келдим...*

ёки

*Алвон тўнларингни киярман, Дунё,
Куйдирганинг сари суярман, Дунё.*

Шоиранинг „Онажон“ туркуми ички бир армон билан ўқилади:

*Кимдир тўхтар, тўхтамас ҳаёт,
Ўз-ўзидан ортмас бирор зот,
Қушлар бермас қарзга қанот,
Соғинганда уча билмадим...*

ёки

*Она ватан, она бешик, нозбўй ҳидли йўлкалар,
Вафодор ит пешвоз чиқиб оёқларга суркалар,
Биз борганда тахтдан тушса, шойи, атлас кўрпалар,
Тўлин ойдек тўлишгайдир сийратингиз, онажон.*

Шоиранинг кўплаб шеърлари мағзи тўқ ёнғоқни эслатади. Уни балки бир марта ўқиб мағзини чақа олмассиз. Лекин ўқиганингиз, ҳис қилганингиз сари у сизни ўзининг ёруғ, латиф, ҳайратли оламига етаклайди, кайфият бағишлайди.

Замондошимиз, дўстимиз Раъно Раҳмонберди қизини етуклик бекати, қутлуғ ёши билан табриклар эканман, назаримда, „фазл ва заковатда“ ҳам, жасорату шижоатда ҳам ҳар иккала Раънодаги ўхшашликни айтгим келади, гарчи шоирамиз эътироз қилса ҳам.

Устоз Зуфияхоним айтганларидек эл-юрт олдидаги „божли“ - ликни ҳар нафас ҳис этиш воситаларидан бири, қалбларга йўл очувчи „Иқро“ китобингиз муборак бўлсин.

Ушбу тақризни ёзишдан мақсад ўсиб, улғайиб бақувват дарахтга айланган, ўзи ёзганидек,

„Дунё боғларидан, бўстондан узоқ,

Саҳрода бир сарв, сафо бўлган...“ ижодкорни таваллуд айёмлари билан қутлаб, унга матбуот орқали ўз меҳрим ва ишончимни билдириш эди. Афсус, Раънонинг эътирози билан тақриз уч-тўрт йил тортмада қолиб кетди.

Яқинда мен унинг „Истиқлол“ нашриётида яна бир китоби тайёрланаётганини эшитдим ва ушбу кўлёмани нашриётга лутфан элтиб, муҳаррир Жаббор Раззоқовга топширдим ва китобга кири-тишларини, бу муаллиф ва китобхон учун ҳам бирдек совға бўлсин, деб илтимос қилдим.

*Ҳурмат билан Марҳамат АЛИМОВА,
тарих фанлари номзоди.
2009 – 13 йил, сентябрь ойи.*

ВАТАН – СЕВГАНЛАРНИКИДИР

Биз, шу азиз Ватаннинг бахтли фуқаролари бугунги кунда бизга бебаҳо қадриятлар, маънавий бойликлар қолдириб кетган аждодларимиз билан ҳақли равишда фахрланамиз. Ҳар биримиз камида беш-ўн алломанинг муборак номларини ёд биламиз... Қилган ишларидан хабардор бўлмасак ҳам номларини ёдга олиб, нутқларимизни безаймиз. Шунисигаям шукур, аммо баъзан „Алпомиш“ни Навоий ёзганми?“ ёки „Навоий пайғамбар бўлган-а?“ каби сўзларини эшитганда, Навоийни ҳамма билмаслиги мумкин, аммо Пайғамбарни билмасликни тасаввурга сиедириш қийин. Қачон шунчаликка бориб етдик, дейман ўзимча. Зиёлинома бир киши динга эътиқод қилмасаям, тарихни, кечаги кунни билиши лозимку?! Ҳали биз, „ҳар куни ТВ кўриб, ахборот эшитадиган одамнинг маънавий даражамиз шу экан-да“, деган фикр кечади кўнгилдан. Муҳтарам Юртбошимиз „Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда“, деб турган бир пайтда ўзбек бўлиб, шу заминда яшаб, дини Исломга эътиқод қилиб, агар эътиқод қилмаган тақдирда, миллат тарихи сифатида бўлса ҳам Пайғамбарни билмайдиган дунёвий маълумотли кишини маърифатли инсон деб бўлармикан?

Беш-ўн одамга бош ўз даврасининг „авторитет“ шахслари (ҳеч бўлмаса, мансаби ҳурмати) „Алпомиш“ни билишлари лозим эмасми? Балки мен ноҳақдирман. Нима бўлганда ҳам (диний-эътиқодсиз замонлардан бошлаб) эсимизни танибмизки, шу кунгача ҳам эртақ ва дostonлар мактабларда (маънавиятимиз хазинаси сифатида) ўқитилган ва у шу кунларда ҳам таълим-тарбия соҳаси кун тартибида ўз ўрнини сақлаб келади. Шундоғ экан, биргалашиб

ечим топайлик, „арзимас“ кўринган қусурларимизнинг асосий сабаблари қасқда экан?

„Бу ёруғ оламда Ватан битгадир...“

„Миллий тилимизнинг қадри йўлида нималар қилмоқдамиз?“ дея савол ташларканман, ўзбекона андиша лоп этиб рўпарамга чиқади. Кўп миллатли Ватан бўлганимиз учун ҳам ҳар бир ўзбек фуқароси миллий мавзуда гап кетса, ўзимиздан аввал, бошқа миллатларнинг кўнглини ўйлашга, бошқалар нотўғри тушуниб қолмасмикан, деган андишага ўрганиб қолганмиз. Иккинчидан, аввалги замонларда „миллий тил, миллий давлат“ ибораларини тилга олганларнинг „миллатчи ва халқ душмани“ сифатида қатоғон қилинишларини унутиб бўлармиди?

Гап Миллий Ўзбекистон ҳақида борар экан, биз айтмоқчи миллатчилик Мустақил Ўзбекистонимизнинг мамлакат сифатидаги мавқеини мустаҳкамлашга ва миллатнинг бахт-саодатига қаратилган ватанпарварликдир. Чунки жаҳон халқлари она Ўзбекистонимизни ўз миллий паспортида белгилаб қўйилган Байроғи, Герби, Давлат тили, Миллий валютаси ва Мадҳиясига кўра ер курраси халқининг бир қисмини азалдан ва бугунда ҳам ўзбеклар ташкил қилгани боис ўзбеклар Ватани, Ўзбекистон сифатида танийдилар ва тан оладилар. Шу билан бирга юртимизда туғилиб ўсган ва шу юрт фуқароси бўлган бошқа миллатлар ҳам „Ватанни миллатчилик руҳи билан севиш“ деганда „Ўзбекистон умумий уйимиз!“ туйғусини ҳис қилсагина ягона миллий руҳ камол топади ва қудратли миллий давлат барпо бўлади, Ватанни миллий ва миллатчилик руҳи билан севишдек ягона муҳаббатга эришилади.

„Миллатларнинг миллий ифтихор туйғуси қай кўринишларда намоён бўлади?“ деган савол атрофида ушбу мақола-ни фикрлаб юрган кезларимда, Кабел ТВнинг „СофтС“ каналида ғалати бир рекламага кўзим тушиб қолди. Мана у: „Сергелийский филиал банка „Асака“ приглашает на работу в обменный пункт. Требуются девушки европейской

национальности в возрасте до 25 лет, со средним специальным образованием...“

Қайта-қайта ўқиб, тушунолмадик. Бу қандай эълон бўлди? Нега энди европа миллатига мансуб қиз бола, ёши ҳам айнан 25 да?! Ундан бошқачароғи бўлмас эканми? 26-30-40 ва ҳоказо ёшли Ўзбекистон фуқароси – эркакми, аёлми, Европами, Осиёми, пул санашни билишмас эканми? Дарвоқе, биз ўз она-Ўзбекистонимизда, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатланган ҳуқуқий демократик жамиятда яшаётганимиз йўқми?

Бир танишим афсус билан: „мен жон-жон деб ишлаган бўлардим-а, лекин уларга маҳаллий қизлар керак эмас экан. Тўғриси, шундай ёзилмаган қонунлар учраб туради, ўзи. Масалан, келинларни ҳамма ҳам ишга олавермайди. Декретга чиқиб кетади, деб қўрқишади... Аммо буниси ошиб тушибди, жасоратини қаранг. Бу инсонларни ошкора камситиш, ҳаддан ошиш эмасми? Қонундан беҳабар бошлиқлар ҳам бўлар экан-да“, деди. Реклама бир ойдан ортиқ айланиб турди.

Зеро, Республикамиз Конституциясида „*Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар. Имтиёзлар фақат қонун билан белгилаб қўйилади ҳамда ижтимоий адолат принципларига мос бўлиши шарт*“ (18-модда), деб ёзиб қўйилгани ҳолда ишга қабул қилишнинг „Асака“ча услуби қайси қонунга кўра амал қилганини мутасаддиларнинг ўзлари айтишар?

Ватан деганда аввало ҳар ким ўз туғилган жойини эслайди ва шу Ватан ҳақида тасаввур берувчи миллий рамзлар – Давлат тили, Байроғи, Герби, Мадҳияси, Миллий пули кўз олдига келади. Рамзлар миллий ифтихорга айланади ёки бошқача айтганда инсон фитратигаги миллий ғурур ботинан Ватан рамзлари билан чамбарчас боғланган бўла-

ди. Доим ҳам юзага чиқавермайдиган бу туйғу, кутилмаганда ўзини намоён қилиши мумкин. Мисол учун дейлик, Сиз чет элдасиз, бир катта майдонда жаҳон халқларининг байроқлари қилпираб турибди. Кўзингиз беихтиёр Ўзбекистон Байроғини қидиради, Байроққа кўзингиз тушганида бошқача тўлқинланиб, ғайри бир ҳис оғушида жунбушга келасиз. Ўзга юрт ҳар қанча бой ва гўзал бўлмасин, содда ва бағри муҳаббат ила лиммо-лим уйингиз, она шахрингизни ва ҳар кун учрашиб юрганингизда ўрни билинмаган ҳамкасбларингизни соғинаётганингизни ҳис қиласиз.

Ҳаётий тажрибаларимга асосланиб, миллий ғурур ҳақида шундай деган бўлардим. Инсон миллатпарвар бўлиши учун аввало, оилада миллий руҳда тарбия топиб, инсонпарвар жамиятда камолга етмоғи керак. Бугунги жамиятда ОАВ ва ТВ кўрсатувларига кўра фикрлайдиган бўлсак, маънавий баркамоллик борасида ҳамма нарса рисоладагидек кўрингани билан мустақилликнинг йигирма уч йиллиги томон кетаётган бўлишимизга қарамай, „Асака“ банк мутасаддиларига ўхшаш кишиларнинг ҳатти-ҳаракатларига қараб, жамиятда миллий ғурур, мустақиллик билан фахрланиш туйғуси шаклланиб етмаганининг гувоҳи бўласиз. Оддий бир мисол: бир жойга шошилиб, такси ушладик. Такси олд ойнасида АҚШ байроғининг акси туширилган ҳаво тозалаткич (дезодарант) осилиб турарди. Ҳайрон бўлдим-да, ҳайдовчидан „Бу нима?“ деб сўрадим. „Дезодорант“, деб жавоб берди у. „Сувратни айтаман, юлдузлар АҚШ давлат рамзи эканини биласизми?“ — дедим яна. „Ҳа“, деди у ва ҳатто рамзнинг кимга тегишлилигини билганидан фахрланган каби жилмайиб қўйди. Мен яна: „Унинг ўрнига ўзимизнинг рамзлардан оссангиз бўларкан...“ дедим. Ҳайдовчи кулиб „Опа, менга фарқи йўқ. На бу байроқ, на бошқаси қорин тўйдирмайди. Хўжайин осган, турибди“, деди совуққина қилиб. Бу ёғига бир сўз ортиқча эди, индамадим. Ҳайдовчи барибир ниманидир, балки қиёфаси намоён бўлавермайдиган юрт туйғуси, ғойибона бир дил оғриғини ҳис

қилдими, АҚШ байроғини юлиб олди-да, бардачокка солиб қўйди.

— Менинг гапимга шундай қилдингизми?— сўрадим гапни давом эттиргим келиб.

— Йўқ, опа. Ростдан ҳам нима кераги бор. Тўғриси айтсам, бирдан оғирлашиб кетгандай бўлдим. Ўзимизникилар шундай нарсаларни чиқаришса бўлмасмикан, дейман-да. Одамлар тагини ўйламай, ялтираган нарсага ёпишаверадиган бўлганмиз. Ростдан ҳам бир мамлакатнинг байроғининг бизга нима алоқаси бор экан, деб ўйлаб қолдим, — деди йигит ёришиб.

— Мен ҳам ҳайронман, наҳотки бизникилар ўша давлатлар билан фахрлансалар. Бундай ҳолатларга жамоат транспортларида ҳам кўп бор дуч келганман. Ҳар хил бегона рамзлар туширилган сувратларни биров билиб, биров билмай безак учун осиб олишади, қўйлак, шапка, майка қабиларни кийишади. Чет давлат байроғи акси туширилган дуррачаларни бошларига танғиб олган қизларни, болаларининг бошига танғиб қўйган ёш оналарни кўрганимда индамай ўтолмайман. Ўз ватанида „бегона байроқни бошга кўтарувчилар“ табиатида ўз юртига бепарволик, меҳрсизлик, қолаверса, шу ишни қилган одамнинг ўзи ўзига беҳурматлик кўрсатаётганини тушунтиргим келади. Мустақилликдек олий неъматнинг қадри шу бўлдими, дейман. Чунки, Ватанга муҳаббат туйғуси аввало оилада шаклланиб, кейинчалик мактаб ва жамиятнинг ўзида ўсиб, камолга етади, деб ишонамиз. Ватан рамзларини билиш ва унга бўлган севгида имон нури, киндик қони томган тупроққа бўлган муҳаббат мужассамлигидан *Ватанни севмоқ имондандир*, дейишади. Демак, Ватан севгиси орқали Аллоҳ муҳаббатига эришилар экан. Бошқача айтадиган бўлсак, имон дегани Ватанни, Яратувчини танимоқ, севмоқ деганидир.

Ривоятларга кўра, Бишр Хофий деган киши оёқ остидан „Бисмиллаҳир-роҳманир роҳийм“ деган ёзувни кўриб қолди-да, олиб, ўпиб, мушки анбар исларини суриб, бошига қистириб қўйди. Ўша куни тушида: *«Э Бишр! Сен ме-*

нинг исми мени гўзал ислар билан улуғладинг... мен ҳам сенинг исмингни икки жаҳонда хуш қилгайдирман“, деган овозни эшитади ва ана шундан кейин Аллоҳнинг дўсти мақомига етишган экан.

Ҳар ким ҳар нарсадан маънавий озиқ олади, ҳар кимнинг бир хоббиси бор, дейишади-ку. Менга қолса айтардимки, хобби ўз йўлига, гап одамнинг қалб бойлиги, дунёқарашининг нарса ва ҳодисаларга муносабатида қай тарзда намоён бўлишидадир. Маънавий бой инсоннинг Ватанга муҳаббати онага муҳаббати кабидир. Севимли шоиримиз Абдулла Орипов ёзганларидек:

*Бисёр бўлса агар бол ҳам беқадр,
Такрор айтилганда рангсиздир калом.
Бу ёруғ оламда Ватан биттадир,
Биттадир дунёда Она деган ном.*

Шундай экан, қандай инсон ўзининг кўринишдан ҳокисор, содда, камсуқум онасини бошқа бировнинг бой, башанг, олифта онасига алмаштириши мумкин?

Инсон табиатан моддий фаровонликка интилади. Яхшироқ яшагиси келади. Баъзи чет элпараст инсонлар ўз уйи, ватани камбағаллигидан ор қиладилар, чет эл нарсалари билан фахрланадилар. Ҳатто фарзандлари ва невараларининг ривожланган чет элда таваллуд топишини, ўша юртнинг фуқаролигини олишини шараф биладилар. Бундай орзуларнинг амалга ошиши учун киши ўзини минг машаққат билан ўқитиб, одам қилган, оқибатда таъна-маломатга қолган Ватани устидан катта одимлар билан ҳатлаб ёки босиб ўтиши лозим бўлади. Қани, ўзингиз айтинг, шундайларнинг Ватан ҳақидаги осмоний гапларида бир чимдимгина бўлсин, Ватан туйғуси бормикан?

Тўғри, биз ўтиш даврини бошдан кечиряпмиз. Аммо жаҳондаги барча ривожланган давлатлар, халқлар ўтиш давридан ўтишганлигини тарихдан анча-мунча биламиз. Матбуотда ҳам кўпроқ Корея Республикаси халқининг матонатли ҳаёт йўли ҳақида ҳавас билан гапиришади. Ўзбеклар ҳам худди корейс, япон халқлари каби меҳнатсеварликда

улардан қолишмасликларини айтишади. Яқин тарихга мурожаат қиладиган бўлсак, масалан, биз пул топиш учун Россия ва бошқа чет элларга иш излаб, кучимизни сув текинга сотаётганимиз каби бир пайтлари кореислар ҳам Япония ва бошқа жойларда машаққатли ҳаётни бошдан кечиришган экан. Корея Республикаси Президенти Ли Мён Бакнинг „Мўъжиза содир бўлмайди“ хотира китобини ўқиб чиқар эканман, китоб менда Президентимиз асарлари каби Ватанни севгувчи инсонлар ёдига ўрнатилган олтин ҳайкал сифатида жуда катта ва ёрқин таассурот қолдирди. Шундай раҳбарлари бор мамлакатлар фуқаролари тақдир синовларида аро йўлда қолиб кетмайдилар, уларнинг ҳаётга бўлган ишончлари бир тан, бир жон каби бирлашиб, келажак сари дадил интиладилар.

Аллоҳ инсонларни беҳудага миллат ва элатларга ажратмаган. Уларга шунчаки ўйин учун бири биридан фарқли тил бермаган, манзил ва мақомлар белгиламаган. Ўзликни англаш, миллий, диний қадрият тушунчаси, аввало, инсоннинг ўз Ватани, туғилган жойи, аждодларимизнинг абадий манзили бўлган она тупроққа бўлган севги ва эътиборида намоён бўлади. Қандай ирқ ва элатга мансубликдан қатъий назар, ватанга нисбатан ягона миллатчилик севгиси шу ватан фуқаролари бўлган турли миллатларни бир умум оилага бирлаштирган тақдирдагина ҳар қандай ожиз давлат ҳам кучли Давлатга айланиши буюкларимиз ўғитларида қайд этиб келинган. Шундоғ экан, Мустақиллик бизга „шу она-Ватанни миллатчилик руҳи билан севиш“ни тақдир қилганига шукроналар бўлсин, деймиз.

ДАВЛАТ БАЙРОҒИНИНГ ТИЛИ

Тасаввур қилингки, юртимизда меҳмон бўлиб турган бир чет эллик сизга ўзбекча мурожаат қилди. Сиз эса ўз тилингизга ўзингиз тушунмайсиз... шундоғ экан, сиз қандай қилиб миллий Байроғингиз тилини тушунайсиз? Байроқ ҳам сўзлайдими, демоқчимисиз? Ҳа, ҳар бир Давлат ва

Миллатнинг Байроғи ўша миллат тилида сўзлайди. Агар миллат ўз тилини унутса, Байроқ назардан қолади ва ҳил-пирамай қўяди. Демак, биз ўз тилимизни билиш-билмас-лигимиз орқали Байроғимизнинг мавқеига у ёки бу маънода ҳиссамизни қўшиб борар эканмиз.

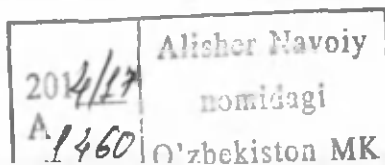
Мустақилликнинг дастлабки йилларида ватанимизга ташриф буюрган чет элликлар оз бўлса-да, ҳурмат юзасидан ўзбекча салом-аликка доир бир қанча сўзларни ўрганиб келишарди. Лекин мулоқотда бўлган баъзи ўзбекларнинг ўзбекчани ўзидан ҳам ёмонроқ билишларини кўриб, меҳмон ҳайрон. Бу қандай миллатки, ўз давлат тилини билмаса? Демак, миллий ғурури, қадриятини қадрлай олмаган миллат ўз мамлакатининг иқтисодий манфаатларини нечоғлик ҳимоя қила олади? Яна бир томони, Ватанимизда фаолият олиб бораётган кўпгина жиддий чет эл ташкилотларига ишга кириш учун меҳнат шартномаси талабларига кўра маҳаллий ходим, яъни Ўзбекистон фуқароси чет тилини билиш билан бир қаторда Ўзбекистон Давлат тилини ҳам яхши билиши лозим бўлгани ҳолда, ҳозирги пайтда бунга эътибор қилишмайди, деб ҳикоя қилган эди бир танишим. Кўриниб турибдики, ўзимиз қадрламаган она тилимизга халқаро жараёнда на мансабдор шахслар, на фуқарода эҳтиёж йўқ.

Яхши биламизки, Давлатнинг қайси миллатга мансублигини унинг тили белгилайди. Тилсиз миллат йўқ. Ўзбекча билмаган ўзбек ҳар қанча ўзбекман демасин, у ўзбек бўлолмайди. Чунки у миллатнинг миллий ғурурини ифодаловчи миллий тилидан, миллий тилгина ифодалай оладиган миллий хусусиятлардан ҳам маҳрумдир... Ўзбек бўла туриб, (ҳеч бир узрли сабабсиз) ўзбекчани луғатдан ўрганишгача етиб бориш билан фахрланишдан ўзи асрасин. Демак, тил ғурури ифодаси экан, кимки миллий ғурурни бошқа нарсага алмаштирибди, у ўз ихтиёри билан она тили (она)дан, миллатидан воз кечибди.

Она тилимизга давлат тили мақоми берилганига 20 йилдан ошганига қарамай, тилимиз ҳали ўзининг лозим бўлган сиёсий мавқеига кўтарилгани йўқ, деб ўйлашга асослар

тўлиб ётибди. Бунга кўчаларга, ишхоналарнинг пештоқи-
га, рекламаларга, магазин ва турли идора ва ташкилотлар-
нинг номланишига эътибор беришнинг ўзи кифоя қилади.
Масалан, биргина Сергели туманига кираверишда „Серге-
ли туманига хуш келибсиз!“ деб ёзилган бўлса, унинг ёнги-
насидаги йўл қайрилиши белгисига „Сирғали“, паспортла-
римизнинг прописка варағидаги муҳрда „Сирғали“, ишхо-
на ва ташкилотлар номи ёнида гоҳ „Сирғали“, гоҳ „Серге-
ли“, автобуслар пешанасидаги „Сергели“ ёки „Сирғали“
каби ҳар бири алоҳида маъно касб этувчи атамаларга қараб,
туманимизнинг асл номи нима экан, деб ўйлаб қоласиз.
Шаҳримиздаги магазинлар ва фирмаларнинг аллақандай
мексикача, итальянча, европача, номларини-ку, қўявера-
сиз... Авваллари дўкон дердик, эндиликда маркетларга ўтдик.
Ким янги маркет очса, пешанаси ёки деворида (уч фоиз
русий забон халқ яшамайдиган жойда) „Мы открылись!“
каби чақириқ ва эълонлар, гўзаллик салонлари деган жой-
ларда очиқ-сочиқ хонимларнинг одам бўйи сувратлари ва
русча чорловлар. Хўш, боринги, (ўн, йигирма фоиз ру-
сийзабон аҳоли яшаган тақдирда ҳам) „хлеб“ эмас, „нон“,
„Мясо“ эмас, „Гўшт“ деб ёзилса, ўшани одамлар ўқиша
олмайдими ёки норози бўлиб кўчиб кетадими? Буниси ҳам-
мадан ошиб тушади: битта ҳам инглиз яшамайдиган маҳал-
лада дўкон пештоқида инглизча ном ва инглизча ёзув:
„NEW LIFE“. Бу нима дегани экан, деб таниш талабадан
сўрасам, у „янги ҳаёт“ дегани, деб жавоб берди. Ё тавба,
шуни ўзбекча ёзса ҳам бўларкан-ку?! Қайтанга чиройлироқ
жаранглар экан, десам, талабам „янги ҳаёт“ни янгича тил
билан бошламоқчидир, дея ҳозиржавоблик қилди.

Бундан йигирма йил муқаддам, жамиятда ўсиб-унаман
деган одам ўз тилини билмаса ҳам ўрис тилини билиши
шартлиги ой билан кундай, ҳаммага бирдай аён эди. Наҳот-
ки ўзбегим мустақилликни жаҳонга „хўжайин тил“ларнинг
ўрин алмашиши деб тушунаётган бўлса?! Шу ўринда та-
рихдан бир мисол, ўтган асрнинг етмишинчи йиллари. Биз-
дан Ленин асарларини, ҳаётини билишни талаб қилишар-

ди, ўқирдик ҳам, аъло баҳоларга имтиҳонлар ҳам топширдик. В.И.Ленин Октябрь тўнтаришидан олдин Финляндияда яшириниб юрган даври – финларнинг миллатчилик қилиб, финча гапирмаган муҳожирлар билан гаплашмасликлари, рус тилини билгани ҳолда Лениннинг саволига жавоб бермагани ҳақидаги маълумотдан қаттиқ таъсирланганимдан, бир умр миямга жойлашиб қолган экан. Қачон тил, миллат ҳақида гап бўлса, финларнинг миллатга, ватанга нисбатан ижобий маънодаги „миллатчи“ лигини Совет Ўзбекистонимиз тарихида кўп бор эслашга тўғри келган. Масалан, Республика ёш механизаторларининг қайси бир қурултойида русча маъруза қилолмаган йигитнинг минбардан тушиб кетиши, заводларнинг кадрлар бўлимидан русча билмагани учун ҳужжати қайтарилган маҳаллий йигитларнинг ўзи истамаган ҳолда чўлқувар бўлиши... каби ҳоллар тез-тез учраб турарди.

Яқиндагина бир ажойиб ҳолнинг гувоҳи бўлиб ёқа ушладим. Ватанга катта хизматлари сингган бир улуғ олимнинг фарзанди отаси ҳақида хотиралар ёзмоқчи бўлибди ва бир ижодкорга маслаҳат солиб, менга китобингни ўзбек тилида ёз дейишяпти, ўзбекча ёзишга уяляпман. Иккинчидан, ўзбекча ёзсам, элитага етиб борармикан, дея хавотирини билдирган экан.

Бир ишбилармондан „нега фирмангизнинг номи бунча ғалати, ўзбекчароқ ном қўйсангиз бўлмайдими?“ деб сўрадим. У: „Масалан, қандай ном?“ деди. Масалан, Мустанг демасдан, „Оқ тулпор“, „Човкар“, „Фиркўк“, „Қоракўз“, „Учқур“ каби отларимизнинг миллий номлари, „Смак“ ўрнига „Мазза!“, „Роҳатижон“, „Оҳ-оҳ!“ каби номлар, хуллас атайман десангиз, Ўзбекистонда исм йўқми?

– Гапингизда жон бор, – деди суҳбатдошимиз, – аммо шу чет эл билан борди-келди, муносабатларда сал жарангдорроқ исм керак-да. Ҳалиги, Эшмат ота, Тошмат ота фирмалари дегандан кўра, „Муза“, „Эльбрус“, „Контингент“, „Орёл“, „Алгоритм“, „Нобель“, „Атрибут“, шунга ўхшаш исмлар яхши-да.

— Бу ишларнинг барчаси Давлат тилининг моҳиятини англаб етмаганликдан келиб чиқиши ҳақиқат. Миллат тилини улуғлаган ишбилармон, менимча, „Мы открылись...“ - га ўхшаган рекламалар ўрнига фахр билан: „Марҳабо, хурсанд бўласиз...“, „Биз иш бошладик“, „Бир кириб ўтинг...“, „Кирмаган армонда...“ каби тақаллуф ила харидорини чорлаган бўларди. Ҳа, сизга нима дейишни ҳам билмадим. Нима деб аташса аташсин-у, ўзбекча номлаша кўришмасин. Ҳа-а, ким бўлсанг бўл-у, ўзбек бўла кўрма! Ўзинг ўзингни қадрламаганингдан кейин бошқалар нима қилсин, тили саломга келсинми?

— Ўзбекчилик, тўй-томошада яхши, катта бизнесда, халқаро муносабатларда ўзбекчилик кетмайди, ўзбекчиликнинг яхши томони ҳам ёмон томони ҳам бор, опажон, — дея суҳбатдошим фикрида давом этди, — хафа бўлманг, мен сизга бир мисолни, бўлган воқеани айтиб берай. Тасаввур қилингки, бир танишингиз банкда ишляпти. Сизга пул керак бўлиб қолди. Борасизда: „фалончижон, менга фалонча сўм керак бўлиб қолди. Жуда зарил бир нарса олгандим. Тушгача бериб тур, пешингача етказаман“, дейсиз. Таниш кассирингиз ўзбекчилик қилади-да, давлатнинг пулини сизга бериб туради. Сиз эса пешингача етказиб беролмайсиз. Шу орада текширувчи келиб қолади ёки кимдир пулини олиши керак, кассада эса пул йўқ. Бундай ҳоллар кўп бор содир бўлган, опажон. Шунинг учун ҳам банкларга маҳаллий қизларни олишда ўйлаб кўришади.

— Тушунарли. Демак, юқорида эслганимиз кассир қиз олиш ҳақидаги реклама ҳам бежиз эмас экан-да. Аммо бу адолатсизликдир. Бир-ярим одам „адашган“ бўлса, бутун маҳаллий халқни, миллатни қоралаш қонунга ҳам, виждонга ҳам хилоф-ку?! Ким жиноят қилган бўлса, қонун олдида жавобини бериб, жазосини олиши керак. Сиз айтгандай иш олиб бориш миллат шаънини ерга уриш бўлади, азизим. Одамларнинг ишончсизлигига сабаб бўладиган ишларнинг олдини олиш ўрнига уни кучайтириб, авж олдиришни қандай тушунмоқ керак?

... Мулоҳазани шу ерда тўхтатиб, шахримизга биргаликда бир разм солайлик, кўрайлик. Кўпроқ кимга ўхшашга интиляймиз? Мустақил Ўзбекистондамизми, ёки бошқага, меҳмон тилларни бошга кўтарганча қай томон кетмоқдамиз...

Тил билмак илмдир, аммо

Мустақилликкача бўлган даврда рус тилини ўз тилимиздан юқори қўйиб (барча тилларга шон-шарафлар бўлсин), мактабларда „рус тили кунлари“ни ташкил қилишгача эришганмиз. Айрим мактабларда „рус тили кунлари“да ҳатто математика, она тили дарсларида ҳам русча сўзлашишга ҳаракат қилганмиз. Ҳатто она тили қоидалари мавзuidaги диссертациялар ҳам рус тилида ёзилмагунча ёқлашга қўйилмаган. Кинолар сценарийлари рус тилида ёзилиб, Москов маъқуллагач, „Ўзбекфильм“ кино устида иш бошлар эди. Бу бизнинг қулликни тақдир билган кунларимиздан бир ибратли тарих бўлиб қолди. Шу тарих бизга қандай хулосалар берганини кўриш учун бугунги иш услубимизга бир назар ташлаш кифоя.

Тил ўрганиш илмдир. Шул боисдан ҳам ўнта тилни билган одамни ўнта мамлакат сифатида тасаввур қиламиз. Аммо айрим боғчаларда болаларимизга ўз тилини иккинчи ўринга қўйиб, хориж тилларини ўргатишга зўр беришнинг ижобий томонлари билан бирга салбий оқибатларини ҳам унутмаслигимиз керак. Токи вақт ўтиб, ўтмишдаги каби, болаларимиз ҳам ўз тилига паст назар билан қарамасин, бир пайтлар бизнинг наздимизда „рус тилини билмаган одам одам эмас“дек, бола ўрганаётган тилини ўз она тилидан жарангдорроқ, обрўлироқ ҳис қилмасин. Устоз дарс жараёнида боланинг қизиқишини ошириш учун ғайри тилни ортиқча улуғлаши натижаси ўлароқ „ўрислар бўлмаса, тараққий қилмай, ўлиб кетардик“, деган одамлар ҳам тарихимизда кўп бўлган. Тўғри, тараққий деган ўзи шундай, бир халқнинг ютуқлари жамиятга асрларга татиғулик таъсир ўтказди. Ўрни келганда ўрта асрларда мусулмон олами, хусусан, Марказий Осиё халқларидан, асосан — отабобларимиздан чиққан алломаларнинг жаҳон халқлари маданиятига таъсирини эслайлик...

Ўзга тилларни ўзидан ҳам яхши билган ҳолда ўзгаларга тақлид қилар эканмиз, миллий гурурга эътиборсизлигимизни ҳокисорлик, камтарлик, меҳмондўстлик, бошқа халқларга эҳтиром сифатлари билан безашга қанчалик интилмайллик, бу тил олдидаги масъулиятимизни тариқча юмшатмайди. „Қорнимга эмас, қадримга йиғлайман“ деганларидек, биз қандай ҳам „ҳеч кимдан кам бўлмаган халқмиз“ки, ўзаро мулоқотда ҳам ўз она тилимизда сўзлаша олмасак? Ўзлик ўзимиз билан ҳам „привет“лашиб саломлашсак...

Ушбу мақолани ёзаётган кунларим (24 апрель 2011й.) Россиянинг „Россия 1“ телеканали Марказий Осиё Республикаларида миллий масала хусусида кўрсатув бериб қолди. Уларнинг фикрича, барча республикалар қатори Ўзбекистонда ҳам русларнинг аҳволи ёмон эмиш, рус тили четга суриб қўйилган эмиш ва ҳ.к. Бу кўрсатув кўпчилик телетомошабинларнинг, ҳатто ўзбекиё русларнинг ҳам нафратини кўзғатгани аниқ. Чунки Мустақиллик эълон қилинганига 20 йил бўляптики, ҳали Ватанимизда бирор бошқа миллатга ўзбекчани ўрган, аризангни ўзбекча ёз, деб масала кўтарилмаган. Бизнинг бағри кенг халқимиз миллатлараро ҳурматни, меҳмоннавозликни жойига қўйишини ҳар қандай ғанимларимиз ҳам шубҳасиз тан оладилар. Оддий сўзқатиқ сотувчидан тортиб, катта бозорларда ҳам русийзабонлар билан мулоқот русча олиб борилади. Русча боғча, мактабларда маҳаллий миллат болалари русий забонларга кўра икки-уч ҳисса кўплигини ўша журналист ҳамкасабаларимиз яхши билишгани ҳолда миллатлараро раҳна солувчи кўрсатувдан муддаолари аниқ. Ўзбекистонимиздаги миллатлараро тинчлик, ўзаро дўстлик отдан тушсалар ҳам эгардан тушишни истамаётган „тарихий оға“ларга малол келаётган бўлса бордир, лекин ишонамизки, улар энди муродларига етолмаслар, инша Аллоҳ. Ўзбекистон ўзбекистонликларники, Ватан Ватанни севганларникидир.

„Карвон кўнғироғи“
2011 й. июнь, 24-25 сонлар

Анъана ва қадрият

ТҮЙЛАРИМИЗ ҲАҚИДА ҮЙЛАР

Тўйлар тарихимиз билан бирга неча минг йилларни яшаб келаётган қадриятларимиздан бири эканлигини яхши биламиз. Кўп баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб, қанча баҳслашсак шунча мураккаблашиб, ёнига янги-янги одатлар қўшилиб бораётган яхши кунларимиздан бири никоҳ тўйидир. Тўй, маркаларни кам чиқимли, чиройли ва мазмунли ўтказиш тўғрисида ўз вақтида Президентимиз Фармони қабул қилинган бўлишига қарамай, дабдабали тўйлар қаторида замонавий, эскича, баъзи бировлар тушунишича „исломий“ деб номланувчи тўй турлари ҳам пайдо бўлди...

Ўзбекистон Ёзувчилар ва Журналистлар уюшмаси аъзоси Раёно (Раҳмон) Раҳмонберди қизининг мулоҳазалари сизни баҳсга чорлайди деб умид қиламиз. Дарвоқе, муаллиф ҳақида: У кейинги йилларда Ўз.Р ВМ ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитада ва Ўзбекистон хотин-қизлар қўмитасида диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича фаолият олиб борган, халқимиз турмуш тарзи, тўйлари ва диний-маърифий урф-одатларини таҳлилий ўрганган. Кузатишлари натижасида юзага келган мақолалари „Ўзбекистон мусулмонлари тақвими“ китобчаси, „Оила ва жамият“ газеталари саҳифаларида, „Руҳ манзаралари“, „Иқрор“ номли китобларида маълум маънода ўз аксини топган.

Тўй бу (бешик тўй, ўғил тўй, ёш тўйи, никоҳ тўйи ва ҳ.к.), ҳар кун рўй беравермайдиган бирор хурсандчиликни дўст-ёр, яқинлар даврасида нишонлаш, эл олдига дастурхон ёзиш, яхши кунни дўстлар билан баҳам кўришдир. Инсонларнинг бармоқ излари бир-бирига ўхшамагани каби, табиатлари ҳам ўзига хослиги, айниқса, тўйларимиз мисо-

лида якқол кўринади. Тарихга назар солар бўлсак, бизнинг „етти маҳаллада машҳурлик орзу-ҳавасимиз“ фахримиз бўлиши билан бирга неча йиллар, балки асрлар давомида миллатимизнинг зиёлиларини ўйлатган, ҳатто қайғуга солган. Мисол учун, 20-асрнинг фозил ва олимларидан бўлмиш Маҳмудхўжа Беҳбудий ҳазратлари „Бизни кемирувчи иллатлар“ (1915 й. „Ойна“ журналида босилган. Р.Р.) мақоласида шундай ёзадилар: „Астафидуллоҳ, субҳаноллоҳ. Бизни қилатурғон ақсизлигимизни қайси миллат қилур? Никоҳ, хатна, бу икки бало шундоғ қаттиқ бир иллатки, ўлмағунча қутилиб бўлмайдур. Шаҳарларда ўртаҳол, яъни ўтиратурға хона ва боғи бор бир киши никоҳ учун икки минг сўм сарф этар ва ўғул хатнаси учун ҳеч бўлмаганда минг сўм. Ҳар бир бенаво киши бу мавридларга 200 сўмдан 1000 сўмгача сарф этар. Бой ва зўраки бойлар эса беш минг, ўн минглаб сарф этар. Охири нима бўлур? Нима бўлур дейсиз? Ота-бобосидан қолган мулк ва ватанини ўз ихтиёри илан, зўраки бойни ўзи ўлгандан сўнгра бир яхудий ё бир армани ажнабийга сотиб, тўй ва таъзия қарзини берар.

... бир дўкончи, бир гулкор, бир фақирҳол, бир косиб учун бу тўй ва таъзиялар ўлимдан қаттиғдурки, мунинг учун бечора ҳар кун ўлур. Ҳар кун ўлгон ила-да қутулмас. Ўзидан сўнгра аҳлу аёлига бу йўқсулик ва бу мусибатни мерос қўяр. Хўб, яхши, ўз молини тўй ва таъзияга исроф этсун, барбод этсун, кўзи чиқсун. Ҳай, бонка оқчасини, биров пулини на учун барбод этар? Бу девоналикни у тарафи эмасми?.. бу ҳол яна 20-30 сана ўтса, ер ва ҳовлилар ажнабийларга ўтуб, аксар халқимиз гадойлик даражасига инур...“ (Танланган асарлар, 191-б). Шундай ҳам бўлди. Илмсизлик, жоҳиллигимиз туфайли Беҳбудий домла башорат қилганларидек, сал кам бир аср давомида ўзлигимиздан маҳрум яшадик. Бир замонлари Европагача машҳур бўлган миллатнинг жаҳолат туфайли фожеамиз эди бу ҳол.

Афсус. Миллат бахт-саодати йўлида бундан юз йил олдин жон куйдирган ул зотлар „бир умр йиғиб, бир кунда совиримиз, ҳеч миллатда бўлмаган „беқиёс болажонли-

гимиз (ким боласини ёмон кўради), тўйпарастлигимиз билан фахрланишимиз“дан „ўзбекона менталитет“ ясаб олган бугунимизни кўрганларида не ҳолга тушардилар? „*Бизни қилатурғон ақлсизлигимизни*“ бугунда мерос олиб, дабдабали тўйлар орзусида пул топиш учун ҳар ерларда сарсон-саргардонларни айтмайсизми?

Ҳукуматимиз тўй ва маракаларни дабдабаларсиз, ихчамли ўтказиш тўғрисида қарорлар қабул қилганига қарамай, кейинги йилларда дабдабаларни тарғиб қилувчи кўшиқ-клиплар ҳаддан ортиқ кўпайди, назаримда. Биргина совчилигу „келин-куёв“, қайнана-келинга, „Тўйбола“га, чақалоқнинг туғуруқхонадан чиқишига, бешикка белашга бағишланган (барака топишсин, „бахт формуласи“ни яратган баъзи санъаткорларимизнинг), тўй берувчиларнинг қонини қайнатиб, сохта обрў сари рағбатлантирувчи „асар“ларни номма-ном санар бўлсак..., ҳалиям, тўйчининг хуши бошидан учмабди, „*кўзи чиқмабди*“. (Сабабларга чалғидик чоғи, узр. Кўшиқдаги дардларимиз ўзи бир дoston-ов).

Шу кунларда „*Бизни қилатурғон ақлсизлигимизни...*“ ҳам иложи топилганга ўхшайди. Яъни одамлар орасида: „зўр тўй“ беришни бойларга чиқарган, камбағалларга ўйин-кулги, хурсандчилик ўрнига маърузага асосланган „исломий тўй қулай“, деган гапларни эшитяпмиз. Қизиқ. У қандай тўй бўлдиёкан, ўзи?

Саволга жавобдан олдин тўйларимиз босиб ўтган тарихий йўлга бир назар солсак, янги иборани тушунишимиз осон бўлади. Уйлаб кўрайлик. Октябрь тўнтаришидан олдин бизда исломий тўй тушунчасининг ўзи йўқ эди. Тўйларимиз ўзбекча, миллий тўйлар эди. Абдулла Қодирийнинг „Ўтган кунлар“идаги Отабекнинг уйланишини эслайлик. Аввало унаштириш, эркакларга ош, қиз базмидан кейин никоҳ ва қизни олиб кетиш, куёвникида ҳам келинни олиб борилгандан кейин аёлларнинг ичкаридаги урф-одатлари, эртасига эса келин салом билан тўй ниҳоясига етарди. Ана шу ўзбекча, таъбир жоиз бўлса, эътиқодга кўра миллий тўй эди. 20-асрнинг биринчи ярмигача ҳам Ўзбекистони-

мизда айрим ҳолатларни истисно қилмаганда, эркак ва аёллар аралаш тўйлар бўлмаган. Ўзингиз эсланг, вилоятларда эса ўтган асрнинг 60–70-йилларига қадар ҳам „қизил тўй“лар ёппасига урф бўлмаган эди.

Нисбатан „илғор“, замонавийлаша борган оилаларда аввал қўни-қўшни, маҳаллага, кечқурун келин-куёвга, яъни куёв жўралар ва келиннинг дугоналарига алоҳида давра — „комсомол тўй“, „қизил тўй“ қилиб бериш урфга кирган бўлса, кейинчалик бу икки ҳисса чиқим аста-секин оммаллашиб, одатдаги никоҳ тўйларимиз — эскича; кечқурунги, эркак-аёл аралаш даврари, дастурхонга маст қилувчи ичимликлар қўйиладиган тўйлар — „янгича тўй“ деб атала бошлади. Миллий тўйларимиз бола-чақа, ёшу қари аралаш ўтирилиши, улуғлар дуолари ёнига ичкилик ичиш воситаси бўлган қадаҳ сўзлари кириб келиши ҳисобига „бойиб“ борди ва ярим аср ичида „миллий менталитетимиз“га айланди.

Бу „замонавий маданият“ бизга осмондан тушгани йўқку. (Агар бу „маданият“нинг нафақат бизга, бутун жаҳон халқлари ҳаётига келтирган ва келтириб ётган офатини гапирадиган бўлсак, мавзудан чекиниб кетамиз). 60–70-йилларда эркаклар йиғилган жойдан четлаб ўтадиган қиз-жувонларнинг бугунги авлодлари учун кулгили бўлган шарм-у, ҳаё тушунчаларини қўя турайлик-да, ўқувчини интизор қилмай, „исломий тўй“га қайтсак.

Мустақилликка эришилгандан кейин мамлакатимизнинг ички ва ташқи оламида жуда катта ўзгаришлар юз берди. Бугунги 25-30 ёшгача бўлган ёшлар учун ўтган асрнинг 80–90-, ҳатто иккимингинчи йиллари ҳам мисоли бир эртакка ўхшайди. Чунки мустақиллик дунёқараши дунёга келди, эътиқод эркинлиги, шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар ҳақида қонунлар қабул қилинди. Ҳамма соҳаларда гўзал ислохотлар даври бошланди. Одамларнинг фитратида асрий тазйиқлар туфайли мудраб ётган *диний эътиқод туйғуси* кўз очди. Эндиликда ҳамма бирдек ичкиликли, енгилтак ўйинкулгили тўйларни хоҳламай қолди. Ўзлигини англай бошлаган руҳоний табиатли эркак-аёл, чол-кампир, қайнона-

келинга, ёту бегона аралашиб ўтириладиган мастона тўйлар мос келмай қолди. Одамлар яна тарих қатларида қолган ичкиликсиз, шарқона назокату одобга юғрилган, биз эскилик тўнини кийдирганимиз — аслида турган битгани миллий тўйларни соғина бошладилар. Бундай тўйни кимдир эскича, кимдир исломий деб атагани билан бу тўйлар ўз номи, моҳиятига кўра ўзбегимнинг қадим никоҳ тўйининг ўзгинасидир.

Асрлар оша келаётган миллий қадриятларимизга кўра оилада ва жамиятда ота-она, кексалар, ёшлар, ҳар кимнинг ўз муносиб ўрни, иззат-ҳурмати бор. Аммо тўй ўз номи билан хурсандчилик, икки ёшнинг бахтидан қувониш, барча яхшиликлардан баҳра олиш, хурсанд бўлиш, яхши таомларга, дўстларга тўйиш, завқланиш каби маъноларни ўз ичига олади. Бир умрга эсдалик бўлиб қоладиган, шундай бир унутилмас кунда, айтишларича, айрим отинойиларнинг узундан узоқ маъруза қилишлари қадим тўйларимизга зид ҳолдир. Шу ўринда сеvimли ёзувчимиз Ойбекнинг ўтмиш ва янги давр тўқнашувидан ҳикоя қилувчи „Қутлуғ қон“ романи қаҳрамони, дин пешволарини тез-тез меҳмон қилиб турувчи Мирзакаримбой хонадонини, Ҳурининг дабдабали тўйини эслайлик...

Тўйни беҳудага тўй-томоша дейилмайди-ку?! Ислон дунёсида яшаётган барча мамлакатларда ва халқларда ҳам тўйлар мусиқа, қўшиқ, рақс, ўйин-кулги билан ўтади. Баъзи отинойилар ёшлар ҳақиға дуо ва насиҳат қилишни маърузага айлантирган бўлишлари мумкин. Аммо Қуръони каримда ва давлатимиз Конституциясида ҳам „динда мажбурлаш йўқ“, деб ёзиб қўйилганлигини унутмасликлари, маҳалла маслаҳатчисими, отинойими, ёши улуг онахонларимизми, келин-куёвни табриклаш билан бир қаторда оила олдидаги бурчларни шукроналик билан насиҳат тарзида айтиб ўтиши мақсадга мувофиқдир. Чунки одобномамизга кўра насиҳат қилиш, насиҳат эшитиш, яхшиликка бошлаш, ёмонликдан қайтариш ҳам фазилат ҳисобланади. Бу келин-куёвнинг ёдидан ўчмайдиган, унутилмас дақиқа-

лар бўлиб қолади. Яхши сўз каби яхши қўшиқ, мусиқа ҳам қалбнинг ўзига хос эҳтиёждир. Ислом оламининг буюк мутафаккир, файласуф шоири Шайх Саъдий Шерозийнинг ушбу, бундан сал кам саккиз аср олдин ёзилган сатрларига эътибор беринг-а:

*„Кўнглингга мувофиқ ёр топган маҳал,
Эшигинг тагида қўш ногора чал...“*

Шунингдек, яна ўқувчиларимизнинг „биз эркин, демократик жамият қураётган бўлсак, кўча-кўйда аралашиб юрсак, ишда бирга ишласак, нега энди тўйларда алоҳида ўтириш керак“, деган саволига тўхталсак...

Дарҳақиқат, биз эркин, демократик жамиятда яшаймиз. Демократия одамларни хилма-хилликка, таклифлар киритишга, ўз шахсини англашга, дидига, руҳига ёқмаган нарсалардан воз кеча билишга ўргатапти. Демократия дегани бу бурунги замонлардагидек кимнингдир хоҳиши ёки буйруғи асосида яшаш, „ҳамма бир вақтда ётиб, бир вақтда турсин“ деганга ўхшаш нарса эмас. Зеро, Қомусимизнинг 29-модда, иккинчи бандида *„Фикр юритиш ва уни ифода-лаш эркинлиги фақат давлат сири ва бошқа сирларга тааллуқли бўлган тақдирдагина қонун билан чекланиши мумкин“*, дейилади. Агар бу бандни кишиларнинг шахсий бахт-саодати, орзу-ўйларига татбиқ қиладиган бўлсак, икки ёш ва ота-онанинг тўйни қонунга хилоф бўлмаган ҳолатда, ўз кўнгиллариغا кўра ўтказишлари уларнинг қонуний ҳаққи ҳисобланади. Шунингдек, яна *Конституциямизнинг 20-моддасида: „Фуқаролар ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқлари ва эркинликларига путур етказмасликлари шарт“*, дейилади. Ўйлаб кўринг, эркаклар ошдан кейин кечки тўйда иштирок этмаса, келин ўз тўйида ўзини фақат қизлар даврасида кўришни орзуласа, тўй охирида келинни машинагача қўлида кўтариб олиб борса... ундан жамиятга ё бирор шахсга моддий ёки маънавий зарар тегадими? Албатта йўқ. Энди кимгадир у ёки бу кўриниш ёқмаса

ва қизга тазийқ ўтказмоқчи бўлса, у кимса Қонуннинг 27-моддасида белгилаб қўйилган: „Ҳар ким ўз шаъни ва обрўси-га қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралошишдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга,“ бандини бузган бўлади-ку?!

Фикрлар хилма-хиллигини Президентимиз, ҳукумати-миз инсонлар бахт-саодати йўлида қабул қилаётган қонунлар, ислоҳотларни англаб етишдаги ижобий уринишлар натижаси дейиш мумкин. Биз кўпинча „намуна оладигани-миз“ ғарб кинофильмларида келин-куёвлар ўз тўйларининг сценарийларини ўзлари тузган ҳолларни кўра-миз. Тўйлари бири-бирига ўхшамайди. Келин-куёв одамлар иштирокисиз никоҳдан ўтган, тўйларини ҳечкимларсиз нишонлаган ҳоллари ҳам учрайди. Исломиёй эътиқодли мамлакатларда ҳам тўйлар бизнинг тўйларимиздек тўйдан кейин ҳам турли лозимандалар ҳисобига сурункали чўзилмас экан. Жамият бундан ҳайратланмайди, ёқа ушламайди. Чунки улар эркин фикр, демократияга таяниб, ҳар ким ўз имконича, ўз орзусича яшашга ҳақли, деб ҳисоблайди. Биз эса, узоқ ўтмиш давомида бошқалар ўйлаб, чизиб берган издан юришга ўрганиб қолганимиздан бўлса керак, сарф-харажатда ўзига хос камтаринликни қабул қилишда қийналамиз. Тўйларни ихчамлаштиришга ҳам нимадир, ўша қадимий тушунчалар ва уни беҳуда орзу-ҳавас ҳисобига бойитаётган янгича дабдабалар йўл бермайди. Мана, ўзимиз яхши билган русий забон миллатларни олайлик, нари борса, ўттиз-қирқ киши билан чиройликкина тўйлар қилишади... Бизда эса... Беҳбудий домла куйганларича бор:

„Астағфируллоҳ, субҳаноллоҳ. Бизни қилатурғон ақлсиз-лигимизни қайси миллат қилур? Никоҳ, хатна, бу икки бало шундоғ қаттиқ бир иллатки, ўлмағунча қутилиб бўлмайдур...“ Наҳотки, юз йилдан бери бир қарорга келолмасак? Сув бошдан ошишини кутиб яшайверсак?!

„Карвон қўнғироғи“
2011 йил август, 34-сон

МУСТАҚИЛЛИК САБОҚЛАРИ ЁКИ ТИЖОРАТЧИ БЎЛАЁЗГАНИМИЗ...

Бундан ўн беш йил олдин ёзган ушбу йўл очерким „чет элга йўлларимиз эндигина очилган бир пайтда танқидий мақола қандай бўларкан?“ каби мулоҳазалар сабаб тортмада қолиб кетди. Лекин ўзим гувоҳ бўлганим сафар таассуротлари менга тинчлик бермасди. Тижорат мавзуи ҳамиша долзарблигидан уни „Аёл, олам, ижорат“ рўкнингизда асқотар деган ниятда эътиборингизга ҳавола этмоқдаман.

Муаллиф

1. ТАДОРИК

Ҳали йўлга чиқмай туриб, ҳужжат тайёрлаш бекатларидаёқ сафаримиз осон кечмаслиги кўриниб турарди. Шундай қарорга келгандик: „Маънавий мезон талабларига жавоб бера олганларгина чет элга чиқишлари керак ёки четга чиқувчилар учун алоҳида шундай қоидалар мажмуаси яратилиши керакки, у четда юрган киши учун ҳам, унинг Ватани учун ҳам раҳмат келтирсин, бошқаларда шу юртга ҳурмат уйғотсин...“

Гуруҳимизда, гап-сўзи, ўзини тутишига қараганда, маънавий оламдан йироқ, қандай йўл билан бўлмасин, бир сўмни икки қилиш истагидаги кишилар кўпчиликни ташкил этарди. Албатта, улар орасида нозиктаъб кишилар йўқ эмас. Улар бизни англашлари ва маъзур тутишларидан умидвормиз. Ахир бизнинг аждодларимиз „Буюк ипак йўли“ни ўтаган, жаҳон маданиятига ўз камтарин ҳиссаларини қўшган, диловар, билимдон савдогарлар бўлганлар. Ушбу

„Мустақиллик сабоқлари ёки тижоратчи бўлаёзганимиз...“ номли йўл очерки ҳам айнан ўша тижоратчи, маърифатчи аждодларимиз руҳига эҳтиром, бугунги аҳволимизга надомат асносида дунёга келди.

Қафасдаги қуш озодлик нашъасидан потирлаб, ҳар тарафга ўзини уришлиги, ҳатто узоқ вақт учишни унутган қанотлари унга панд бериб қўйишлиги ҳақиқат. Чунки биз — хос кишилардан ташқари омма — салкам бир аср ўзимиздан ташқарини кўрмадик. „Кўрмаганнинг кўргани қурсин“, деган ибратли ибора ҳам ўзимизники. Ахир биз, оламнинг бир мўъжизаси — Истамбулга кетяпмиз. Хуллас, гап шу: ўзимизнинг аҳволимизни ўзимиз кўришимиз, узоқдан туриб кузатишимиз керак экан, деган хулосага келдик. Ёрлақагувчи буюк Аллоҳдир. Чиройли, нурли, бой-бадавлат кунлар олдимизда...

2. ДАРВОЗА ОЛДИДА

Врач укам Рашидбек ҳадя қилган, Туркияга саёҳат йўлланмаси учун Аллоҳга минг бора шукроналар айтиб, ўзимга ҳамроҳ излай бошладим. Ҳамкасбимиз Санъат Маҳмудовани ташвиқот қилдим.

— Истамбулни бир томоша қилиб келайлик, балки тижоратга ҳавасимиз ортиб кетса, касбларни ўзгартирармиз, савдогар бўлармиз. Ҳар ҳолда анча бақувват журналистлардансиз. Келинг энди, опагинам, Бекмирза поччамиздан рухсат олинг.

Санъат опам бироз ўйлаб туриб, қатъий қарорга келдилар: „Маъқул гап. Поччангиз рози бўладилар. Имконимиз етади, агар тижоратга қизиқиб кетсак, мана бу узугим ва сирғамни сотаман“.

— Албатта-да. Сотамиз. Сотиб, совға-салом оламиз.

Иш битди. Санъат хоним билан зерикмай йўл юрса бўлади. Латифа, кулги, қизиқларга бой аёл. Оддий, содда, ўта камтарин. Қалтис ҳазилларни, ҳажвларни ҳам

бағрикенглик билан қабул қилади, арази тез тарқайди, ҳамроҳининг руҳиятини ҳисобга олиб, алдаб-сулдаб кайфиятни кўтаришга тиришади. Хуллас, ҳамроҳдан кўнгил тўқ. „Яхши йўлдош етти хазинанинг бири“, деб бежиз айтишмайди.

Россия пули билан йўлланмаларга 20 мингдан тўладик, ёнимизда 100 доллардан пулимиз, алмаштиришга (ўзимизга яраша) латта-путталаримиз, эсдалик буюмларимиз бор. Яна озроқ Россия пулимиз ҳам бор, ҳар эҳтимолга қарши. Яна қўрқамиз, чунки гуруҳ раҳбаримиз — учаргина хонимнинг гапларига қараганда ҳамма ёқни ўғри-қароқчи, рекет эгаллаган эмиш. Ахир замоннинг паторот кунлари, собиқ империя тўзгиган, чиндан ҳам йўлтўсарлар ҳақидаги ҳар хил гап-сўзлар урчиган. Аммо ноумид эмасмиз. Яхши хотиралар ёзамиз, балки китоб ёзамиз, деб ширин хаёлларга берилиб, кетадиган кунга ҳам етдик.

Эртага 1992 йилнинг 16 апрели. Худо ҳоҳласа, Тошкент—Пермь—Ленинград—Болгария—Туркия деб йўлга чиқамиз. Шукрларки, мустақилликнинг илк меваларидан баҳраманд бўлмоқдамиз. Йўқса, бизга бу кунлар — Истамбул деган тарихий мамлакатга ой сайин, ҳафта сайин сафар қайда эди? Мустақиллик, келажагимиз ҳақида худди эртақлардагидек орзу қиламиз, болалардек ҳаяжонланамиз. Ватанимизнинг дунёларга очилаётган эшиклари, гоҳ залворли, қораланган тарихи кўз олдидан ўтади. Туялар зўрға очадиган чўян занжирли қадим дарвозалар... Азамат Тошкентнинг ана шундай 12 дарвозаси бўлган-а... Журналистнинг ҳаяжонлари орзулари бир қанот ёйса борми, етти иқлимни кезиб чиқмоғи, ҳайрат дунёсига фарқ бўлмоғи учун сокин тунлар ўзини қизганмайди.

Шундай қилиб, биз Тошкент аэровокзолида йигилдик. Буёғи парвоз... Аммо „ишқ бошқа, ҳавас бошқа“, деган машойихларга балли экан. „Йўл азоби“ отли чашмадан саховат билан тўлдирилган косаларни саҳарлаб симиришиб, группа раҳбаримиз М.хоним олдида гўж бўлдик...

3. ЙЎЛОЧАР

Салом аликдан кейинги гап шу бўлди:

„Ҳар ким икки минг рублдан йиғиб, шу ерда, кимгадир „йўл очар“ беришимиз керак экан. Группада ўттиз уч киши, демак, 66 минг рубль бўлади“. Битта ишбилармон қоғоз-қалам толиб, рўйхат қилишга тушди. Биз бир неча „законкаш“лар бир-биримизга қарадик. „Йўл очар“нинг расмий маъноси нима, кассага тўланадими?“ Кассага тўланмас экан. Маълум бўлдики, группа раҳбари М.нинг сингиси ва эри шу ерда ишлашар, имтиёзли, текширувсиз ўтишни ташкил қилиб беришаётган эканлар. Бировлар рози бўлди, бировлар норози.

— Менинг ортиқча пулим йўқ, мен меҳнат қилиб пул топаман, — деди қўшиқчи ҳамроҳимиз Эркинхон. Орамизда, ҳукумат юқори муассасаларида ишловчи, кичикроқ ходимлардан яна бир опахон ҳам бор эдилар. (Опахонни шартли равишда „кичик ходим“ деб атадик). Кичик ходим менга муурожаат қилди:

— Раънохон, бу қандай гап? Сизлар ҳам пул берасизларми?

— Йўқ, опажон. Менинг жомадоним бундай чиқимларга жавобгар бўлолмайди, деб ҳазилга бурмоқчи гапим бошқа бировнинг бензинга ботирилган тилига гугурт чақиб юборса бўладими?

— Кимнинг жомадони жавоб берармиш? Ўлдим деганинг... Шунақалар йўл бузади.

„Ёнғин“ раҳбарнинг яқинларидан экан. Яна ўнтача одам ҳар гал бирга чиқиб юрган, йўлнинг ҳадигини олганлардан эканликлари билиниб қолди.

— Биз учун ортиқ қайғуришга арзимайди, биз юклари-мизни қонуний текширтириб ўтамиз, зарур бўлса бож тўлаймиз, — деди яна биров.

— Телевизорда текширадилар, ичига ютилган нарсалар ҳам чиқади.

— Бу айни маъқул иш экан бўлмасам, ҳеч кимнинг ҳеч кимдан гинаси бўлмайди.

— Биз туристлармиз, — деб тушунтира бошлади группа бошлиғи, — нарсаларингиз кўриниб турибди. Буларни олиб ўтиш учун албатта қўшимча пул бериш керак. Эй инсонлар, ҳали валюта алмаштирганда, давлат чегараларидан ўтганда, поездга чиққанда, меҳмонхоналарга жойлашганда пул керак бўлади.

— Оббо, — дедилар Санъат опам, — бурун ҳам чет элларга чиққанмиз. Интизом борми ўзи, бу одамлар давлат йўли билан кетаётган бўлсалар.

— Бурунги гаплар бурунда қолди, ҳозир бошқача, қароқчилар бор.

— Йўғ-эй.

— Менинг таможнийда танишим бор, ҳозир билиб оламиз, — деди бир аёл.

Бир маҳал истараликкина бир йигит келди, ҳужжатини кўрсатди, „ҳеч қандай пул йиғишларга ўрин йўқ, бу гапни ким топган?“ деди.

Ҳеч кимдан садо чиқмади. Сир очилиб қолди. Одамларнинг юки битта-битта тарозига қўйилиб, ўтила бошланди. „Зўравонлар“ ҳам бир пасда ака-ука чиқишиб, „ўзлик — ўзимиз, бир миллатмиз, бир одаммиз“, деб сулҳ талаб бўлиб қолишди.

— Биз, тижорат қилишга ҳаққимиз борми? — деди сайёҳлардан бири.

— Бор. Ҳар ким ўзи билан йигирма килограмм юк олиб ўтади ва шунча юк билан келади. Ортиғига қонуний тўлов тўлайди.

— Ҳар кимнинг кийими ўзи йигирма кило келади. Юз минг сўмдан мол олгансизлар, — деди алами ортиб, раҳбаримиз.

— Қизиқ экансиз, — эътироз билдирди яна биров, — путёвкага тижорат деб ёзиб қўйилгандан кейин олмай нима қилади... Мана қаранг, „Путёвка коммерческая, иметь при себе не более 2 мест“. Сиз қанақа раҳбарсиз, нуқул одамларни нишонга қўйиш пайдан бўляпсиз. Таможний текширса текширавермайдими?

Бу гап бир қанча одамларга маъқул келди. Бировлар пул йиға бошлади. Группа иккига бўлиниб, ишбилармонлар ва супраси қуруқ сайёҳларга ажралди. Биз ҳам шубҳасиз иккинчи гуруҳда эдик. Шундай қилиб кўзланган пул йиғилмади. 20 тача киши танишчилик орқали ўтиб бўлган эди. Регистрация вақтида ҳам раҳбар „ўзиникилар“нинг билетларини йиғиб, бир йўла регистрациядан ўтказди. Бизга келганда регистратор ҳам, ҳозир, деганича йўқ бўлиб кетди. Кимдир аэропорт бошлиғига кирибди, яна тўпалон бошланди. Ва охири самолётга чиқиш гали етди. Одамлар билетларда кўрсатилган жойларга эмас, дуч келган ўринларга юқларини босардилар. Салон чангиб кетди. Бунақасини ҳеч кўрмаган эканмиз. Бир амаллаб жойлашиб кўзларимизни юмиб олдик.

*„Кўзим чиқсун сени кўргунча бундоқ,
Кесилсин тил сени сўргунча бундоқ...“*

Бир одамга бир оғиз сўз айтиб бўлмайди. Бу ерда фақат қонун ва қалтаққина иш бериши мумкин. Шуларми, Ал-Хоразмий, Ат-Термизий, Ал-Бухорий авлодлари... Ким ишонади?!

— Кўяверинг, — дедилар бир маҳал Санъат опам, — дўмбира овози хижоз куйини босиб кетиши табиий-ку. Яхшиси латифа айтиб бераман. Бир савдогар, тижоратчи бор экан...

4. ПЕРМЬ АЭРОПОРТИДА ТОНГГАЧА

Оқшом кирганда самолётимиз Пермь аэропортига қўнди. Атроф тунд, „шиша синиқларини“ ичиб олган ҳаво гўё кесиб кетаман, дея увиллайди. Ҳалигина бири-бирини ёрман деб турган оломон бирпасда жунжикиб, зал айлана ўтган иссиқ қувурлар бўйлаб, жойлашиб олишди.

Залнинг бир четида магазинлар бор экан. Санъат опам бинокль, мен 250 граммлик пачкали қора чой олдик. Бизни кузатаётган ҳамроҳларимиз кесатишди: „Одамлар саёҳатга борармишлар-у, пуллари йўқ эмиш-у, тижорат, сав-

до-сотикни ҳалитдан бошлаб юбордилар“. Биттаси чидаб туролмади. Менга қараб, ошиқча пулимиз йўқ, дегандин-гиз-ку, деди ғижиниб.

– Тўғри, – дедим мен, – ошиқча пулимиз йўқ. Чойни йўл-йўлакай ичиб кетамиз, биноклда томоша қиламиз. Бунинг нимаси ёмон? Истамбулга боргач эса зарурат бўлса, айирбош қиламиз, ёки бирор турк дўстга совға қилиб қолдирамиз.

Шу икки минг рубл нақд бало-қазонинг ўзи бўлди. Группа раҳбаримиз гоҳ юмшаб, гоҳ қотиб асабга таъсир қилиб ётибди. Лекин бизнинг, айниқса менинг асабларим Худога шукр, мустаҳкам. Аёлгинанинг отган ўқлари ўзигагина қайтмас, биз ҳам инсон қалбининг чаласавод „инженерлари“ эканмиз-да, кечади кўнглимдан. Худо хаққи М.нинг кўнгли оғринишини истаётганим йўқ, аммо у отган тошларини эътиборсиз „қабул қилаётганим“ уни куйдирарди. М.га қийин бўлиб кетди, шарт-шурт уришиб, аламдан чиқай деса яхшими ёмонми „ёзувчилармиз“, жим кетаверай деса, пулнинг алами, ичидаги ишончсизлик. Ёлгон сўзга тирикчилик қиладиган одамнинг ростга ишониши қийин бўлар экан. Қийналиб кетди, бечора. Ишонмаса ҳам ўзи билади. Бундай савдогарлар ҳақида эшитганим тўғрига ўхшайди. Бу олиб сотарлар тушгача халқни, тушдан кейин бир-бирини, кечқурун эса бола-чақасини алдашар экан. Шу боисдан ҳам ўзларидан бошқага ишонмасалар керак. Балки ўзларига ҳам ишонишлари қийин-ов. М. куймаланиб яна биздан ҳабар олгани келди. Шахло кўзларида алам найзалари отилади-ю, қурғур ҳеч нишонга теккизолмайди:

– Опалар, таможнийлар ёмон бўлиб кетган, суяк аппаратларда текширади, аёлларни гинеколог кўрар экан. Шарманда бўлганлар қанча дейсиз. Оғзини мойламасангиз йўл йўқ.

– Пешонада боридан қочиб қутулиб бўлармикан? Хафа бўлманг, бизнинг группа сизни иснодга қўймайди, барчамиз ўз одамларингизмиз.

— Билмайсиз-да. Ўтган сафар андижонликлар группасидами, икки ўқитувчи аёл „йўл очар“ бермаган экан, таможний нарсаларини тортиб олибди. Таможнийдан бошқа рекетчиларни айтмайсизми? Финг десангиз қўлингизни қайириб, кетингизга бир тепади-да, молингизни кўтариб кетаверади.

— Аллоҳ паноҳида асрасин, — дейман бепарволик билан, — қароқчилар билан ҳазиллашиб бўлмайди. Яхшиси, таваккал қиламиз, бизни Аллоҳ ўзи асрайди, ҳаммаси яхши бўлади...

— Илоҳим айтганингиз келсин. Қароқчиларнинг кўзини қора мулла боғласин. Ёмонликлари ўзига урсин. Ҳар кимнинг нияти ўзига бўлсин. — дейди бир ҳамроҳимиз.

Қароқчиликка доир кинолар, савдо карвонларига қароқчилар ҳужуми ҳақидаги эртақлар кўз олдимизга келади. Мана, энди қароқчилар билан тўқнашадиган кунларга ҳам етяпмиз, ростдан ҳам ҳужум қилишса-я! Космос асри қароқчиларининг қиёфаларини кўрмоқдан ўзинг асра, ёмоннинг юзи терс дўнсин, илойим. Агар пешонада шу ўн беш кило юк билан қароқчилар қўлида шаҳид бўлмоқ битилган бўлса, ҳар қанча ҳаракат қилмайлик нима ҳам келарди қўлимиздан. Нима бўлса ҳам пора бермаймиз. Биз соф, тоза ниятда йўлга чиққанмиз. Асосий мақсадимиз зиёрату риёзат, агар болаларга, дўст-ёрларга оладиган майда-чуйда нарсаларимиз савдогарчиликка кирса, майли, савдогарчилик бўлақолсин. Аммо унинг ҳеч ноқонуний жойи йўқ.

— Булар билан ўчакишишдан фойда йўқ. Берайлик-да бош оғриғидан қутулайлик, — дейдилар Санъат опам. — Худодан қўрқмагандан қўрқиш керак, Раънохон. Келинг энди бир марта принципиаллик қилмайлик.

— Йўқ, — дейман кескин, — бу ёғини менга қўйиб беринг. Бир тийин ҳам тўламаймиз. Ҳозир минг рубль берсангиз, поездда булар ўн доллар талаб қилишади. Шундай қилиб маишатларининг харажатини чиқаришади. Биз бир оддий одам бўлсак, ё сизнинг ҳам яширин молларингиз борми? „Юз йиллик коммунистлигингиз“ қаёқда қолди?

— Хўп-хўп, — дейдилар Санъат опам дарров ён бериб, — лекин менинг юрагимни оғритяпти булар.

— Юрагингизни қўлга олинг, дадил бўлинг, ишонинг, ҳамма нарса Аллоҳдандур. Ҳаммаси яхши бўлади, Худо хоҳласа. Сураи Ихлосни етти марта такрорланг, — дейман бир чеккаси ҳазил, аслида чин ишонч билан. Бу ҳожатбарор сураи беҳудага Ихлос деб аталмаган, дилдан такрорлаб кўринг, елкангиздаги юкдан қутуласиз, қўясиз.

Шундай қилиб Пермнинг қаҳратон баҳор оқшомини ҳар ким ўзича ўтказдик. Саҳар Ленинградга учдик.

5. „РУСЬ“ МЕҲМОНҲОНАСИДА

Ҳамроҳларимизнинг заҳарли нигоҳлари тикилган сари менинг кўнглим оқибатни таҳлил қилади. Бир этак бойвачча тўртта-бешта зиёли сайёҳни ғажиб ташлашга тайёр. Одамни аяш, қадр-қимматдан асар ҳам бўлмаслиги мумкинми? Қани миллий гурур, наҳотки дунёда пулдан бошқаси бекор бу одамлар учун? Қаторимизда магазинчилар, бизнесменлар, йирик ишлаб чиқариш корхоналарининг масъул ходимлари. Барибир бизнинг бу бойларимиз орасида чет эллардагидек миллионерлар йўқ. Мустақиллик шарофати билан қўллари беш-ўн сўм пул кўриб, ўзларидан кетаёзган, бойлик вас-васасида бир қадар довдирашга тушган одам миллий гурур ҳақида ўйлай олармиди? „Кўрмаганнинг кўргани қурсин“, „Таги кўрган“ деган гапларнинг маъноси шу бўлса керак. Наҳотки, бизнинг бойваччаларимиз тижоратга алоқаси йўқлиги кўриниб турган ҳамроҳларини бир ҳовуч қуруқ, ҳўл мевалар-у, бир неча шиша ароққа ёки 10 доллар пулга сотиб кетаверса? Наҳотки, инсофга келишмаса, хатоларини англашмаса? Ахир уларнинг катта кўпчилиги олий мактабларни битирган, (ўз вақтида) меҳр-оқибат ҳақида етарли фикрларга эга одамлар эмасмидилар? Йўқ, уларни улкан бир шайтон йўлдан оздиряпти. Бизнинг ўзбеклар тубанликка қодир эмас. Улар акалар, опалар, бир-бирларига жону жаҳонларини бағишлайдиган одам-

ларнинг авлодларидирлар. Агар одамлар қалбида ёруғлик кўролмайдиган бўлсам, буни ўтказиб юборишим қийин. Мустақилликни шу тариқа тушуниб нимага эришамиз? Шу бойлар миллат фахрлари бўла оладиларми?

Агар бой бўлсагу, шу қадар ожиз ва нотавон, жоҳилона ҳаёт кечирар бўлсак, илоё, ҳеч қачон биримиз икки бўлмасин!

Салонда кечаси билан еб-ичиб, ухламаганлар уйқуни олишяпти. Бировлар ҳамон тамшаниб, еб-ичиб кетаяпти. Ҳайрият, бир неча одам газета-журнал ўқиш билан банд. Энди ичимда бир куч ҳамроҳларимизни яхшилаш бошлади: „Кечадан бери ҳамма жаҳддор. Ҳақиқатда йўл ёмон, рекетчилар ҳам қароқчиларни булар ўйлаб топишаётгани йўқ. Аҳволимиз шу даражага етган эканки, улуг бир империя парчаланиб кетди. Қандоқ кучли давлат эди, дунё зир тит-рарди. Маърифатпарварлик гоёларимиз пуч эканки, ичдан тамом бўлибмиз. Ҳозир ҳамма аламзада, ҳамма пулга, бойликка ўч. Қалби ожиз кишилар дилида мол, бойлик жазаваси. Тор жойда ўз қобиғимизга ўралган одамлар эдик, эшиклар очилди-ю, кенгликларга ўнгли-чапли ўзимизни урдик. Хуруж ҳам ўтиб кетади, ҳали бир яхши кунларда учрашамиз, балки бир-биримизни таниб, албатта бир-бирларимиздан хижолат бўлармиз. Ожизлигимизни кечир, Тангрим. Бизга ўзинг адлу инсоф, аҳиллик бергин. Бегона юртларда шармисор қилмагин...“.

Самолётимиз қўнишга ҳозирланди. Пастда булутлар ичра кулранг оқим, гиштин шаҳар, сирли хаёл оғушида Питер кўринди..

Аэропортда бизни Гриша исмли баланд бўйли, оқиш юзлари мулойим, билимдонлиги сезилиб турган хуштабиат йигит — гидимиз кутиб олди. У йўл-йўлакай аёлларнинг сумкаларини кўтаришди, табассум билан сўрашди.

— Бир йўла валюта алмаштириш пунктига кириб, кейин меҳмонхонага борамиз, — деди у.

„Внешбанк“даги аҳволимизни таърифлаб ўтирмай, соат тўртгача кутдик, деб қўяқоламан. Хужжатларни қайта бош-

дан „микроскоп“дан ўтказиб, паспортларга муҳр босиш-гунча ранг-рўйимиз бир ҳол бўлди. Бир маҳал группа раҳбаримиз ҳаммага эшиттириб шанғиллади:

— Оғизларини мойлагандан кейин бўлди бу ишлар. Бўлмаса эрталабгача кутишга тўғри келарди.

— Бизнинг ортиқча пулимиз йўқ десак ишонмагандинглар, — деди бир зиёли опа, — кўрдинглар-ку, атиги йигирма доллардан алмаштирдик.

Бир ишбилармон бизни четга тортди. Бизнинг номимизга пул алмаштирувчилар ҳам топилиб қолди. Кимдир ақлли маслаҳат берди. „Номидан пул алмаштирган кишига ҳам фоиз берилади. Буларга йўли қуруқ бўлмасин“.

Кейин харидорлар чекинишди. Ишбилармонлар орасида келишмовчилик чиқиб, бир мавқеи катгароғи бўлса керак: „ҳеч ким пул алмаштирмайди“, деди. Шунинг билан операция йўққа чиқди. Эмишки, Истамбулда бемалол рус рублини алмаштириб олиш мумкин экан. Ҳамроҳларимиз орасида пулдорлари маълум бўлиб қолди, ҳақиқатда ёқа бўғишганларича бор эканлар. Улар инсофи бўлса, ўз пули ўзида, бемалол, қонуний йўл билан кетаверсалар ҳам бўларди-ку? Нафс эса доим инсонни йўлдан оздирар экан. Кўрмай-кўрмай кўрганлар қирпичоқ бўлмай нима қилишсин? Доллар деган нарсани совет даврида номинигина эшитган бўлсак. Мустақиллик одамларни шу сафарнинг ўзидаёқ сарагини саракка, пучагини пучакка чиқараётган, қирпичоқликка шайларни, отасини сотишга тайёрларни ҳам ажратиб бермоқда эди. Банк расмиятчилиги учун ҳам тўловларни тўлаб, ит азобида меҳмонхонага қайтдик. Жойлашдик. Соат 17 — 18 да бир йўла тушлик қилиб, дам олган бўлдик. Кечқурун яна „бизни кутиб ётган қароқчилар“ учун пул йиғиш можароси бошланди. Агар „йўл очар“ берилмаса, Украина чегарасида кунимизни кўрсатишар эмиш... Йўл харажати — арақ, қовунлар одам бошига 55 рублдан тўғри келган эмиш. „Вакил“лар нафрат билан „майли борингизни, берганингизни беринг“, дейишди. Жуда ҳолдан тойишдида ўзи ҳам. Санъат Махмудова опамнинг ҳам сабрлари би-

тиб борарди. „Қўйинг-е, порасиям, бошқасиям жонга тегди, берайлик-да қутилайлик“, деди. Порами, йўл очарми, еб кетарми, нима бўлса ҳам сафаримизга алоқаси йўқ пулни бердигу, гуруҳимиздаги қароқчиларнинг чакагига дам берган, озгина бўлса-да, қулоғимиз тинчигандай бўлди. Икки кун Питерни томоша қилиб, кейин яна йўлга тушдик.

6. ЙЎЛ. ЧЕГАРА. ҚАРОҚЧИЛАР

Йўл азоби – гўр азоби Ленинград вокзалида қор ёғиши билан бошланди. Кийимларимиз юпунлиги билиниб қолди. Шамолли совуқ, қор уфуради. Юкларни тарозига торттириш керак. Тарози эса очиқ ҳавода. Наҳотки тарози деган нарса қишнинг изғирини, ёзнинг иссиғини ҳисобга олиб панароқ жойга қурилмайди, қўйилмайди. Совет кишисининг одам сифатидаги қадри етмиш йилки, шу экан?... Бир маҳал ҳамма поездга чопди, итар-итар, ур-сур... Ҳар бир одам билетларда жойи кўрсатилган бўлишига қарамай вагоннинг ўрта хоналарини эгаллаш учун интилади. Бу аёл экан, ёши улугроқ экан, деган гаплар ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмайди. Ит эгасини, мушук бекасини танимайди. Ҳайрият, биз ҳам ўрнашдик. 7-купе – икки суткалик ватан эди бизга.

Ҳамма жойлашиб бўлгач, гуруҳ раҳбари келиб: „Бутун вагон учун 135 рубль тўладик, мана квитанция“ – деди сал миннатли оҳангда.

– Шу квитанциядан менда ҳам бор, ўзимга ўзим тўлаганман, юким ортиқча эмас, – деди ҳамроҳимиз. Раҳбарнинг яна жаҳли чиқди ва узиб олди:

– Агар таможний келиб текширса, ҳар ким алоҳида квитанция кўрсатиб юрманг деб айтвопман. Агар шундай қилмасак, группа қор тагида яна бир соат қолар эди.

У квитанцияни атай кўрсатаётгани шунданки, Тошкент аэропортида йиғилган 60 минг рублнинг ҳужжатини сўраганимизда „Сизнинг ишингиз бўлмасин“, деган эди ғазаб билан. Баъзи зиёлилар эса шу пулнинг давлат йўли билан давлат хазинасига тушишини уқтирмоқчи бўлганди-да.

— Бир этак пулни кимга бераётганимизни билишимиз керак-ку?! Ҳозир гўё ҳеч нарсаи йўқдек ўтиб кетишимиз учун аллакимга 60 минг қолдиришимиз керак. Сиз группа бошлиғи бўлсангиз, ҳалол одам бўлсангиз ҳалол йўл билан иш тутинг. Одамлар таможнийдан битта-битта ўтсин, ортиқча юки учун давлат хазинасига тўлов тўласин, аллақайси корчалонга эмас! Шунда биз ёввойи тўда эмас, сал тарбия кўрган одамлардек иш қилган бўлардик. Мана ҳозир ҳар бир сайёҳ Ўзбекистон ҳукуматининг тижорат соҳасидаги қонунларини бир муттаҳамлик, деб тушунапти, ҳеч ким ўзини эркин ҳис қилаётгани йўқ. Сиз бизни қандайдир қароқчилар гуруҳи билан кўрқитиб ётибсиз-ку, аслида шу ерда, аэропортнинг ўзида қандайдир қароқчиларга купа-кундуз уни шерик бўляпсиз. Одамларнинг ҳақ- ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ўрнига нуқул тескари агитация қиляпсиз.

... Бошлиқ хонимимиз ҳозирги гапларга ҳам, маънавиятга ҳам тупурган, эътирозлар кўнглининг кўчасидан ҳам ўтмасди. Сафар баҳона, беш-ўн сўм пул ишлашдан бошқа муддаоси йўқлигини хаспўшлаш билангина оввора эди у бечора. Хуллас, бизнинг 17-вагонимиз асаб ва нафратдан қайишганича, инқиллаб зўрға силжимоқда.

Яна пул йиғиш бошланди, 10 доллардан. Яна бермайдиганлар топилди — супраси қуруқ тўрт-беш киши.

— Бўлмасам, йўл очар бермаганлар алоҳида купега жойлашсин, — деди раҳбар хоним. — Рекет билан ўзлари ҳисобкитоб қиладилар.

— Бўпти, биз қароқчиларга ем бўлақолайлик.

Кечқурун энди дам оламиз деган эдик, яшил ранг адидас спорт форма кийган коммерсант купемизга „ташриф буюрди“, яшил кўзлари ғазабдан ёниб турган бўлса-да, ўзини босишга базўр ҳаракат қилиб, гапни яна 10 долларга тақади.

— Биз бу ҳақда келишганмиз, — деди кимдир. — Биз босқинчилар учун пул бермаймиз, Аллоҳга таваккал қиламиз.

— Бу мусулмончиликдан эмас, — унинг кўзлари ёнди. — Кемага тушганнинг жони бир.

– Ахир бизнинг 10 доллар бож тўлашга арзийдиган молимиз йўқ. Ундан кўра қароқчилар молимизни олгани маъқул.

Вакил эшикни тарсиллатиб ёпди. Даҳлизда ҳаёсиз иборалар эшитилиб турди. Қўшимча пул бермаган бешта одамни лаънатлашди.

Мана юракларни така-пука қилган ўша ваҳимага – собиқ совет Руминияси чегарасига етиб келдик. Божхона вакиллари вагоннинг охиридан кириб келишди. Раҳбар порасини бериб улгурдими, улгурмадими, Худо билади. Улар бизнинг купега ёруғ чехра билан кирдилар, биттаси юкларни текшириш лозимлигини тушунтириб, изн сўради. Чехраси чарақлаб турган бу йигит нарсаларимизни текширди, оқ йўл тилаб купедан чиқди. Биттаси менинг сумкамдаги совға учун олинган чуст пичоғини қўлига олди, дастасидаги нақшларини завқланиб тамоша қилди. Йигит эмасми, ҳаваси келганлигини сездириб қўйганиданми, уялиб, бошқа буюмлар солинган сумкани очди. Ички кийимларга қўзи тушиб, дувв қизарди. Ҳамма нарса жойида эди. Йигит ўзига яраша ёқимлилиқ билан „кечирасизлар“, деб узр сўради, кейин бошқа купега ўтди. Биз жойимизга кирдик.

Кела-келгунча ўша „таможнийчи-қароқчи“ларнинг шаънига қандай тўхмату бўҳтонлар ёғилиб келгани аён бўлди. Шунчалар одобли, кўркли қароқчи ҳам бўлар экан-да. Биз купеда ўтириб, „қароқчи“ йигитга ўша чуст пичоғини ҳадя қилиш ҳақида маслаҳатлашдик. Ўғли ҳарбийда хизмат қиляётган бир ҳамроҳимизга йигитнинг ўзини тутиши, маданияти жуда ёққан эди. У астойдил қувонганидан „шу йигитга бир нарса эсдаликка берайлик“, деди. Лекин ҳеч биримиз журъат этиб унга совға обчиқолмадик, уни хижолат қилишдан, ўзимиз ҳам уялиб қолишдан андиша қилдик. Чунки у хизмат вазифасига жуда муносиб ҳаракат қиларди. Унга, унинг онасига ҳавасимиз келди. Биздан кейинги купелардан эса декларацияга киритилмаган ортиқча моллар олиб чиқиб кетилгач, „қароқчи“лар учун йиғилган пуллар раҳбаримиз ва унинг гумашталарининг найранги эканли-

ги очилиб қолди. Вагонимизда бир неча маротабадан тижоратга чиққанлар бўлиб, улар ҳаммаси бир-бирларининг яқинлари экан. Пул йиғиш сиёсати янгилар учунгина қўлланиб, ҳар галги сафарда „ташкилотчилар“ беш, ўн сўм шу йўл билан ишлаб келишар экан. Текширишдан кейин ортиқча нарсалари олинган кишиларга пора учун тўланган пуллари қайтариб берилибди. Қолганларнинг пуллари эса айбсиз айбдор „қароқчилар“га берилганга ўтди. Ноҳақ туҳматдан, кўринар-кўринмас офатдан Ўзи паноҳ берсин, деган дуоларни эсладик.

7. ТУРКИЯ. ЧЕГАРА

Орзиқиб кутилган мамлакат бўсағадасидамиз. Турк чегарачиларининг чехралари очиқлигидан уларнинг бизларга хайрихоҳликлари, маданий савиялари аён кўриниб гуларди. Ойдин тун, совуқ шамол эсади. Автобусда, йўл азобида ун-ушоқ бўлган баданларни аёзли шамол пичоқдек кесади. Ширинсухан йигитлар аҳволлашади:

— Ўзбеклар, қардошларми?

— Ҳа. Ўзимизникилар, жигарлар, дўстларимиз, — қийқиради бир аёл кўнгилдан чиқмаган сохта хушчақчақлик билан, — шунча эркаклар туриб бу аёлнинг йигитларга хушомадларидан кўнгилда бир хижиллик пайдо бўлади. „Ахир эркаклар туришибди, ҳар ҳолда бир катта мамлакат остонасидамиз“. Бир маҳал кимдир қўшиқ бошлади. „Мўйловларингдан ўзим“ қийқирди бир аёл. Ана холос! Ҳали бундоғ томошалар ҳам бор экан-да, пешонада. Беш- олтита чапани аёлларимиз бири олиб, бири қўйиб, ўйин, қўшиқ бошлаб юборишди. Юкларни титкилатмаслик учун бўлаётган бу найрангбозлик илтифотидан қизил юзлар қизариб, не бир ҳолга тушаётганлар ҳам бор эди. „Дастурда йўқ дастур“ тугаб, текширишдан кейин яна автобусларга томон чопдик. Шу ерда кўнглим, дилим, сўзда ифодалаб бўлмайдиган нозик бир туйғуларим қаттиқ оғриганини ҳис қилдим. Ахир

биз мустақилликнинг дастлабки тижоратчилари-ю, зиёратчилари ўзбек аёли ҳақида уларда бутунлай бошқача таассурот қолдирмоқда эдик.

8. БОЗОРДА

Жаҳон бозорларидан бири бўлган бу қайноқ савдо маркази эшитганларимиздан ҳам ўн карра ҳайратланарлироқ эди. Бизникилар икки кун ичида олиб борган нарсаларини айирбошлаш ишларини бажариб, савдога киришиб кетдилар. Истамбул бозорида бизникилар — собиқ совет иттифоқи кишилари, кўпчилиги, деярли хотинлар ажралиб, кўзга ташланиб турарди. Бечора хотинлар оғир сумкаларни кўтарган, бозор аравачаларига ортган, кўринишдан хорликлари шундоққина кўзга ташланиб турарди. Сочлари тўзғиб кетган, чарчаганликларига қарамай, гўё улар бозор деган майдонда жон сотиб, жон олардилар. Улар молни озроқ бўлса-да, арзонроқ олиш учун турк сотувчиларига эрига қилмаган хушомадлар, нозларини қилар, елкаларига қоқар, „бўлди энди, келишдик“, дея магазин эгасининг тирсагини тутиб, эркакчасига қўл ташлар, хуллас иймон-этиқод, исломийлик нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, бозорда жуда бир хунук манзара кўзга ташланиб турарди. Таги зоти муслима ҳисобланган, айни пайтда „лўлининг эшагини суғор-да, пулини ол“ тутимини тутган бизнинг баъзи аёлларнинг чапанича хатти-ҳаракатларига айрим турк магазинчилари хижолат бўлганини яширолмай дув-дув қизаришар, айримлар эса бу ҳол ёқаётганини билдиришдан тортинишмасди.

У ерда турли миллат кишиларини кузатдик. Шунчаки тамоша қилиб юрган, қўлида биттагина сумкачаси-ю, сумкаси бўлган европаликлар, ўранган ва замонавий кийинган турк аёллари, талабалар, ёшлар орасидан бизнинг собиқ иттифоқ одамларини ажратиб олиш жуда осон эди.

— „Зарар, зарар, ўлмаз“, — дейди дўкондор, бизнинг аёлларнинг таклифини қабул қилолмаганидан хижолат, қўлини кўксига қўйиб.

— Ўзбекистон — Туркия дўст, Турғут Ўзал дўст, — дейди дўкандорни елкасидан қоқиб ўзбек савдогар аёлимиз. — Келиштиринг энди, бўлди, келишдик, окагинам...

Аёл унинг розилигини кутмай нарсаларни ўраб, олдига торта бошлайди. Дўкандор норози, аёлга гап тушунтиролмай хижолат. Хуллас. Аёлнинг айтгани бўлмагунча қолмайди..

Биз эса тижоратдаги бу уятсизлик ва очопатликларга қараб туриб ҳайрон бўлардик. Наҳотки, биз, аждодлари юқори савдо маданиятига эга бўлган, тупроғимиздан Буюк Ипак йўли ўтган ерликлармиз?

Наҳотки, жаҳон маданиятига катта ҳисса қўшган қадим халқнинг бугунги вакиллариининг қиёфамиз шу бўлса? Бу ёввойи оламон, таъбир жойиз бўлса, тижоратчилар, кўришиб турардики, маданиятнинг „М“ ҳарфини ҳам тан олмасдилар...

9. ИШТАҲА

Кечқурунги овқатда меҳмонхона директори ҳам иштирок этарди. Бир маҳал ўзимизникилар ичида анча таниқли бир зот ўрнидан туриб, ҳақоратомуз гапира кетди.

— Кеча, таможнийга 100 доллар берган эдим, мана менга беришгани. Менинг орқамдан барчангиз эсон-омон ўтиб олдинглар, шуми оқибат? Худони ўртага солиб айтаман, баъзилар бизнинг соямизда барча таможнийлардан ўтиб келяпти. Ўлдим, деганнинг беш юз доллари бор. Агар мен пул бермаганимда чегарада икки соат қотиб турардинглар. Мен аёл кишининг, раҳбарнинг сўзини қайтармай хўп, дедим. Менга ўтказиб қўйганларинг борми, ифлослар?

Бу гап ҳали пулини бермаган яна бир „катта“га тегиб кетдими, у ҳам столни уриб, бор овози билан бақира бошлади:

— Оғзингизга қараб гапиринг, эй одамлар. Мен йўл-йўлакай бошдан бошига тўлаб келяпман. Араққа ҳам, сигаретга ҳам, қовунларга ҳам тўладим. Поездда эса менинг

пулларимни олиб қўйишди, биринг „гинг“ демарингларку. Агар чиндан ҳам таможнийга шунча пулни берган бўлсаларинг нега чегарада молларимизни, пулларимизни олиб қолдилар? Нима бу ўзи, ҳам бўйидан ҳам энидан экан-да?! Менинг тўлайдиган бир тийиним ҳам йўқ!

У столни бор зарби билан урди. Иккала бойвачча бир-бирларига тиллари-ю, кўзларидан заҳар сочарканлар, муштлашиб кетишдан ўзларини аранг тутиб турардилар. Меҳмонхона эгаси ўрnidан туриб, узр айтди. Эр-хотин тижоратчилардан биттаси ҳам норозилик билдирдилар.

— Биз икки киши учун етти минг тўладик. Лекин таможнийда нарсаларимизни олиб қолишди. Пул йиғишдан, неча кундан бери бош оғритишдан мақсад нима ўзи? Биз энди бир тийин ҳам бермаймиз.

Овқат заҳарга айланди. Қий-чув, уятсиз сўзлардан қизариб, бир ҳолга тушган мезбон бу ғалати меҳмонларга бир оғиз сўз айтолмасди. Шаддоҳ хотинлардан бири, ҳар ҳолда уялдими, мезбоннинг билагидан олди.

— Юринг афандим, сизда ишим бор эди. Бу ер бизга тўғри келмайди.

Мезбон, уялган кулар, деганларидек етакдаги қўйдек аёлга эргашди.

— Сизми маданиятли, сиз билан бўлганларга тупураман! — деди ҳалиги аламзада бойвачча.

— Қулоғим яхши эшитади, ўзингизни қўлга олинг, — деди шаънини ҳимоя қилган одам, — тижорат дегани ҳаромхўрлик, ёввойилик эмас. Ҳар ким молига яраша бож тўлайди. Масалан, мен, оддий туристман, йўлланмам тижоратчилар группасига қўшиб берилганлиги учун йўл-йўлакай бошқаларга тегишли эгри чиқимларни тўлолмайман, хоҳламайман ҳам. Майли, сиз пора бериб ўтинг, мен эса юкимни текширтириб ўтаман, худди келганимиздаги каби текширтириб ўтаман.

Барча жим бўлиб қолган эди, одамлар пулдор билан сайёҳ баҳсини жим кузатардилар. Сайёҳ босиқлик билан гапида давом этди:

— Агар сиз, ваколатингиз бўлса майли, мени йўлда қашқирларга ем қилиб, ташлаб кетишингиз мумкин. Тошкентда ҳисоблашамиз, деб қийналиб юрманг. Куни битган одамга Аллоҳнинг ҳамма жойида ҳам жой топилади.

У жойига ўтирди, сувдан қуйиб ичди. Бойвачча ўрнидан шарт туриб, четга қараб чирт туфлади. Кимга қаратилгани номаълум бир тарзда сўкинди.

Группа раҳбаримиз кечқурун ётоққа келди. Ҳеч бўлмаса 4 доллардан беринглар, деб одамларга ёлворарди. „Чегарада 100 долларни кимга берган бўлсангиз, ўшандан қайтариб олинг. Емаган сомсага...“, тўнғиллади бир аёл.

Хонада ётиб, Санъат опам билан ёқа ушлаганимизча воқеа ва ҳодисаларни таҳлил қиламиз. Биз ҳозир журналист сифатида қўлимиздан ҳеч нарса келмаслигини тушуниб қолган эдик. Группа раҳбаримизнинг Тошкентдан чиқмасимиздан бошлаб йўллардаги қароқчилару, божхона ваҳимаси билан одамларни кўрқитиб, пул йиғишдан бошқа муддаоси йўқлиги, оғзидан бирор дуруст сўз эшитмаганимиз ва йўлда бу гапларнинг бутунлай аксини кўрганимиз, у бўлса, кўриб туриб ҳам яна пул йиғиш ҳақида гап бошлайвериши одамни ҳайрон қолдирарди. Яна бойваччаларнинг пул устида жанжаллашишларига сира-сира тушунолмасдик. Йиғишгани, пора беришгани рост бўлса, нега яна молларини олиб қолишади?

Биз эса юкимизни барча текшириш жойларида ходимнинг ихтиёрига қўйиб, қоида бўйича ўтиб келяпмиз. Нега бу бошлиқ, М. хоним кўра-била туриб, уялмасдан яна пул сўрайди-я! Уятдан юз териси шилиниб кетиши керак эди бу тухматчининг. Чунки Украина, Руминия, Туркия божхоналаридан ўтар эканмиз, одамларга зарарли, қонунга ҳилоф ҳаракат содир бўлмади, молини яширганлар фош бўлди, поралари иш бермади, баъзи бировларнинг низомга

зид моллари чегараларда ушлаб қолингани ҳақ, ҳеч ким ҳеч кимни талагани йўқ. Агар йиғилган пуллар ана шу молларни соғ-омон ўтказишга қаратилган бўлса, нега ўтказилмади? Нима учун пул берганлар икки ҳисса жабр кўрди, ҳам пулидан, ҳам молидан айрилди?

Группа раҳбари шундан кейин ҳам қароқчилару пул йиғиш ҳақидаги эртақларидан бўшамасди. У бирор марта ҳолаҳволимизга қизиқмади, чет элда ўзимизни қандай тутиш, маданият, муносабатлар ҳақида сўз айтмади. Аслида у сафардан олдинги учрашувларда нимани олиш, олмаслик ҳақида гапирганида одамлар бундай эгри ишларга қўл урмаган, зарар кўрмаган бўлишарди.

Касб тақозоси бир чўпон аёл билан суҳбатни эслайман: „Халқда мақол бор. „Эчки бошлагандан йўл бўлмас, хотин бошлаган тўй ўнгмас“. Аёл ҳар қанча ҳурматга лойиқ, аммо эркакнинг ўрнига давогарлик аёлнинг иши эмас. Қийин ишларда доим эркаклар бош бўлиши керак. Биз мана шунга амал қиламиз. Эркакнинг эркакча сўзини, жамиятдаги ўрнини қадрлаймиз. Ўзимиз ҳам қадрланамиз.“

Бу оддий, мантиқий ҳақиқатни ушбу „тижорат“ сафаримизда яна ҳам яхшироқ англагандек бўлдик. Агар ўзимиз иштирок этмаганимизда, ўз кўзимиз билан кўрмаганимизда етмиш йиллик мафкура эр ва хотин тенглиги шиори билан аёллар дунёсини тубдан ўзгартириб юборганига ишонмаган бўлармидик? Алам қиладигани, сафар жадвалида Истамбулнинг зиёратгоҳ жойларини кўриш белгиланган бўлишига қарамай, зиёрат насиб этмади. Кўпчилик ўзларини бозорга уриб кетиб, зиёратга вақт қолмади. Ишнинг кўзини билган раҳбаримиз М. эса, уч-тўртта талабгор учун автобус бормас экан, деб ёлғонлади. Йўл можаролари, ҳақ талашиш, бозор чарчатган тижоратчи-сайёҳларимиз қайтиш олдидан ётиб, дам олишни лозим топишди...

10. ВАТАНДА

Сафардан эсон омон қайтиб келдик. Самолётдан тушгач, юкларни олиш учун яна кутишга тўғри келди. Шунда бир-бирига: „Тошкентга борайлик, ўшанда гаплашамиз“, деган акахонлардан бири ёнимизга келиб, саломлашиб, ўзидан ўзи гап бошлади: „Жуда хунук, лекин ёдда қоладиган сафар бўлди-да. Бошлиқ нотўғри танланган, ўзи. Сизлар тўғри йўл тугдингизлар, раҳмат. Ҳали яхши кунлар олдинда. Ўшанда яна кўришамиз, деб ўйлайман. Ҳозирча хайр...“

Ўша кунларда иккала журналист — Санъатхон Махмудова ва мен бу мавзуда зўр бир мақола ёзадиган бўлдик. Ёздик, йиртдик. Ёздик, йиртдик. Оғриқли таассуротлардан иборат мақоламиз ўқувчини ранжитишини истамасдик. Биз мақоламиз охирида шундай таклифлар билан ҳукуматга мурожаат қилар эдик: „Аёлларимиз чет элларга чиқиб, тижорат қилишга ҳали тайёр эмас экан. Чунки четга чиққан одамлардан, айниқса аёлларимиздан юксак ахлоқий маданиятга эга бўлмоғи талаб этилади. Чет элга чиқиш дегани фақат пул ишлаб келиш дегани эмас, тижорий ва муомала маърифати билан ўз халқининг шаънини ҳам улуғлаб келиш демакдир. Шунинг учун тижоратчиларимизни маълум тест қоидаларидан ўтказишни таклиф этамиз... Токи борган жойларида аждодлар тугумига амал қилиб, Ватан, Ўзбекистон руҳини намойиш этсинлар, қайтишларида ҳам мол, ҳам маданият ола келсинлар...“

Эндигина йўллари очилган халқимизга бундай шарт қўйишда ҳам қандайдир малоллик борга ўхшарди. Хуллас, биз шундай олағовур босқичдан табиий равишда ўтишимиз, мунозараларда, мулоқотларда ўзимизни танишимиз, ўзимизга ўзимиз баҳо беришимиз лозим бўлар эди. Начора, кўргиликларимиз, бу ҳаммаси қуллик меваси бўлиб, уни татишимиз шарт ва бу қисматимиз эканини ҳам билиб турардик. Шундай қилиб хотиралар хотиралигича қолди.

Ён дафтаримни варақлар эканман, 1992 йилги Туркия сафаримни ўқиб, яна бир бор шукр қилдим. „Худога шукр-

ларки, мустақилмиз, мана, ўзимизни, жаҳонни танияпмиз. Болаларимиз чет элларда ўқимоқда, бевосита иқтисодий, маданий алоқалар йўлга қўйилган. Ҳозирги Ўзбекистон билан бундан ўн беш йил олдинги Ўзбекистон орасида фарқ катта. Лекин, барибир четга чиқувчилар ҳақидаги фикримиз ўша-ўша. Четга чиқувчилар маданий-маърифий тест синовларидан ўтишлари шарт. Аёлни ҳар қанча шарафламайлик, унинг иқтидорини юқори баҳоламайлик, унинг табиатига, нозиклигига муносиб вазифалар берилиши нур устига нур бўларди. Айниқса йўл, тижорат ишларида эркаклар раҳбар бўлсин. Бу билан аёл номи, шаъни заррача зарар кўрмайди. Бу қайтанга аёлга ҳурмат-эҳтиромни оширади, уни ҳар хил ортиқча ташвишлардан, ёмон назарлардан асрайди, аяйди. Зеро аёл ҳамиша меҳрга, эъзозга муҳтож ва лойиқдир.

„Кўнгил кўчалари“,
27 январь - 1 февраль. 2008 й.

ЭЛНИНГ УЛУҒЛИГИ ОНА ҚАДРИ БИЛАН

„Аёл ноёб жавҳардир, уни асраш ва мақомини улуғлаш лозим. Аёл мактабдир. Йўқ, балки у маҳаддир. Асло, у солиҳ авлодлар этиштирувчи дорилфунундир. Шундай экан, унга бу масъулиятни адо этишга имкон берувчи шароитни яратиб бермоқ керак“.

Устоз СОЛИҲ МУҲАММАД ЖАМОЛ

... Ҳаммаси бир неча кун ичида ҳал бўлди. Ҳукумат топириғи билан Туркияда ўқиётган қизларнинг оналарига бу суюнчлик хабар етказилди ва уларнинг ҳужжатларини тайёрлашга киришилди. Оналарнинг бу сафари гоят зарур, агар она боролмаса, хола ёки опаси борсин. Кимдир қолиб кетиб, у ерда қизимиз ўксимаслиги керак. Чунки улар ҳар қанча меҳру эътиборда бўлишмасин, барибир мусофирлар. Бунинг устига фарзандларимизни — айниқса, қизларимизни биринчи марта бағримиздан — ватандан узоққа юборишимиз...

Сафар мутасаддилари сўзларидан ҳар бир она ҳаяжонланган. Ҳар бир онага қизи билан кўришишдан ҳам ҳукуматнинг меҳр-муруввати кўпроқ таъсир қилаётгани шундоқ кўриниб турарди. Албатта бизда оналар қадрлидирлар, деб кўп айтганмиз. Қаҳрамон ва ёлғиз оналарнинг имтиёзлари ҳақида жуда кўп гапирганмиз. Гап шундаки, оналар мустақиллик шарофати билан дунёда аёллар, инсон қадриятлари, ҳуқуқлари улуғланадиган мамлакатлар яккаю ягона эмаслигини била бошлаган, ўзимизнинг кўпгина кемтикларимиз кўзга кўриниб қолган эди. Биз ўзбекистонлик она ўз ҳаётида ҳозиргидек улкан эътиборни биринчи марта кўраётганидан ҳам ҳаяжонланарди. Ахир давлат фарзандларини кўз қорачиғидек асраб уни хорижларда ўз ҳисобидан ўқитса, уларнинг кўнгилларига қулоқ тутиб, соғинчларига

таскин бериш учун маблағ ажратса, сафарнинг бутун масъулиятини зиммасига олса, шуғулланса! Ахир умрида идора ва рўзгор ишидан бўшамаган, ўзининг хурсандчилигини мутлақо кам ўйлаган, сайр-у саёҳатларга вақти бўлмаган меҳнаткаш ўзбек онахони — онани қадрлаган эл, давлат бир кун келиб кучли мамлакатга айланажагидан ҳукуматнинг савобли қадамларидан нечук ҳаяжонланмасин.

Сафар тараддуди билан Тошкент шаҳар ҳокимининг муовини Шуҳрат Илҳомович Жалилов қабулида бўлганимизда ана шундай онахонларимиздан бири савол бериб қолди:

— Нега айнан оналар боришяпти, оталар, акалар ҳам борса бўлмайдими?

— Йўқ, фақат оналар, ҳеч бўлмаса холалар ёки опалар бориши мумкин, — деди кулимсираб Шуҳрат Илҳомович оналарни қутлуғ сафарлари билан табриклар экан, ҳазилкашлик ҳам қилдилар, — балки имкон бўлса оталар ҳам бориб қоларлар. Ҳозир оналаримиз боришлари жуда муҳим. Чунки қизларимиз биринчи бор хорижга чиқишлари, улар ҳали ёш, оналарини кўпроқ соғинишган. Бундан ташқари қизларимиз олдида оналаримизнинг алоҳида масъулиятлари бор. Сиз улар билан бир ҳафта бирга бўласиз, ҳаётлари билан танишасиз, иссиқ меҳрингизга қўшиб жиддий оналик насиҳатларингизни берасиз. Бу учрашувнинг давлат аҳамияти ҳам шунда. Туркия қизларимиз қиёфасида Ўзбекистон оналарини, аёлларини кўради. Шунинг учун ҳам ҳар бирингиз бу масъул кўришувга ҳам она, ҳам Ўзбекистон вакили сифатида борасизлар.

Сафар куни эрталаб Республика Вазирлар Маҳкамасида вазир муовини Муҳаммаджон Қорабоевнинг оналар билан йўл олди суҳбати бўлди. Вазир муовини табрик сўзидан кейин сафар йўналиши билан таништириб Президент Ислом Каримовнинг толибларга мактубини ўқиб эшиттирди.

— Бу ҳаяжонли хат ҳар бир ўғил-қизларимизга ҳукумат томонидан тайёрланган алоҳида совғаларга қўшиб топширилади, бу ташрифимиз фарзандларимизга қувват бағишлайди... — деди М.Қорабоев.

Совға-саломлар, дори-дармонлар, Республика байроқлари, она юрт соғинчларини олиб ҳавога кўтарилган „Ўзбекистон ҳаво йўллари“ учқуримиз тўрт ярим соатдан кўпроқ парвоз қилиб, 83 нафар онани Туркия тупроғига эсон-омон кўндирди. У ерда бизни бутунлай бошқа олам ва у олам бағрида, аэропортнинг ойнаванд деворлари ортида турк дўстларимиз, Ўзбекистонимизнинг бир парчаси — оналарини, юртини соғинган талабалар, ўғил-қизларимиз лолазорлар, кучоқ-кучоқ атиргуллар каби лов-лов ёниб кутиб турардилар. Уларнинг овозларини эшитмасакда бизларни кўришлари билан юраклари кабутардек потирлаб, ҳаяжондан қичқиришиб юборганларини ҳис қилдик.

Улар кутиш йўлларига қараб чопишди. Яқинлашишимиз билан худди эртақлардигидек ойна деворлар икки томонга тортилиб, эшиклар очилди. Аэропортга Истамбулда ва шу ерга яқин шаҳарларда таҳсил олаётган йигитларимиз ҳам чиқишган эди. Меҳр мусофирчиликда билинади, деганларидек, оналар ҳар бир талабани елкаларидан қоқиб, иссиқ сўрашишлар давом этди. Бўйларингга бўй тумор Ўзбекистонжон, давралардаги ўрнинг боқий бўлсин она юртим, дейишарди оналар йигит-қизлардан кўнгиллари тўлиб.

Қизлар, оналар, йигитлар, дўстлар бир-бирларига табассумлар, эҳтиромлар узатадилар-у юракларда ушлаб, қолдириб бўлмайдиган соғинч жавоҳирлари бу ҳароратли учрашувга дош беролмай кўзларга қалқиб чиқарди.

— Биз икки соатдан бери Ўзбекистонимизни кутамиз, — дейди қизлардан бири. — икки соат икки йилдек узайиб кетди.

— Вой, Ўзбекистон айлансин сизлардан, — деб бир неча қизни бир йўла бағрига босди Ўлмасбону. Боғча мудираси эмасми, ҳеч кимни кўздан қочирмай бир-бир кучиб чиқади. — Ширин-ширин туришларингиздан ўзим айланиб кетай.

Истамбулда ўқийдиган қизларнинг оналари „Зубайдахоним“ лицейининг директори Азиза хоним ва бошқа ходимларнинг машиналарига чиқдик. Бошқа делегатлар йўналишда кўрсатилгани бўйича ўз гуруҳлари билан тегишли

жойларга йўл олдик. Оналарнинг катта гуруҳи Истамбулда қолиб, бошқалар Анқара, Басра, Измир шаҳарларига жўнаб кетадиган бўлдилар.

Истамбул томони кунларни мароқли ўтказиш режаларини тузиб қўйган экан. Келишган, дилкаш ва ёқимли, аёл-қизларимизнинг меҳрибон устози Азиза хоним бизни яна бир бор „хуш келибсиз“ -у „марҳабо“лар, „кун ойдин“ -лар каби илтифотлар ила қутларкан, қадрдон дўсту дугоналардек сўрашиб, кечки нонуштага таклиф қилдилар. Чой устида у ерда кечадиган кунларимизнинг мазмуни билан танишдик. Дилкаш танишувдан кейин бизни ўзимизга аталган хоналарга кузатишди.

Олти кун давомида ўтган ҳар бир дақиқа мароқли ва мазмунли кечди. Делегатларимиз Туркия шаҳарларининг гўзал ва табаррук жойларини зиёрат қилдилар. Истамбулда қолган делегатлар энг муборак зиёратгоҳда пайғамбаримизнинг, ислом дунёси улуғларининг буюмлари, либослари, қуроллари сақланаётган саройда бўлдилар. Бу қутлуғ зиёратгоҳда туриб фарзандларимиз, она юртимиз, саҳоватпеша Президентимиз, қимматли Ислом Каримов ҳақиға дуо қилдилар, юртга омонлик, равнақ тиладилар.

Шунингдек, Истамбулнинг бир қанча улуғ масжидларини зиёрат қилмоқ ва жамоатда иштирок этмоқ насибасидан руҳларимиз покланиб, Аллоҳга ҳамду санолар, шукроналар айтдик. Умумий сайрлардан бўш вақтларда машҳур бозорларни, Мармара бўғози бўйлари, шаҳарнинг Европа ва Осиё қисмларини туташтирувчи ҳашаматли, пурвиқор кўприқларини тамоша қилдик, одамларнинг муомалаларини, маданиятини кузатдик. *Истамбул жаҳон бозори, жаҳоннинг улкан майдонларидан бири Майдон аро тушган одам энди ўзини ўзи кўради.*

Истамбулда кечган энг ёрқин кунлардан бири Ота турк номидаги тил ўрганиш марказий маданият саройида ўтган тантанали ва бадийий концерт кечаси бўлди. Учрашувнинг бош қисмида делегациямиз ва мезбон томон раҳбарлари, ўзбекистонлик ёшлар дил сўзларини айтдилар. Туркия диёрига қилинган бу улкан ташриф икки халқ дўстлигининг

ёркин кўриниши деб баҳоланди. Делегациямиз раҳбарлари турк дўстларга Ўзбекистоннинг эсдалик совғаларини топширдилар. Ўзбекистон Давлат байроғини зал денгиздек қалқиб, давомли қарсақлар, кўзларда ёш билан қаршилади. Ҳамма ўринларидан турган, зал гуриллайди, ҳар бир ўғил-қизнинг юракларида соғинч. Бу ҳаяжонли дамларда Ватан туйғуси, Ватан севгисининг сўзларга сиғмас қудрати жамулжам эди. Фарзандларимизнинг ота-она, дўсти-ёрлари соғинчи Ватан соғинчларига айланиб кетганидан тўлқинландик. „Ватанингни сев болажон, ҳар жойда, ҳар қадамда Ватан меҳри сени қўлласин, жигаргўшам“. Оналарнинг меҳр тўла ҳар бир таъсирли сўзидан, фарзандларимизнинг мантиқли ҳикояларидан, қизгин дамлар ҳароратидан қадриятларимиз тикланаётгани, оналарининг пойида жаннат гуллари гунчалаётгани, Тангрининг марҳамати ила кўксига эрк шамоллари тегиб, жаҳон майдонида бўй ростлаётганининг аниқ равшандир Ватаним...

Ўтган олти кун биз учун баъзи соҳаларда ибрат мактаби эканлигини англадик. Тўкин-сочинлик, бойликнинг асоси тежамкорликда экан. Болаларимизнинг вақтнинг қадрига етиши, моддий бойликларни асраши, бу моддий дунё келажак авлодни ки эканини ҳам англаб етаётганлардан қувондик. Хайрлашув дамлари етди. Дарё қалбли Азиза хоним ва бошқа масъул мутасадди кишилар бизни аэропортгача кутатиб келдилар. Азизахоним ҳар бир аёл билан минг йиллик қадрдондек, опа-сингиллардек ҳайрлашди. „Онажонлар, кўнглингни тўқ тутинг. Албатта, ҳеч ким ҳам она каби бўлолмайди, лекин қизларингиз меҳрибон бағримизда бўладилар. Ахир ҳамма оналарнинг юраги, эзгу ниятлари яхшиликка йўғрилган. Сизнинг қизларингиз энди менинг ҳам қизларим бўлиб қолди.“

Она барибир она экан, орқамизга қайрила-қайрила, юракларимиз узила-узила, чўғли дилу, ёшли кўзларимиз билан самолётга чиқдик. Ёши улуғ онахонларимиздан бири дуо қилдилар. Яхши кунлар, яхши ниятларда кўришмоқ насиб этсин, омин!

„Ишонч“ газетаси, 1993 й. 10-сон.

ҚАҲРАМОНИМНИ СЕВАР ЭДИМ

(„Қайта қуриш йиллари“ кундалигидан)

Шаҳноза опа (исмларини ўзгартирдик) иккита институтни тугатган. Ўқитувчи ва агроном. Ҳозирда қишлоқ хўжалигини гуллатмоқда. Пахта, каноп экади. Кўринишидан ғайрат ёғилади. Қадамидан ўт чақнайди.

У кишини бошлиғимизнинг қабулида кўриб, ҳайрон бўлдим. Шаҳноза опа ҳам ғалати бўлиб кетдилар.

— Раъно, бу кишини билар экансиз, депутатликка номзоди ҳақида газетада ёзишибди, тўртинчи сонни кутиб ўтирмай матнни учинчига тайёрланг, агар тайёр бўлса, котибиётга беринг, шу сонга тушиб кетсин, — деди раҳбаримиз.

— Ҳа, бу киши журналимизга қадрдонлардан. Узоқ йилги сонлардан бирида ўзларининг чиқишларини, давра суҳбатларини берган эдик. Туғилишни режалаштириш, деҳқон аёлининг оғир турмуш тарзи ҳақида сўзлагандилар, — дедим опанинг ҳозирги ғалати термулиб туришига ҳайрон қолиб. Шу вақтгача мен у кишининг дарду орзуларини бир меҳнаткаш кўнгилнинг фидойилиги дея тушуниб, у кишига ҳавас қилибман, меҳр берибман. Нега энди у аёл шундоқ кўз ўнгимда, шу оддий дақиқаларда ўша юксакликдан гувиллаганича пастлади. Ўзини мақташларини дил-дилидан хоҳлагани учунми? Тезроқ тарғибот қилинишни истаб, бошлиқ ҳузурида ялтоқланаётгани учунми?

Унинг кўзлари ўртадаги ноқулайликни зўр билан ютмоқчи бўлдими, кулимсиради, киприklar ерга эгилди. Гадонинг оғир имтиҳони биринчи эшик, деганларидек парда аллақачон кўтарилган эди. Начора. Бу аёл ёзишга арзийди. Эҳ, бир кам дунё. Эндигина бир юлдузни топдим, деганимда унинг ожиз бандалигини, менинг одам таний ол-

маслигимни фош қилмасанг нетарди? Шу лаҳзаларда ҳеч нарсадан ҳеч нарса, ўзимдан ҳам, қаҳрамонимдан ҳам ҳафсалам пир бўлганини тушунолмасдим.

Яна бир муҳим томони, айни кунда бошлиғимиз унинг туманидан ноибликка кўрсатилаётганлиги унга қўл келиб, фурсатдан фойдаланиб қолишни айб деб эмас, балки барча воситаларни ишга солиш, ишбилармонлик деб олқишладда оғирлик йўқ.

Айни пайтда қаҳрамонимнинг манфаатидан ўзининг манфаати салмоқлироқлигининг ҳисобини олган, муҳитда кибр-ҳаво-ю, шуҳратпарастлиги билан анча ном қозонган бошлиғимиз тез ишга киришишимни тайинладилар:

— Шундай аёлларни ёзмасдан кимни ёзамиз. Бир гаплашиб олинглар. Ҳали айтадиган гапларингиз кўп, Шаҳноза опа.

— Менинг хонамга чиқамизми, бўлмасам?

— Мен ҳозир чиқаман. — деди Шаҳноза опа бошлиғимизга ялтоқи табассум билан менга узр айтиб.

Ўн беш дақиқалардан кейин улар биргаликда „емакхона“ томон ўтишди. Алламаҳалларда Шаҳноза опа кирдилар. Синашта нигоҳларида ички бир оғриқ, таъма юкидан виждони ҳар ҳолда увишган, юз-кўзлари гапиряпти: „Бошлиққа ялтоқланияпман, тўғри, бу менга керак, лекин нега сиз ўзингизни жамоадан четга тортяпсиз?“ Лекин у, кўпни кўрган ишбилармон қайта қуриш берган эркинлик сабаб ўз манфаатлари кўчасида жавлон ураётган жамоамизда гап нимадалигини аллақачон билиб олган ва мендан у кўзлаган натижа чиқмаслигини англагач, ишини билиб қилаётганди. Бу ўсишга талабгорлар учун қайта қуриш муҳитидаги энг тўғри йўл эди.

— Сожидахон кўринмайди? — деди меҳмон бошлиқ ўринбосарини сўраркан овозини сохта шира билан сайқаллаб ва ўз ҳолатидан ичини сичқонлар кемириб, ҳар қандай одамда бир қарашда ишонч ва умид уйғотиши мумкин бўлган хотиржам қиёфам, савлатимга бош-оёқ ачиниш билан тикиларкан, гапини йўқотиб, кўзларини олиб қочди.

Ё тавба, орада худди жодугар илм-амал қилиб турган каби ўртадаги жар кенгайиб, қирғоқлар оғирлигимиздан чўкиб борарди гўё. Шу лаҳзада менда чўкиб кетиш, амал-парастлар дастасидан қутилиш хоҳиши шундай кучайдики, истак завқидан кулимсирадим. Шаҳноза опани эса ўйилиб бораётган соҳил домига тортаётган каби чехралари ўчди, безовта ва беҳол стулга чўқди.

Қаранг, мен бу кишини „ҳозир чиқаман“, дегани учун кутдим. У эса ишнинг каттамузга боғланганидан, аниқроғи, „каттани боғлаб олганидан“ хотиржам қўшни хонада чойхўрлик қилди. Демак, унга „майли ҳечқиси йўқ, озроқ кутади-да“ дейишгандир. Шундай бўлган тақдирда ҳам одоб, маданият деган нарсалар бор-ку?!

Қаҳрамоним ҳам ошкор, ҳам яширинча бошлиқ атрофида пой-патак бўлаётганини, уни қандай „сеҳр“лаганини бошига тортса оёғи, оёғига тортса боши кўриниб қолаётган „кўрпа“си ила зўр бериб яширарди. Нима қилсин, бечора. У бир очиқ кўнгилли аёл, ўзининг эл аро мақталишини хоҳлар. „Муқовада рангли сувратим билан чиқсам, юбилейимда дастурхонга журнал тортсам, яъни ҳар кимга биттадан журнал қўйсам“, деган орзулари бор. Шунинг учун, сохта камтаринлик қилиб ўтирмасдан „Кўринглар, мен шундай одамман!“ демоқчи. Унга ҳозир ҳукумат нашрида яхши бир мақола, ташвиқот керак! Мақсадига эришиш учун қўлидан келган ишни қилади, келмаганини келтириш учун тиришади. Вилоятдан, керак бўлса кунда, кунора пойтахт тушади. Редакциялар-у, вазирликларнинг остонасини чанг бостирмайди.

... Аста-секин орадаги хиралик кўтарилди. У дилини очиб гапира бошлади: „Миллатчилик деган гаплар пайдо бўляпти. Миллат ва Ватан дегани нима? Планни ким белгилайди? Ўзбек деҳқони кимнинг қули? Пудрат нима? Ўзбекнинг қонининг айланиши нима? Ҳеч қўрқмай менинг дардларимни ёзавринг, мендан сўрашса ўзим чиройли қилиб тушунтириб қўяман. Менимча, Ватаним СССР дегани нис-

бий тушунча. Ватан — бу уй, ер, тупроқ — бола-чақа. Хотиннинг яна битта ватани бор, у эр!“

Гапимиз охирлаб қолди. Кузатиб чиқдим. Йўлакда „ўнг қўл“ турган экан, шанғиллади... „Анави эшик меники, келиб туринг, опагинам!“

— Ўзим ҳабар бераман, биринчи котиб билан гаплашгач, кейин сизларни олиб кетаман. — „Ўнг қўл“ни ўздан узоқлаштириб, секин деди: — Учрашув ташкил қилсам, женсовет томонидан менга, ноиблик томонидан у кишига фойдаси бор-да. Бир ўқ билан икки қуённи „пақ-пуқ“...

Қахрамоним қахрамонона, эркакчасига қаҳ-қаҳа отди. Мен ҳам кулган бўлдим. „Бошлигингиз ҳеч нарсага арзимайди, ўзим учун шундай йўл тутишга мажбурман“, дегандай қилиғи билан яна бир карра қовун тушираётган қахрамонимгагина эмас, ўзимга ҳам ачиниб кетдим. Елка қоқишиб, балки елкамиздан босиб турган юкни қоқароқ, хайрлашдик.

Мана, давр аёли деб шу кишини айтса бўлади. Сўзни ҳам, ишни ҳам, ялтоқланиш, олди-бердини ҳам дўндириб юрибди. Лекин раис ёки ижроқўм раиси бўлганда ҳам боплайди, фойдасини биладиган аёл.

„Жумҳурият халқ депутатларининг иккинчи съездида қайд этилишича жумҳуриятимизда 9 млн. аҳоли қашшоқ, ўртадан паст турмуш кечиради. Уларнинг кўпчилиги қишлоқ хўжалигида ишлайдилар. Колхозчи гўшт, ёғ, пахта... планларни ортиғи билан бажарса, ишласа-ю, тишламаса?! Қишлоқ, колхоз мисоли соғин сигир, уни ҳар ким, хоҳлаган пайтида соғиб кетяпти. Лекин сигирнинг ўзига ҳам, қишлоққа ҳам тирикчилик керак. Ўт, сув, ем, шароит... аммо бу томони билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Масалан: сизнинг хўжалик давлатга қанча маҳсулот сотади-ю, қанча маҳсулот олади. Мана шу саволларга ўз бригадам мисолида жавоб берсам аниқроқ бўлади.

Бизнинг ҳисоб-китобимиз бўйича бир гектар ердаги гўзанинг одам бўлиши, яъни теримга тайёр ҳолга келиши учун

деҳқонга 100 сўм тўланади. Хулосани шунга қараб чиқара-
веринг.“

Шаҳноза опа бир қанча ҳисоб-китобларни кўндаланг қўйди. Ўйлаб, инсоф билан айтганда деҳқоннинг ҳоли хароб (ҳисоб 1989 йилнинг ёзида олинган).

... Қаҳрамонининг инсонпарварлик фазилатларини ахтарар эканман, у кишининг қишлоқ хўжалиги соҳасини танлагани сабабларини билгим келарди. Пединститутни битиргач, мактабда ишлаган эканлар. Зиёли учун мактабни тарк этиш нега зарур бўлиб қолди? Беш-ўнта болани тарбиялаш, илмга йўллаш чангга беланиб, беш-ўн гектар жойда гўза ўстиришдан фойдалироқ эмасми? Мутахассис-педагог учун бола тарбиясидан ҳам муҳимроқ нарса бўлиши мумкинми?

Суҳбатларимиз давомида мактаб-у, дала орасида ўзимча бориб келаман. У кишининг қиёфасидан дала аёлини қидираман. Йўқ, йўқ, йўқ! — дейди опанинг чиройли, шаҳарчасига турмакланиб, лаклар билан қотирилган қоп-қора, қундуз сочлари, силлиқ ва юмшоқ бармоқлари, ички маишатсеварлиги...

... Шаҳноза опа яна келдилар. Хурсанд. Кўзлар, бизнинг ички дунёларимизни, ожиз томонларимизни фош қилувчи, қатъиятимиз билан ғанимларимиз руҳини алғов-далғов қилгувчи кўзларимиз кулиб сўзлашамиз.

— Кечаги учрашувимиз зўр бўлди-да, Раънохон. Биринчининг ўзи қатнашди. Одам унча кўп бўлмаса ҳам зўр бўлди. Ҳаммаси зўр бўлди. Ҳатто ўйинга тушиб кетишди. Бошлигингиз ҳам менимча хурсанд бўлиб қайтди.

— Яхши бўлпти-да, меҳнатларингиз жойига тушибди. Бу ҳам сизнинг ташкилотчилик қобилиятингизнинг бир қирраси, ахир.

Қаҳрамоним кўзларини олиб қочганича ниманидир айтгиси келарди-ю, айтолмаётгандай. Хижолатдан қутқаргим келди:

— Кайфиятларингиз яхшими ахир, сал чарчагандек-мисиз?

— Мен ҳали, анча бўлувди келганимга. „Кичик ўринбо-сар“нинг хонасида эдим. Рассом ҳам бор эди, бошлиқ ҳам. Улар рангли суратингизни берсак, дейишди. Шунга, летуч-када сиз муаллиф сифатида таклиф киритсангиз, кейинги сонда бўлса ҳам майли... ахир яна қачон чиқаман журналла-рингизда, шуни айтмоқчи эдим, нима дейсиз Раънохон?

— Албатта, — дедим ўйлаб ўтирмай, — Зарвараққа қан-чадан қанча аёллар чиқиб ётишибди-ку!

Шахсий манфаат, шон-шуҳратдан устун турувчи одам-ларни ёқтирганим боисми, бир пайтлар, назаримда ифти-хори ўзига муносиб аёлни айна пайтда йўқотганимни кўриб турардим. Кимга ачинаман, қаҳрамонимгами, ўзимгами, ундан фойдаланиб қолмоқчи бўлаётганларгами? Қани энди раҳбаримизга қараб: „Эй, инсон, бўласиз депутат, насиб қилса шу хотиннинг ташвиқотисиз ҳам бўласиз“, қаҳрамо-нимга қараб: „шундай хатти-ҳаракатларсиз ҳам чиқасиз журналда, жуда бўлмаса бошқасида чиқасиз, сал сабрли-роқ бўлсангиз-чи“, ўзимга эса: „Сен-чи? Сен нега рост сўзни айтолмаяпсан? Совет матбуотининг кимларнингдир шахсий манфаатларига хизмат қилаётганига жим қараб ту-рибсан“, дегим келар, лекин кўринмас тўсиқни енгиб ўтол-масдим. Наздимда шу одамларнинг орасида энг ожизи ўзим-лигимга ишониб турардим.

— Шаҳноза опа, шу рангли суврат Сизга нима учун ке-рак? — дедим ахийри, оғизлари мойлангач, мени ноғора-сига ўйнатмоқчи бўлаётганларидан ғашланиб. — Ахир биз гаплашган эдик. Сайловдан кейин яна мавзуга қайтиб, фа-олиятингиз ҳақида батафсилроқ мақола берамиз деганим-да, бўпти, шунгача анча-мунча ишларим бор, шуларни қилиб олай, дегандингиз.

— Тўғри, энди шу бир йўла рангли бўла қолса дедим-да, Василий деган суратчиларингиз бор-ку, шу туширар экан.

Ўйлардимки, бу аёл ким ўзи? Ҳам ачинарли, ҳам кул-гили. Не боиски, бу аёл таҳририятнинг ички дунёсига ўзи-нинг пахта даласига киргандек тез ва осон кириб, ҳатто

жиловни ҳам ўз қўлига олиб, йўналишлар беряпти? Эй коммунистик тузум, сенинг қиёфангни янада ёрқинроқ очиб бераётган фаолларингга яна бир қарра раҳмат! Аниқки, унинг бутун ютуқларидан совияпман, нафис маникюр қилинган ғўзапарвар бармоқларига, бўялган қоп-қора сочларига, кўкраги чуқур ўйилган фасон кўйлагига қараб туриб, илтифотсиз сўрайман: „Менга топиб беринг, пахтакор Шаҳноза опахонимни? Йўқ, менга пахта-ю, каноп қўлларини юлган, ўзини фидо қилса-да, бирор мартаба шуҳратга интилмаган, том маънодаги ҳалол ва пок, кўнгли пахтадек оқ деҳқон аёл керак!“

„Биз уни билмаймиз, — дейди либослар ўзидан фаранг ифорини таратиб, — биз уддабурро, ўз манфаати учун деҳқон номидан иш кўраётган, минбарларда аллақандай мансабга, депутатликка номзодларни мақтаб, сохта овозлар йиға оладиган, ўзига маҳкам суянчлар, йўлдошлар топишда ғоят ғайратли, устамон аёлни биламиз“.

Жавоб дилимни куйдиради. Дилим кўзларимни, кўзларим қаламни куйдиради.

Энди билсам, қаҳрамонимни аллақачон йўқотибман. Алданибман. Унинг чечан сўзларида ўзим билган чечан меҳнатнинг азоб-изтиробларини кўрибман. Юмшоқ кафтлари қўлимни қисганида деганларим-чи: „Аёл дегани шундай бўлиши керак. Сочини тўғрилатиш учун вилоятдан шаҳарга келиб, гулдек очилиб, ўзига қарашларини кўр! Яшашни шу деҳқондан ўргансанг арзийди, Раънобону!“

Тўғри, у киши билан биринчи бор учрашганимиздаёқ „офтоб тигида, дала тафтида ўзини йўқотмабди, бу аёл“, дея ҳавасим келган. Аммо, мен билган дала қуёши аёлнинг назокати, чиройини аяб ўтирмайди, бу бригада бошлиғими, арбобми, колхозчими фарқи йўқ, сочларини, юз-қўлларини куйдиради, либосининг елкаларини ўйиб олади, кўйлагининг гулларини ўнгдириб юборади. Нозик бармоқларини қора чўянга, оташқуракка айлантиради. Далалардаги аёвсиз меҳнат менинг болаликдан ҳам дўстим, ҳам душманим, бу далалар ўсмирлигимизни, орзулари шаршара-

дек ёшлигимизни ўзининг аёвсиз тиглари билан тилиб, оф-тобда қоқлади ва устимиздан Ўлмас Кашшей сингари ёвуз қаққаҳалар отди. Мен ҳозир ҳам „Ой гўзам, ойдин гўзам, Ойдек кулиб турган гўзам“ тимсолида миллат бошига тушган фалокатларни эслайман.

У ҳозир ҳам пудратчи хонадонлар болаларининг кучини эртақлардаги ялмоғиз сингари шимиб ётибди. Ахир қачонгача бўлар ишни бўлдириб, кейин надоматлар чекамиз. Шундай экан, бир колхозчи аёлни қора меҳнат оғушида маликалардек бахтли тасвирлашдан заррача уялмаган қаламлар синсин, синсин!

Минг афсуски, азобли меҳнат қаддини дол қилган омани битта-иккита бахтиёр чеҳралар билан тўсиб яшашга ўрганган эдик биз. Ва бу шарафли вазифани адо этишда афгор қишлоқлар-у, ғариб хонадонлар кулбаларини сохта саодат истеҳкомлари билан тўсишда совет матбуотидан, „Саодат“ларданда саодатлироқ, „ойнаи жаҳон“данда, ҳаво тўлқинлариданда жонбозроқ бирорта қудрат ёки сўз бўлмаган. Қалам ва Сўз хизмати ҳозирда ҳам заррача ўзгармаган, қайтанга мавқеи кун-кундан мустаҳкамланиб, оқ пахта-нинг қора салтанати ривожига ўзининг салмоқли ҳиссасини қўшмоқда.

*Ма, рўмолча, қўлингга ол,
Юм-юм йиғла деҳқоним.
Ғар аччиқни аччиқ кесса,
Ғамни кесар бўлса ғам.
Юрагингни қўрқмасдан оч,
Ғаниматдир ушбу дам.
Эркин, озод ҳаволарда,
Кундан кунга шўрлимиз.
Биз учишни хоҳлардик-ку,
Қайдан кишан, тўримиз...*

У ҳақдаги мақолани ёзиб бердим, нима бўлганда ҳам у бечора бир аёл-ку! Мақола бахтли аёллар туркумида лавҳа-

ахборот сифатида чиқиб кетди. Кўплар хурсанд бўлишди. Мен эса мадҳиялар, мақтовлардан камалакдек жилоланувчи коммунистик шакл-шамоилни томоша қиларканман, коммунистик партиянинг инсонпарвар Устави ва йўналиши ўрнашиб қолган қалбимда „доҳий Лениннинг ёрқин сиймоси ҳаққи“ коммунист-муттаҳамларга бир сўз деёлмаганимдан ўкинаман.

...Қаҳрамоним кейин кўринмай қолди. Биламан, у киши буюк ишлар билан банд. Ҳар ҳолда бир ишбилармон, тенг ҳуқуқли сиёсатчи совет аёли қадам қўйиши мумкин бўлган юксалиш поғоналаридан нима қилиб бўлса ҳам дадил ўта билиш қаҳрамоним учун оддий ҳолга айланган қатъий мақсад — саодатли қисмат эди. Ўша юксакликлардан унинг СССР Олий Советига сайловлар давридаги ғайратли овози қулоғимга чалинади:

— Қонуннинг сайлов системаси бўлимидаги 93-моддада „Сайлов бюллетенига исталганча номзод киритилиши мумкин“, деб қайд этилган. Роса кураш кетадиган бўлди-да. Икки рақибимни ишончли вакиллари инсофга келтиришди, улар ўзи ноибликни хоҳлашмаётган экан-у, аммо менинг рақибларим машааша топишга уста-да. „Нурбоқиев“ни СССР Олий советига сайлаш учун катта кураш кетди. Мен унинг ишончли вакилиман. Чоп-чопни қўяверасиз. Қишлоқ советими, колхозми, районми бориб, ўтириб оламан. Ҳаммасининг ҳисоби бор. Мана қўлимда рўйхат. Туман бўйича шунча минг сайловчи. Қайси участкалар ва кимлар овоз бермаслиги мумкин? Шуларга қизиқаман, ташвиқот қиламан. Карл Марксдан шунча сайловчи овоз бермасмиш, деган миш-мишлар болалаган. Ҳақиқатда, бир туман аҳолиси мутлақо овоз бермади. Вилоят миқёсида бу ҳеч нарсани ҳал қилмайди. Бу бугун бир округда 10 фоиз бўлиши мумкин. Хуллас, номзод кўрсатиш, сайлов дегани бу кураш экан, азизим...

Бугун бошли туман овоз беришдан бош тортган экан, ҳозирча бунинг аҳамияти йўқ. Лекин қишлоқ советида ва

туман советларида бошқа ишончли вакилларнинг сўзи қандай қабул қилинади? Яъни номзодни бюрократик бошқарув томонидан яширин равишда тавсия қилинмасдан халқ, боринги, „экстремист оломон“ таклиф қилган бўлса-чи? Тажрибалардан маълумки, „Халқ тавсия қилган“ кўпгина ноиблар бюрократик бошқарув қолипидан чиққан кишилар бўлиб, халқ уни фақат амалдорлиги учун „танийди“... Халқ тушунмайдик, бюрократик қолипдан чиққанлар барибир Ўз содда сайловчиларининг ишончини оқлай олмайдилар...

Шаҳноза опа минбарга чиққанида деҳқоннинг ҳақиқий меҳрибонига айланади:

— Агар пахтага ҳақ тўлаш адолатли ҳал қилинганда ҳамма пахтакорлар „Мерседес“ машиналари минишган бўларди. Ҳамма харажатлар ҳисобланганда (1989 йилги ҳисоб) олд пахтанинг нархи атиги саккиз тийин. Иқтисодчиларнинг ўзи, кўзи қаерга қараяпти, деҳқоннинг ҳаққини ким ундириб беради? Меҳнаткаш деҳқон эса нарх-наво, жаҳон бозори ҳақида ҳеч нарса билмайди. Пахтанинг туриш-турмуши тилла. Халқнинг олаётган иш ҳақи эса ўша хазинанинг эпкени ҳам эмас! Мутахассисларимиз, раҳбарларимиз арзимаган нарсаларга ҳамду сано битиб, ўпкаларимизни қўлтиқлаганча осмонларда учиб юрибмиз. Пахтага бериладиган ҳақ халқнинг қадоқ кўлига суртишга кўл мойи — оддий крем ҳам бўлолмайди. Хўш, шундай экан, пахтамининг ҳузурини ким кўряпти?

Ўзбекнинг қишлоқдаги ўтириш-туриши ўзингизга маълум. Эшак топса тушов йўқ, тушов топса эшак йўқ. Аёллари касал, болалари нимжон, қозони сувда. Томлари лойсувоқ, ери зах, ичган суви шўр, ўзбекнинг ошқозони ҳам худди даласи каби захри озиққа ўрганди. Шундай экан, қорнидан ўзга қайғуси бўлмаган, захри озиқдан тирикчилик қилаётган халқимиз тараққиёт, илм-фан ҳақида қачон фикрлайди? Бунинг учун ким айбдор? Ўзимиз, ўзимизни ўзимизга едириб қўйган бошлиқларимиз, олимларимиз, ҳукуматимиз айбдор!

Куй, энди кўнглингдан чиқариб ташла ўтган гапларни, — ёзибман дафтаримга. — Шунча ур-йиқитга елка тутиб, бирлигимизни асрайлик, деган Иттифоқнинг ҳоли не кечди? Аммо, лекин бизнинг депутатлар охиригача „иттифоқ“ деб съездлар саройида ўтиришди, охири ўзларидан бошқа қолмагач, Ватан эсларига тушди. Шунисига ҳам шуқр. Зеро, бизга тақдирнинг ўзи ҳақ йўлни кўрсатмоқда эди. Қаҳрамоним ўзини ўтга-чўғларга уриб, ўтказган номзоди (СССР Олий совети депутати)ни Москвада навбатдаги олий йиғинларда иштирок этиш машаққатидан Аллоҳнинг ўзи озод қилди. Ўзимизнинг ноиблар-чи? Қоп-қоп ваъдаларнинг оғзини боғлаб омборга думалатганларича, ишга киришсалар-да, деҳқон ва зиёли ҳаётида бирор нарса ўзгармади, ўша йилларда.

Қаҳрамонимга қайтар бўлсак, ҳар ҳолда мен уни, ундаги шиддатни севган эканман. Аммо у шиддат пахтакор-деҳқон дардларига зарра дармон бўлолмаганлигини ўйлаб армон қиламан. Чунки Шўро даврида миллион тонналаб пахта бериб ҳам кафанликка ёлчимаган, оддий оқ мато учун ҳам ариза ёзиб, райишрокомда навбатда турган халқ эдик биз ўзбек халқи. Тўғриси, ҳаммамиз давр кишилари эдик ва минг уринсак ҳам бундан бошқачароқ бўлолмасдик. Дарё бўйида туриб ташналикдан томоғи қақраган кишини биласизми? Пахтакор ҳам, ўзим ҳам назаримда шундай эдик. Шеърдан парча:

*Телба десанг, телба ичра тенгим йўқ,
„Даҳо“ларнинг бу дунёдан кўнгли тўқ.
Бўлолмайман энига эн, бўйга бўй,
Кимдир хўнгарар: кафанликка мато йўқ...*

1990—92 й.

„Хуррият“ газетаси,

1997 йил, 27-28-сонларида қисқартириб босилган.

УМРДА БИР МАРТАЛИК ХИЗМАТ

Инсон дунёвий ҳаётининг ибтидоси қундоқ (йўрғак), интиҳоси тобутдан иборат — бешикдан қабргача бўлган ҳаёт йули бизга „Ўз“ ва „Ўзлик“ни англаш учун берилгандир.

ДОЯ

Умримиз давомида фақат бир мартагина бажариладиган, беш кунлик дунёда бизни илк бор кутиб олгувчи, боқий ҳаётга абадий кузатиб қолгувчи, боқий манзилингизни куриб бергувчи шундай касб эгалари борки, улар ҳақида ҳаммиша ҳам гапиравермаймиз.

Инсон туғилган заҳоти дунё суви билан покланиб, оққа ўралади ва она бағрига берилади... Оламдан ўтар экан, яна бир бор худди келишидаги каби дунё суви билан покланиб, оққа ўралиб абадий маскани — Она ер бағрига қўйилади. (Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун. Яъни, биз Аллоҳдан эдик ва унга қайтгувчимиз).

Мазкур хизмат соҳиблари қисматимизда қандай ўрин тутуди? Масалан, сиз дунёга келган кун қандай эди? Қиш, баҳор, ёз ёки кузмиди? Тунмиди, кундузмиди, ҳаво очиқмиди? Шунингдек, чақалоқ она жисми-жонидан узилиб бу оламга ташриф буюрар экан, уни илк бор қўлига олган одам — Доя қандай шахс эди? Зурриёдингиз ташрифини қувониб суюнчилаган Доянинг, жумладан, макон, замон, вақт ва осмон жисмларининг фарзандингиз тақдирига таъсирига ҳеч қизиққанмисиз? Аммо... Бизнинг моддий фикрлашимиз, шууримизга сифмайдиган баъзи ҳоллар ҳам борки, биз кўрмаган нарсаларимизни ботил ҳисоблашга ўрганиб қолганмиз. Шу боисдан Доянинг боланинг тақдирига ҳеч қандай алоқаси йўқлигини тасдиқлаш осонроқ. Лекин

нутқимизда учрайдиган „Сут билан кирган жон билан чикар“, „Сут ўрнига асал эмган“, „Дод доясидан ўтган“, „доясига тортган“, „танглайини ким кўтарган?“ каби ифодаларга қараганда, „киндик момо“нинг бола руҳиятига таъсир кўрсатажаги аниқ.

Дояни „киндик она“, „энака момо“ ва ҳ.к. деб ҳам аташади. Номидан ҳам маълумки, аввалги замонларда киндик она оиланинг энг яқин одами сифатида ҳурматга лойиқ зот бўлган. Гарчи бола бу ҳақда ҳеч нарса билмаса ҳам она икки жаҳон бир тутам кундаги суянчини ҳеч қачон унутмайди. Яқин тарихимизда ҳам Дояларга катта ҳурмат билан қарашган, фарзанднинг яхши кунларида йўқлаб, тўйларида тўрга ўтказишган. Бизнинг кунларда эса доялар туғруқхонадан чиқибок унутилади. Чунки бугунги тезоб ва гавжум даврда Доя ҳақида ўйлашга вақт ҳам, эҳтиёж ҳам йўқ. Аммо чакки қиламиз. Доя ҳақида фарзандимиз дунёга келмасдан олдинроқ ўйлаш, ҳалол, покиза, ибратли дояларни танлашимиз муҳимдир. Чақалоқни илк бора бисмиллоҳ, деб қўлига олгувчи, киндигини кесиб, малҳам боғлагувчи, дунёга илк қадами билан қутлагувчи ва уни оқ ювиб, оппоқ йўргаклагувчи, оқ ниятлар тилагувчи инсон Доядир. Шундай улғу, шарафли вазифани адо этгувчи инсоннинг фарзандларимиз тақдирига руҳий ёки жисмоний таъсирини инкор қилиб бўлармикан? Жисмоний таъсир ҳар кимга аён: агар доя ўз вазифасини яхши билмаса, она ва боланинг ҳаёти хавф остида қолиши мумкин. Шунингдек, унинг руҳий дунёсининг боламиз руҳиятига таъсири қандай бўларкин?

Чақалоқ билан доя орасидаги беш дақиқалик учрашувнинг нечоғлик аҳамияти бўлиши мумкин десак-да, яна қандайдир сезгилар орқали „бу учрашувдан ўзига хос из қолиши ҳам мумкин-ку“, деган фикрдан ҳам холи бўла олмаймиз. Зеро неча минг, милён йиллик масофадаги сайёралар, юлдузлар, буржлар, фаслларнинг руҳиятимизга таъсирига ишонар эканмиз, чақалоқни илк бор қўлига олган зотнинг қўл ва тил ҳарорати чақалоқнинг кейинги тақдирида маълум из қолдиришига нега ишонмаслик керак?

ДОЯ ЭНА

(Ўтмишдан ҳикоя)

Ҳалигина кўзи илинган доя энага негадир уйқуси ўчиб, безовталанди. Қишлоқдаги ой-куни яқин жувонлар беихтиёр бир-бир кўз ўнгидан ўта бошлади. Худойим ўзи оқ йўл берсин-да, ҳар бирига, деб дуо қилиб қўйди, ўзича.

Ётай деса ёстиқ бошига тошдек ботганидан уйқуси ўчиб, тикланиб ўтирди. „Бошланди, уни тўлғоқ тутяпти“. Доя эна кармонидан занжирли соатини чиқариб ёруққа тутди. Соат бир ярим. „Худойим оқ йўл берса, бомдодга қолмай қутилиб олади“, кечди кўнглидан.

Аёл безовталиги ортгандан ортиб, ўрнидан турди. Дераза пардасини қайириб, йўл тинглади. Нега келишмаяпти!

Шу пайт дераза аввало оҳиста, кейин қаттиқроқ тақиллади.

— Доя эна, доя эна?

— Ҳозир.

Эна эшикни оча сола сўради: „аҳволи яхшими?“

— Кутиб ўтирганмидингиз эна, билибмидингиз? — деди йигит иши ўнгидан келганидан суюниб.

— Мана, мен ҳозир, Отабой. Бундай пайтда момонгни момолари ухлатадими, Отабой.

Қишлоқнинг ҳамма йигитларини бирдек Отабой деб чақирувчи момо тугунини қўлтиқлаганча эшикка чиқди.

— Э-э, Отабой, қани оёқни қўлга олинг энди, тез-тез юрайлик. Бутун малоикалар, фаришталар бошида парвона ҳозир келинимнинг, қани илдамлашайлик.

Ўша малоикалардан бири „Отабой“нинг кўнгил чирогига мой қуйиб пилигини кўтардими, йигитнинг хавотир соя солган кўнгли ойдинлашди. Ҳали келаётганида ҳаммаёқ қоронғи эди-ёв, ёки малоикалар доянинг йўлини ёритяптимикиан?

Йигит кўкка қаради. Тўлин ой ҳам улардан қолишмай пилдираб борар, тугунидаги лим-лим ёғдунинг тўкилиб-сочилишига эътибор ҳам бермасди. Ёнида эса ўзи билган

кўримсизгина доя энаси, отини ҳам билмас экан момонинг. Водариг, наҳотки шу қорачагина аёл бир пасда малоикага айланди, қолди. Бўй-бастидан, тугунидан даста-даста нур тўкилар, қорача чехрасими, рўмолими лов-лов ёнаётгандек шуълаланар, қадамлари пардек енгил, тўғриси у юриб эмас, учиб борарди. „Малоика“ йигитни шоширди.

– Илдам, илдам, Отабой. Бўшашманг, мана келиб ҳам қолибмиз. Сиз тирикчилигингиздан қолманг. Буёғи момонинг иши, Отабой.

...Доя момосининг айтишича, кўчқордек ўғил кўрган „Отабой“ куни бўйи ўғил билан ўйлашиб, ўзича маст бўлиб юрди. Кечқурун ундан юз кўрим олишиб, Кўчқорвойни кўрсатишганида ҳайрон қолди: „Мунча лоф урасизми, доя эна. Кўчқордек деганингизга ишонибман-а, кўзичоқдан ҳам кичкина-ку!“

ФАРИШТАЛАР ЙЎРГАКЛАГАН ЗОТЛАР

Инсоният дунёсида ҳаёт йўли энг кўп ўрганилган, тадқиқ қилинган инсон оламлар сарвари Муҳаммад алайҳиссалом эканлар. Жумладан, амриқолик олим Майкл Хартнинг „Тарихдаги 100 буюк одам“ асарига кўра тадқиқотлар киёмига етди.

„Майкл Харт тадқиқотининг моҳияти бундай эди: „У шу кунгача яшаб ўтган буюк инсонларнинг қобилиятлари, курашлари, тадқиқотлари ва муваффақиятларини компьютернинг ҳофизасига киритиб, инкор қилиб бўлмайдиган йўл билан уларнинг энг қудратлисини аниқлади.

Харт компьютерга лозим бўлган дастурни жойлаб бўлгунича орадан ойлар ўтди ва ниҳоят кунлардан бир куни у керакли тугмачани босди.

Натижа жуда ҳаяжонли бўлди. Компютерда кетма-кет эшитилган қитир-қитир товушлар кетидан ер юзидаги энг улуғ инсоннинг исми ёзилади:

ҲАЗРАТИ МУҲАММАД (САВ) „Илоҳий мўъжизалар“ китоби, 35-б.

Олим ва бошқалар бу ҳолни қайта-қайта текшириб кўришди. Аммо компьютер фикрини ўзгартирмади.“

Инсоннинг дунёга келиши ва Доя хизмати ҳақида ўйлар эканмиз, ЭНГ БУЮК ИНСОНга доялик қилган бахтли аёлнинг шахсига қизиқиб, баҳоли қудрат тарихий китобларга мурожаат этдик.

„Қиссаси Рабғузий“даги маълумотлар ғоятда таъсирли: Уларнинг қисқача мазмуни шундай. Пайғамбаримизнинг волидаи муҳтарамалари ой-қуни етиб ёлғиз ўтирган вақтларида бир киши келиб, „Эй Амина, бу тун шундай улуг тундирки, ул сўнгги кундаги азиз вужудга келгувсидир, турғил, бошингни, бўйингни ювғил, ҳеч кимни ўзинга йўлатмагил“, деди. Бобоси Абдул Муталлиб бу хабардан кўзлари ёшланиб: „Ул киши нима деган бўлса шуни қилғил, мен бориб Каъбанинг халқасин тутайин, Отика қизимни сенинг ҳузуринга юборайин“, деб равона бўлгач, Амина бошларини ювиб, покланиб, вақти-соатини кутдилар. Тун яримлаганда ҳеч бир оғриқсиз, сизлоғсиз ҳавога кўтарилдилар. Олам равшанликида, жумла маҳлуқот ҳавода йиғилиб турурлар. Барчаси Абдуллоҳ ибн Абду Маннофнинг қизлари Отикага менгзаюрлар. Амина аларнинг жамолларин, тавозесин кўриб ҳушидан кетмиш. Улардан бириси айтди: „Биз барчамиз хизматчилармиз. Бизни қўйиб унга боқғилки, фаҳри олам ул турур. Биз барчамиз унинг туфайлидин турурмиз. Унга боққин, кўзинг ёришгай“. Амина боқсаки, бир ўғлон туғмиш. Сўл илки билан ўз андомини, ўнг илки билан кўзини беркитмишки, онасининг кўзи анга тушмагай. Дарҳол саждага бош қўйиб, сўзлай бошлар: „умматий, умматий“. Қўлин узатиб ювмоқчи эди, бир овоз эшитди: „Эй Амина, ул ариф покиза турурки, қўлингни тортқил“. Ва бир оқ булут пайдо бўлди, ўғлонни ҳавога кўтарди. Шундан кейин кавсар сувларида ювиб, кўзларига сурма тортиб, жаннат хушбўйлари билан муаттар қилиб, ҳарирга йўргаклаб Амина ўнгида қўйдилар. Отика айтар: „Севинчдан сакраб турдим, ўғлонни олиб бағримга босдим. Бундоқ муаттар бўйларни илк бор туйдим“.

Азиз ўқувчи бул муборак куннинг ҳикматидан кўнглингиз ёришар экан, бу ҳам фарзандларимизнинг саодатмандлик билан дунёга келмоғидан бир ишорадир. Дояда ҳикмат кўп. Дояни олдиндан танлаш, унинг хулқи-руҳиясига, ахлоқи-камолига эътибор қилган кишилар, шубҳа йўқки, болалар тарбиясини бола туғилмасидан олдинроқ бошловчилардир.

ХОСИЯТЛИ ҚИРҚ КУН

— Болам, одамзот тупроқдан яралган. Бувак (чақалоқ)-нинг баданига совға (соф) тупроқ оқар сувларнинг ўзанидан, қизғиш рангли пишган лойдан олинади. Уни халқ совға кесак, яъни — пишган кесак дейди. Юмшоқ, мулойим, танга ёқимли бу тупроқ суртилса, яра-чақа, иссиқлик тошмайди. Чақалоқ туғилган заҳоти намакобли сувда чўмилтирилса, етти чилласи чиққанича оғзи, қўлтиқ остлари, чотлари ўша сувга ботирилган тоза пахта билан ювиб турилса, бола каттайганида қўланса ҳидлар бўлмайди.

БИБИ МОМОНИНГ АЙТГАНЛАРИ (боқий жойларига раҳмат нури ёғилсин):

— Боланинг соғлиғи онасига боғлиқ. Туғруқдан кейин болани чўмилтириб, кундаб (йўрғаклаб) онасининг ёнига ётқизиш, дарров исириқ тутатиш керак. Исириқнинг хосияти чексиздир, болам. Босиб-босиб тутатинг, она-бола тўйиб-тўйиб ҳидласин. Онанинг бели охорли мато билан танғиб боғланса, бақувват бўлади, бод, ҳар хил оғриқлар йўлмайди. Кейин беш-ўн тухумни сариёғда лимиллатиб қовурсангиз, туққан аёлга малҳам бўлади. Қайноқ, новвотли чой ичиб, сел-сел терласа, бошқа барча оғриқлари ҳам чиқиб кетади, тизиллаб сут келади. Чунки тўлғоқ давомида аёлнинг бутун суяги ўт бўлиб қизиб, бола суяк ёриб дунёга келади, дейишади. Суяклар аслига қайтиши учун қирқ кун керак бўлади. Келинни қирқ кунгача авайлаган, совуқ еб-ичишдан сақлаган қайнона ва эр боланинг, ўз наслининг соғлиғини асраган бўлади.

Булар бундан ярим аср олдинги гаплар бўлиб, ундаги ҳақиқатлардан тониш оқни қора дейиш билан баробардир. Дарҳақиқат, ўша вақтларда ариқларда шаффофдек тоза сувлар оқар, тупроқ ҳам заҳарланмаган эди. Инсоният табиатдан узилмаган ҳолда бирга ўсиб, яшаб келарди. Инфекция тушиши деган тушунчалар ҳозиргидек қўрқинчли эмас эди, дейишади.

Ҳозирги 80 ёшли бувиларимиз билан суҳбатлашсак, улар уйда кўзи ёриган бўлсалар ҳам туғруқдан кейинги касалликларга камдан кам чалинишганликларини айтишади. Чунки халқ доялари минг йиллик ҳаёт сабоқларини авлоддан-авлодга олиб ўтишган, ҳамма ҳам доя, ҳамма ҳам табиб, ҳамма ҳам синиқчи бўлавермаган. Бу касблар наслдан наслга, суякдан суякка ўтиб борган. Тибет табобатида ҳозир ҳам шифокорликнинг авлоддан авлодга ўтишига аҳамият берилар экан, ўн олтинчи авлод табибга „Лама ҳақим“ — буюк табиб деган етуклик унвони берилиши бежиз эмас...

„Суҳбатдош“ газетаси, 1998 й. 2-сон.

ФАРОСАТ – МИСОЛИ КЎЗГУ

Замонлар чиғириғида чийралиб, ўзига хос мазмун яратган „жамият ва аёл“ ибораси бугунги кунда янада чуқурроқ мазмун касб этаётгани билан мунозараларга сабаб бўлаётир.

Соғлом авлод хусусидаги гаплар, орзулар бизни энг аввало аёл ҳақида ўйлашга даъват этади.

„Аввало фаросат, нафосат каби қадриятларимизни тиклашимиз керак. Фаросат сабоқлари ҳаётимизга сингдирилмагунча жамиятимиз соғлом бўлолмайди, — деди битта дугонамиз, — Аёллар, болалар қадрсизланаверади. Йигитлар бувисидек оқсоч аёл ёнида туриб бепарда сўзларни гапиришдан тийилмайди. Ахир фаросатимиз хаста бўлса, одоб, маданият, сиҳҳатимиз қайси манбадан озиқлансин?“

Хўш, фаросат нима ўзи?

Аввало Яратувчини таниш, жамият олдидаги масъулият, яхшиликка ташналик, гуноҳдан қўрқиш, шарму ҳаё, меҳр-оқибат. Биз собиқ совет мактабларида адабиётдан иншолар ёзганимизда Ғофирни мард, содда, ишонувчан, чин муҳаббат эгаси, фидойи каби сифатлар билан улуғлардик. Ҳозирда ўйлаб қоламан: Бирор қаҳрамонимизга „фаросатли инсон“ иборасини ишлатмабмиз. На Гулнор, на Ғофир, на Жамила, на Йўлчи, на Шоқир ота, на Назир ота — бу образлардан фаросат сифатларини ахтарганмидик? Балки бунга зарурат бўлмагандир... нима бўлганида ҳам фаросатсизлик мулкимизга айлангачгина бармоқ тишлармиз.

Бир куни мактабда ота-оналар йиғилиши сабаб бўлиб, юқори синф қизлари билан суҳбатлашиб қолдим. Улар ўқитувчиларини ёмонлай бошлашди. Айниқса, физкультура ўқитувчиси қизларни мазах қилар экан. „Касал бўлдик“, дейишса, қани маълумотноманг, нега ҳар ойда касал бўла-

верасан, деб ғалати қараш қилар, югуриш, сакраш каби машқларни бажаришга мажбурлар экан.

Бу ўқитувчи аввало қиз боланинг қандай „касал“ эканлигини яхши билганлиги аниқ. Аммо у қизларнинг ана шу нозик касалланиш даврини мазақлаш билан эркак сифатида „хузурланган“ бўлиши ҳам мумкин. Устозлик бурч ва одобларини сақламаган, болаларга оталарча, мураббийларча муносабат қилолмаган кишилар эркакдир, аёлдир мактабда ишлашга лойиқ эмас.

60-70 йиллари Тўрткўлнинг Шўраҳон қишлоғида Пушкин номидаги ўрта мактабда ҳарбий таълим ва физкультурадан дарс берган ўқитувчимиз, раҳматлик Фатхи домла Хакимовни эсга оламан. Спорт майдонига чиқишдан олдин йўқлама қилиб, қизларга ким дарсга қатнашолмаса, қолсин, дердилар. У кишининг рафиқалари Фариди опа бичиш-тикишдан устозимиз бўлиб, қиз боланинг бахти инанинг тилини билишида. Игна-ип ушлашни билмаган аёлнинг зўр оналигига, зўр аёллигига ишонмайман, дердилар. Шу устозимиз туфайли синфимиздаги қизларнинг ҳар бири ўз кийимини ўзи тикиб, киядиган бўлди.

Мактаб ер участкасида ишлаганимизда Фатхи ака „ўғиллар“ сўзига урғу бериб, уларнинг қизлардан кучлилигини, кучлилик эса меҳр-шафқат эканлигини таъкидлардилар. Биргаликда ўтоқ қилиб, пахта териб, беда ўриб, гишт қуяр эдик, лекин биз қизлар ҳеч қачон юк кўтармасдик. Юкни ўғил болалар таширди. Бугун ишонч билан айта оламанки, синфдошларимиз ҳаётда ўз эркаклик ўринларини билиб ўсдилар. Қизлар олдида доим мард бўлишга уриндилар, уларнинг сўкинишганини бирор мартаба бўлса ҳам эшитмаганмиз. Болаларимиз уйда ота-онадан, мактабда ўқитувчидан, қолаверса, кўча-кўйда бири биридан, жамоадан ўрганади фаросатни.

Ҳозирги ота-оналар йиғилишларини кузатиб кўринг, бўй етган ўғил-қизларимизнинг хулқларини муҳокама қилавериб, бошимиз хум бўлади. Ўқувчилар ўқитувчидан ҳайиқмайди, ҳатто хижолат ҳам бўлмайди.

Ҳозирги ўқувчи қизларимиз ўқитувчисининг оилавий аҳволини, боласи касаллигини, қайнонасининг баджаҳд-лигини, палончи эркак ўқитувчининг хотини шоколадни севажагидан гапирадилар... Албатта бундай ҳолга ота-она ва бола, ўқитувчи ва ўқувчи, катта ва кичик... орасида доим сақланиши керак бўлган парда кўтарилганлиги сабабдир. Пардани кўтарган эса биринчи навбатда катталардир.

Мана сизга тарих дарсидан домла билан ўқувчининг мулоқатидан мисол:

– Домла, декабристлар ким бўлган?

– Декабристлар аммамнинг бузоғи бўлганлар, кунора чойхонада ош қилиб еганлар...

Ана холос, шундан кейин бу ўқитувчи декабристларнинг тоғаси, деган номга мушарраф бўлди-қўйди.

Мақтабда эстетика, маънавият, одобнома дарслари ўтилади. Аммо болаларимизнинг оғзидан чиқадиган сўзларни қоғозга туширишга хижолат тортади киши. Аждодларимиз улуғлаган ўзаро ҳурмат, андиша, ҳаё, ибo каби инсон зийнатлари қаёққа ғойиб бўлмоқда, болаларимиз кимларга ўхшаб ўсишмоқда?

„Адабиёт кўпроқ нафосат, эътиқод дарси бўлолсайди, биз образларни қуруқдан қуруқ сифатлашдан қутила ол-сайдик“, дейди бир адабиёт ўқитувчиси. „Ўтган кунлар“ни нечун севамиз? Чунки, Кумуш ҳам, Отабек ҳам, Зайнаб ҳам, Юсуфбек хожи ҳам, ҳатто хизматкор Ҳасанали ҳам бутун бир олам, ҳар бири тенгсиз фаросат эгасидир. Фаросат туфайли Отабек Ҳасаналидек хизматкорни „отамиз“ деб таништиради. Ҳасаналининг меҳмонхона эшиги тагида овоз чиқариб гапириш ўрнига оҳиста йўталиб қўйишининг ўзи нақадар ёқимли. Нима учун? Фаросатлилиги учун-да.

Ҳар ким ўз ўрнини билиши фаросатимизнинг ўлчовла-ридан биридир. Кўпгина йиғин ва маъракаларда айрим ёшлар таклиф қилинмаганлари ҳолда дарров юқорига чиқиб оли-шади. Гўё тўрда ўтирса, обрўси ошиб қоладигандай. Афсус-ки, аксинча ҳол рўй беришини билишмайди. Улуғ туркман шоири Махтумқули ажаб айтмишлар:

*Ҳар йигитнинг аслин билай десангиз,
Маъракада ўтириб туришини кўринг...*

Менимча, бизнинг кунларда қадриятлар ҳақида гапирганимизда, ҳа деб аждодларимизнинг буюкликлари билан фахрланавермай, ҳа деб уларнинг панасига беркиनावермасдан ўша зотларга муносиб бўлиш учун нималар қилишимиз кераклиги ҳақида кўпроқ ўйласак ва ишласак яхшироқ бўларди. Зеро, „Келажаги буюк давлат“нинг халқаро майдондаги мавқеи моддий бойликлари, ютуқлари қатори кишиларнинг маънавий савиясига қараб баҳоланар экан, демак бу борада хотиржам бўлишга ҳаққимиз йўқ.

„Ишонч“ газетаси, 1994 й.
20 май сони.

**ФАХРИЙ „БОШ ВРАЧ“ ЁКИ
ЯХШИЛИК БИЛАН УЧРАШУВ**

„..Мени мақташ, менга нисбат бериб бошқаларни танқид қилиш ҳам тўғри эмас, чунки ҳар кимнинг ўз тош-тарозуси бор...“

„Сизлар таъмагир врачлар, қаллоблар ҳақида фелъетонлар ёзмаяпсиз, дори-дармонлар етишмайди, касалхоналар хароб, сизлар эса врач маслаҳати-ю, баъзи ахборотлар билан чекланиб қоляпсизлар...“, деб ёзади тошкентлик муштарий С.Ҳабибулла қизи муҳарририят олдига қатор талаблар қўяр экан.

Муштарий ҳақ гапни айтяпти. Ҳозир камчиликлар гапирувчининг оғзига сиққанича ва ундан ҳам ошириб фош қилинаётган (сўз салқи ёйнинг ўқи каби оёқ остидан нарига тушмаётган) бир замонда ойномамизнинг касалликлар ва маслаҳатлар билан кўпроқ банд бўлаётганлиги муштарий наздида бир ёқламаликдек туюлиши табиий. Лекин „ураверсанг эт қотар, сўкаверсанг бет қотар“ деганларидек баъзиларга қайтанга яхши бўлди. „Замоннинг зайли танқид экан, начора, чап юзингга урганга ўнг юзингни тутиб бер“, қабилида иш кўриб ўз билганидан қолмаётганлар озми? Оддий мисол: тижоратчи ниқобини ёпинганча одамларнинг сўнгги чақаларини ҳам тортиб олишга тайёр олиб сотар, кооперативчилар, дўконлар тинимсиз танқид қилинаётгани билан бирор ижобий натижа бўлаяптими?.. Бу кўпроқ ҳукумат миқёсидаги иш дейишяпти кўпни кўрган одамлар. Бу тузум, сиёсат касаллиги, уни даволаш учун адолатли қонунлар ва унинг амалиёти зарур...

Азиз муштарий, яхшиси бу ишларнинг ўз мутасаддила-рига инсоф-у иймон, ўзимизга яна бир карра сабр-у бар-

дош тилаб сирқираб турган диллар-у, афгор вужудга мал-хам излайлик. Зеро, ҳар биримиз яхшиликка, бир яхшининг шарофатига зормиз. Бир яхшининг шарофати юзта ёмоннинг касофатини ёпади, дейишади-ку. Илдизлари она заминнинг юмшоғу тошли қатламларини ёриб ўтиб, чуқур-чуқурлардан озиқланадиган дарахтларнинг меваси баракали, сояси қўламли... Алқисса, ана шундай инсонлардан бири Очил ака Ёрқуловга эҳтиромимизни очиқ хат тарзида баёнлашни лозим топдик.

„Ассалому алайкум, муҳтарам Очил ака!

Аввало, Сиз билан бир сафдаги фидойиларга, оила аъзоларингизга, айниқса, дили пахтадек оқ, қўллари меҳнатдан қадоқ рафиқангизга эҳтирому саломлар ила мунавварлик тилаймиз.

Очил ака, ўзингиз айтгандай ҳамма раҳбарларга бир хил талаб қўйиб бўлмайди. Сизнинг совхоз билан қайси бир хўжаликни тенглаштириб, унинг раҳбарини уқувсизликда „калтак“лаш одобу адолатдан эмас. Айтганингиздай, „ҳар кимнинг ўз тош тарозуси, имконияти бор“. Биров югуриб юриб битиролмаган ишни биров ўтирган жойида ёки бир оғиз сўзи билан бажариб қўйиши мумкин. Хўш, бунинг сирини нимада? Ўша иш билган одам сеҳргарми, юзи иссиқми, қўли „узун“ми ёки бошқа хусусияти борми? Бу гапларга бир нарса дейиш қийин-у, лекин ўша доврўқли касалхонангизнинг пойдевори қўйилаётган кунларда бу ҳол айниқса билинди. Цемент йўқ! Иш тўхтаб турибди. Ўзингиз боришингизга тўғри келди, тегишли жойга. Икки-уч кунда керакли ашёни тушириб олдингиз. Албатта қайси бир хўжаликнинг ҳақини эмас, ўзингизга тегишли ҳақни олдингиз. Сиз жанжал ҳам қилмадингиз, шикоят ҳам, пора ҳам бермадингиз. Хуллас ишлар юришиб кетди. Чиндан ҳам баъзи бировлар ҳавас қилганидек Худо ёрлақанган одамлардансиз.

Тўғри, ҳаётингиз фақат ютуқлардан иборат бўлмаган, агар сиз ҳам турли чиғириқлардан ўтмаганингизда, тегирмондан бутун чиқиш учун одамга қанчалик ирода-ю қув-

ват зарурлигини билармидингиз? Режалар ҳақида тонготар мажлислар, далада тунаб қолишлар, узоқ йиллик маънавий инқироз (тўй-у аза машмашалари), ниҳоят ўзи емай едирган ўзбекнинг „Ўзбек иши“ — кўпга келган тўй қатори бардошингизни эғовлаганлари ҳақ! Шу билан бирга кўпга хизмат қилишнинг ўзи қийин. Кимлардир бир оғиз арзи ҳол айтиш учун неча кунлаб эшигингизни пойлагандир, муроди ҳосил бўлмай остонангиздан йиғлаб кетгандир. Рағбатлантирилганлар қаторида кимдир ўз номи айтилмаганидан ранжигандир... Сиз инкор қилмайсиз ва ўша хафа бўлган одамнинг кўнглини овлаш истагингиз тавба туйғуси билан қоришиб дилингиз ёришади. Худо ёрлақгани балки шудир.

Ҳадис: Ҳар бир нарсанинг авжи бор. Омади келган киши ўзини тўғри тутиб юрса, ундан яхшилик кутинглар. Мабодо шуҳратпарастлик ва мансабпарастликка ўтса уни мукамал одам ҳисобламанглар.

Шаҳарликларга нисбатан қишлоқ одамларининг юраги кенглиги азалдан маълум. Меҳмонхона бемалол дейишимизга қарамай, уйингизга чорладингиз. Бир ҳисобда яхши бўлган экан. Хонадонингиз тартиб-қоидаларида бошқаларга муносабатингизни тасаввур қилдик. Уйингиздаги саранжомлик хўжалик юритишингизда ҳам ўз аксини топган. Сизнинг фарзандларингиз, қиз-у келинларингиз кўпчилик қатори Сурхон офтобида обдон товланишган, меҳнат нималигини, „деҳқончилик — қорақончилик“ эканини яхши билишади. Бунинг устига келим-кетимли хонадоннинг хизмати, меҳмон кутиши осон эмас. Бир томонда ерсув, сигир-бузоқ, иссиқхона, лимонарий дегандай.

Югослав қурувчилари қураётган доврўқли касалхона биноси қурилишини биргаликда кўрдик. Сиз савол бердингиз:

- Қурилиш худудида нималарни кўряпсиз?
- Қурилишни, — дедик биз диққат билан атрофни кузатиб.
- Яна нималарни?

— Озодалик, саришталикни.

Бизнинг кўзларимиз қурилиш бор жойда сочилиб ётадиган тахта-ю, темир-терсақларга ўрганиб қолган эканми, югославларнинг иш услуби буткул ҳайратимизни оширди. Куни кеча битказилган биринчи қават супурилган, ҳудуд цемент қоришма билан қуюлиб, сувалаб, сип-силлиқ қилиб қўйилган эди.

Сантехника ва иситиш системалари учун махсус ичак ўтказилган тешиқлар қолдирилган, эндиликда деворларни тешиш, бузишга эҳтиёж йўқ. Биз шу пайтгача кўрган қурилишларда сантехника ишлари қурилган деворларни бир сидра тешиб, бузиш ҳисобига бажарилишига ўрганиб қолганмиз. Биров қуради, биров бузади. Лекин югословларга қойил қолиш керак. Ҳамма ишлар ўйланган, ҳисобланган, кетмакетлик билан бир йўласига олиб бориларкан.

Қурувчиларнинг яшаш шароитига қараб ҳавасимиз, ҳатто бироз ҳасадимиз келди. Улар ётоқхона учун берилган шифохона биносини таъмирлаб ошхона, оромгоҳ, ҳаммомларигача қайта қуриб, безаб-бежаб, салкам шоҳона шароит яратиб, кейин кўчиб киришибди. Бизникиларга ўхшаб ҳамма нарсаси аралаш-қуралаш яшайверишмас экан. Ана сизга бизнинг юксак санитария аҳволимизга уларнинг муносабати ва берган баҳоси.

Кейин улар қурилиш моддиятлари сақланадиган омборхоналарни ҳам худди шу тарзда бошлаб қуриб олишибди. Ҳар бир нарсани ўз жойига қўйиб бирам чиройли тахлашибдики, ҳатто биз хусусий уй-жой қурилишимизда ҳам шундай саранжомликка эришолмаймиз.

Сиз таржимон орқали уларнинг ҳол-аҳволини сўрадингиз, баъзиларини елкасига қоқиб, оталарча эркаладингиз. Ҳали бу даражага етмоғимиз учун бизга кўп нонлар зоелигини таъкидладингиз. Нима, биз меҳнаткаш халқ эмасмизми, ялқовмизми? Йўқ! Хўжасизлик, эгасизлик бизнинг этимизни ўлдирган, шу боис биз ҳатто рўзғорда ҳам саришталикка эришолмаймиз. Йўқса, бизнинг халқдек танглайи меҳнат билан кўтарилган бирор халқ бормикан, оламда?

Қадрсиз меҳнат на халқни ёлчитади, на давлатни. Мана шунинг учун ҳам бугунга келиб, абадий туюлган советча тузум инқирозга юз тутди.

Сурхондарё вилояти соғлиқни сақлаш бўлимининг му-дири Мусулмонқул Холматов Сизнинг меҳнатларингиз-ни, айниқса соғлиқни сақлаш ишидаги хизматларингиз-ни қадрлаб гапирганларида сиз хижолатомуз: „хўжалик 70 йилда битта яхши касалхона қураётганига шунчаликми?“ дедингиз.

— Жумҳурият аҳамиятидаги дастлабки иш денг, — деди Холматов жилмайиб, — тўғриси айтидиган бўлсак, Ўрта Осиёда ягона шифохона бўлади бу, Худо ҳоқласа. Ахир Сиз чет эл жиҳозлари билан жиҳозланган, компьютерли томо-граф шифохонасини қурдирыпсиз-ку, Очил ака. Шу ту-файли неча минглаб беморларга тезда тўғри ташҳис қўйи-либ, беасорат даво қилинади.

— Бундай шифохона пойтахт ва бошқа марказий шаҳар-лар туриб қандоқ қилиб бир тоғ этагидаги савхозга тушиб қолди экан?

— Кўрдингизми гап қаёқда, — дейди Холматов дона-дона қилиб, — тушиб қолибди эмас, бу касалхонани биз-нинг халқ академизимиз, Фахрий „бош врач“ миз Очил ака курашиб, тортишиб, минг тонна пахта толасини юго-славларга долларга сотиш йўли билан ундирганлар. Ҳали бу киши бизга шу хушманзара тоғ этақларига санаторийлар қуриб берадилар. Қани айтинг-чи, бу ер ҳавосининг Кис-ловодск ҳавосидан қаери кам?

Очил ака, Сиз шу лаҳзада назаримизда ўн ёшларга яшар-ган қиёфада дилингишни очдингиз:

— Ростдан ҳам Шеробод тоғларининг қадрига етмаймиз бизлар. Ўлмасам, — дедингиз касалхона биносига рўпара, йўлнинг нариги бетидаги дарахтзорни кўрсатиб, — ўша боғ-ни ҳам мана шу шифохонага берамиз. Боққа йўл тагидан ер ости йўли ўтказамиз. Касаллар муолажадан кейин боғларни айланиб ҳордиқ чиқаради, куннинг ботиши-ю, тонгнинг отишида хил-хил товланувчи анави тоққа боқиб, ором олади.

— Меҳмонларга дачангизни кўрсатмайсизми, — жилмайди мудар.

— Кўрсатаман, — дедигиз ўша кўтаринкиликда, — ҳоҳласалар хўжаликдаги бошқа қурилишларни, сув тегирмонини, жувозхонани ҳам кўрсатаман.

Кейин сиз сув тегирмонида тортилган бугдой унида витаминлар кўпроқ сақланиши ҳақида сўзладингиз.

... Совхоз ерларининг тоққа туташган жойи, тоғ этаги сизнинг „дача“ нгиз экан. Майсалар тўпиққа уради, қиру тоғларнинг гўзалликка айна тўлишган пайти. Шом кириб келяпти. Баланд-паст чўққиларга урилиб, хилма-хил товланётган қуёш нурлари ўтлоққа ўзгача фусункорлик берган. Табиат дақиқа сайин турланади. Қизғиш ранглар сутдек оқишга, кейин зангори, сарғиш, кўкишга алмашинади. Бахмал майсалар тароватига осмон ҳайратли ва маънос термулади, шундай термуладика, ҳозир хушидан кетиб йиқиладигандай. Бу мислсиз гўзалликлар соҳиби улуғ ОНГ — Яратгучининг ўзи нечоғлик гўзал экан-а, — ўйлайман баҳайбат тоғларни оғушига тортган гўзаллик шавқидан йиғлагим келиб, — Парвардигор-о, яхшиларинг қўли билан гўзалликлар яратгучи, дилларни мунаввар айлагувчи, ўзингни, ўзлигимизни англатувчи ҳам Ўзингсан...

Суҳбатимиз халқ ўйинлари, спорт турларига кўчади. Тоғликлар нима учун узоқ яшашади? Чунки уларда тоза ҳаво, покиза ва шифобахш гиёҳлар бор.

Яйловнинг чўпини еб ўсган ҳайвоннинг қони тоза, сути, гўшти ҳам бошқача бўлади, — дейсиз бироз хомушланиб, — ҳар ҳолда пестицидлардан йироқ. Ҳайрият тоғларимиз, пахта кўкармайдиган тошларимиз бор экан...

Биз кунни кеч қилмай уйга — сизникига қайтдик. У ерда эса Тошкентдан профессорлар келишганини эшитган қўни-қўшни аёллар кутиб ўтиришган экан. Доцент Ҳанифа хоним Ҳалимова гўё шундай бўлиши лозимдек беморларни қабул қилишга тушиб кетдилар.

Муҳтарам Очил ака!

Балки мақола ойномада ёритилгунга қадар сиз бошлаган савобли иш — жумхурият аҳамиятидаги физиотерапевтик шифохона биноси ишга тушар. Мазкурни ўқирсиз. Бу ёзув бир қаламқашнинг кечинмалари, ҳаяжонларига ўхшаб туюлар. Нима бўлганда ҳам янгиланишнинг шундай долғали кунларида Сиздек инсонларнинг борлиги эртанинг давомийлиги эмасми? Профессор ва дўхтирларимиз буни қайта-қайта таъкидлашди. Майли, ҳар бир жамоа хўжалигида эмас, ҳар ноҳияда учта-тўртта ана шундай касалхоналар қурилганида ҳам зўр бўларди. Лекин, пахтасини четга чиқариш ҳамма раҳбарларнинг қўлидан келавермаслигини, бу соҳада ҳам қанча тўсиқлар қалашиб ётганини ким билмайди, дейсиз.

Ҳар ким қурби етганича интилса, топган гул, топмаган бир боғ пиёз деганларидек халқ соғлигининг бир чеккаси сиз каби раҳбарларга ҳам боғлиқлиги бугунги кунда янада аён бўлиб қолди. Ишқилиб, Шерободнинг Кисловодск билан рақобатлашадиган кунларга етишида Сизга куч ғайрат, омонлик тилаймиз.

„Сиҳат-саломатлик“ журнали,
1993 йил, 4-сон.

ҲОКИМ ЎРИНБОСАРИ – МУАТТАР ОНА

Оила тинч, фаровон, бой бўлса, Давлат ҳам худди шундай тинч, фаровон, бой бўлади. Ҳозирги ўтиш даври, демократлашиш жараёнлари ва иқтисодий қийинчиликлар ҳам оилавий муносабатларга ўзининг у ёки бу маънода таъсирини ўтказмоқда... дейман. Тошкент шаҳар, Чилонзор туман ҳокими ўринбосари, Хотин-қизлар кўмитаси раиси, педагогика фанлари номзоди Муаттар Содикованинг „оилавий низоларни бартараф этиш комиссияси“ фаолияти хусусида фикрига қизиқиб.

– Одатда оилавий можароларга қозилик қилишдан қийин иш бўлмаса керак, нима бўлганда ҳам бу можарога аралашганлар икки дунёда ўзига етарли гуноҳ-у, савобни орттириб олиши табиий. Сиз бунга нима дейсиз?

– Сиз ҳақсиз. Лекин бир-бировни англамасликдан масала каттайиб, халқимиз тили билан айтадиган бўлсак, орага шайтон аралашиб, бузилишга келиб қолган „хаста оила“ бошқаларнинг маслаҳатига, танбеҳига, насихатига муҳтожлик сезади. Зеро икки инсоннинг бирга яшаб кетиши минг бир ришталар билан чамбарчас боғланганки, бирор риштаннинг бўшлиғи ёки хомлиғи худди инсон аъзоларидаги хаста қисмнинг ёнидагисига таъсир қилгани кабидир. Жисмоний, маънавий, руҳоний етукликка етишмай туриб, қурилган оилалар ҳаёти узоққа бормайди. Ажралишмоқчи келинлар кўпроқ шундай шарт билан чиқадилар: „Тўйдан кейин алоҳида чиқараман дейишган эди. Сўзидан қайтиб қолишди. Мен бундай шароитга кўниколмайман. Мени деса чиқсин...“ „Қандай чиқади, жўжабирдай жон бўлишса, кўриб турибсиз. Сизга уй қилиб беришолмаслиги аниқ, энди учбеш йил оиланинг, рўзгор деган мамлакатнинг аччиқ-чу-

чигини тотасиз. Шунда ҳаёт ширин бўлади“, деб ўгит қилади маҳалла оқсоқоли. Бундай насиҳатларга қулоқ тутадиганлар камдан-кам учрайди, кўпинча турмушнинг илк „мушт“ ларига чидамаган оилалар ажралиб кетадилар.

— Демак, оилаларни мустаҳкамлаш юзасидан ўтказилган тадбирларнинг натижаси сезилар экан?

— Албатта. Оилавий низолар қандай кўринишда кечмасин, оилани сақлаб қолишга ҳаракат қилинади. Қўмитанинг кенг миқёсдаги йиллик иш режасига мувофиқ маҳаллаларда хотин-қизлар билан қатор тадбирлар ўтказиб, озми-кўпми яхши натижаларга эришилди. Низолар иқтисодий қийинчиликларга бориб тақалар экан, бундан қутилишнинг бирдан бир йўли изланиш ва яна изланиш билан бир қаторда ўтиш даври „сабр, иродамизга ўзига хос синов“ эканлигини тушунмоқ керак. Ҳадди сиғиб ўрнида қилинган „дўқ“ ҳам шифо. Шундай оқсоқоллар ва онахонлар борки, адашганларга ўз фарзандларига гапиргандай гапира оладилар: „Сен қандай эркаксан ёки келинсан? Аввалида ҳаммадан яхши эди, энди „пуф сассиқ“ бўлиб қолдимми? Ҳе йўқ, бе йўқ „Америка“ қурмоқчи бўласанми? Дунёга келиб не каромат кўрсатдингки, ажрашмоқчисан? Бу болаларга ким ота бўлади, ким она бўлади? Ўйладингми ҳеч? Чидаш керак, энгни шимариб ишлаш керак, ўрнида бир гапдан қолиш керак. Сизларга муҳлат: Озроқ танаффус қилиб, бир-бирингиздан узоқда туриб, ўйлаб олинглар, бир-бировни тушунишга ҳаракат қилинг, шайтони лаъиннинг бўйнини синдиринг, ана ўшанда яшаб кетасиз.“ Оталарча, оналарча насиҳатга муҳтожларга „аччиқ ҳақиқат“нинг нафи тегади.

„Пуф сассиқ“ бўлдимми“ ибораси бир ривоятни эсга туширади.

„АДОЛАТЛИ ҲУКМ

Бурунги хонлардан бири ҳузурига бир келин келиб арз қилибди.

— *Эрим билан мен бир-биримизга мос эмасмиз. Талоғимни олиб беринг.*

Хон ҳайрон бўлибди:

— *Эрингизнинг нима камчилиги бор?*

Аёл секин юзини очибди. Қарашса бир пари пайкар эмиш. Хон ўйлаб турибди-да мулозимларига дебди:

— *Синглимизнинг гапи нечоғлик рост, бориб эрини кўринглар, ишини адолатли ҳал қилиб беринглар.*

Мулозимлар боришса, эрнинг бурни оқма яра туфайли ярмидан йўқ эмиш. Шартта келиннинг бурнини ҳам ярмидан кесиб ташлашибди.

— *Мана энди тенг бўлдинглар, яшайверинг.*

Адолат кутиб йиғилган одамлар фарёд қилишиб, хоннинг хузурига боришибди ва воқеани баён қилишибди. Шунда хон:

— *Иккита— учта болани бунёд қилиб қўйиб, „сен менинг тенгим эмассан“ деб ажрашиб кетаверишса, мамлакат етимларга тўлмайдими? Уларнинг кўз ёши кимни тутади? Шундоғ экан, болани отадан айиришга сабаб бўладиган ҳар қандай чиройли бурун кесилишга лойиқдир...деган экан“*

Ривоятдан хулоса чиқаришни ўқувчининг ҳукмига қолдириб, эътиборингизни бир қизиқ мисолга қаратамиз.

Бир куни кабинетига кириб борсам, у телефонда гаплашаётган экан. Ҳоким ўринбосари бўлса ҳам барибир она- да, кечди дилимдан. Кўз ўнгимда раҳбар эмас, туман аёлларининг „Муаттар онаси“ намоён бўлди.

— *Менга қара,— дерди у қайта-қайта тайинлаб,— совчи келадими йўқми, ўтирган жойингни чинни-чироқ қилиб қўйгин. Эҳтиёт бўл, яхши гап гапирганнинг гапига ишонаверма. Ҳозир сен боладан бошқа ҳеч нарсани ўйламаслигинг керак. Фикри-ёдинг болангда бўлсин, тушундингми? Уни касал-пасал қилмай оёққа қўйиб олсанг, бошқаси кейин бўлаверади.*

Трубкани бироз тинглаб тураркан, дўқ оҳангида тайинлай бошлади:

— *Соддалигингдан фойдаланиб қоладиганлар ҳам тўлиб ётибди. Агар бир гапинг чиқса, биласанми, мендан ўпкалаб юрма? Аввало тагини-зотини суриштириш керак. Керак бўлса ўзим гаплашаман. Элчиларга айт, Муаттар опам-*

га боринг де. Ҳа, бўпти, кейин гаплашамиз. Маҳаллага айтаман, хабар олишади. Майли, яхши ўтир, қизчангни ўпиб қўй. Хайр.

У гўшакни жойига кўяркан, енгил „уҳ“ тортди.

Менинг савол назари билан қараб турганимгами, гап очилиб кетди.

— Эндигина оёққа босди, бола бечора, — деди у ичичидан қайишиб. — Ўзи „Меҳрибонлик уйи“да ўсган қиз экан. Ҳеч кими йўқ. Ёшликми, болаликми, севгими, бир талаба йигитга кўнгил қўйиб қўйган, ишонган, оқибатда алданиб қолган. Йигитнинг ота-онаси „ҳеч кими йўқ етимчани оласанми, орзу-ҳавасим нима бўлади?“ деб оёқ тирашган, йигит осонгина таслим бўлганидан кейин қизни олдига солиб ҳайдашган. Хуллас ҳомиладор ҳолида кўчада қолган. Хатини ўрганаётсак, „жўнатиб юборинг ўша йигитнинг юртига“ деб маслаҳат солганлар ҳам бўлди. Йигитнинг юртида масала ҳал бўлгунича қизнинг ҳоли нима кечади? Ўзингиздан соқит қилмоқ осон, виждон-чи? Мен ҳам бошқаларга ўхшаб айтсам бўларди „ўзинг рози бўлгансан, ўзинг пиширган ошни қандай ичсанг шундай ич“ деб. Аммо... Шундай сўзни ўз фарзандингизга айтолмайсиз, раҳм қиласиз. У ҳам бировнинг боласи, ахир. Бошида роса жаҳлим чиқди. Бу қизлар шунчалар илиқма, бефарқ бўладими? Гуноҳкор бўлиб қолишдан кўрқмайдими? Ўғил болаларга осонликда ён берган қизнинг аҳволи шундай бўлади, дейман куйинганимдан. Уни 13- туғруқхонага ётқиздик, фаолларимиз навбат билан хабар олиб турдик. Ўзим врачларига алоҳида тайинладим. Шукр, эсон-омон, зиён-заҳматсиз кутилиб олди. Ётоқхонадан уй топгунимизча туғруқхонада бир ой ётди. Қизчамизнинг отини яхши кунлардан хабарчи бўлсин деб Умида қўйдик. Ҳокимнинг машинасида, гуллар билан олиб чиқдик. „Наққошлик“ маҳалласи фаоллари, ўзимизнинг Зумрад (хокимият ходими) хабар олиб турибмиз. Ўзи попукдеккина, кўзга ёқимли қиз. Кимдир йўлдан урмасин дейман-да. Қулоғини бураб туришим керак, — дейди

оналарга хос ҳам меҳр, ҳам жавобгарлик билан. — Аҳволингни билдириб тур деб тайинлаганман. Ўзига яраша енгилроқ иш топиб бердик. Ишляпти, боласини ҳам қараяпти. Совчилар пайдо бўлиб қоляпти. Шунга бунинг ҳеч кими йўқ экан, деб енгил қарашмасин дейман-да. „Орқамда ҳокимият бор, опаларим бор“, деб айтгин деб тайинлаганман. Астойдил ният қилган яхши инсон бўлса, майли, ўзимиз узатамиз. Шу қиз ҳам бахтли бўлишга ҳақли, униб-ўсиб кетсин. Ҳақиқатда бир хонадонни гуллатадиган қиз ўзи...

Бу ҳар бир виждонли раҳбар, инсон қилиши лозим оддий иш эди. Негадир томоғим „ғиппа“ тўлди. Рўпарамда раҳмат фаришталари тургандай кўнглим орзиқди. Ҳақиқатда Аллоҳ бир ғариб бандасини Муаттар хоним кўли, Мустақил Ўзбекистон меҳр-муҳаббати орқали ёрлақётган эди. Қанийди барча раҳбарлар ҳам ўз ишига Муаттар хоним каби ёндошсалар эди.

...Таассуротларимни ён дафтаримга ёзиб қўйдим. Журналистнинг „ён дафтари“ унинг экин майдонидир. Бир кун келиб қарабсизки, фикрнинг ҳосил вақти етган бўлади. Муаттар хоним билан яна бир кўришганимизда, ўша қизнинг тақдирига қизиқдим. Суҳбатдошим бир чиройли кайфият ичида кўзлари чақнаб деди:

— Йигит ҳам мард экан. Келди, ярашиб олишди. Биной-идек чиройли оила бўлишди қолишди. Яшашяпти. Лекин барибир ўз ҳолига ташлаб қўёлмаймиз, ҳолидан хабар олиб турибмиз...

Муаттар хоним хурсанд бўлишга ҳақли эди. У Умида қизчага отасининг фамилиясини олиб бериш, бир тақдирни келажак маломатларидан асраб қолиш учун озмунча йўл-йўриқ қидирдими? Туғилганлик гувоҳномасида ота исмининг қайд этилишини биринчи навбатда она қалби билан ҳис эта олганликдан бу ишни чиройли ҳал этиш учун бутун чоралар билан курашди. Ниҳоят қувончли натижа: Инсон қадрияти, атрофдаги қадршунослик сабоқлари йигитнинг ва унинг оиласининг қалбини юмшатди, уларнинг аждодлик туйғу-

ларини уйғотди, ниҳоят улар хатоларини англаб ўз фарзандларини муҳаббат билан бағрига олдилар.

Бу унинг фаолиятидаги ягона мисол эмас. Нечта ёш она қийналганларнинг „Муаттар она“си таъсирида ҳаётда ўз тўғри йўлини топиб кетганлигини мисоллар билан санаб вақтингизни олмоқчи эмасмиз. Айтмоқчи сўзимиз бу камтарин раҳбар исми ёнига оддий кишилар ҳурмат ва ишонч билан қўшиб айтаётган „Она“ сифатининг ўзида аёндыр. „Муаттар онага айтдингизми?“, „Муаттар она биладилар“ каби эътирофлар Муаттар Содиқова фаолиятига берилган энг гўзал ва чиройли баҳодир. Унинг раҳбарлигида ва иштирокида ўтказилган тадбирлар ҳақида гапирар бўлсак, яна бир қайноқ оламга киргандек бўламиз. „Энг намунали оила“, „Оила муқаддас даргоҳ“, „Оила ҳуқуқи давлат ҳуқуқидир“, „Қобил фарзанд ота-она бахти“, „Эр-хотин оила устунларидир“, „Фахрийларимиз – фахримиз“ каби ўнлаб мавзулардан мақсад оилани мустаҳкамлашга, пиру бадавлат оилалар тажрибаларидан ўрнатқилишга қаратилган. Тумандаги қирқ учта маҳалланинг хотин-қизлар қўмиталари раислари, оқсоқоллари, эл ишончидаги бу кишилар маҳаллаларини ўз оилалари каби яхши биладилар.

Туманнинг „Шотурсин Фуломов“, Лутфий номидаги, „Шарқ“, „Иккинчи Қатортол“, „Шарқ тонгги“, „Мевазор“, „Чилонзор“ каби қатор маҳаллаларида ажралишлар кузатилмади. Ўтган олти ой давомида 6 та оилавий масалалар бўлиб, низолар адолатли ҳал қилиниши, бир-бировни тушунишга бўлган уриниш ва интилиш самараси – тўртта оила қайта тикланди. Ҳеч иложи бўлмаган иккита оила тақдири суд ҳукмига ҳавола қилинар экан, уларни иложи борича яраштиришга ёрдам бериш сўралиб, суд ҳайъатига Хат жўнатилди.

Ўзига хос сабаблар билан яраштириш имкони бўлмаган оилалар ҳам борки, улар аслида табиатан аллақачон ажралишган бўладилар. Масалан, битта аризачининг турмуш ўртоғи узок йиллик қамоқ жазосини ўтаётганликдан ажралишга икки томон ҳам рози, аёли кутишни истамайди. Яна

шунга ўхшаш учта аризада узоқ йиллардан бери бирга яшамётганликлари ва ҳар бири ўз бахтини топиб кетганликлари учун ажрим қилиб бериш сўралади.

Аризалар одатда иложи борича яраштириш мақсадида қаралса ҳам ярашишдан йироқ оилалар борки, уларнинг ажрашишлари ўсиб келаётган болаларининг тарбияси учун ажралишмаганларидан кўра фойдалироқдир. Бир-бирига хиёнат қилган, туҳмат қилган, бир умр бир-бирини тушунтиришдан йироқ, ҳамиша ўз манфаатини — ўз нафсини биринчи ўринга қўювчи эр-хотинлар тасодифий қурилган оилалар бўлганликдан, бир неча бор яраштиришга қарамай албатта ажралдилар.

Айрим оилавий низолар туфайли шундай оғир оқибатлар содир бўладики, ҳар икки томон бир-бирларини одамгарчиликка хос бўлмаган даражада ҳақоратлайдилар. Эр томон ҳатто ўз фарзандларини ҳам назарга илмайди. Оталик бурчини унутади. Аёлининг ҳуқуқларини оёқ ости қилади. Бунга туманнинг „Мевазор“ маҳалласида истиқомат қилувчи Д.нинг аризасини ўрганиш жараёнини мисол қилиб келтириш мумкин. Суд қарори билан уйга киритиб қўйилган Д. ни эри, қайнонаси, опа- сингиллари биргалашиб учта фарзанди билан уйдан ҳайдаб чиқарганлар. Унинг ҳуқуқи тикланиб, эри томонидан бир хонали уй олиб берилди.

Туманнинг Еттитерак кўчасида яшовчи М. иқтисодий шароит туфайли оилавий турмушни бузишга қарор қилган. Улар яшаган ҳовлида тўртта оила истиқомат қилади. М. Содиқова оила аъзолари билан турмуш мавзуида ҳар томонлама чуқур суҳбат олиб борган бўлса-да, келин ўз талабидан қайтмади. М. билиб туриб шу хонадонга келин бўлган эса-да, ўз талабларини биринчи ўринга қўйганликдан оқибат оила бузилиш билан натижаланди.

Нутқимизда „фидо“ деган бир сўз бор. Ниҳоятда юкли ва салмоқли бўлган бу сўзни онанинг ўз фарзандига муносабатини ифодалашда ишлатсангиз ўрнига тушади, ҳақингиз кетмайди, эътироз эшитмайсиз. Чунки болага ҳеч ким онадек фидойи бўлолмаслигини яхши биламиз. Аммо мен

ҳозир ушбу сўзни кўпдан яхши биладиганим, Чилонзор туман ҳокимининг ўринбосари, хотин-қизлар қўмитасининг раиси Муаттар Содиқовага нисбатан ҳам қониқиш билан ишлатмоқдаман. Республикамизда ўз касбини севган, халққа яхши хизмат қилиб юрган ҳоким ўринбосарлари ўнлаб топилади. Аммо бизнинг Муаттар она ўзини ўша аёлларнинг улуғларига фарзанд, ёшларига опа ёки сингил, қизлари қаторларига она каби муомала қила олишда ўзига хос „раҳбар ва аёл“ мактабини яратганлигига амин бўлдим.

„Халқ сўзи“ газетаси, 2002 й.

ЎЗБЕК ҚИЗИНИ ИЗЛАБ...

Ўғлига келин танлаб юрган бир дўстим: „Бир ойдан бери қиз қидирамиз, ҳозирги замонда миллатларни, қизларни бир-биридан фарқлаш қийин, ҳамма бир-бирига ўхшайди-яй. Бошим қотиб кетди, сиз нима дейсиз?“ деб қолди. Ростини айтганда, бу ҳақда ҳеч ўйламаган эканманми, масала анча жиддий кўринди. Бу ҳол яхшими, ёмонми? Уни ҳам билолмадим. Агар яхши бўлса, дугонам келин танлашда нега бунчалик қийналяпти? Ёмон бўлса, нимаси ёмон? У қанақа қизни орзулаяпти, ўзи? Ўғилдан қиз кўп замонда қиз топиш шунча қийинми?

Унга ҳақиқий ўзбек қизи керак эмиш. Малика, Саида, Дилдора, Гулнора... лар ҳақиқий ўзбек, яъни отаси ҳам, онаси ҳам ўзбек бўлганидан кейин ўзи ҳам ўзбек-да!

– Дарахтни силкитсангиз қиз ёғилади-ю, ваҳимангиз кўкка ўрлайди. Кўп танлаган адашади, деган гаплар ҳам бор. Танлаб-танлаб тозисига учраб қолманг тагин, – дедим гапни ҳазилга буриб.

– Тўғри, аммо сиз тушунмаяпсиз. Мен тушунтиролма-япман, – дейди у оловланиб.

– Шу қизларингиз ўзбекча гапирадими, гапингизга тушунадими ахир?

– Гапиради, тушунади. Ўзбекликка ўзбек, лекин ҳеч ўзбекка ўхшамайдигандек.

– Унда нима етишмаяпти?

– Ўзим ҳам тушунолма-япман. Лекин шу қизларга ҳеч юрагим жизиллама-япти-да.

– Нимаси ёқмайди ахир, кийинишими, хулқими?

– Билолмадим. Умуман олганда кийиниши ҳам, юриш-туришлари ҳам ёқаётгани йўқ. Ўзи менга бир нарса бўлган шекилли. Ҳа, қўяверинг. Бу менинг руҳиятимга, бошқа-

лардан анча орқада қолганимга боғлиқ бўлса керак. Шундай. Худди шундай.

— Дўстим, одамлар, оламлар ўзгаряпти, қизлар ҳам ўзгаради-да. Ўзимиз ҳам аввалгиларга ўхшамаймиз. Қиз танлашни ўғлингизга қўйиб беринг, унинг кўнгилига ёққани сизга ёқади.

— Айтишга осон бу. Ўзбек ўзбекка ўхшаши керак-да, дейман-у, бошим қотгани қотган.

— Ўзбек ўзбекка ўхшамай кимга ўхшайди? Буёғи қизиқ бўлди-ку. Сизингча ўзбек қандай бўлиши керак, ўзингиз ҳам ўзбекмисиз, ахир?

— Алҳамдулиллаҳ ўзбекман, етти пуштим ўзбек ўтган. Лекин ўзимда ҳам нимадир кам, нимадир зиёд. Назаримда ўзимдан ниманидир тушириб қолдирганман-у, ўрнига ниманидир қўшиб олганман. Чунки биз ўзбекларнинг бошқалардан „кўшиб олишга“ ишқибозлигимиз ҳар қадамда кўриниб туради-да. Кийинишда ҳам, юриш-туришда ҳам, мусиқаларда-ку, ҳеч ким бизга етолмаса керак.

— Буни тараққиёт дейдилар, дўстим. Бу гапларнинг келин танлашингизга нима алоқаси бор? Карнай-сурнай, ноғора-тоғора...ни эпласангиз ўзбексиз-да, топдимми? Ўнтага дастурхон ёзмоқчи бўлсангиз, камида элликта-олтмиштани мўлжаллайверинг. Артист деганингиз ҳам муаммо эмас, дарахтни тепсангиз „санъаткор“ ёғилади. Қарабсизки, фирт ўзбексиз.

— Барибир сизга тушунтиролмадим. Майли, бу гапларни қўятурайлик, бир гап бўлар...

Бир тўхтамга келолмай хайрлашдик. Танишимнинг ташвиши ўй-хаёлимни бутунлай эгаллаб олди. Биринчи навбатда фойда ва зарарга, яъни иқтисодга қараб хулоса чиқариладиган ҳозирги замонда лоп этиб: „Ўзбекка ўхшамай қолган ўзбек“ лигимиздан бизга етадиган зарар нимада-ю, фойда нимада?“ деган савол ҳам пайдо бўлди. Қани энди бу ёпишқоқ фикрдан қутила олсам? Ўйлай бошлайман: „Ўзбекман. Ўз уйимдаман, ўзимга бекман. Мисқоллаб йиғаман, лак-лак сочаман, обрў бўлсин, дейман. Ҳар қандай „изм-

пизм“ларни хуш кўравермайман. Бошлиқларни ҳурмат қиламан, сизники тўғри, дейман, чунки у бошлиқ, ходимига ёмонликни раво кўрмайди. Яна бир эшитганимга кўра, қиёмат кунда бошлиқлар қўл-оёқлари боғланган ҳолда Аллоҳ ҳузурига чақирилар экан ва ходимларига, одамларга қилган яхшиликлари келиб боғични ечмагунча ётаверармиш ул бечора бошлиқлар. Шундоғ экан, не гамимиз бор, ўргилайлар. Ундан ташқари ҳар ўзбекнинг бошида яхшидир ёмондир томи бор, ўз уйи— пойгаки, тўри бошқа, ўлганида гўри бошқа. Қассоб ҳар қўйни ўз оёғидан осади“... Шундоғ экан, ўзбек бўлса, шунча бўлар-да, яна нима керак экан у дўстимга, билолмадим.

Шунда ҳам бу саволдан қутила олмадим. Яна хаёл олиб қочади. Ана, ўзбекнинг машҳур ашулачиларидан бири куйламоқда:

„Айланайин қора қошу кўзингдан-ей...“.

Ҳа, у ўзбек ҳақида куйламоқда. Номини бош ҳарф билан ёзиш керак бўлган Ўзбек ҳақида. Демак, ўзбекнинг биринчи белгисини топдик: Қора қошу кўзлари, қундуздек қора сочлари. Оҳ, бу мафтункор ва сеҳрли овоз, шоирнинг ўзбекона лутф ва фахрланишлари. „Айланайин“ даги меҳр-муҳаббатни ҳеч ким ўзбекчалик тушунмайди, ҳеч ким бу сўзни ўзбекчалик қиёмига етказиб, ич-ичидан тошиб, қирғоқлардан ошиб айтолмайди. Нима у „айланайин“? Бирор нарсанинг атрофида гирди-капалак бўлиб айланишми? Бир зум бўлса ҳам ундан айрилолмасликми? Айрилган тақдирда ҳам уни хаёлан соғиниб, ичикиб, юраклари узилишми? Ана энди ўша „қора қошу кўзлар“ бир кечада мўйчинакка тушиб, оппоқ оқариб, зафарондек сарғайиб ёки олабула қўзичоққа айланиб қолса, нима деб айланасиз?

„Айланайин қизил, ола сочингдан-ей,

Дуппи, дурра айланмаган бошингдан-ей“,
деб куйлайсизми? Йўқ, бунақаси кетмайди. Бу масалада замон билан келишилса, яъни компромиссга келса бўлади. Асосийси, ўзбегимнинг ички дунёси омон бўлсин. Қошкўзи қора бўлмаса ҳам майли, ичи ола-байроқ бўлиб кет-

маса бўлди. Ўзбекчилик қалбида бўлса бас. Бундан ташқари ўзбегим ўзи хуш кўрмаган, ёқтирмаган қанча нарсалар, урф-одатларга ҳам муросасозлик қилиб яшаяпти-ку. Масалан, унинг севиб амал қилувчи шиорларидан бирига қаранг, зап айтиб қўйган-да: „шавла кетса кетсин, обрў кетмасин“. Албатта обрў учун, бирови бировидан қолмаслик учун курашади, ўзбек. Йиллаб, тирноқлаб йиғади-ю, қарзга ботади-ю, бир кечада, бир кунда совириб, юрагига совуқ сувни уриб, кейин тинчийди, ўзбек. Буни яна ўзбекчилик, мардлик, деб фахрланиб юради, ўзбек.

Қани жаҳоннинг яна қайси халқида бор юз килолаб гуруч дамлаб ош беришлар? Айланайин ўзбегимдан, ўзбегимда бор. Бор бўлгандан кейин беради дейсизми? Бу ҳам тўғри. Аммо жаҳондаги бошқа „мил-мил“чилар нега бермайди? Чунки улар қурумсоқ, зиқна. Унчаликмасдир-ов. Овропа ва америқолик „мил-мил“чилар ҳар йили жаҳонда қанча талабаларга, не бир болалар уйлари, ўқув даргоҳларига, қариялар уйларига ҳомийлик қилишлари ва бошқа эзгу ишларни амалга оширишларини билмаймизми? Қобилиятли, иқтидорли болаларни ўқитаётганлар ўзбегим бойлари орасида ҳам бордир... Бор бўлса овозаси чиқар эди. Ишқилиб ўзбегимнинг бойлари „ўнг қўли қилган хайрни чап қўли билмасин“ қабилида иш тутаётган бўлсин-да, биз уялиб қолайлик.

Ўзбегимнинг яхши ишлари кўп, фидойилигига гап йўқ. Миллат айириб ўтирмайди, одам боласига ҳурмат билан қарайди, четдан келганларни тўрга чиқариб, кези келса, „кезнинг қандай келиши билан боғлиқ“ ҳолда уйини бўшатиб бериб, ўзи ташқарида қолган замонлари ҳам бўлган, ўзбегимнинг. Қардошлик, қариндошлик ўз йўлига, ҳар бир уйнинг тўри бор, пойгаги бор, уйига яраша эгаси бор. Очиқ-кўнгилликни ҳамма ҳам тушунавермас экан. Иззат қилиб тўрга чиқарсангиз, бошга чиқиб кетгувчилар, вой бу менинг уйим-ку, дегувчилар, мулойим сўзингиз, ўзбекона адабингизни эси пастроқликка йўйгувчилар бор... Шунда ҳам қўй оғзидан чўп олмаган ўзбегимга бунинг қизиғи йўқлиги қизиқ...

Яна бир қизиқ томони, ўзидан бирор амалдор чиқадиган бўлса, албатта гаши келиб, кечагина „жон дўсти“нинг тагига сув қуйиб, тезроқ ўсишига кўмаклашувчилар ҳам шу ўзбегим орасидан чиқиб қолгани ҳам қизиқ... Кечаги яқин ўтмиш, Собиқ Иттифоқ давридан мисол, бирор мамлакат миллатидан вакил йўқки, ўзбекнинг юртида амалдор бўлмаган бўлсин. Аммо бирор ўзбек бормиканки, арман, эстон, латиш ё ўрис қардошимиз юртида ўша даврларда амалдор бўлган бўлсин? Агар адашиб бўлиб қолган бўлса ҳам уларга юз фоиз ўхшаб, ўзини бутун тарк этгани учун бўлгандир.

Ҳа, майли. Ўзбек қизини ахтарамиз, дедигу, яна ўзбекчилик дегандай, чалғиб кетдик, узр. Балки ўзбек қизининг дараги чиқиб қолар, чиқмаса нима учун чиқмаётганининг сабаби маълум бўлар. Яхшиси, шошмаймиз. Ақидага амал қилиб, келин бўладиган қизимизнинг етти пуштини ўрганамиз, бугундан топмасак, бир қадам орқадан қидирамиз, ундан ҳам топмасак, икки қадам олдинга, келажакка ўтамиз. Шундай қилиб...

Ўзбекчиликни ёқтирмовчи ўта замонавий бир дўстимизнинг гапи ёдга тушди:

„Юртимизни ям-яшил, обод, жаннатмакон деб ёзишган қадим битикларда. Бир замонлари Қўнғиротдан Бухорогача томдан юриб келиш мумкин экан. Ҳозирги не бир тараққий мамлакатларда қишлоқ қурилмаган вақтларда бизда ана шундай шаҳарлар бўлган экан. Афсус тошдан, ғишдан қуришмаган экан-да. Икки минг, уч минг йиллик тарихга эга давлатлари саройларидан бугунга, бизга фақат тупроқ тепалар қолган. Бу қолоқликдир. Начора, ҳақиқатдан кўз юмиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам уларга ўхшашдан фойда йўқ“.

Хўп. Лекин қадимги ўзбек қолоқ бўлса ҳам, тошдан қасрлар тикламаган бўлса ҳам, пешанасида шохи бўлмаса ҳам, назаримда, нимасидир бор эди. Ҳозирги ўзбекнинг ҳамма нарсаси бору, нимасидир йўққа ўхшаб кетаверади-да. Ниманидир қардадир йўқотиб қўйганга ўхшайвераман. Нима

бўлганда ҳам бир нарса аниқки, инглиз филологиясида ўқиётган бир талаба жиянимнинг фикрига қараганда, ҳозир замонлар бошқача... Тўғри, биз қарияпмиз, балки эскиряпмиз, ёшлар ўсиб, фикрлашлари ҳам янгилашиб бормоқда. Улар бир нарсани билмаса гапирмайди. Ҳа деб, аралашавериш ҳам маъқул эмас. Гап кийимдами, орзу-ҳавасдами, нима бўлганда ҳам ўтмишда-ю, бугунда ҳам бир меҳригиёмиз борки, мана ман деган халқлар ҳам юртимизни бир кўрсам деб, етти иқлимдан келишяпти.

Ўзбегимнинг бу қадим йўлларда йўқотганлари топганларидан кам эмас. Йўқолган нарса йўқолмайди, аслида, қаерлардадир ётган бўлади. Ишқилиб, ўша нарсани тополсак эди. Чунки у жуда қадим ва эскирган бўлса ҳам ўзимизники, аждодларимиздан ёдгордир.

Кўнглидагидек қизни қидириб юриб оёқлари қаварган, асрлик уйқудаги ҳасратларга ҳам тегиниб кетган „миллийчи“ дўстим, келинг, ўша йўқолган нарсаларни биргаликда излайлик. Нарса баҳона ўзимизни, қадриятимизни, эътиқодимизни, ҳеч кимларга тақлид қилмаган, қилмайдиган ўзлигимизни кашф этайлик. Юртимиз донолари, муҳтарам Президентимиз таъкидлаб айтганларидек, аждодлардан мерос шу она-Ватан барчамизники, ўзимизники, ҳеч кимдан кам бўлмаган, ўзига бек ўзбегимникидир. Шундай бир гўзал замонада қоғозга ўралган қанддек, онаси ўпмаган келин-қизингизни хаёлан суюб, уни ипак кўшклар ичида тасаввур қилишингиз, бир тенгсиз гўзалликни соғиниб куйинганларингиз қандай ҳам гўзал, эй азиз дугона. Илоҳим, кўнглингиздагидек келин насиб этсин, Сизга! Тўй қилаётганингизни эшитсак, айтмасангиз ҳам, буёғи ўзбекчилик, „эшитдик, бормасак уят бўлар“, деб табриклагани бораверамиз, мана кўрасиз...

„Кўнгил кўчалари“ газетаси,
2006 йил, 15-сон.

ТУФИЛГАНИДА ФАРИШТАДЕК ЭДИ...

Нутқимизда шарму-ҳаё сўзи кўп ишлатилади. Ҳаётда „Фалончи кўп шарму-ҳаёли, андишали одам“ ёки „Фалончида шарм қолмабди...“ каби сифатлашларга дуч келамиз. Демак, таърифи келтирилган шарму-ҳаёли одамни кўрмаган бўлсак ҳам унга нисбатан ичимизда меҳр туямиз. Агар бадиий адабиёт билан дўстлигимиз бўлса, дарров Абдулла Қодирийнинг Юсуфбек ҳожиси, Кумушбибиси, ҳатто хизматкор Ҳасанали оталар бири-биридан файзли кўринишда кўз олдимизга келади. Шарму-ҳаёли киши хулқида яхшиликлар гулдастасини кўрсак, шармсиз одамдан иложи борича тортилишга ҳаракат қиламиз...

Шаклланиб келаётган ёшларнинг бирларини кўриб ҳавас қилсак, бирларини кўриб ҳафа бўламиз. Айниқса, сўкинмасдан сўзлашадиган болаларнинг камлигидан ҳайрон бўлмасак ҳам бўлади. Чунки улар ўзларимизнинг – қўшнимизнинг, таниш-билишларимиз, маҳалламиз болаларидир. „Ҳа, сени фалоний, ҳаҳ, сени пистоний...“ каби сўзларни гапирётган болаларнинг ичларидаги гўзаллик фаришталари аллақачон чекиниб бўлган. Чақалоқлигида, гўдаклигида ширин бўлган бу болалар қачон шу қадар ёқимсиз бўлиб улғайишди? Ахир улар нақадар чиройлик, беозор, мўмин болалар эдилар. Қиқирлаб кулганларида борлигимиз оромга чўмарди. Улғайган сари янада чиройли бўлиш ўрнига ёмон хулқларни эгаллаб олганларига қараб ҳайрон бўламиз. Агар эътибор берилса, улар ҳамма яхши-ёмон жиҳатларни ўзимиздан – тарбиячилардан олишган. Мана қаранг, болага танбеҳ ва тарбия беришнинг кўринишларидан баъзилари: „Эй, сен қайси тўқайда ўсгансан? Оғзингга қараб гапирсанг бўлмайдими?“ „Сен, анави пиёнистанинг боласимисан?“ „Отанг эди носқовоқ, онанг эди ошқовоқ, сен-чи?“ „Қандай боласан ўзи, калласиз!“

Бундай ҳақоратли танбеҳ ва тарбия норозилик уйғотади. Бола ҳозирча „тарбиячи“дан кўрқиб, индамагани билан ёмон сўзнинг заҳри унинг қалбини яралайди ва ундаги нафрат руҳдаги насиҳатдан ором олишдек яхши сифатни сўндиради. Ҳамиша танбеҳ, сўкиш эшитиб, калтак еб ўсган болалар одатда ўзи ҳам сўкинишдан ҳузурланадиган бўлади. Ўртоқлари билан ўйнар экан, сўз орасида сўкинаётганини сезмайди. „Сўкинмасдан ўйнагин, уят бўлади“ десангиз, кўзингизга қараб туриб, „мен сўкинмадим“, дейди. Чунки у қилаётган иши кўнглидагидек чиқмаса сўкиниш табиий ҳолга айланган муҳитда ўсаётгани учун ҳам айтаётган сўзларининг сўкиниш эканини идрок этмайди.

Бир уйнинг кўча эшиги олдида турган 35 – 40 ёшлардаги эркак қўлидаги ўғилчасини „эркалайди“: „Анавиларни қара, мунча асал. Қайси бирини оласан?“ Бола ўткинчилардан бирини „танлайди“: „анавини“. „Баракалла!“ Ўзини эркакларнинг „марди“ деб билган бу одам, ўзича, қўлидаги гўдак ўғилчаси билан гаплашган бўлиб, йўлакдан ўтиб бораётган қиз-жувонларга гап отар экан, *носоголом маънавиятини болога юқтираётганини, мурғак қалбга шармсизлик уруғини экаётганини* ўйлаб ҳам кўрмайди. Ичкарида уй ишлари билан банд хотинига эса „ма, ол болангни, безор қилиб юборди, азамат, „ж...“ дея фахрланиб ҳам қўяди. Хотин ҳам шунга яраша ярамас бир сўз билан жавоб қайтаради. Бугунча сезилмаган „ҳаёсизлик“ бир куни кўзга ярқ этиб ташланганида, бехосият боладан норози ота, эркакча гапларни қулоғига қуйиб ўстиргани — ўзидан ҳам ошиб тушган фарзандини „Оқ қиламан! Ҳароми!“ каби сўзлар билан ҳақоратлаб, кўчага ҳайдайди.

Ҳадисга кўра, бу ўғлон ҳам „мусулмонликда“, яъни фариштадай покиза бўлиб туғилган эди. Афсуски, ёшлигида кўчани гуллатган „бахтсиз ота“ бу ҳақиқатни тушунишни истамайди. Умрининг кексалигини эса ноқобил фарзандни дуоибад қилишга бағишлайди...

Эркаклар, Сизга нима бўлган?

Автобусдами, бекатдами, бозордами, эркаклар, ҳатто „катта арава“ изидан дадил кетаётган ўсмир йигитчалар ҳам

кўпинча, бир-бирларига икки гапнинг бирида ўша „урфга кирган“ „ж...“ калимасини қўшиб гаплашаётганини эшитиб қоламиз. Ёнларида турган одам кексами, ёшми, эркакми, аёлми, болами, ишлари йўқ. Бир нарса деб бўлмайди. Дарров ёқангдан олишади. Мана, бир мисол. Бир автобусда уч нафар йигитнинг оғзидан чиқаётган пардасиз гапларга чидолмаган бир отахон: „Эй болаларим, жамоат жойидасизлар, уят бўлиб кетди-ку.“ – деди. Улардан бири „Сизга гапираётганимиз йўғ-у, нима ишингиз бор?“ – деб отахонни жеркиб берди. Отахон яна оғирлик билан деди:

– Албатта менга гапираётганингиз йўқ, аммо бу ер жамоат жойи, онангиз тенги аёллар бор. Одоб-ахлоқ деган гаплар бор.

– Сани нимма ишинг бор, ишингни қил!

Мўйсафиднинг рангги оқариб кетди:

– Ҳайвон! Тарбия кўрмаган!

– Ўзинг тарбия кўрмагансан, туш баққа, гаплашиб кўямиз.

Қулоқлар кар-у, кўзлар кўр каби ҳамма жим. Бир аёл чидамади:

– Э, бир мард йўқми, эркаклар? Буларни тартибга чақирадиган одам йўқми? Ҳой шопир, тўхтатинг машинани, тушиб кетишсин бу уятсизлар...

„Уятсиз“лар кучайиб кетишди:

– Ҳей, „.....“, сан нега суқиласан? Ишинг нимма? Аёл бўлсанг ўзингга, жағингни йириб ташлайман ҳозир...

Орқароқда турган бир эркак олдинга ўтди.

– Ҳозир кечирим сўра, аблаҳ, бўйнингни узиб ташлайман!

Зўравонларнинг кўзлари ярқ этди. Кучли эркак уччала олифтани бирини бирига қўшиб, бир тутам қилганича бошларини ерга эгди:

– Кечирим сўраларинг, деяпман!

Мўйсафид эркак ва аёл юракларини чангаллаб, ранглари оқарганича ўриндиққа суяниб қолдилар. Амаки нуқул бошини чайқар, „ўлдираман, ўлдираман“ дея безовта бўларди. Кимдир, қўяверинг, булар ўзлари ҳали замон қирчин-

ларидан қийилиб кетажаклари кўриниб турибди-ку. Буларнинг нафақат ўзлари, ҳатто ота-оналари ҳам лаънатга учраган, отахон, деди.

Автобус тўхтаб „ботир“лар тушиб кетишди. Пастга тушиб ҳам мўсафидни „жангга“ чақиришарди:

– Ҳали учрашшамиз, ҳисоб-киттоб қиламиз...

Ҳурматли муштарий!

Автобусни жамиятнинг бир бўлаги деб қарайдиган бўлсангиз, хулоса чиқариш ўзингизга ҳавола. Бундан ташқари бу жамиятда без бўлиб ўтирганича асабларни бузадиганлар қанча? Рупарасида мункиллаган чол ёки кампирми, иккиқат аёлми, ёш болалик аёлми турганлигидан қатъий назар ёнидаги „дўсти“ билан гурингга киришиб, ёки „қизи“ билан қучоқлашиб кетаётган йигитларни кўрганингизда қандай ҳолга тушасиз? Уларни айблашга шошилманг. Чунки боболари, бувилари, ота-оналари уларни қаттиқ севганларидан „автобусга чиққанингда дарров ўтириб ол, жой бераман деб юрма“ дея қайта-қайта тайинлашган, ҳаммадан ҳам ўзини кўпроқ севишга ўргатишгандир. Энди эса меҳнатларининг мевасини биринчи бўлиб ўзлари тотишар экан, „билмадик, бу ўғлимиз қандоқ қилиб бундай танбал, энгилтак чиқди“, деб ҳайрон бўладилар.

Ҳурматли ота-она! Балки сиз ҳам ҳозир ўғил-қизингиз устидан қуш учирмаётгандирсиз, мактабга кузатаётиб, егуликлар ўраб бераётиб „ҳеч кимга бермай егин, автобусга чиқишинг билан ўтириб ол, кампир-кумпирларга жой бериб юрма“ дея қайта-қайта тайинлаётгандирсиз. Ундай бўлса (Худо сақласин), сиз „фарзандларнинг иймон-эътиқодига эмас, қорнига оталигингиз“, эртанинг худбинларини тайёрлаётганингиз, унинг меваларини биринчи бўлиб тотадиган инсон ҳам ўзингизлигингизга, ҳали сизни келажакда турфа кўргиликлар кутаётганига ишонаверинг. Ота-она бағрида фақат „севилишга ўрганган бола“нинг жамиятдаги бахтсизлиги – бошқаларни севишни, ҳурмат қилишни билмаганлигининг икки дунёдаги ажр-савоби, жавобгарлиги ота-она зиммасидадир. Зеро инсон ҳамшиша экканини ўриб келган экан, олманинг тагига олма, беҳининг тагига беҳи тушиши табиий ҳолдир.

„Суғдиёна“ газетаси, 2007 йил, октябрь

Ибрат бекатлари

ЙЎҚ, БУ ЎЗГА САЙЁРА ЭМАС ЭДИ

... Бекатда башанг кийинган бир тўп ёшлар қирсиллатиб pista чақаптилар, оёқлари тагига қараб бўлмайди. Яна бир чиройли қиз музқаймоқ қоғозини рижимлаб туриб, четроққа ташлаган бўлди. Рўпарадаги ариқча ўз ҳолига ўзи юм-юм йиғлаб ётибди. Нарироқда кимдир томоғини қириб, болаб туфлади. Яна уч-тўртта азамат атрофидаги одамларни унутганича, қайсидир улфатларини бири олиб, бири кўйиб роса сўкишяпти. Ариқчанинг нариги томонида турган такси ҳайдовчилари ёнларидан ўтиб кетаётган ҳаддан ортиқ очиқ-сочиқ кийинган қизнинг қадди-қомати ҳақида у эшитмайдиган овозда пардасиз „мақтовлар“ изҳор этиб қолишди... Манави икки қиз ҳалитдан бери имтиҳонларнинг бу-гунги нарх-наволаридан баҳс юритишади...

Бу каби кўринишларга ўрганиб қолганмиз: „Менга нима, бизга нима!“ „Эътибор берма. Сенга нима? Балчиққа кесак отсанг, бетингга сачрайди. Яхшиси қарама.“

Мен ҳам қарамоқчи эмасдим, лекин нима учун бизга Аллоҳ элик, олтмиш ва ҳ.к. умрни берди? Улар ёшлар бўлишса, кўриб туриб насиҳат қилмасак, яхшиликка чақирмасак, ўша ёмон нарсани маъқуллаган бўламиз-ку?! Бобомлар доим „отана бўлган одамга, айниқса ёши улуг кишига боланинг бегонаси бўлмайди“, деб айтардилар. Мен бу ҳикматнинг ёнига „Элим-юртим деган кишига элининг бегонаси бўлмайди. Ёшларимизнинг яхшисини кўрганда қувониб раббатлантириш, ёмонини кўрганда меҳр билан опаларча, оғаларча насиҳат қилмоқ жоиз“, деб кўшиб кўйгим келади.

Ариқчадаги биз йўловчиларнинг „ижодимиз“ — қоғозлар, коробкалар, музқаймоқ қутичалари, оёқ тагидаги пис-

та пўчоқларига қараб туриб, кўзларимга ишонмасдим. Одам-зодга бундан ҳам оғирроқ жазо борми? Ахир биз маърифатли ва маданий жамиятда, дунё таниган, тан олган бир мамлакатнинг пойтахтида яшаётган одамлар бўлганимиз ҳолда бу қандай кўргулик? Кимнинг ҳаққи бор, нима ҳаққи бор? Сал нарироқда ахлат қутиси тургани ҳолда кўринишдан гулдек қиз турган жойини бежаб, pista чақарди. Анави дўкончанинг атрофига қараб бўлмайди-я. Ёнгинамизда рангидек сап-сарик иш кийими кийган фаррош хазонларни йигиб юрибди. У ҳам одам, фаррошликдан кун кўради, бола-чақа боқади. Уни, меҳнатини кибру ҳаво билан оёқ ости қилиб, одам ўрнида кўрмаётганимизни бир зумгина ҳис қилсак-чи? Бир кун келиб у ҳам, биз ҳам шу оёғимиз остидаги қаро ердан макон топажанимизни ўйлай олсак-чи? Афсус, биз ўйлаш бахтидан маҳрумдирмизки, шу ишимиз маърифатсизлик эканини тушуниб етмаймиз, бировнинг меҳнатига муносабатимиздан хижолат чекмаймиз.

...Чет элда таҳсил олган талаба танишимиз Чилонзорнинг 22- мавзесидан бизнинг мавзегача яёв юриб келибди. Сўрашяпмиз-у, унинг кўзларида ёш. „Нима бўлди, биров хафа қилдимиз?“ дейман. У хориждалигида Тошкентни соғинганидан: „агар юртга оёғим тегса, фақат яёв юриб кўчаларни кезаман“, деб аҳд қилган экан.

— Шаҳримизни шундай кўраман, деб ўйламагандим. Кварталлар оралаб келяпман-у, хўрлигим келади, қадам сари ахлат уюми. Авваллари билмаган эканманми? Азалдан шундай эдикми, опажон? Мени ёмон нарсаларнигина кўряпсан, чет элга берилиб кетибсан десангиз қаттиқ хафа бўламан, аммо... — дейди у кечинмаларини ифодалашдан ожиз.

— Бизнинг маҳалламиз қандай экан? — сўрайман бу ажойиб йигитнинг сўзларидан таъсирланганимча.

— Жуда ёмон. Боғча, мактаб, болалар уйи бор экан атрофингизда. Ҳаво ифлосланиб кетибди, нафас олиб бўлмайди. Наҳотки, сизларга сезилмаса?

— Ҳа, биз ураверсанг этимиз, сўкаверсанг бетимиз қотиб, дегандек ўрганиб қолганмиз. Э, ўғлим, бир-икки,

беш-ўн одам билан бутун бир мавзеда тозаликка эришиш қийин. Кўрганингиздек айрим домларнинг подъездларига бош суқиб бўлмайди, гўё бу ерларда одамларга ўхшаган бошқача бир жонзотлар яшайдигандек. Ҳар хил кераксиз нарсаларини, пўчоқлар-у қолдиқларини тепадан отиб ўтиришаверади. Истаган домингизнинг орқасига ўтиб қарашингиз мумкин. Узоққа бориб нима қиласиз, мана бизнинг домимиз. Орқа томонни кўринг, ахлатхонага айлантириб бўлишган. „Дом“чиликда ўзига хос қийинчиликлар бўларкан. Орамизда инсоний қадриятларни тушунмайдиган, тушунишни истамайдиган, ичкиликка берилганлар, такасалтанглар, Ватан, юрт севгисидан йироқ, миннатга яшайдиган олифталар ҳам тўлиб-тошиб ётибди. Бундайлар билан озодалик, болаларнинг тартиб-интизоми ҳақида гаплашиб бўлмайди. Эшик эшикка тегиб турганидан кейин подъездни фақат қўшнинг келини супиришига ўрганиб қолганлар бор. Шукур, биз кўп миллатли мамлакатмиз, лекин бундай масалаларни ҳал қилишнинг ўзига хос қийинчиликлари ҳам бўлади, гапни дарров миллий масалага бургувчилар топилади.

Хуллас, умрида қўлига супурги тутмагани тутмаган, аммо тепангиздан тўкиб ўтирадиган нусхалар, керак бўлса, тилларини бир қарич қилиб, озодаликка „эътиборсиз ширкат“ларни танқид ҳам қиладилар. У ахлатини ариққа ташлайверса-да, ширкат келиб тозалаб берса?! Қани энди, атроф-муҳитни тоза тутиш ҳақида кескин қонунлар қабул қилиниб, домларда ит сақлайдиганлар, ўтирган жойини булғаб ўтирадиганларга чора кўрилса, бу бошқа гап. Баъзи подъездларда одамлар шу даражага боришганки, кўча эшик олди у ёқда турсин, ўзи яшаб турган уйга киравериш эшигида бошига тегиб турган ис-қуримни олиб ташлай демайди. Маҳалла фаоллари уйма-уй юриб, қўлларида супурги, подъездларни тозалашгача боришди. Кўриб турибсиз, сиз орзулаган юқори маданиятга етишиш ҳали-бери бўладиган иш эмас. Лекин ноумид эмасмиз...

Меҳмон гапларимни ҳазм қилолмади шекилли: „Наҳотки мен адашаётган бўлсам, — дерди унинг ҳайрон нигоҳлари. — Наҳотки мен гўзал Тошкентимга ўхшаган, аммо кўримсиз бир сайёрага тушиб қолдим?“

— Хафа бўлаверманг, сиз мавзеларнинг ичкари томонларини кўрдингиз-да. Сал нари чиқсангиз, кўзингизни яйратадиган, гулларга бурканган катта кўчалар, обод хиёбонлар, озода жойларимиз кўп. Юртини сиз каби севадиган, ичи жиззиллайдиган ёшларимиз бор экан, Европа деганингиз нима бўпти, келажакда тараққиётда улардан ўзиб кетишимиз ҳам мумкин, дедим меҳмон йигитнинг кўнглини кўтариш учун. Аслида, орзуга айб йўқ, шундай бўлишини ўзим ҳам ич-ичимдан хоҳлаб турардим.

„Кўнгил кўчалари“ газетаси, 2008 йил.

БОРИНГГА ШУКР, ЯХШИЛИК

(„Устоз Хандакий“га мактуб)

„Қишлоғингизда чироқлар ўчиб қолса ҳам, сувни эшакда, аравада ташисангиз ҳам, телевизор кўрмасангиз ҳам, ёзган мақолаларингизга қалам ҳақи олмасангиз ҳам, авлиё Хандакийни унуттишган бўлсалар ҳам майли, нима бўлганида ҳам сизни барча йўқликлар ва борликлардан қатъий назар ҳамиша тушуниб, ҳурмат қилиб, яхши кўриб тургувчи, болаларни, ўқувчиларингизни севганингиз учун қувона оладиган дўзал қалбли рафиқангизни кўргим, суҳбатлашгим келиб кетди...“

„ЎТИШ ДАВРИ“ ҲИКОЯЛАРИ

Инсон ҳаётида шундай учрашувлар, ҳодисалар, суҳбатлар бўладики, ўша вақтда киши унинг моҳиятини унчалик ҳам англаб етавермайди. Дарҳақиқат, мен ўша ўқитувчининг ўрнида бўлганимда, албатта у қилган ишни қиллолмаслигимни ўшандаёқ тушунгандим.

„Мен Хандақданман,— деганди у салом-алиқдан кейин ўзини таништираркан.

- Жуда яхши, хуш келибсиз. Хандаклар тинчми?
- Сиз Хандакни биласизми?
- Энди билиб оламиз-да.

У шундай жойни билмаган одамдан кўнгли тўлмагандай бир қараб қўйди-да, тушунтира бошлади:

— Самарқанд вилоятида Хандак жамоа хўжалиги (ўша замонда Р.Р.) бор. Қишлоғимизда Хандакий отли азиз авлиё ўтганлигини билишмас экан. Яқинда мен шу ҳақда туман газетасига ёздим, шов-шув бўлиб кетди. Ҳатто ҳоким ҳам билмас экан, — дерди меҳмон ҳокимдай кишининг эъти-

борини тортганигами ёки ўз ишининг самарасигами мамнуният билан.

— Ҳоким бўлгани билан азиз авлиёларга иши тушмаса, қаёқдан ҳам билсин. Мана, энди билиб олишди. Йўлларда қийналмай келдингизми?

— Йўл-ку, ўз йўлига,— деди у нимадандир ҳафсаласи пир бўлгандек кўринса ҳам гина қилиб ўтиргиси келмади чоғи, қўлидаги гувоҳномасини саллафан тўрваси устига қўйиб, ўзининг ташрифи ҳақида гапира бошлади:

— Редакция деган жойга мухбирларни киритмаса, кимни киритади? Бу ҳужжат билан Республикадаги барча таҳририятларга кира оласан, дейишганди.

— Ҳа, тўғри. Кира оласиз, — деди ходимлардан бири. — сизни меҳмон деб сийлашган-да. Ўзи ҳозир тартиб-қоидалар ҳам дамо-дам ўзгариб турадиган бўлган. Барчаси хавфсизлик учун. Сиз-у, бизнинг хавфсизлигимиз учун-да. Хафа бўлмайсиз.

— Хафа эмасман, фақат вақт кетади-да, — деди у ўзининг кўринишини хонада ўтирганлар билан кўз учи таққослаб чиқаркан, бошқаларнинг ҳам ўзини кузатаётганини сезиб чимрилиб қўйди. Ҳар ҳолда ўқитувчи деган оти бор. Ўзи дарвештабиат одамми, жуда ғалати кийинган эди. Кўринишдан колхозда мол-қолларга ўт-сув бериб юрувчи, ҳамма юмуш буюраверадиган ўта мўмин, йўқ, ўта қобил одамга ўхшаб кўрингани билан турмуш машаққатларидан эзилгандек юзида қандайдир тоғ ҳавоси қолдирган софлик, руҳ ҳавосининг тозалиги ожиз бир эпкин таратиб турарди. Кўп йиллар яхши хизмат кўрсатган пальтосининг ичидан пиджак сифат бир нарса ва ёқалари бўйнигача қадалган тўқ қизил шотланка қўйлак кийиб олган. Пахта ип ва жун аралаш мато уни миннатдорлик ила иситиб турар, толиққан жисмини ғоят вафодорлик ила қучиб, ўла-ўлгунича садоқат билан хизмат қилажагидан сўзлар эди гўё. Менга шундай эшитилди. Мен бу фақирона, аммо фахрли қиёфага ярашган, ўзимга ҳам жуда қадрдон бўлган-у, назаримда

анча узоқлашиб кетган самимиятни ҳурмат билан суҳбатга тортдим.

– Ўқитувчиман дедингизми?

– Адабиётдан дарс бераман, юқори синфларга. Фалон газетадаги Пистоний (номларини кўрсатмадик. Р.Р.) билан бирга ўқиганмиз. Уни танийсизми?

– Ҳа. Шундай курсдошингиз бор экан, Сиз ҳам Тошкентда қолишни орзулагандирсиз?

– Отам розилигига қарадим, қишлоққа кетиб қўяқолдим. Шундай бўлса-да, туман газеталарига, бир-иккита маърифий газеталарга ёзиб тураман.

– Моддий турмуш қалай?

– Мана, шу ергача етиб келдик, бу ёғига ҳам Худо разоқ, – деди у зўраки жилмайиб, назаримда сезилар-сезилмас хўрсингандай бўлди.

– Мол-ҳол, сигир-бузоқ кўп бўлса керак-да.

– Мени ўзимда битта сигир-бузоқ ва битта эшак бор. Кўй-пўй деган нарса йўқ.

– Тирикчилик қандай?

– Яшаб турибмиз.

– Аёлингиз ҳам ўқитувчими?

– Йўқ, уй бекаси.

– Болалар катта бўп қолишгандир?

– Бешта болам бор. Каттаси бу йил мактабни битиряпти.

Кичиги олти ёшда.

– Ҳаёт, „ўтиш даври“ қийин эмасми?

– Қийин албатта. Яхшиям вақтида „ўтиб“ қолган эканмиз, – деди у кулгига олиб, лекин ҳеч ким кулмади.

– Нега ундай дейсиз?

– Бурун Тошкентга етти ярим сўм билан келардик. Ҳозир саккиз юз сўм билан келаемиз. Бир ойлик бир келиб кетишга етмайди. – У чала уйқудан зўриққан қовоқларини силаб қўйди. – Неча йилдан бери мақола ёзаман, текинга. Пул йўқ. Хотин, пул топ, дейди. Мен, борим шу, дейман. Тушунади, индамайди. Ўзига сиғмай кетган пайтида бир уришиб олади. Яна ярашамиз. Мана бугун Тошкентга келга-

нимни ҳам билмайди. Туман газетасига кетган, редакцияда ётиб қолган, деб ўйлайди.

— Сизга не зарил эди, болаларингизнинг ризқини қирқиб, шу совуқда Тошкентга келиб?

— Ўқувчиларимнинг ижодларини редакцияларга олиб келганман.

— Почтадан юборсангиз ҳам бўлар эди.

— Эй, почтага ишониб бўладими ҳозирги замонда? Оч қолсам ҳам ўз қўлим билан топшириб кетганим яхши.

— Тўғри-ку-я, лекин ҳаётни яхшилашнинг йўлларини қидириш керак. Ахир шоир экансиз, қишлоғингиздан шундай азиз авлиёлар ўтган экан...

— Шу табиатимиз бўлса, ҳеч қандай йўл йўқ, одамларга бари бир, қандайдир қонга сингиб кетган бефарқлик бор. Ибтидоий тузумдагидек бўлса ҳам яшайверишади. Ўлиш-маса бўлди.

— Ўзингиз-чи? Ўзингизга барибир эмасми?

— Ўзимми? Ўзим ҳам бошқалардан ўзиб кетган жойим йўқ. Эшакда сув ташиймиз. Кечқурунлари свет йўқ. Телевизор ҳам кўролмайсиз.— У стол устидаги газеталарга қараб, бир ютиниб олди.— Қаранг, Хандакнинг тушига кирмайдиган нашрлар бор экан. Марказий газетада мақоламни ўқиган журналистлар бизга боришса, мени излаб топишади. Тоғларга чиқамиз. Бир гўзал жойлар...

— Меҳмонларни олиб юрасиз-да. Гўзал жойларнинг қадрига етасиз?

— Битта таскин бериб турган нарса ҳам ўша гўзал жойлар. Худо беминнат яратиб қўйибди. Ўқувчиларим ҳам шуларни шеър қилишади. Ўз туғилган жойларини севишади. Шеърларини марказий матбуотда чиқишини орзу қилишади. Болаларнинг сазаси ўлмасин деб келаман-да.

— Ҳа, қойил қолса арзийди. Аммо шунча жойдан келганингизга яраша, шу болаларнинг шеърлари ҳали матбуотда босиладиган даражада етуклигига ишонасизми?

— Унчалик зўр бўлмаса ҳам илк ижод сифатида ёмон эмас. Берса бўлади, деб ўйлайман. Болалар меҳрга, қўллаб-қувватлашга муҳтож. Мана бунини эшитиб кўринг:

*„Қишлоғимда тоғлар бор,
Яшил арча, ўтлар бор,
Катта-кичик қушлар бор,
Қишлоғим гўзал.
Баҳор келса гуллайди ўрик,
Довуччалар териб ўйнаймиз.
Қишда эса учамиз чана,
Қишлоғим гўзал...“*

— Ҳа-а. Сизга нима дейишга ҳам ҳайронман. Хафа бўлманг-у, шу шеърларни деб оилангизни хавотирга қўйиб, болаларингизнинг ризқини қўчага сочиб... Битта эмас, иккита эмас, бешта болангиз бор экан-а. Шу йўлга сарфлаган пулингизни хотинингизга берсангиз бўларди-ку! — деб юборибман.

У стол устидаги шеърларни тезгина йиғиштириб олди. Мен сари норози бир нигоҳ ташласа ҳам юмшоқ овозда изоҳ берган бўлди.

— Гапингиз тўғри. Менинг манфаатимни ўйлаб гапир-япсиз. Куйинманг, болларнинг онаси удабуррон, бир йўлини қилади. Мен унга ишонаман, у ҳам менга ишонади. Ўқувчи болалар учун шаҳар тушганимни билса, хурсанд бўлади. Фидойи инсонсиз-да, болаларни, касбингизни севасиз, дейди.

...Яна бир маротаба қойил.

„Ҳақиқий устозлар, балки сиздек бўлишлари керақдир. Албатта сиз Тошкентга ўз роҳатингиз учун эмас, болаларни севганингиз учун келганингиз аниқ“, деб ёзибман дафтаримга. Ўзимча сизга „Шоир Хандакий“ деб от ҳам қўйиб қўйган эканман... бу ерда қандайдир киноя нафаси ҳам сезилиб турар. Ҳа, унга асосим, ҳаётингизда муаммолар қайнаб-тошиб турган бир пайтда ҳаваскорона бир шеърларни деб, болаларингизнинг ризқини қийиб, пул сарфлаб, вақт кетказиб юрганингиз, ноўрин дарвешлик эди назаримда. Аммо қанча уришиб-айтишмасин, хафа бўлмасин, қанча камчиликларингизни бир яхши сифатингиз хурмати кечи-

рувчи, „ўқувчи болалар учун шаҳарга тушганингизни билиб, болаларни, касбингизни севасиз“, деб хурсанд бўлувчи юраги кенг рафиқангизга ҳавасим келди. *Қишлоғингизда чироқлар ўчиб қолса ҳам, сувни эшакда, аравада ташисангиз ҳам, телевизор кўрмасангиз ҳам, ёзган мақолаларингизга қалам ҳақи олмасангиз ҳам, авлиё Хандакийни унутишган бўлсалар ҳам майли, нима бўлганида ҳам сизни барча йўқликлар ва борликлардан қатъий назар ҳамиша тушуниб, ҳурмат қилиб, яхши кўриб тургувчи, болаларни, ўқувчиларингизни севганингиз учун қувона оладиган гўзал қалбли рафиқангизни кўргим, суҳбатлашгим келиб кетди.* Унинг болаларингиз даврасида кулиб турган чеҳрасини тасаввур қилар эканман, Мусо пайғамбар ҳақидаги бир ривоятни эсладим.

Бир куни Аллоҳ Мусо алайҳиссаломга дунёдаги энг залил, паст, хор бир одам (махлуқ) билан ҳузурига келишни буюрибди. Мусо (ас) одамлар орасидан ундай одамни тополмабди. Энг ёмон деган одамида ҳам бир яхшилик кўраверибди. Яъни, бировга Аллоҳ гўзал ҳусн берган, бировга мол-дунё, бировга чиройли нутқ, бировга келишган қаддиқомат, бировга сахийлик, бировга куч-қудрат берган эканки, уни ҳеч бутунлай ёмон одам деб бўлмас экан. Ахийри бир дарахтга суйқалиб, ишқаланиб турган қўтир эчкига кўзи тушиб қолибди ва „бундан ҳам хорроқ махлуқ бўлмаса керак“, деб уни етаклаб, йўлга тушибди. Бораётса, эчки осмонга шундай сакрабдики, Мусо (ас) „бу ҳам мендан яхшироқ экан, у қилган ишни мен асло қилолмасман“, дебди-да, эчкини қўйиб юборибди ва Аллоҳ ҳузурига ёлғиз йўл олибди. Шунда нидо келибдики: *„Эй Мусо, агар шу эчкини ўзингдан хор билганингда эди, мақоминг етмиш даража пасаярди!“*

Мусо: *„Эй Аллоҳ, мендек бир ожиз бандангни нима учун пайғамбарликка танладинг?“* деб сўраганида самодан: *„Мингта ёмонлик ичидан ҳам битта яхшиликни кўра олганинг, бошқаларни ўзингдан яхшироқ санаганинг учун“*, деган овоз эшитилган экан.

Қиссадан ҳисса шуки, устоз „Хандакий“, Сиз ва рафиқангиздаги бағри кенглик, мурувват, ҳокисорликда бошқалар ва ўзим учун ҳам намуна кўрдим. Айниқса, бир-бирларининг камчиликларини ҳар қандай жойда ва ҳолатда, газета ва журналларда дoston қиладиган эрлар, хотинлар, оталар, оналар... нинг тоғ-тоғ хатлари кўз олдимдан ўтди. Энг ачинарлиси эса, аксарият ўқувчилар учун ҳам биров ҳақидаги яхши мақоладан кўра, бошқа бировнинг дарди-ҳасрати, ғийбати қизиқарлироқ эканини айтмайсизми? Ё бошқачами?

Хатимиз охирида авлиё Хандакийга руҳан қўл берган устоз „Хандакий“ни ва барча қишлоқлик дўстларни 2009 — қишлоқлар обод бўладиган йил, яхшиликлар йили билан табриклаймиз. Кўп қишлоқлар қатори Хандак қишлоғи ҳам обод бўлажакдир. Чунки у ерда „Хандакий“ домланинг аёлига ўхшаш иродаси тоғ, юраги булоқ, фидойи ва қалби боғ дугоналаримиз, опа-сингилларимиз, табиатнинг ўлмас гўзаллигидан ҳайратланувчи, қимирлаган қурт-қумирсқа-ю, ҳар бир гиёҳда ҳикмат ва яхшилик кўрувчи, инсонлар яшайдилар. Борингга шукр, яхшилик!

„Оила ва жамият“ газетаси, 2009 йил 5-март

НУФУЗ ЁКИ „ХОРАЗМ МАДОННАСИ“

(Шайх Абдулазиз Мансур домланинг
„Кийиниш ҳам одоб, ҳам ахлоқ“ мақоласини ўқиб)

Ҳеч кимнинг кўнглини оғритмай, яъни, ўта очиқ-сочиқ кийинганлар-у, ўта қора чодраларга бурканиб, „ўзини излаётган ва ҳамон тополмаётган“ биз аёллар қавми шаънига заррача бўлсин маломат қилишдан холи, ўзбекона андиша, виқор ва улугворлик ила, таъбир жоиз бўлса, оталарча, оғаларча, устозларча ёзилган бу мақоладан, рости, қаттиқ таъсирландим. Миллат шаъни, ғурури, ватанга муҳаббат туйғулари билан суғорилган кенг қамровли мулоҳазалар шунчаки газета саҳифаларида қолиб кетмаслиги керак, кечди кўнглимдан. Бундай мақолалар мактабларда „одобнома“ дарсларида, „Камолот“ ёшлар ташкилотларининг маърифий йиғилишларида, жойлардаги маҳаллалар хотин-қизлар кенгашлари ва диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчиларнинг тадбирларида „муҳокама учун мавзу“ сифатида эътиборга тушажаги ва албатта эшитгувчига яхшилигини юқтиражаги билан қимматлидир.

Мақола сабаб, касб тақозоси баъзи хизмат сафарларимни эсладим. 1986 йил бўлса керак, Марказкомнинг „Қишлоқ турмуш маданияти“ни ўрганиш юзасидан тузилган „нуфузли гуруҳ“лардан бирида „Саодат“ журналидан мухбир сифатида сафарга чиқдим. Вилоят марказидаги хос меҳмонхонага жойлашдик. Гуруҳимиздаги лавозими энг кичик ходим мен эдим. Иккитадан, учтадан хоналарга жойлашиб бўлгач, раҳбар бошчилигида вазифалар белгиланди. Навбатдаги пленумга аҳолининг яшаш тарзи, китобга эътибори, уй тутиши ва ҳ.к. ни ўрганиб, зўр материал тайёрлаш учун

эртадан маҳаллий гуруҳларга биттадан қўшилиб, иложи борица кўпроқ маълумот йиғишимиз керак. Ким бўлмайлик, аёлмиз-да, эрталаб барвақт туриб, кийиниб-тараниб бошладик. Нуфузли ташкилотдан бўлган дугонамиз сочларини бир неча бор тараб, йиғиб, яна бузиб тараб, ўзига маъқул бўлгунича ойна олдида туриб қолди. Ва охирида тароғидаги сочларни худди қўлларига илашиб қоладигандек бармоқ учларида олиб, оёғи остига, гиламга ташлади! Шундай қилиб „аҳоли турмуш маданиятини ўрганиш“ учун бизни кутиб турган машиналарга миниб жойларга чиқиб кетдик. Оилаларга кириб, уларнинг ошхоналари, болаларнинг дарсхоналари, уй тутишлари, кийинишлари билан танишар эканмиз, нуфузли ходиманинг гилам устида ёйилиб қолган сочлари кўз олдимдан кетмасди... Расмий маълумотнома бақувват тайёрланган бўлса ҳам журналга деган мақолани амаллаб ёзиб бериб, ён дафтаримдаги таассуротларни „Балиқ бошидан сасийди, аммо думидан тозалайдилар“, дегани шу экан-да, деб хулосалаганим ёдимда.

Телевизорлардаги беодоб клипларни, баъзи санъатдан йироқ қилпанглашларни кўрганда, буларнинг режиссёрлари, агар бор бўлса, бадий кенгашлари нимага эътибор беришмас экан, деб ўйлайсиз. Бундан ўн йилча олдинми, бир байрам муносабати билан бир гуруҳ ижодкорлар суҳбати ёзилаётган эди. Шунда аёллардан бирининг кўйлак ёқа ўймаси сал паст тушиб, кўкси очилиброқ қолган эканми, режиссёр ёш йигит, кўрсатув муаллифини ёнига чақириб, аёлнинг ёқасини тўғрилаб қўйишни шивирлаб илтимос қилди. Ташқи кўринишдаги кам-кўстлар тўғриланганидан кейингина сувратга олишга рухсат берди.

...Бир куни „Саодат“ жамоаси ва „Фунча“ журнали қизлари бир тадбир муносабати бетоб ётган журналист Насима опа Юсупованинг уйига бордик. Насима опа ёлғиз турардилар. Ҳовлига киришимиз билан „Фунча“нинг бош муҳаррири Яйра опа Саъдуллаева дарвоза бурчагидаги челак ва сурпургини олиб, „қани қизларжонлар“, деганларича ишга тушиб кетдилар. Шунча ёшлар туриб, ҳеч кимнинг хаёлига

келмаган ишни бошлаб юбордилар. Раҳматли Насима опа хасталаниб, уйларига ҳам қаролмай қўйган эканлар. Бир пасда ҳамма ёқ чинни-чиноқ, сувлар сепилиб, ҳовли ярақлаб, Насима опамизнинг ҳам кайфиятлари кўтарилиб қолди. Қачон камтарлик ва гўзаллик ҳақида гап кетса беихтиёр исми жисмига ғоятда муносиб, ҳозирда ҳам одамларга яхшилик юқтириб яшаётган, гўзал қалбли ижодкор Яйра опамларни эслайман.

Мақолага қайтар бўлсак: *„Қандай кийинишига қараб инсоннинг ички дунёсига, маънавиятига баҳо бериш барча халқларда ҳам одат тусига айланган, десак хато бўлмайди. Қолаверса, ушбу хилма-хилликда ибод, ҳаё, шарм каби илоҳий тушунчалар, ранглар борки, уни хиралаштириш, рангини ўзгартириш ва ёки тархини бузиш мумкин эмас. Ушбу мажозий илоҳий ранглар, бичимлар қадимул айёмдан халқимиз томонидан олий қадриятлар даражасида ардоқланган. Ана шу ранг ва бичимлар асосида миллий, ўзига хос либосларимиз туркуми шаклланган. Унутмайликки, аجدодларимиздан қолган кийиниш маданияти – ўзлгимизни англатади, асрлар шиддатига дош берган иродамизни, сабру қаноатимизни, пок умидларимизни ифода этади“*, дейилади унда. Мазкур банд кишини тафаккур қилишга ундайди. Асрлар шиддатига дош берган момо мерос иродамиз, наҳотки йигирма биринчи аср қуюнида чирпирак бўлиб кетган ва кетаётган бўлса?! Йўқ, бу саволга жавобни ҳар ким ўзидан қидириши керак. Шу ўринда ўзим миллий ғурур ва ирода тимсоли деб билганим, турли касб эгалари бўлган таниш ва нотаниш аёллар сиймолари кўз олдидан ўтдилар. Улардан бири...

Хоразм вилояти ҳокими ўринбосари, хотин-қизлар қўмитаси раиси Шакаржон Хўжаниёзовани сиз ҳам билсангиз ажабмас, азиз газетхон. Агар ТВ „Ахборот“ кўрсатувларини мунтазам кўриб борар бўлсангиз, Республикамизнинг нуфузли йиғилиш ва анжуманларида жамоа ичида ярқ этиб кўзга ташланувчи, костюмдами, кўйлақдами бўлмасин, сариқ ёки яшил сим рўмоли ўзига ярашган, мутлақо ўзига хос бу аёл, гўё фитратингиздаги анчадан чанг босган ғурур

тушунчасига яқин нозик бир нуқтани титратганича, кўзингизга иссиқ кўринса ажабмас. Хоразм қизи Шакаржон хоним шу киши бўладилар. Балким, оддийгина қишлоқи аёл экан-да, деб ҳам ўйларсиз. Аммо Шакаржон хонимни яқиндан танисангиз, шубҳасиз Шайх домламиз таърифлаган барча гўзал ва мард сифатларни унда кўрасиз-у, ич-ичдан меҳрингиз товланганини англайсиз. Мен хизмат сафари билан Хоразмга борганларимда Шакаржон хоним билан тўйиб-тўйиб гаплашган бўлсам-да, унинг хоразмча, соф ўзбекона лутф-у, назокатини ҳозирда ҳам кўп қўмсайман. Узоқ йиллар Боғот тумани ҳокими ва айни пайтда вилоят ҳокими ўринбосари бўлиб ишлаётган Шакаржон хоним ҳақида ёзувчи Комил Аваз „Кўналға“ номли китобида шундай ёзади:

„Ҳар қандай ҳолатдаям ўзбекона либосини тарк этмайдиган, ҳам ботинан, ҳам зоҳиран соддагина бу олия аёлнинг турган-битгани мақол. Баъзан каттароқ вазифадаги одамлар иши оғирлигидан нолиб зорлансалар, у :

– Туя ничалли, ёвури шунчалли, – дейди.

Билҳақ, Шакаржоннинг айтимида улкан маъно бор. Туя қанчалик катта бўлса, ётиб-турганида, юк ташиганида, оёқ-қўллари, ён қоптоллари шунча кўп қирилади, яғирлари яраланиб қотиб кетади, унинг юки салдомига лойиқ-да. Биргина мақол билан ўзигаям енгил эмаслиги баробарида суҳбатдошини улуғлаб қўяди.

...Дала шийпонларида, аёллар кўпроқ йиғилган қай бир йиғинларда беихтиёр уй бекасига айланади, меҳрибонона дилидагини тўкиб солади:

– Хамирни ярим соат зиёдроқ қориб, қаттиқ муштлаб, даманиям меъеридан оширмай тоблаб, тандирни гўзапояда обдан оқартириб ётган нонингизни икки томони ҳам бир текис қизариб чиқса, меҳнатингизнинг роҳатини бировга бемалол тушунтириб бера оласиз...“

Ушбу ўринда бир журналист дугонамнинг гаплари ҳам ёзувчининг фикрларига жуда мос тушгани учун айтиб ўтишни лозим топдим. „Жуда ажойиб аёл-а, ҳеч ўзгармайди. Қанча

аёллар матбуотда кўринишга ҳавасманд бўлгани ҳолда, у кишим фотомухбиримизга сувратини ҳам олдирмади, шарт эмас, дейди“.

Яна ўзим гувоҳ бўлганим бир ҳолат, Республика Хотин-қизлар ташкилотлари раҳбарларининг пойтахтда бўлиб ўтган бир анжуманида хоразмлик вакилларни суриштирсам, учта-тўртта машҳур аёллардан бири: „Шакаржон опанинг группасини изляяпсизми? Ҳув анави қаторда ўтиришибди, яшил рўмолларини кўряпсизми?“ деб жавоб берди. Яна биттаси бўлса: „Шу Шакаржон опа, ўша рўмолдан вақтида, роса пачкалаб олиб қўйган эканлар-да, қаранг. Бир залда битта ўзлари-я!“ деди самимий кулиб. Ҳа, Шакаржон хоним беш-олтита ҳамроҳлари билан танаффусдан олдинги маърузани муҳокама қилиб ўтиришарди. Улар ортиқча пардозсиз, зиёли-ишбилармонларга хос сипо кийимлари, дадил нигоҳлари, ўзаги бутун фикрлари, талаффузларининг ич-ичига сингишиб кетган, райҳон тароватли нозлари, яна нималари биландир гўё, миллий руҳиятли ўзбегим боғидаги „Хоразм чаманининг ўзгинаси“ эдилар.

...Шакаржон опа билан вилоятдаги диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчилар фаолиятини ўрганганларимиз кўз ўнгимда. Мен улардан: „Ҳозирги кунда Хоразм халфалари деганда одамлар кўпроқ тўйларни гуллатадиган қўшиқчи, яллачи аёлларни тушунишяпти. Биласиз, аслида халфа дегани, отин — диний маърифатли аёл, устоз деганидир. Улар маросимларни тартибли ўтказишда бош-қош бўлганлар. Ҳозирда улар хизматидан фойдаланиш қандай?“ деб сўрадим. У:

— Ундай халфаларимиз ҳам бор. Ҳатто уларнинг уюшмасини ташкил қилганмиз. Тўй-маракаларни кам чиқимли, маърифатли ўтказишда улар бизга бажонидил ёрдам бермоқдалар, — деб жавоб берди.

Гапимиз қуруқ бўлмасин, деб бир неча жойлардаги тўйларга ҳам бордик, кўрдик. Пиру бадавлат онахонлар билан суҳбатлашдик. Қаерга бормайлик, Шакаржонни момолар қизим, деб ёшроқлар опа, деб кучоқ очиб кутаётгани-

даги самимиятдан илҳомландим. Сўзлари аниқ, фикрлар лўнда, ёзувчи тарифлаганидек мақол-у, матални жойига қўйиб, қотириб гапирардилар. Бирор жойда ўзини катта олиб турмаган, аёллар билан худди опаси, синглиси билан кўришгандай кўришиб, кўпчилигини исмлари билан атаб сўзлашганларида хотираси-ю, меҳр-оқибатига ҳавасим келган. Халфа момолар билан халфалардек оят-ҳадисдан, жаҳолатга қарши маърифатдан баҳс юритганида, „халқнинг ўти билан кириб, кули билан чиқа олиш“ учун раҳбар том маънода ана шундай зиёли бўлиши лозимлигини кашф этдим. Президентимизнинг „ПФ-3434“ сонли Фармони, диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчи лавозимидан кўзланган мурод ҳам шу-ку.

Сўхбат асносида ундан „йигирма биринчи аср юртимизда аёлларнинг кийинишларига катта таъсир кўрсатди, ёшларни-ку қўятурайлик, катталар — раҳбар, ишбилармон аёллар, айниқса, санъаткорлар жамоасида тубдан бурилишлар ясади. Сиз нега „имидж“ингизни ўзгартирмаяпсиз?“ деб сўраганимда у кулиб, бир қизиқ воқеани гапириб берди. Чет эллардан ҳам аёллар иштирок этадиган бир нуфузли анжуманга таклиф қилинган Шакаржон (чинми, ҳазиллашишганми, „топшириқ“қа кўра) ўша йиғинга „деловой костюм-юбка“ кийиб, сочлари прическа, бош яланг, пошнали туфлида келиши керак экан. Ҳатто бир пайтлари Масковдаги йиғилишларга ҳам шу ўзбекона кийимларида борганмасми, ўзини „супер замонавий“ кийимда тасаввур қилолмай, роса боши қотибди. Ростдан ҳам кимдир топширган бўлса, пулга зиқналик қилган деб айтишмасин деган андишада умрида қилмаган ишни қилиб, айтилган нарсаларни сотиб олиб, ўша ерга борганда бир гап бўлар, балки бир лозимандага ўтиб кетар, деб сумкага жойлабди...

Кийдингизми ахир десам, эй сўраманг, дейди-ю, хижолатли кулади...

Мен ҳам уни ўша кийимларда тасаввур қилмоқчи бўлман-у, ҳеч кўз олдимга келтиролмайман. Унинг шу туришлари „қандай бўлмасин, Шакаржон Шакаржонлигича қола-

ди“, деяётгандай. Эгнида пуштига мойил гулли, ёқалари бўйинларини оҳиста қучган, енглари, этаги узун помбархит кўйлак, оёғида юришга қулай туфли, бошида ўзига ярашган рўмоли, чеҳрасидан нур ёғилади. Кейинчалик ҳам уларни қачон ўйламай, ўша туришларида кўз олдимга келади, вақт ўтган сари, наздимда у Шакаржон хоним эмас, „Хоразм мадоннаси“га айланиб боради. Ичимда қолиб кетган саволлар тинчлик бермайди, у билан яна бир кўришишни, „Лачак, ёки хоразмча бош ўраш“, аёл дунёси, либослар тарихидан суҳбатларини қўмсайман.

Кашф қилганимиз шуки, бир кун келиб, ҳар қандай мансаб, бойлик, мартабанинг, ҳар қандай мўданинг нуфузи синиши мумкин, аммо ўзлигимизни англатувчи қадриятлар қадрланар экан, комил инсон шахсияти, миллий гурур нуфузи ортиб бораверади.

„Оила ва жамият“ газетаси“

2009 йил июнь

ОМОН ҚОЛГАН БОЛАЛИК

(Ўтмишдан бугунга)

„Янги ўқиш йилига 3 кун қолганда уйга кетамиз“. „Нега?“ „Энди зўрға оқардим деганда яна қоп-қора бўлиш кимга ёқади?“.

Узоқ қишлоқдан келган меҳмонларим, энди ўн учга кирган, бутун ёзни пахта даласида, пудратда ўтказган қизчалар, бизнинг омон қолган болалигимиз мевалари — мурғаклар суҳбати менинг ҳаёлларимни узоқ-узоқларга, асримизнинг 70-йилларга олиб кетади. Ўша йиллари биз 6—8-синфларда ўқир ва ўқишдан кейин далага чиқардик. Оғир меҳнат худди ўша қизчалар каби бизнинг ҳам кўзимизни жойига солиб улгурган, даладан, пахтадан аллақачон бездирган эди. Начора, кўзингни очар-очмас нигоҳинг далага тушади. Қаёққа ҳам қочиб қутиласан? Пахтазор дегани томорқаларимизга, дарвозаларимизга тегиб турарди. Қуёш нури еру-кўкни куйдиради, бошингиздан қуйган тер ўкчангиздан оқади. Бошларида оқ дока рўмол, пахтаинг ширасидан қўрқиб, кўйлак устидан юбка-этак кийиб олган қизлар қатор-қатор тизилишиб кетмон чопамиз. Меҳнатнинг сеҳри ҳам, азоби ҳам чексиз эди.

Келинчаклар шундай қўшиқ айтишардики, ўсмирлар бу ширали ва дардли овозни эшитиш учун ҳам улардан қолишмасликка ҳаракат қилардик.

Турган битганлари қўшиқ эди уларнинг, баҳсма баҳсга қўшиқ тўқишарди. Оқил бийи, Ҳожар бийи, Ўғилжон янгам, Ободон янга, Саражон бийи, Рўзигул янга, Жамила бийи, Чийни опам, Салимахон, Тўтихон, Гулжамила, Солия галин, Гулсара янга, Гулой янга, Жумагул янга... Бу келинчаклар қадди қоматлари расо, келишган, сочлари

тўссидек қора, куёшдан қорайиб кетган қўллари, чехрала-
ридан ғайрат ёғилар, кўзлари (мен энди англаб етганим
эзувчи қора меҳнатга қарама-қарши) чақнаб турар, иш-
лаб, куйлаб чарчамас эдилар. Бу келинчаклар ғоят бахтли
эдилар. Уларнинг эрлари ҳам шу далада, кўпинча чорвада,
ўт-чўп жамғаришда, молхонада, (ўғит) дорида, ҳар хил
ишларда ишлашарди. Баъзан колхозимизнинг ҳозирги Эл-
ликқалъа туманидаги ерида 15 кунликка кетишарди.

Пахтамизга қорадириг деган қурт тушиб қолар, биз
шунда докаларга дуст (оқ бурга дори) солиб, элакдан эла-
гандек сепар эдик, оғизларимизни боғлаб олардик, бари-
бир эгатни ташлаб чиқмас, уни хаёлга келтирмасдик. Уму-
ман тупроқ тагидаги қуртни ўлдирган дорининг одамга таъ-
сир қилажаги ҳеч кимни хаёлига кириб ҳам чиқмасди. Энди
билсам, тиббий тушунчасиз, ғирт маърифатсиз ва онгсиз
эканмиз ўша пайтларда. Ахир майли биз гўдак эканмиз,
ҳидни биз билан бирга ҳидлашиб юрган бригада бошлиғи
ва табелчилар нега бу ҳақда ўйламадилар? Назаримда қимир-
лаган жонки, сиёсатнинг сеҳридан буригларни ҳид билма-
ганидек, қулоқлари кар, кўзлари ҳам кўр эди. Одамлар-
нинг жон-дили пахтани асраш бўлиб, ўзбек деҳқони жо-
нини шу муқаддас ишга тиккан эди. СССР деган қудрат-
нинг пахта мустақиллигини таъминлаш фаҳри кимларга-
дир орден-медаллар, санатория ва саёҳатлар тақдим этган
бўлса, афкор омманинг қонини зулук каби сўргани сўрган.

*Пахта менинг жонимсан,
Болам, онам, отамсан,
Акам, эрим, жигарим,
Бошга битган балосан...*

Ғўзанинг ҳам турли касалликлари бўлар экан.

Гувиллаб ўсиб турган яшил дала бир қарасангиз мун-
гайиб елкасини қисган, унга оқпалак деган офат дориган
бўларди, ана шунда галинбийи (келинойи)ларнинг куйиб-
ёнганлари, қора гўгим (хуфтан)гача отизда қолиб ишла-
ганлари, орқаларидан эрлари келиб обкетганлари эсимда.
Колхоз радиосида тушки, кечки эшиттиришда ударник (ил-

фор)ларнинг рўйхати ўқилиб, уларга колхоз правлениеси, партия ташкilotининг миннатдорлиги билдириларди, ил-форлар икки метр чийғи, гоҳо икки метр бахмал билан мукофотланиб, қолоқларга ҳажв сўзлари айтилар эди.

Хуллас, ҳамма нарса – ҳаётимиз, ўлик-тиригимиз пахта асосига қурилган эди. Далага пропагандистлар келадиган кунлар энг қизиқарли кунлар бўларди. Тўқимбетов деган тарих ўқитувчимиз шундай чиройли маърузалар қилар эдиларки, бурга дори анқиб турган қўлларимиз, елкаларини қуёш еб кетган қўйлақларимиздан ҳижолатликни ҳам унутиб, сеҳрли бир дунёга кириб кетардик. Биз дунёдаги энг бой мамлакат – америкаликлардан 80-йилларда ўзиб кетажамиз ва ададсиз моддий бойликларимиз, куч-қудратимиз билан осмонларда, жуда баландлаб учар эдик. Нега учмайлик, ахир домла айтяптиларки, меҳнат эрталаб юзни ювиш каби заруратга айланади, одамлар меҳнатсиз туролмайдилар, ҳар ким имкони борича меҳнат қилади ва эҳтиёжига яраша ҳақ олади. Масалан, бир олим ойига минг сўмлик фойда келтириши ва эҳтиёжига яраша 100 сўмгина ҳақ олиши, бир одам эса соғлиғи туфайли ишлай олмаслиги, аммо умуммоддий бойликлардан керагича фойдаланиши мумкин. Бойликлар тоғ-тоғ уюлиб ётади, лекин ҳеч ким унга қайрилиб қарамайди, чунки одам ейиш учун яшамайди, яшаш учунгина ейди. Агар одам ейиш учун яшаганида бир кунда нафсдан ёрилиб ўлади. Одам оламга, табиатга эга бўлади ва уни ўзига бўйсундиради, бойликлар яратади. Худо деган йўқ нарса, тақдир деган пуч гап. Одам ўз тақдирини ўзи яратади.

Домлага ишонар, устоз таъбирича „Худонинг қудрати“ каби бекорчи гапларни миямиздан чиқариб ташлардик. Са-рқитдан қутилолмаган қолоқларнинг устидан кулар эдик.

... У киши „Жанговор варақа“ – дала газеталари тайёрлаб келар, биз эса Америкадан ўзиб кетадиган, оламга эгаллик қиладиган шаклан миллий, мазмунан социалистик жамиятнинг яшин тезлигидаги тараққиёти акс этган чизмаларга маҳлиё тикилардик. Дунёга эга бўлиш учун албатта

биз пахта етказишимиз, жаҳон пахта бозорини тўлдириб ташлашимиз керак эди. Бунинг учун биз бир ғайратга ўн ғайрат қўшиб 7 ёшдан 70 ёшгача ўз ўрнимизни пахта дала-сида, деб билар эдик. Биз комсомоллар зафар эстафетасини қўлдан бермаслигимиз, миллий ифтихоримиз, сиёсий қуд-ратимизга айланган пахта учун курашмоғимиз, ҳар бир виж-донли кекса камида мактаб дарслигидаги „Назир ота“ шеъ-рида таъкидланганидек, осмондан ёмғир тугул тош ёғса ҳам „*барибир пахтани териши, бир граммини ҳам қолдир-масдан ҳукуматга тўплаб бериши*“ лозим эди.

Чолларки, ўрнини далада деб билган экан, ёшлар учун 40 даража иссиқ нима деган гап? Кимники юрагида ўти бўлса, ҳалол меҳнат билан қозон қайнатаман, бола-чақа боқаман деса соат иккида ишга чиқади, — дер эди звено бошлиғи Отахон ака, — тушлик 12 дан 14 гача. Пахта сиёса-тимиз, обрўйимиз, пахтадан бўйин бурганнинг бўйни бу-ралади, косаси оқармайди, бири икки бўлмайди.

7-синф пайтимизда ёши биздан анча катта Қурбонбой исмли синфдошимизнинг отаси оламдан ўтди-ю, Қурбон-бой яхши баҳоларга ўқишига қарамай тракторчига шогирд тушиб кетди. Чунки ғўзага хлорофос сепиш пайтларида трак-торчиларга имтиёзли ҳақ тўланар экан. Қурбонбой синфда-ги энг бўлали, бақувват болалардан эди. Тез кунда трак-торни ўзи бошқарадиган бўлди, эстафетани қўлга олиб, ҳатто қўшни бригада ғўзаларини ҳам дорилаб берарди. У нисбатан яхши ойлик олиб оиласини боқишди, лекин айна кучга тўлган йигитлик йилларида касалманд бўлиб қолди... (унинг бутефос, маркаптафос дорилар туфайли касал бўлга-нини орадан ўн йиллар ўтиб ҳам билмаганмиз).

Тўғриси айтганда, самолёт устимиздан дори сепает-ганида ундан қочишдан кўра, самолётдан ёғаётган сар-ғиш, кўкиш ёмғирни томоша қилиш мароқли эди. Катта-лар оғизларини ўраб олишарди. Айна ёзнинг ажойиб кун-лари ҳашаротларга қарши мавсумга тўғри келиб, қанча мевалар ҳам дори тагида қолиб кетарди. Дори туфайли қиш-лоқдаги асаларилар қатори бизнинг ҳам ўн беш қути аса-

ларимиз қирилиб кетди. Пахта мустақиллиги деҳқонни заҳарли ҳаволар билан ана шу тарзда мукофотлаганини йиллар ўтиб билибмиз...

Машина теримига тайёргарлик ҳам бир мавсум бўлиб, баргни тўкиш учун яна еру кўкдан заҳар сепиларди. Барглари тўкилган даланинг гир айланаси машинага мослаб гўзапояси чопилиб, дала четларига чиқариб қўйиларди. Машина майдон четидаги пахталарни теришга кўпинча Ўғилжон янга, Галинбийи, Анажон, Саражон бийилар юборилар, улар ўзларига берилган бу ишончдан фахрланиб, қийғос очилган „оқ олтин“га ҳавасланиб, заҳарли далаларда жавлон уришар ва ўн кунлик якунида одатдагидек икки метр чийғи ёки уч метр атласга эга бўлишарди. Биз эса зог — чаман очилган пахталарни тераётган бу азамат жувонларга ҳасад ва ҳавас билан қарар, баъзан машина теримига ажратилган, дори ҳиди бисқиб ётган далаларга ўғирликка тушар эдик. Тарози бошида пахтамыз ўзини фош қилиб, табельчидан дакки эшитардик. Дакки нима бўпти, эшитсак эшитибмиз—да! Ахир 180-200 килодан пахта териш осонми? (Пахтага дастлаб 1,5 тийин, кейинроқ 1,8 ва 2 тийиндан тўлашарди). 100 кило пахта терган киши бир ярим сўм ишлайди!

Ўша азамат жувонлар орасида менинг (50 ёшда раҳматлик бўлиб кетган) Ўғилжон янгам ҳам бор эдилар. Ўғилжон деса Ўғилжон дегудек эди—да, Тангри бизга кўп кўрдими ё заҳри қотил енгдими ишқилиб, ахийри озиб-тўзиб, сарғайиб, кўсақлари шилиб олинган гўзапоядек адойи тасом бўлди.

Мен Ўғилжон янгамни ва унинг ҳаётдан 45—50 ёшларида кўз юмган пахтадош сафдошларини эсласам дориланган пахтазорлар—у, ажал ҳавосини ҳавас билан симирган, алданган ватанпарварлар кўз олдимга келаварарди. 60—70 йилларнинг заҳарли ҳаволарини баҳсма-баҳс симирган тенгдошларимни кўрсам ўртанаман. Ўша давр ёшлари ҳозирда бирортамиз ҳам соғлом эмасмиз. Ҳар биримизнинг ўзимизга яраша касалимиз бор. Мен—ку пахтадан вақтлироқ қутилдим.

Лекин қуёшнинг аёвсиз тиғида ўнгиб кетган рангсиз чехралар, томирлари бўртган саночдек қўлларни, ўз касаллиги тарихини шундай очиқ кўрсатувчи шиш жуссаларни... кўрганимда бошимиздан сепилган сарғиш-кўкиш ёмғир „хосиятини“ кашф қиламан. Пестицидларнинг ўзимиздан кўра наслимиздаги аксини ўйлаган сари даҳшатга тушаман.

Касаллик варақасида шундай савол кўп такрорланади: „болалиқда қандай юқумли ёки оғир касал бўлгансиз, наслингизда, ота-онангизда бормиди бу касаллик?“

Биз бахтли авлод эл қатори қизамиқдан омон ўтган ва соғлом эдик. Пахта касалликларига сепилган дорилардан ҳам омон ўтдик, аниқроғи дорининг қувватини наслимизга қўшқўллаб узатганимизни билмасдик. Чунки биз тиббий саводсиз эдик. 1960-70 йиллар қишлоқ ёшлари қуллик довонларини ана шундай мамнунлик ва бахтиёрлик билан ўзлаштирган ва эгаллаган эдик... Бизнинг бу фидойиликларимиз ўзимизга қандай қимматга тушган бўлса, шўр пешона еримиз, сувимиз, ватанимизга, наслимизга ундан ҳам кўпроқ қимматга тушганини бугунда ҳеч ким инкор қилолмайди. Чунки омон қолган болалиқнинг бугунги етуклиги ва касалманд нигоҳларида ватан тугган замон юқини на ўтмиш, на бугун, на келажак яширишга қодир.

Тарихга айланган кечаги кунни ёдга олар эканмиз, чор империясининг тарихий қарори ва ҳукмидан ҳайратга тушамиз. „Бу халққа иложи борица кўпроқ пахта эктирини, уларни иложи борица кўпроқ ишлашга мажбур этиш керак, токи бир зум ҳам ўйлашга, кундалик воқеаларни англашга вақти ҳам қолмасин“, деган экан Туркистон генерал-губернатори Кауфман жаноблари. („Халқ сўзи“ газетасининг 19/Х1— 92 йил, 226-сон). Губернатор жанобларининг нијатлари васият эканми, собиқ совет сиёсати пахтага шу қадар эътибор бердики, инсон ҳуқуқлари поймол этилди. Бизнинг аянчли болалигимиз бўш чаноқларда дирдираган қиров каби мурғак вужудимизда неча тўнгиб, неча эриди.

Профессор Солихўжаевнинг тиббиёт институти студентлари учун „Гигиена курси“ қўлланмасида қайд қилинган

ушбу жумлаларга нима дейсиз: „Пахтани тик оёқ туриб, эгилиб терилгани учун ҳомиладор аёллар ҳомиладорликларининг тўртинчи ойидан бошлаб қисқартирилган иш кунига ўтказилади ва уларнинг иш меъёрини камайтирилади. Ўсмирларга 18 ёшигача пахта теришга рухсат этилмайди“. Ажабо!

Хуллас, мақсадимиз соғлом авлод экан, бола-чақа кучига таяниб пудрат олиш инсофсизлик, ўзлик туйғуларимизни англамаслик, меҳнатни зулмга айлантириш, инсон ҳақ-ҳуқуқларини поймол қилиш билан баробардир. Меҳнатсевар халқимизга ўзининг аввало инсон, одамлигини англатиш вақти келди. Бу аввало мустақиллигимиз, эркимиз тақозоси, экан, болаларимизни эзувчи оғир меҳнатдан асрайлик, азизлар.

Бу 70-йиллар болалиги, ўсмирлигининг омон қолган кўксидан отилаётган илтижо, талаб, чақириқ эди. Зеро юртимизнинг бугуни ва эртаси соғлом авлод билангина ободдир.

„Сихат-саломатлик“ журнали, 1991 йил, 3-сон.

Ибрат бекатлари

„АҚЛЛИЛАР САЛОМЛАШМАЙДИ...“

„Ақл берилган ҳолида не бир кўйларга тушиб, бири бирининг қонини ичиб ётган одами-зодга ақл берилмаганида нима бўлар эди?“

(Сухбатдан)

Ишхонамизга киравериш зинапоя майдончасида элшунос олим, устоз Билол Аминовни учратиб қолдим. Отахон чехрасидан нур ёғилиб, сўрашдилар. „Келинг устоз, биз тарафларгами?“ – дедим.

– Сизларда ҳам ишим бор ўзи, асли. Шу опахон (Ўзбекистон Хотин-қизлар кўмитаси раиси)ни бир қулай фурсатларини топиб, айтадиган гапларимни айтмоқчи эдим. Яхши ишлар қилиясизлар... Раҳмат. Биз энди нафақадаги одам, барибир қараб ўтиролмас эканмиз. Бир минутга вақтингизни оламан, ўзим ҳам шошиб турибман. Сал четроқ чиқайлик.

Ўтган-кетганга ҳалақит қилмайлик деб зинапоя майдончаси бурчагига ўтдик.

– Шу, гапнинг қисқаси мен „Меҳржон байрами“ ҳақида гаплашмоқчи эдим. Хотин-қизлар кўп яхши ишлар қилишяпти, эл орасида юришибди, кўп маъқул қадриятларимиз эсланяпти. Аммо мен бир нарсага ҳайронман. Бир қанча ёшлар, ёши каттароқлар билан ҳам суҳбат қилиб кўрдим. „Меҳржон нима ўзи?“ дейишди. Шундай байрамни билмайдиган ҳолга келибмизми? Халқимиз бурунда Ер юзига меҳрини сочиб, борлиққа ҳаёт ато этгани учун ҳам Қуёшни Меҳржон дейишган. Айни пишиқчиликда Қуёш – Меҳржон байрамини нишонлашган, бир-бирларига ноз-неъматлардан улашишган. Баҳорда гул сайли, гуллар байрами –

Наврўз бор. Ёзда қовун сайлимиз, кузда Меҳржон, қишда ялдо кечаларимиз бор. Унутилиб кетяпти. Шу масалани кўтариб неча жойга бордим. Гапингизни эшитгандай туришадим-ю, кўзларига қарасам, хаёллари бошқа ёқда. Ё мен шундай тушунадиган бўлиб қолдимми, дейман. „Меҳржондай байрам“ни унутиш мумкин эмас. Кўёш бутун оламга меҳрини сочиб, ризқ-рўзларни пишириб беради. Қаерга қараманг, тўкин-сочинлик. Ҳамма хурсанд. Шаҳар қишлоққа, деҳқонга раҳмат айтади, Аллоҳга шукрона ёғилади, қарнай-сурнай чалинган, „катта ашула“лар олам бўйлаб таралади... Нимасини айтасиз, Хотин-қизлар кўмитаси мана шундай унутилиб кетаётган халқ байрамларимизни тиклашни ўз кўлларига олсалар иш осон кўчади, демоқчиман...

Домла илҳом билан гапираётган жойида бирдан тўхтадилар. Менда бир безовталиқ сезгандай кулиб, ҳа, сиз ҳам шошиб турибсизми, дедилар.

— Йўй-қ, мен сизни қизиқиш билан, астойдил тинглаяпман. Ё бошқача кўриндимми? — дедим мен устознинг андишасини англаб. Устоз кулиб юбордилар. — Мана кўрдингизми, сиз ҳам шошяпсиз... Лекин сизларни тушунса бўлади. Ишларингиз кўп.

— Шундай. Ишга кўмилиб ётганга ўхшаймиз. Лекин битган бир иш кўзга кўринмайди.

— Вақтингизни олдим, узр. Мана, кўрдингизми, бир салом бердингиз-да, балога қолдингиз. Ҳозирги ақллилар шунинг учун ҳам саломлашишмайди... Майли, омон бўлишсин. Суҳбатлашгани алоҳида келаман. Ҳозирча иккинчи қаватдаги бошлиққа кириб чиқай-чи.

— Албатта, келинг.

Отахон хайрлаша туриб, бир қари чолнинг гапи-да бу, сизга эсдалик, деб ушбу байтни ўқидилар:

*„Ақллилик балосидан доно сиғмас дунёга,
Ақлсизлик балосидан бало урмас нодонга.“*

Икки марта юрак хуружини ўтказган бу кекса олим ички бир ғайрат шавқи етагида ҳассасига таянганича, юқорига кўтариларканлар, бир танишимнинг айтганларини эсладим: „Агар барча фуқаролар шу киши каби фидойи бўлганлари-да эди, ўтиш давридан аллақачон ўтиб кетган бўлардик...“

„РЎЗФОР ҚОПИГА ЯМОҚ...“ ВА БОШҚАЛАР

Олим Билол Аминов билан бир суҳбатимизни шундай ёзиб қўйган эканман-у, бугун ўқиб кўриб ҳайрон қолдим. Қизиқ, бошида сезмаганимни қаранг, туриб-туриб сўзнинг ҳам салмоғи ортаркан-а...

ОДАМИЙЛИК ФАНИ

— 1970 йилда тарих фанлари номзоди илмий даражасини олганимдан кейин институтларда „Жаҳон халқлари этнографияси“дан маърузалар ўқирдим, — деб сўз бошлади элшунос олим Билол Аминов, — Этнос — халқ, эл, граф — ёзиш маъноларини билдиргани учун ҳам бу соҳани ўрганувчи олимларни этнограф дейишади. Ўзбек тилида эса элшунос олим десак, ҳақиқий ўзбекча ибора ҳосил бўлади. Чунки бизда элшунослик, халқшунослик қадимдан мавжуд бўлган. Бу бор сўз, лекин биз ишлатмаганимиз учун бегоналашиб кетган. Хуллас, этнография — элшунослик мени очди. Капитан Кусто денгизда қандай сузса, мен ҳаёт, одамлар денгизида шундай сузаётгандай ҳис қиламан ўзимни. Битта миллатнинг ранг-баранг урф-одатлари, тили, турмуш тарзи шу қадар турфаки, одамни ўзига мафтун қиладди. Ҳатто бир одам бир одамга ўхшамайди. Бу мўъжиза-ку, ахир. Шунга қараб айтаман-да, дунёда ўрганиб тагига етолмайдиган биттагина фан бор, бу одамийлик фани.

ИЛМ ҚОРИНГА УРСА...

Ҳикмат нима, деган саволингизга жавобим шуки, илм қоринга урса (фақат еб-ичишга хизмат қилса) иллат, қалбга урса ҳикматдир. Бу дегани одамийлик, деганидир. Шунинг учун айтадилар: олим бўлиш осон, одам бўлиш қийин, деб.

Фармацевтика институтида маънавиятга доир „Фармацевтика — бу вужуд малҳами, ҳикмат эса қалб малҳами!“ шиори асосида стенд қилдик. Бир ҳикмат юққан киши табиб, шифокор бўлади, дейишарди бурунгилар. Чунки ҳар қандай одам ҳам тоққа, чўлга чиқиб, доривор ўтларни йиғолмайди. Бугунги кунда ана шу ҳикмат етишмаганликдан баъзи табибларимиз биринчи навбатда беморнинг дардига эмас, қўлига қарайдиган бўлишган. Машинангиз бузилса уста тузатганидан кейин ҳақини берасиз, табиб ҳам шундай, аввал муолажа қилсин, бемор соғайсин, кейин ҳақини олсин, дейман менга қолса. Халқ табибини ташлаб қўймайди.

БОТМОН ВА МИСҚОЛ

Менинг битта армоним бор. Ҳеч бир халқда йўқ исрофгарчиликларни ўзбегимда кўриб, армон қиламан. Игна билан қудуқ қазиб, йиллар давомида бойлик тўплайди-ю, бирикки кунда ботмонлаб совиради ва шу ишига фахрланиб юради. Исроф, ўринсиз исроф! Қани энди ўзбегим ботмонлаб топиб, мисқоллаб сарфлашни ўрганса эди.

ХОСИЯТЛИ ЯМОҚ

Ҳаётда яна бир кашф қилганим, рўзгор ғор, дегувчиларга айтадиганим шуки, таги тешик рўзгор қопига маънавиятдан ямоқ урмагунча тўлмас! Боболаримиз буни қаноат дейишган. Қаноатни эса маънавият бор жойдан изламоқ керак.

КЕТМА ҚУЁШ, ПОРЛА ОЙ

Телевизорни ёқсам, уччала каналда ҳам қўшиқ! Тарақатуруқдан телевизор ёриламан, дейди. Шартга ўчирдим! Мейёридан ошса, асал ҳам бадга уради. Эътибор қилинса, қўшиқ ҳам бир неъматдир. Унинг қадрига етганларни, сеҳрли овоз соҳибларини ҳофиз дейишган. Ҳозирги артистман деган „юл-

дузлар“нинг орасида ҳофизи нечта экан, ким ҳам санабди, дейсиз. Ой чиқмаган кечаларда қоронғилиқ қуюқлашиб, „юлдуз“лар ҳар қанча чарақламасин, бутун коинот юлдузлари бирлашиб еримиз тунини Ой каби ёритолмайди. Шунинг учун ҳам илмни нурга, қуёшга қиёслашади, ой эса маънавият тимсолидир. Маънавият, илм-фан орқага кетган сари ой ҳам қуёш ҳам биздан узоқлаша боради.

Авваллари мафкура нима, тушунмасдим. Энди билсам, мафкура иммунитетини оширувчи дориларнинг барча муқобилларини (компонентларини) ҳикмат ва ҳадислардан қидирмоқ керак экан. Маънавиятнинг бир қисми бўлган қўшиқ санъатини асрамас эканмиз, дупур-дупур рақслару, гупур-гупур қўшиқлар билан ҳеч қачон маънавий юксак, маърифатли жамият қуролмаймиз.

* * *

Элшунос олим Билал Аминовнинг дил сўзлари, кўпчиликнинг кўнглидаги гаплар эди, шунинг учун ҳам Сиз муштарийларга илиндик.

„Карвон қўнғироғи“
ва бир неча нашрларда чиққан...

КЕЛИН БЎЛАЁТГАН ҚИЗ

ёки насиҳат қилишга ҳақли келинлар

*Сўзинг лутфи оқса бамисоли об,
Ушанда ҳам камроқ гапирмоқ савоб...*

Низомий ГАНЖАВИЙ

Мендан „келин бўлаётган қизга қандай насиҳат қилган бўлардингиз?“ деб сўрашди. Нима ҳам дердим? Айтадиган гапларим бўлгани ҳолда ўйланиб қолдим. Мени кечирсинлар-у, кузатишларимга қараганда бугунги қизларимиз ХХ аср қизларига ўхшаб буви-ю, момолари, амма-холалари ва бошқалардан насиҳат эшитадиган „уй қизлари“дан эмас-ов. Тўғриси айтилганда, биз айтмоқчи нарсалар (қизларимиз нима демоқчилигимизни жуда яхши биладилар) ўзини замонавий деб билган кўпгина қизларнинг кулгисини қислатиши ҳам мумкин. Бунга кўп бор рўпара келганмиз. Мисол, ҳали ҳамма қизлар бугунгидек „супер европалашиб“ улгурмаган, майка-шўртикда юришга ўргана бошлашган йиллар эди. Ўзим билган бир оиланинг қизи боғичи нозик бир ипдан иборат майка билан, узунлиги бир ярим қаричча келадиган юбка кийганида мен: „вой қизим, қаёқдан ҳам олақолдинг буларни? Даданглар олдида шундай юрасанми?“ дебман. Шунда онаси: „сиз ташвишланманг, отаси ҳам, мен ҳам розимиз. Қандай хоҳласа, шундай кийинади“, деди. Шунда беихтиёр ўсмирлик қулоғимга сингиб қолган „Қиз болага қирқ уйдан тийув (ўғит)“, „Қиз бола ўнга кирди, сонга кирди“, деган мақолларнинг „умри тугагани“га ўзимча қайғуриб, бир неча кун „мотам“ тутиб юрдим.

Айни кунда эса шиддат билан кетаётган ХХI аср мазкур ҳикматларни ёнлаб ёки устидан ҳатлаб ўтиб борар экан,

у зоҳиран кўп нарсага эришаётгандай кўрингани, ҳамма нарсаси бисёр бўлгани ҳолда (ботиний оламида кечаги миллий, руҳоний қадриятларнинг ўрни ҳувиллаб), кўнгли розилигу хотиржамликдан йироқ. Атрофинг тўла „дўст“ бўлишига қарамай, ҳечкимга ишоналмаслигингни билиб туриш осон бўлмаса керак... Бугунги кунда етмишинчи йиллар келинчақларига ўхшаб, маҳалла қизларининг (болаларнинг ҳам) бирдек ишончига эриша олган келинойилар топилармикан маҳаллаларимизда? „Хўш, нима бўпти, дейсизми?“ Ҳамма гап шунда-да.

Бизнинг ўсмирлик даврларимиз зўр бўлмаса ҳам ҳар ҳолда, космосга қадам етган йиллар эди. Қишлоғимизда узоқ-яқини билан 25-30 хонадон бўларди. Турли миллат – ўзбек, қозоқ, қорақалпоқ, татарлар – ҳамма бирдек, қариндошдек яшашлари ёдимда. Бир қозоқ келинчақ бўларди, Гулой жангеше (келинойи) дердик. Бизнинг тандиримизга келиб нон ёпарди, мени ёрдамга чақирарди. „Мен ёйишни билмайман...“ десам: „Қўрқма, ўзим ўргатаман. Ўн ёшдан ўтдинг, катта қиз бўлиб қолдинг. Қиз бола ўнга кирса, сонга киради“, деган гапларни эшитмаганмисан?“ дерди. Қишлоқ қизлари, ҳаммамиз жангешеге ёрдам беришни хуш кўрардик, катта ёпдан сув ташишиб берардик. Уларнинг ҳовлисининг олди кенг, ўйинга қулай жой эди. Укаларимизни аравачаларга ўтқазиб олиб, жангешенинг болаларини ҳам ўйнатар эдик. Баъзан беш тош, олабухча, оқ терак каби ўйинларга берилиб кетардик. Шунда жангеше чиқиб бизни койирдилар. „Қиз болага қирқ уйдан тийув (танқид, ўгит)“, деган гап бор. Бўйга етиб қоляпсизлар-у, сакраганингиз сакраган. Китоб ўқисанглар, Гулсара келиндан тўқишни ўргансанглар бўлади-ку?!“.

Хуллас, бутун қишлоқ аёллари бир она каби ўсиб келаётган қизларга „ақл ўргатишга“ ҳақли эдилар:

* Қиз бола баланд овозда гапирмайди. Ўзи сўзлаб (жиннига ўхшаб), ўзи кулмайди.

* Ота-онага айтмасдан энг яқин дугонасиникига ҳам бормайди.

* Бировлар гаплашиб турганда аралашмайди.

* Уйга меҳмон келганида катта хотинлар олдида ўлтирмайди.

* Қариндошлариникигами, меҳмонга борганида дарров ошхонага ўтиб, уй бекасига, келинларга ёрдамлашган қизнинг садағаси бўлсанг арзийди.

* Ўтириб туришда ҳам гап кўп. Оёқ-қўллари йиғиб, бир тиззасига қўниб, узукка кўз қўйгандек ўлтириши керак қиз деган фаришта.

* Қиз бола мисоли бир сирли ғунча, чиройи ва хушбўйи ичига яширинган бўлади.

* Кир ювганида ички кийимларини ҳамма кўрадиган жойга осмайди. Сочини ўртача ҳафтада бир марта ювади, ораста бўлади.

* Қиз бола ўз кийимини ўзи тикиб кийгани қандоғ ҳам яхши.

* „Сепли қизим сарфлаб битар, эпли қизим эплаб кетар“.

„Эҳ, бикачжонларим, ўзим нимани эшитган бўлсам, сизларга айтиш бўйнимда қарз, фақат хафа бўлманглар“, дердилар ўгит берган янгалар.

Гулсара янгадан тўқишни, Ўғилжон янгадан қуроқ тикишни, Сорагул янгадан ўлан қўшиқлари айтишни, бошқаларидан экин-тикинга қарашни... ўрганибмиз. Хуллас, ҳалол ва покиза бу аёлларнинг ҳар бири бетакрор, бегараз мураббий ва устоз эдилар. Билган нарсаларини бетаъма ўргатишар, уйларда бир тадбир бўлса, бири бирига ёрдамга келишар, ошхоналарни йиғиб-теришиб, кейин уй-уйларига кетардилар. Ҳозирда она қишлоққа борганимда, анча кексайиб қолган, юракка яқин қадрдонлар „Раъномисан, бормисан?“ деб қучоқ очишганида, ҳар икки томоннинг ичимизда меҳрнинг қўллари пилигини кўтарган чироқлар порлаб, кўзларга ёш энади...

Ўзбекистон халқ шоири, устоз Зулфия хоним билан „Бугунги қизлар“ ҳақида суҳбатлашганимизда у киши „...бугунги қизларимиз оталари билан сепини олгани мебель дўконга боришади, деяпсиэларми? Қандай қилиб... отасига мана бу каравотни оламан, деб айта олади? Бу тараққиётми, нима?“ дегандилар.

„Тараққиётнинг ғарбона поялари“га интилаётган йилларимиздан яна бир мисол. У пайтда „Саодат“ журналида ишлардим. Ёш бир рассом қиз ишларидан намуналар олиб келибди. Унинг олди ҳам чуқур ўйма, орқаси белигача очиқ майкасини кўриб, қизларнинг оғзи очилиб қолди. Назокатли ва ниҳоятда нозик дид Ойдин опамлар елкаларидан катта рўмолларини олиб, унинг елкасига ташлаганлари, уйингизгача шундай кетинг, бошқа бундай юрманг...“ деб опаларча куйди-пишди бўлганлари ёдимда.

Ҳамма нарсага моддий тарафдан ёндошадиган қизларга, юқоридаги гаплардан фойда йўқ. Аммо бизнинг оддийгина, фидойи жангешемиз масъулияти, у етишган мартаба-ю, эҳтиром ўзининггина муаммолари ва ташвишларидан ортмайдиган ҳар қандай олий маълумотли келинга ҳам насиб қилавермаслиги мумкин. (Гап руҳоният ва маънавият, инсон манфаати ҳақида).

... Бир танишимни қутлагани туғруқхонага ўтгандим. Дарвозанинг олдида тарақа-туруқ мусиқа, юзларига ниқоб тутган турли ёшдаги болалар (масхарабозлар) сакрашиб ўйнашмоқда. Одамлар йиғилган жойда дарров кўчма „мини дўконча“лар ҳам пайдо бўлиб қолибди. Касб қизиқиши билан интервью олишга киришиб кетибман. Маълум бўлишича, тўрт кун олдин фарзанд кўрган бир келинчакни чиқариш тантанаси экан. Кучукча-ю, айиқчалар, Микки-Маус дейишдими, қайсидир Истироҳат боғининг „томоша гуруҳи“ни чақалоқни кутиб олишга ёллашибди. Узун-қисқа, уч-тўрт қимматбаҳо автомобиллар янги меҳмоннинг чиқишини кутмоқда. Менинг одамлар билан суҳбатлашаётганимни ўзича тушундими, қора автомобилнинг шофери олди-га келиб, хизматини таклиф қилди: „Сартарош ҳозиргина

кириб кетди, ҳали-вери тайёр бўлмайди. Уйингиз шу атрофда бўлса, 40 минутча вақтим бор, кўп сўрамайман, 80 минг сўм берсангиз бўлди, физиллаб элтиб қўяман“, — деди.

— Раҳмат, — дедим.— сир бўлмаса кундалик иш ҳақингиз қанақа бўлади?

— Бизда вақтга, масофанинг узоқ-яқинига қараб, ҳар хил. Ками 100 дўллар-да, опа.

Ҳа-я. Орзу-ҳаваслик ёш она ва болага ғайбона бахт тилаб, ўзимча қувондим. Аммо эндигина 23-25 ёшга кирган, олий маълумотли келинчак — ёш ва соғлом ОНАни тасаввур қилмоқчи бўляпман-у, дарвоза олдидаги тарақа-туруқ, маймун ўйини, туғруқхоналарга ҳам кириб келган машшоталар ҳаёлимдаги гўзал тасвирни босиб кетаверди. Яна бир қизиқ жойи, бировни кўргани борсангиз киритишмайди-ю, машшоталар учун яшил чироқ, йўл очиқ. Пардоз воситаларининг химиявийлиги, чақалоқ учун зарарлилиги-чи? Шунингдек, бу ер туғруқхона (қисман беморхона ҳам) экан, у ерда ҳар хил ҳолатларга тўқнашасиз. Кимнингдир юраги ярим, чақалоғи хаста, кимдир фарзанд доғини чекаётган, кимнингдир ҳаёти қил устида, кимдир қўли қисқа, дори олишга пули йўқ, қайғудан кўзлари ичига чўккан. Бой киши, ўзини босиб олган киши, ўқимишли келин шундай бир нозик жойда бошқаларни ҳам ўйламоғи, меъёрни билиб, одоб сақламоғи дуруст эди...

Дарвоқе, келин бўлаётган қиз...

Мавзу баҳона „Чиройи ва хушбўйи ичига яширинган сирли бир ғунча...“ ҳақидаги ҳикоялари билан дугоналаримизга „ҳаяжон оламини“ ижод қилдира олган ўз даврининг руҳшуносларини ҳам эсладик. Пардоз қилмасдан кўчага чиқмайдиган бугунги қизларга бу „эртақ“дан нима фойда, дейсизми?

Афсус ва яна бир бор узр, шундай бир мақолани ёзмоқчи эмасдим, ёзилди.

Қаёққа қараб кетяпмизки, эндиликда бешик тўйларимизни Микки-мауслар, „маймун“лар ўйини билан безашга ўтибмиз... Шуми тараққиёт, шуми савия, шуми орзу-

ҳавас, олий маълумот? Шуми икки ёшнинг мустақил ҳаёт йўли, оила қуришдан мақсади? Одамни пул бузади, дейсизми? Пул бу тузувчи неъмат, давлат мулки, давлат бойлиги, унда Давлат рамзи бор. Пул инсонларнинг ризқ-рўзи, фаровонликка, илм-маърифатга хизмат қилувчи муомала воситасидир. Пулни жойига ишлатмаслик катта гуноҳ, пулнинг уволи тутса ёмон тутади. „Пулнинг қўп бўлса кўза олиб синдир“ ишдан қўрқ, демишлар донолар.

Келин бўладиган қизга насиҳат: „Ҳар соҳадан бир шингил“дан мурод – маърифатли умр йўлдоши, фойдали илм ёр бўлсин, деймиз.

„Карвон қўнғироғи“
2011 йил, июль, 30-сон

ЯХШИ ҚАЙНОНА ҚАЙДА БОР, ЯХШИ КЕЛИН-ЧИ?

Севимли журналимиз „Саодат“ топшириғига кўра умримизга шерик, қадим ва ҳамиша қайноқ мавзу — қайнона-келин муносабатига доир ихчамгина, маънили бир мақола ёзишим керак эди. Тўғриси айтганда, қайнона-келин можароларига ҳушим йўқроқ. Қачонгача ғиди-биди атрофида ўралашамиз, дейман. Эсимни билганимдан бери таниш олам — ҳар бир газета, журнал, ТВ дастурларида бу мавзу харидоргир. Айтишларича, қанча одилман, уддабуронман демасин, ҳар бир келин, ҳар бир қайнона турмуш „мушт кўтарганда“ ўз бошини ўзаро тикланган деворга бир урмаса, кўнгли жойига тушмас эмиш.

Мен қайнона бўлсам, фалон-фалон ишларни қиламан, келиним уйимда сувдаги балиқдай яйраб ўсади, деган бир замондошимиз қайнона бўлгач: „Э ўртоқ, бурунгилар билиб айтган экан: „келиндан қиз бўлмас, алакидан бўз бўлмас“, деб. Ношукур, мани ўғлимга чақибди-я!“ — деб бош чайқганини эслайман.

Тўғри, қиз қиз, келин келин-да. Можароларга „қозилик қилган“ фаоллардан бирининг хулосасига қараганда, одамзот муроса йўлини тополса, келин-ку келин, ҳатто дев билан ҳам аҳил яшаса бўларкан. Ҳамма гап муроса-ю, мадорада эмиш.

„Муроса-ю, мадора дегани тўғрироқ, — деди бир онахон гапларимни тингларкан, — Сиз аввало шу „қайнона“ деган сўзнинг маъносига эътибор қилинг. Нима дегани у: „қайн+она“? Қайиндай мустаҳкам, келиннинг зулмларига чидамли деганими ёки „қай она?“ — қанақасига она у, деганими? Менга қолса, ҳаётнинг оғир-енгилига сабр билан келинга оналик қилиб, лочин қушдай кифтига кўндира ол-

ганларни туққан онадан ҳам аъло — „қайин она“, бир йилга етмай келиннинг кавушини тўғрилайдиганларни эса у қанақасига ҳам она — „қай она?“ деган булардим“.

Нима бўлганида ҳам оила муқаддаслиги ҳақиқат.

„Эрга тегиш осон, этигини ечиш қийин“, деганлари ҳақ бўлса, ҳамма гап этикни ечувчида — келиндамикан ёки этиги оёғига мос келмаган кувьдамикан? Ҳарчанд изланманг мавзунинг поёни кўринмайди. Яхшиси, ушбу мақолани ўқигувчиларни ҳам мунозарага тортган маъқул кўринди. Бир неча саволлар билан қайнонажонларга мурожат қилгандик, улар ҳам: „сизларга нафимиз тегса хурсанд бўламиз“, — деб ўз муносабатларини билдирдилар.

Саволлар:

1. Яхши қайнона бўлиш учун нималарга амал қилиш керак?
2. Сиз ўзингизни яхши қайнона деб ҳисоблайсизми?
3. Уйчилик, гоҳида ошхонада идиш-товоқлар ювилмай туриб қолса, нима қиласиз?
4. Келинга насиҳат қилиб турасизми?

Жавоблар:

Беш келинли қайнона Уллибиби она (60 ёш):

1. Аста-секинчилик билан келинни уйингизга, ўзингизга ўргатиб борасиз. У ҳам бировнинг боласи, бизнинг уйимизнинг паст-баландини қайдан ҳам билсин. Ҳар икки томон учун ҳам дастлабки бир, ярим йил ўрганиш даври бўлади. Шу даврда қайнона оғир-босиқ бўлиши керак. Иши дидингизга ёқмаса, баъзида ўзингизни кўриб кўрмаганга, эшитиб эшитмаганга оласиз. Бошқа бир гал ўша ишни ўзингиз қилиб кўрсатасизки, келин ҳушёр, фаросатли бўлса, оилага киришиб, сингишиб кетиши осон бўлади. Мен, келинни ҳа деб текширавериш тўғримас, деб ҳисоблайман.

2. Буни келинлар билади.

3. Мен ўзим ош қилсам, қозонга ёғни солиб, гўшти, пиёзи қоврилганича сабзини тайёрлайман. Орада идишларни ҳам ювиб, жой-жойига қўйишга одатланганман. Идишларнинг ювиқсиз, пала-партиш туришига тоқат қилолмай-

ман. Агар шундай ҳол бўлиб қолса, асабим ўйнаб кетади. Уйчилик, бир-икки шундай бўлган. Индамай, ўзим ювиб бошласам, келин: „ҳозир ювмоқчи эдим-а, менга беринг, она. Беринг энди“, — деб келганида, қўявер, турган экан, ювақолай, — деб юваверганман. Шунга қараб ўзи тушуниб олаверади.

4. Ҳа. Эрнинг обрўсини олиб берувчи хотинлар ҳақида кўп айтаман. Эрнингнинг кўнглини кўзига қараб туриб билишинг керак, дейман. Эрнинг ўзига тааллуқли нарсалари ҳамиша бир жойда турсин, фалон нарсам қани, деган савол бўлмасин. Энг катта жанжаллар аслида ана шундай майда нарсалардан чиқади, дейман... баъзида насиҳат ҳам оғир келиши мумкин. Қизингизга танбеҳ берсангиз, хафа бўлса-ям дарров унутади. Келин келин экан, тўғри тушуниши камдан кам бўлади, ўзини камситилган сезиб, гапингизни ичига тугиб юради. Яхшиси, индамаслик. Сабр қилинса яхши тарафга бораверади.

Учта келинли Сорахон она (60 ёш):

1. Ўзи дунёда икки кишининг ўзаро тил топишишидан оғир нарса йўқ, деб ўйлайман. Яхши қайнона бўлиш дегани, менингча, мураса йўлини қидириш бўлса керак. Менинг онажонимнинг бешта келини бор эди. Лекин бир кун оёқ узатиб ўтирганини кўрмадик. Беш вақт намозини ўқиган, қачон қарасангиз, томорқада, молхонада куйманган, ўт ўрган, шунча келини бўлишига қарамай, кирини ҳам ўзлари ювиб киярдилар. Нега бундай қиласиз, энди оёқ узатиб ўтирадиган даврингиз ахир, десак: „Худога шукур, кучим-қувватим бор, ишлайман. Келинларга оғирлигим тушмасин. Эрта бир кун изимда қолишсин, қайнанам яхши одам эди, деб чин кўнгилдан дуо қилишларидан умидворман“, — дердилар. Мен ҳам шунга ўрганибманми, келинларим билан рўзғор юкини тенг тортишиб ўрганганман. Келинларимнинг учовини ҳам ўн саккиз ёшида олганман. Болам, кўзим деб буларга ўз ҳунаримни — мағиз тутиб, гул солиб кўрпа қавишни ўргатдим. Уччовининг ҳам қўлларини гул. Озода, пазанда, чевар. Супер маркетга пишириқ чи-

қаришади. Маҳалланинг тозалигини ҳам бўйинларига олишган. Ҳарна, рўзғорга беш-ўн сўм бўлса ҳам ёрдам. Эрнинг қўлига қараб қолган хотин хотин эмас, дердилар қайнонамиз раҳматлик.

2. Болалар нима деса шу. Ишқилиб яхшилардан қилсин-да.

3. Ёш боласи бор, гоҳида бўлгандир. Чарчайди-да, бечора. Ўзим ювиб қўяқоламан. Нега бундай қилдингиз, ахир, дейишади хижолат бўлиб. „Қўявер, сенга ёрдам бергим келди“, десам хурсанд бўлиб кетади. Ўз онаси бўлганида албатта ёрдам берарди-ку, тўғрими?

4. Қариндошларнинг яхши ҳислатларидан, аввалгиларнинг одобларидан гапириб бераман. Худога шукр, динимиз, диёнатимиз бор, мустақилмиз. Қўлидан, тилидан бировга озор етмайдиган кишилар ҳақиқий мусулмондирлар, дейман.

Уч келинли Муқаддамхон ҳожа она (65 ёш):

1. Бунданда оғирроқ масала йўқ дунёда. Ҳозир нима десам, тажрибамдан келиб чиқиб айтяпман. Тўйдан олдин тагини суриштириш, келин келгач эса остонадан бошлаб, шу уйнинг тартиб-қоидаларини ўргатиб бориш керак экан. Чунки келин ҳали ёш, тортинчоқ, „юзи очилмаган, тили чиқмаган“ даврда сизни тушуниши, бўйсунуши ҳам осон бўлади. Шунинг учун масалан, эри келганида: „ана, эрингиз келди, салом бериб бегим, деб кутиб олинг, туфлиларини тўғрилаб қўйинг, қўлига сув қуйинг...“, деб айтиб турилса, мослашиб боради, бир йилдан кейин эрини „палончи ака“ деб юрмасдан (*хонаси келганида айтай, эрга ака деб бўлмайди-да. Эр аёлнинг шаръий „эга“си, ака қариндоши, жигари. Иккаласи икки хил ҳолни, маънони англатади. Ҳаммадан ҳам айтаётган сўзимизнинг маъносига эътибор беришимиз керак*) „адаси“, деб кутиб олаверади. Агар уйда қайната бўлса, адангиз (қайнотангиз) келар вақт бўп қопти, остонага қараб қўйинг, дейилса хушёрлик одат тусига киради, фаросат камол топиб боради. Овқат пиширишдаям оилада ёши катталарнинг соғлиги ва таъбиға қараб, маса-

лан, адангиз серёғ еёлмайдилар, тузни сал пастроқ қила-веринг, каби изоҳлар билан ёши катталарга эътибор, тарбия камол топади. Уйнинг паст-баландини „кўза синмас“ - дан олдин тушунтира олган қайнона яхши қайнона бўлса керак.

2. Яхши қайнонаман дея олмайман. Чунки раҳматли қайнонам каби талабчан, қаттиққўл бўлишим керак эди. Аста-секин ўрганаверади, ғайратим бор деб ўзим қилаверибман, бу билан атрофдагиларни бефарқ, (такасалтанг) қилиб қўйибман. Энди билсам, ёшликни аяш меҳрибончилик эмас, балки бир доно „болангни севсанг қаттиқ ишлат!“ деганидек, йўғон бўйинни иш билан эгишда экан, меҳрибонлик.

3. Тарки одат, ўзим ювиб қўяман. Дераза, эшикларгача ўзим ювганман. Кучим етмайдиган бўлганида мардикор олдириб ишлатганман. Олмайдигани олмас экан. Ҳозирда неварамни чақираман, ўргансин дейман... одатда қиз она-сидан ўрганганини қилади. Қиз келин бўлар экан, қилган иши сабаб қайнана билан „тўқнашади“. Менинг онам секин ишласалар-да, пухта ишлардилар. Қайнанамнинг мактабини ўзлаштиришим осон бўлмади. Бир куни қайнонам: „Меникига келганингда 19 ёшда эдинг, сени 29 ёшга етказдим. Нега мен қилган ишни қилмайсан?“ деб койиганларида ҳайрон, ичимда: „нима, мени орқалаб етказибдиларми“, деб хафа бўлганман. Кейин билсам, раҳматли жондили билан менга билганларини ўргатган эканлар. Шунинг учун келин хафа бўлса ҳам қайнана ўргатавериши керак, инсофи бор келин вақти келиб тушунади, қайнана-сига ғойибона раҳмат айтади, деб ўйлайман.

4. Насиҳат қиламан. Бир хато қилса дарров айтмайман. Газетадами, ТВдами шунга ўхшаш бир мақолами, кўрсатувми бўлиб қолса, аввало яхши ишларини эсга оламан, кейин ҳув бирда шундай иш қилгандингиз, шуни бундай қилганингизда яхши бўларди, дейман. Мисоллар, ривояту ҳикоятлар, билаганимча оят, ҳадис билан тушунтираман. Эътироз қилмай эшитишса, демак насихат зое кетмабди,

деб шукр қиламан. Осон эмас, оила қуриш, уни чиройли олиб бориш, бировга раҳмат айтиш ва бировдан раҳмат эшитиш осон эмас. Элда бир гап бор: „Қиз вақтида ҳаммаси яхши, ёмон хотин қайдан чиқди?“ Шундоқ экан, бир-бировини тушунишга ҳаракат қилган қайнона ва келин учун оилада ҳал қилиб бўлмас муаммо қоладими? Баркамол зурриёдлар ҳам қайнона ва келинлар аҳил, оталар мард ва маърифатли оилалардан чиқади-да.

Сухбатда фаол иштирок этган барча онахонларга миннатдорлик изҳор этиб, (насиҳатгўйлик билан келинларни ва бошқа ўқиғувчиларни зериктирмаслик учун) жавоблардан уchtасини танладик. Бирни кўриб фикр қил, яна бировни кўриб (эшитиб), шукр қил, деганларидек онахонларнинг сўзлари беҳудага кетмайди, кимгадир нафи тегади, деган умиддамиз.

„Саодат“ журнали, 2011 йил. 8-сон

*Онажоним – Қорақалпоғистонда
биринчи аёл муаллима,
халқ маорифи аълочиси
Азизихоним Нурим қизи.*

*Отажоним – Қорақалпоғистонда
хизмат кўрсатган ўқитувчи
Раҳмонберди Оллоберган ўгли.*

*Қорақалпоғистонлик машҳур пахтакор, Меҳнат
Қаҳрамони Олтинхон Камолова билан суҳбатдан эсдалик.*

*“Саодат” журнали жамоасидан бир лавҳа – (чандан) Лайло Салимжонова,
Мавжуда, мен, Дилобар ва Қутлибека. 1986 й.*

*Ўзбекистон Республикаси Хотин-қизлар қўмитаси иштирокидаги
илмий-амалий семинардан бир лавҳа.*

*Тўртқўллик адибалар Гулчехра Раҳимова ва
Қурбонбека Юнусовалар билан.*

*Таниқли журналист Ж. Раззоқов хонадонида:
уй бекаси, қудам Уллибиби, истеъдодли шоира Гулистон Матёкубова ва
тележурналист Меҳрибон Қурбонийёновалар билан мулоқот.*

*Ўғлим Умиджон оиласи – келиним
Гулсалхон ва набирам Муҳаммад Султон билан.*

*Қизим Нодирахон оиласи Ойбекжон,
Нажмиддин, Марям Султонлар билан.*

Қизим Одилахон ва набирам Ахроржон.

*АҚШ сафаридан лавҳа.
2004 й.*

*Мунирахон қизимнинг
Истамбулда талабалик
йилларидан эсдалик. 1993 й.*

Одилахон қизалоқ.

*Набираларим – Атиллахон,
Нажмиддин, Азизахон,
Мафтунахон, Шоҳсанам
ва Ёсинжонлар. 2006 й.*

*Ўғлим دادаси (раҳматлик)
Комилжон Машарип ўғли
билан. 1993 й.*

Қизларим Замирахон ва Нодирахон.

*Ўқишда ва ишда аълочи жияним
Ойдинхон Рашид қизи.*

Набирам Ёсинжон.

Ҳикоялар

СҮНГГИ БАЗМ

Ким бор, очинг эшикни!

Эринибгина нонушта қилаётган Зевар хонимнинг кайфи учиб, кўзлари ола-кулаланди. Чарбоғнинг тўрида банд хизматкорининг келишини ҳам кутмай, „ким бу тарбиясиз, қайси итнинг олдинги оёғи экан, бу шанғи!“ дея эшик томон юрди.

Хонимнинг важоҳатини кўрибми, салтанатининг салобати босибми, чақирилмаган меҳмон ўз дардини бир зум унутди, „саломинг бўлмаса икки ямлаб, бир югардим“, дегувчи ялмоғизни эслаб, дарров салом берди:

— Ассалом...

— Бу на дағдаға, маданиятсиз! — Зевархоним уни кўчага ҳайдамоқчи бўлди-ю, „салом“нинг хосиятиданми, бироз юмшади. — Хўш, нима гапинг бор?

Фотиманинг тили оловли ва заҳарли эди:

— Зевар опа, мен дунёдан оларимни олиб, бераримни бериб бўлганман. Сиз ва эрингиз туфайли оқни қора, қорани оқ қилишди. Шунни билиб қўйинг, жони ёнган тангрисини қарғабди. Осмондан Худони этагини тутиб тушган бўлсангиз ҳам бир ичимни тўкаман. Мани ичимда ётгунича сизнинг ичингизда ётсин!

— Ўчир овозингни! Ҳаддинг сиғиб, ёқамдан оласан?! Тилинг бошингга бало бўлгур!

— Мен ҳам тирик жонман. Боссангиз қурбақа ҳам „вақ!“ дейди. Сизлар жувонмарг қилган болаларимнинг отасини менга ҳеч ким, ҳукумат ҳам тирилтириб беролмайди. Мен энди айтадиганимни айтаман. Манглайимда не ёзғит бўлса

кўраман... Дунёни дамингизга тортсангиз ҳам борадиган жойингиз шу — менинг эрим ётган мозористон. Йиққан-терганларингиз, илоё, сабиллар қолсин. Илойим, бугунги дабдабангиз, шу ўтириб-туришингиз, кўрмай-кўрмай кўрганингиз шу бўлсин, илойим мендан баттар хор бўлинг...

Телбасифат аёл юзига фотиҳа тортиб, нимага келганини ҳам унутиб, хўнграганича кетди.

Иzzат-хурмат, мулойим сўзга ўрганган Зевархоним ўзини тезгина қўлга олди. Шовқинга ҳайрон бўлиб ошхонадан чиққан хизматкорига қаттиқ тайинлади:

— Анави Потма жинни-ку! Тутқаноғи тутиб, адашиб, бизникига кириб қолибди. Эшикни занжирлаб қўйинглар, деб неча марта айтаман!

— Ҳозиргина бекитгандим-а!

Хизматкор эшик томон зипиллади. Зевархонимнинг но-нуштаси аллақачон оғуға айланиб бўлган эди. Бир оғиз жўяли сўз айтолмагани, қарғишларга жимгина қулоқ тутгани ўзига алам қилиб, „юзинг терс дўнгур!“ дея ичида гудранганча хонасига кириб кетди.

Фотиманинг эри бундан олти ой олдин бир неча киши билан қўлга — балиқ овлашга кетганича қайтмаган, ҳафта ўтиб ўлигини топишганди. Фотима эрининг тайёрлов идорасининг мудури билан келишолмай қолганини, унга қандайдир ҳужжатга қўл қўясан, деб зуғум ўтказганлари ва кейинчалик ўртага одам тушиб, яраш-яраш бўлганидан хабардор эди. Лекин мудирнинг пўписаси қулоғидан кетмасди: „Нимага ҳа, деб экмаган жойда белбоғдан битасан? Ё эрингнинг орқасидан жўнагинг келяптими? Ҳей, эси йўқ, идорадан берилган ёрдам пулини ол-да, оғзингга қўрғошин қуй! Тушундингми? Агар тек юрмасанг уруғ-аймоғинг билан қуритаман!“

Мудир яхши биларди. Туманда амалдор оти борки, янганинг атрофида парвона. Янга зўрми, ёшулли? Албатта янга зўр-да! Кадрлар бўлимининг норасмий бошлиғи лавозимини ўтирган жойида гуллашиб қўйган янга хонимдай суянчиғи бор экан, бирор кимса унинг мушугига „пишт“ деб

эсини ебдими? Аммо жиннига жинни десанг том бўйи ўсар, деганларидек вақт ўтган сари Фотиманинг ҳовури пасайиш ўрнига кўтарилиб борарди. У ўйлардики, ҳақиқат бир кунмас бир кун голиб бўлади. Зевар хонимларни бу ерга умрбод қоқиб қўйишмаган. Бирга еб, айри қусиб... юрган кимсалар, эрини осонгина нариги дунёга жўнатиб, ҳеч нарса кўрмагандек қолаверармиканлар? Юриб бўпти. Қотиллар жазосини олмагунича тиниб-тинчимайди. Нуқусими, Тошкантими, Москваими, ёзаверади. Ҳукумат ҳақиқат қилмаса, мана ўзи бор. Бир бошга бир ўлим. Ўзи қасос олади. Беш, ўн кун кечроқ ўлмаса, бурунроқ ўлади.

* * *

...Зевархоним „Ойнанайин сизлардан“ деб жиянлари билан сўрашаётган синглисининг истиқболига юрди. Унинг у юзи, бу юзидан ўпиб, эркалаб, бироз вақт бағридан қўймай турди.

— Қандай, яхши юрибсизларми, тан-жонинг соғми, эринг ишлаб юрибдими, болалар ничик?

— Шукур, опажон, шукур. Ҳаммалари ўзингиз кўргандайлар. Ўзингизнинг соғлиқларингиз яхшими, язнам яхши юрибдиларми?

Зевархоним синглисини тўрға бошлар экан, э, қўй шу язнангни, деб қўлини силтаганча деди:

— Кўчада вақти хуш эркак уйда касал бўлади.

Малика кулди.

— Опа, ваҳимангизни қаранг, ўзингиздан ўзингиз бичиб-тикиб ётибсиз. Гумонларингиз ўринсиз. Язнамнинг беклиги ҳам, хонлиги ҳам сиз билан.

— Кайванижон, сенга қолса, язнанг фаришта. Майли, уни қўйиб турайлик, биласанми, бугун сени қандай маслаҳат билан чақирдим? — Зевархоним синглисининг гапларидан рози кулимсиради.

— Яхшиликка-да, ё меҳмон келади, ё меҳмонга борасиз. — деди Малика қошларини чимириб, топағонлик билан.

— Ҳар ҳолда тўғри топдинг. 8 Мартга яқин қолди. Қоида бўйича байрам базми бизникида ўтиши керак. Язнанг эса, шу базмингни қўятур, деб жаҳлимни чиқараётир.

— Аразингизнинг боши бу ёқда экан-ку. Язнам ҳам зиёфатлардан чарчагандирлар, охирги пайтда кўз очирмас кўпайиб кетди-да, ўзи ҳам. Биттасининг ўғли армиядан келган, биттасининг туғилган куни, биттасининг сигири туққан, хуллас, сизни меҳмон қилиш учун бу ёшулканларга баҳона топилади.

Зевархоним сезилар-сезилмас керилиб қўйди. Барибир эри ҳақидаги фикридан қайтмади.

— Малика, сен билмайсан, язнангнинг шу кундаги оёқ олишлари бошқача. Тўрсайиб келиб, тўрсайиб кетади, кеч қайтади, таппа ташлайди, эрта билан яна иш. Ҳафтадан бери шу ҳол, қовоқ-тумшуғи очилмайди, қўй шу зиёфатингни, дейди. Ахир, районнинг каттаси бу киши, хотинларнинг каттаси мен бўладиган бўлсам, — Зевархоним ўз гапи ўзига нашъа қилдими, жилмайди ва болаларча ёқимли манманлик, янги бойларга хос соддалик билан давом этди, — барибир каттадан-кичик табриклагани келади. Дастурхон тузалган турса, кўнгил тортганлар ўтиради, ўтирмаганлар ҳар галгидек табригини айтиб, совғасини бериб дегандай. Бор йўғи шу-да!

Малика ўйлаб қолди. „Ҳамма ишларингиз — байрам кутишингиз ҳам номингизга муносиб бўлиши керак“, демоқчи бўлди-ю, опамни қайрагандек бўламанми, деб истиҳола қилди.

— Опа, энди язнамнинг кайфиятига қарамасангиз қандай бўларкин? Бу гапнинг бир сабаби бордир. Йўқса, язнам ишингизга ҳеч аралашмасдилар.

Зевархоним тоқатсизланди.

— Сенингча базмни қолдирамизми?

— Қолдиринг демоқчимасман, — деди яна Малика опасининг жаҳлини чиқармасликка уриниб, — барибир язнамнинг кайфиятига қарашингиз керак-да. Қолаверса...

Зевархоним гапни бўлди.

— Гап зиёфатда эмас, гап отоқда, номда, обрўйда. Оғзи-га кучи етмаган биттаси айтмайдими, Зевархонимнинг кай-

фияти йўқ, бир гап бўлса керак, демайдими? Улкан даргоҳ, шундай байрамда индамай, жи-им ўтириб бўладими?

Малика „узун қулоқ“ эшитган гапини айтадиган мавриди келса ҳам тилини тишлади.

„Ёшуллилар ўзгарармиш, опанг ҳеч нарса демаяптими?“ деган эди бир дугонаси. Райком секретари бўлмасидан олдин ҳам шундай гап чиқиб, кўп одамлар пасайишини кутишган эди, язнаси эса кўтарилиб кетди. Зора, бу гал ҳам шундай бўлса.

— Нега хаёл суриб қолдинг? — деди опа, — мазанг йўқми?

— Йўқ-а. Мазам жойида.

Опа-сингил нари-бери тортишган бўлиб, охири базмда тўхташди, бир пасда режаям тузишди, рўйхатга қараганда дабдаба катта бўлади.

— Малика, — дея чимирилди Зевархоним рўйхатдаги фамилиядан биттасини ниқтаб, — шу Тамилла опани жиним суймайди-да. Ё шунга айтмай қўяқолсакмикан, а?

— Тамилла опа? Қандай бўларкин, эри язнамга устоз, кадрдон бўлса, кўнглига келмасмикан?

— Э, эриям ўзидан баттар, бурнига сирқ етмай қолди, буларнинг. Вой-вой-вой-ей, бу ёрилиб кетмаганларига-эй, оламда ўзларидан бошқа олавой йўқ.

Кулишдилар.

— Опа, қўйинг, қаторда шу кишига ҳам айтаверинг, барибир келолмасалар керак. Чунки уларникида ҳам базм бўлади. Пахтаси қанча эди, шуларнинг? Эллик мингмиди? — мавзудан чалғиди Малика.

— Пахтаси бизникидан кам, аммо қоғозда ортиқ. Язнангнинг гапига қараганда улар қирқ прасантча пахтани осмондаги ерларидан олар эканлар. Жуда ҳаддидан ошди, булар. Йигирма йиллик райком бўлиб, язнанг юрак ютолмайди-ку.

— Нима эди ҳали, „осмондан олиш“ деганингиз, бизникида қанча экан?

— Бизда ҳам бор шу осмон пахтасидан, ўттиз фоиз дегандай эди, язнанг. Ишқилиб, осмондан олди, ердан терди, режалар оширилиб бажарилди, оқ юзли, обрўйли бўлишди.

Энди Тамиллаларинг геройлик учун ўлиб-тирилиб ётишибди. Худди Брежневнинг қайсинглисидек гердаяди-ей, ўлгур. Нима дейсан, рўйхатда қолаверсинми, ё ўчирамизми?

— Вой, мунча яхши кўрмасангиз. Қайтанга қолгани яхши, нима қиласиз ёмон кўрганингизни сездириб. Келса келар, келмаса Султон бувам¹дан нари. Аммо шу Тамилла опа қачон қарасанг, шотирлари билан аэропортда, ялтироқ крокодил сумкани кўтариб олиб, Нукус, Тошкент, Москва кетаётган бўлади. Эр-хотин иккаласи ҳам ер тагида илон қимирласа билишади. Қараб туринг, ҳали замон қаҳрамон ҳам бўлишади.

Зевархонимга „Тамилланинг удабурролиги, эрини қаҳрамон қилажаги“ маъқул келмай чимирилди. Малика дарров хатосини тузатди.

— Опа, мен бутунлай бошқа маънода айтдим-ов. Тамилла опа ит қуйруғини булғаган жойдан қолмайдиган хотин. У отоқ учун, мол-дунё учун „Исмомут² да ис бор“, десангиз бир искаб келиш учун боради.

— Ҳа, қўявер, бунча нақл қайтармасанг? Ит қуйруғини булғаган деганинг нимаси?— деди ҳамон ғашлиги тарқамаса ҳам синглисининг гапга чечанлигидан бир мамнун, бир энса Зевархоним, — ҳаёт ўзи шу-да, бир ҳисобда шуники тўғри.

— „Ит қуйруғини булғаган“ деганим, ўзидан пастлар, қаланги-қасанги чақирса, имласа ҳам деганим-да, — деди Малика яна мақолига урғу бериб. — Гапимга хафа бўлманг, опажон. Язнам, „Минг уй“нинг пойдеворини қўйган одам, буни улли ҳам, киччи ҳам яхши билади. Шу Тамилла опа деганингиз эрининг райкомлигини айтмаганда, „қатламага ўраб ташласанг ит искамайдиган“ бир хотин бўлса. Дунёси ачиб ётганидан кейин бурнини жийиради-да. — у опасининг кўзларига синовчан тикилди, — сизга бир сўзим, биринчи навбатда шуларни чорланг, қанча ёмон кўрсангиз, шунча иззат қилинг ва кулиб қаранг.

¹ Султон Увайс Қараний назарда тутилмоқда.

² Исмомут — қабристон.

Зевархоним қотиб-қотиб кулди.

— Доносан, балосан? Онам раҳматлик „Ҳаммангни со-тиб, шу Маликага едиришим керак“, дердилар-а. Бўпти се-нинг сўзинг сўз. Унда асосий меҳмонларинг ким? Трест бошлиғи Гулсарахон, Ижроком Марямой (ўзаро суҳбатлар-да улар бир-бирларини эрларининг мансаблари билан атай-дилар), пахта министри — икки отли Шосанам-Шоирса-нам, райкомлардан Тамиллабегим, Хурсанд опа, ўзимиз-дан директор ва раис хотинлар. Яна кимларни айтамиз?

Матлубот жамияти, маданият бўлими-чи?

— Шу маданият бўлимингни ҳам жиним суймайди. Шуни ўчириб ташлайқол, обкеладиган уч метр атласи, қуртлаган шоколади бошида қолсин. Очдан қоч, деб шундайларга айтса керак-да.

— Тўғри, дардисар буларингиз.

Шундай қилиб, танланган меҳмонлар ҳафта олдин ха-бардор қилинди.

* * *

— Гапга тушунсанг-чи?!

Обод Янгиев у ёқдан бу ёққа асабий юраркан, синиқ-лик билан давом этди:

— Ҳамма гапинг тўғри, омад менга қўшалаб келди. Ми-лёнермиз хоним, милёнермиз! Аммо гап бошқа ёқда. Кеча марказга борганимдан хабаринг бор. Каттанинг шашти паст, „кўзингизга қаранг, об-ҳаво ўзгарадиганга ўхшайди“, деди. Тушуняпсанми? Ортиқча мол-дунё, қўша-қўша машина-ларни йўқотинг, дейишди.

Эр кейинги гапни шивирлаброқ айтди. Кутилмаган ян-гилик осмонда турган Зевархонимни пастга томон чорласа ҳам пинак бузгиси келмади:

— Қўрқяпсизми? Қўрқманг, бизнинг номимизда ма-шина йўқ, еримиз, мулкимиз ҳам йўқ. Биз бир ижарачидай одаммиз. „Қайта қуриш“и ҳам бир сиёсат-да, энди кўриб турганимиз йўқ. Назрини олишнинг йўли бу, қайта қуриш деганлари. Биз ҳам ўзимизда худди шундай қайта қуриш

қиламиз, — беписандлик билан ҳингиллаб кулди у, — Келинг энди, шу даврингизда, ўзимизнинг спесбайрам¹ да бир яйрайлик. Бу ёғига Худо пошшо.

Эр индамади, у ҳам ичида „қайта қуриш“ ни хотини ўйлагандек ўйлаб бошлаган ва ўйлари аллақачон ишончга айланиб улгурдим, табассум билан „билганларингни қилинглар, мен бандман“, деди-да, кабинетига кириб, менга тегманглар дегандек эшикни ичдан итариб ёпди.

...Эр розилигини олган Зевархоним байрам ҳаракатига тушиб кетди. Зални бутунлай ўзгартирди. Дераза ва эшикларга энди урфга кирган заррин, ҳашаматли пардалар, деворнинг қарама-қарши томонларига эри билан ўзининг суврати туширилган гилам-портретларни остирди. Полда оёғинг ботадиган қалин ва юмшоқ, қип-қизил эроний, туркманий гиламлар. Биллур гулдонларда анвойи атиргуллар. Столларга бўртиқ гулли оппоқ дастурхонлар ёйилди. Қоғозини очишга кўзинг қиймайдиган турли-туман чет эл шоколадлари, ҳўл-қуруқ мевалар керагидан ортиқ қўйилди. Маликанинг сўзига қараганда, қуюқ-сууюқ овқатлар билан стол синмаса ҳам, қайишадиган бўлди. Тайёргарликлар тугагач, Малика залга кираверишдаги даҳлизга енгилгина исириқ тутатди. Ёмон кўздан асрайди, деб чиройли ўсган майда гармдорининг бир шохчасини эшик пардасининг тепасига осди.

Меҳмонларнинг олди — Зевархонимнинг қиз дугонаси, пахта тозалаш заводи директорининг хотини Насиба ҳар галгидек, қучоғидан меҳр-муҳаббат, тилидан мақтов ёғилиб, тўлиб-тошиб кириб келди.

— Туф, туф, кўз тегмасин, қадрдоним. Гул-гул очилиб, кундан-кунга хушрўйлашасиз-а, ўзимнинг чиқонжоним. Хотин-қизларнинг байрами йилда бир келса, озод бўлган кунимизда бир шоғлар эканмиз-да.

— Қани ичкарига, ўргилай ўзимни эски қадрдонимдан. Дўстнинг эскиси, кийимнинг тоза (янги)си деб шуни айтадилар-да...

¹ Спесбайрам — махсус байрам.

Улар олдинма кейин залга киришди. Дугоналар ўн йиллик мактабда ҳам, тиббиёт билим юртида ҳам бирга, ким ўзарга мусобақалашиб ўқишган, никоҳ тўйлари ҳам бир ҳафтада бўлиб ўтганди. Зеварнинг эрга чиққанидан кейин бахти янада очилди. Эри мансаб поғоналарига давомли кўтарилиб борди. Икки дугонанинг дўстлиги, борди-келдиси сабаб бўлибми, авваллари шунчаки таниш эрлар ҳам ўзаро яқин ва қадрдон бўлиб қолдилар. Обод Янгиевда мансабпарастлик, худбинтабиатлик, шундай сезилиб тургани ҳолда, Насибанинг эри унинг бугунлай акси, яъни кам сўз, хаёлпараст, техника тараққиёти, темир-терсақлар дунёсида ўз ишига андармон бир одам эди. Зевархоним тўйларидан кейиноқ эрларни таққослаган, ўзида дугонасига нисбатан устунликни ҳис қилиб, нимагадир қувонган, нималигини тушунмасди-ю, аммо бу қониқарли бир ҳол эди. Эрига ҳам фикрини билдирган, бу инженер дўстимиз сузма халта билан пешонасига урса ҳам оқи юқмайдиганлардан экан, деганди.

... Насиба дугонасининг хаёлларидан узоқ, уйни томоша қилар экан, қўлларини икки томонга ёзиб, „беқиёс гўзал, ўзингиздай гўзал“, дея дугонасига яна бир қават хушомад тўнини кийдирди.

— Меҳмонлар келгунича озроқ қарашиб юборай, деб эртароқ келабердим чиқонжон, бизга қандай хизматлар бор?

— Сизга хизмат — чой ичиб, гаплашиб ўтирамыз.

— Зеварпошшо, жинларим сезиб турибди, ҳар галгидек бу сафар ҳам кечанинг гули ўзингиз бўласиз, Худо хоҳласа.

— Менимча, бугун омад менга кулиб боқмас, дейман. — Зевархоним биринчиликдан безганнамо жилмайди. — Соврин Олияхонда бўлади бу гал.

— Ростини айтсам, мен ҳам унинг яхши раққосалигини эшитганман. Аммо юзида хусунбузари бор дейишади, кўзлари-ю, қош-қабоқларини светафор қилиб бўяб юрармиш. Шунақаям бўладими, яна раҳбар ходим, хотин-қизлар етакчиси эмиш. Унинг кимлигини, шу қош-кўзи кўрсатиб турибди-ку, — дерди у Олия Мирзабоевнага шахсий адовати бордай ёмон кўриб.

— Опа, меҳмонлар, — ташқаридан Маликанинг хушчақчақ овози эшитилди. Худди аҳдлашишгандай беш, олти-та аёл бирданига гувиллаб кириб келишди. Сўз сўзга, савол саволга, жавоб жавобга қоришиб кетди. Буни ўзбекчиликда сўрашиш дейилади. Одатдаги аралаш-қуралаш чуғур-чуғур тугагач, сочидан тирноғигача кибрга ботган, чўғдек тилла тишларининг шуъласи лабига урган хоним, „трест бошлиғи“ Гулсарахон эрилиб сўз бошлади:

— Зевархоним, биздан сўрасангиз, уй тўла меҳмонларнинг ўзларини ўзларига қолдириб, „бормасам уят бўлади“, неча йиллик қадрдонмиз, ҳар кимнинг ўрни бошқа, деб чиқавердим. Қандай, чарчамадингизми? — у сўзига жавоб кутмай давом этди — Маликахон борлар-ку, вазирларни кутиб ўрганган шу синглингизга ҳавасим келади. Менинг ҳам шу Маликажондай биттагина синглим бўлмаган экан-да. Бегона бегоналигини қилади, ҳар қанча бағрингни очсанг ҳам бир кун доғда қолдиради.

Зевархоним меҳмонларни тавозе билан залга бошлади.

— Азизлар, қани ичкарига, қани Гулсарахон, Насибахон, марҳамат!

Меҳмонлар залга ўтишди ва иккита-иккита бўлиб, худди музейга келгандай хонани томоша қилишга киришишди.

— Пардаларингиз бирам ярашибди, беҳиштнинг бир бўлагини кўчириб келибсиз, қўйибсиз.

— Гулларнинг ҳидини айтинг. Шу совуқда қандай ўстиришдийкин-а?

— Бунча содда бўлмасангиз. Буларни, шундай Тошкентдан, иссиқхонанинг ўзидан кесиб олиб, тўғри самолётга чиқишган-да.

— Рост-а, мани гапимам қизиқ, — кулади содда хоним.

Жиҳозларни, зални ҳар ким маҳорати етганича мақтар, яхшироқ, маънилироқ фикр айтиш ҳар бир меҳмон учун муҳимдан муҳим эди. Бироздан кейин улар бир-бирларининг кийимларини мақтай кетишди. Зевархоним ичкаридан биллур қандилдай жилоланиб чиққанида Насиба қарсак чалиб юборди. Бошқалар беихтиёр унга қўшилишди.

– Байрамингиз қутлуғ бўлсин!

– Либосларингиз қутлуғ бўлсин!

– Қандай тиктиришни ҳам биласиз-да! Бунисини ҳам ўзингиз чизиб берганмисиз?

– Зевархонимни кийим эмас, кийимни бу кишим очадилар. Шунинг учун нима киймасинлар, бирдек ярашиб кетаверади.

– Ҳамма гап қадди-қоматда!

– Бирам яшнаб кетибсиз!

Аёллар мансабларига қараб жой-жойларига, Зевархоним таклиф қилган ўринларга ўтирдилар.

– Опа, меҳмонлар.

Ташқаридаги қаҳ-қаҳа ичкаридаги нозикликни босиб кетгандай, зал беихтиёр жим бўлиб қолди.

– Ассалому алайкумлар, ҳаммага саломлар! Узр, кечикиб қолдик, эсон-омонмисизлар, азизлар?

Олияхоним „келинг-келинг“ қилиб, ўринларидан турган, столнинг қуйироғида ўтирганлар билан елка қоқишиб кўришди. Истиқболига юрмаган ёки жамоада, дастурхон устида кўришиш одобига амал қилган „бефаросат хонимлар“га қарата, ўзича „сен кимсан-у, мен кимман“ дегандай кулимсираб: „кўрганимиз – кўришганимиз“, дея чиройли таъзим қилди. – Узримни қабул қиласиз, Зевархон опа.

– Албатта, албатта. Қани марҳамат, мана бу ёқдан.

Олия Мирзабоевнанинг баланд овозда дам кулиб, дам сўзлашлари бировларга ёқди, бировларнинг гашини келтирди. Айниқса, Тамилла опанинг чимирилиши бошқаларнинг эътиборини тортди. Вазиятни тушунган Робия дўхтир Тамилла опага шипшиди:

– Опа, бу Олияними, ўша гуноҳи бошида қолсин, ростмикан-а?

– Ким билади, бунинг гапи бошида қолсин. Оқсоқолнинг бир оғиз сўзи, ҳурмати туфайли юрибди, итнинг отини Маржона дегандай.

– Дўстлар, қизлар! Мен ҳамма меҳмонларни, қадрдон Зевархоним опамизни 8 Март – ўз байрамимиз билан табриклайман. – дея жамоани ўзига қаратиб сўз бошлади косагул хоним, – Юртимизнинг асл аёл-қизларининг бошини бириктириб, чиройли ўтириш ташкил қилганлари учун ҳаммамизнинг номимиздан миннатдорчилигимиз ва беҳад хурсандлигимизни изҳор қилиб, табрик сўзини у кишининг энг яқин дўсти, қадрдонимиз Тамилла опага бераман. Марҳамат, Тамилла опа, сўз сизга.

– Менга оқидан қуя қолинг, – деди бека хоним. – Ўзимизнинг „Столичний“га нима етсин, бизнинг киши ҳам „Столичний“дан бошқасини ичмайдилар, чет элникини безаги демасангиз, ортиқ жойини кўрмадик...

Тамилла опа гапни илиб олди.

– Ҳа, тўғри айтасиз, айрим нарсаларнинг сирти ялтироқ, ичи қалтироқ бўлади, дейишади-ку.

„Ўзимизники“ баҳона Тамилла опа очиқдан очиқ Олия Мирзабоевнага киши билмас бир-икки нишини санчиб, чиройли табригини тугатди. Қадаҳлар охиригача кўтарилди. Олияхоним ҳеч нарса бўлмагандай Тамилла опага бир қараб олиб, Зевархонимни мақтай кетди.

– Сиз ҳаққингизда доим яхши гаплар эшитаман. Очиқ кўнгиллигингиз, дилкашлигингиз, бағри кенглигингиз билан бир бор суҳбатлашган кишингизнинг ёдида қоласиз. Айтгандай, сизнинг тановарга тушишларингизга ўлиб қоламан, тўғрисини айтсам, яхши маънода озгина ҳасад ҳам қиламан. Шунинг учун бизга енгилроғи ҳам бўлаверади. Қани, ўйноқсидан битта бўлсин, илтимос, ўзим бошлаб берайин-да, нима дейсиз?

У кула-кула қўлларини қарсиллатиб ўрнидан турди. Зевархонимнинг атрофидан гир айланаркан, майин овозда кўшиқ ҳам айтди.

*Ўйна гулгинам ўйна,
Жони дилгинам, ўйна,
Кокилларинг силкитиб,
Хипча белгинам, ўйна.*

– Яшанг, Олияхон, ҳеч қачон кам бўлманг.
– Вой-бў, бу усулларингизни эркаклар кўрмасин, қўлоқдан тушади қолади.

– Ҳар аёлда бир шайтон бўлармиш.

– Бизда бир неча шайтон! — қийқирди Олияхоним ва қанотларини ёзиб, енгил суза кетди.

Кейин мезбоннинг истаги билан „Тановор“ қўйилди. Бунга Зевархонимнинг битта ўзи, оққуш каби сузиб, ўзини буткул унутиб, кўрган кўзларни лол қолдириб, ўйнар эди... Дам суҳбат, дам соз, дам табрик билан бири-бирига ўхшаган мақтов сўзлари ярим тунгача давом этди.

Хийла мастлигидан нафақат гап-сўзларнинг, ақллари-нинг тизгинини ҳам ўз ҳолига ташлаб, бўшашиб, бир сўз билан айтганда „би-ир яйраган хонимлар“ машиналарга чиқаётган ҳам худди пиёниста эркаклар каби бир-бирлари билан қайта-қайта ўпишишар, қучоқлашишарди. Кечанинг хайрлашув қисми чўзила-чўзила, ниҳоят тугади.

* * *

...Баланд бўйли, доим кулимсираб юрадиган бу одамнинг бўзариб туришини тасаввур ҳам қилмаган Зевархонимнинг юраги шувиллаб деди:

– Нима гап Каримберди, тинчликми?

– Тинчлик, тинчлик эмас! Ҳозиргина прокурорнинг, РайПО бошлиғи, яна бир қанча катталарнинг уйини бошишди. У ёқ, бу ёқни йиғиштириб қўйишсин, деб оқсоқол телефон қилибдилар.

– Нега?

Саволи жавобсиз қолгач, бир нарсага тушунгандай яна сўради:

– Қаерда экан, ўзлари?

– Марказда бўлишлари керак. Кечирасиз, янга, мен борай.

– Келинга салом айтинг.

Дарров эшикнинг занжирини туширишди. Зевархоним йиғиндан қолмайдиган „министр хоним“нинг Тошкентдан келолмаганини ҳам ўзича тушунди. Бу гапларда бир гап

бор, ўйлади у. Маликага, тез етиб кел, дея кўнғироқ қилди-да, шкафни очиб, анграйганча қотди.

Бу кийимлар, асл кундуз, ипак, жундан тикилган ҳар бири камида етти юз, саккиз юз, минг сўм турадиган пальто, плашч, дублёнкалар... Ҳозиргина кийишга кўйлак тополмаётган эди-ку, энди бу кийимларни қаерга тиқади? Сервант ва буфетлардаги биллур, асл чинни сервизлар, шипдаги қандиллар, полдаги гиламлар. Ҳар хонада ҳар кимнинг ўз шахсий телевизори, магнитофони, гарнитурларни айтинг, Зевархоним ойнаванд деворда анграйиб турган ўз аксидан кўрқиб кетди. Шошилиб шкафнинг сўнгги ғаладонини тортди. Саллафан халтачадаги тахи бузилмаган юзталик пулларни бағрига босганча қотди. Яна бир ғаладонни тортди, унда қизларига аталган тилла, гавҳар тақинчоқлар аждаҳонинг кўзларидай учқунланди. Кўрқиб кетган Зевархоним дарров тортмани беркитди. Пулларни бағрига босганича залдан ётоққа, ётоқдан залга телбадай бориб келарди. Ҳеч нарсани йиғиштиролмай қолса-я. Ҳозир босиб келишса-я!

Эшик кўнғироғи „сайради“. Зевархонимнинг юраги орақасига тортди.

— Опа, нима гап?

Малика опасининг бағридаги халтачани олиб каравот тагига отди-да, ошхонага югурди. Сув обкелиб Зевархонимнинг юзларига сепди, ичкизди.

— Келдингми? Тамом бўлди! Юрагим сезяпти, ҳозир бостириб келишади, прокурорни олишган бўлса, бизникига келди деявер. У сиплик¹, язнанг билан сал келишмагандай юрганди сўнгги вақтларда.

— Ёмон ният қилманг, ҳеч гап бўлмайди, опажон. Кўрққанингиз қутлуғ келиб, ўзим суюнчи оламан ҳали...

— Хоҳлаганинг сеники жоним, бир йўлини топ! Язнангинг шкафида мўйналарми, ҳар нарсалар бор.

— Мен, ҳозир, тез келаман, буларни гумлаб, тез қайтаман. У тез-тез юриб залдан чиқди.

¹ Ахлат, ифлос.

Уй бир лаҳза сукунат оғушида қолди. Зевархоним синг-лисининг қадам товушлари узоқлашгунча, ҳовли эшиги очилиб ёпилгунча қулоқ солиб турди. Хайрият бало-қазодан омон, кетди. Энди ўзиникини ҳам, буни ҳам етти қат чуқурга кўмади, жуда пухта, ҳатто эрига ҳам сир бермайди.

Малика яна етиб келди.

— Опа, қоронғи тушгандан кейин қўшнимизнинг ўғли машинасида келади, ҳалиги нарсаларни йўқотамиз.

У битта қоп топиб қимматбаҳо мўйна, „олтин сур“ териларни ўнг, чап ўраб тиқа бошлади. Унинг назарида хавфли кўринган нарсалар ўн қопга ҳам сиғмасди.

— Язнам ҳам роса йиққан эканлар-да, ўзи ҳам.

— Атай йиғибдими, одамлар олиб келаверса, ташлаб кетаверса, тома-тома кўл бўлади. Ҳали ҳам келиши қанча бўлса, кетиши ҳам шунча. Бошқалар нима қилди экан-а?

— Нима қиларди, дейсиз, ҳозир ҳамманинг уйида худди бизникидақа аҳвол.

Улар уйни йиғиштириб бўлишганда уйга уч киши кириб келишди.

Зевархоним ҳам, ҳар қанча ботир кўринган Малика ҳам турган жойида тахтадай қотиб қолишди...

Зевархонимнинг қулоғида қачондир ҳайдаб солгани, Фоти жиннининг овози жаранглар, кўриб турганларига ҳеч ишонгиси келмасди. У атрофдагиларнинг эрига ва ўзига муносабатларига шу қадар кўникиб қолган эдики, унинг учун районда энг катта хўжайин райком секретари, областда обком секретари, қолаверса, балки том маънода ҳам уларнинг хотинлари хўжайин эди. Бу қондани тақдирга айлан-тирган ўша ҳукми мутлоқ яна бир ҳақиқатни — Фоти жинилар ҳам инсон эканлигини эслатгани сари унинг ҳар бир гапи миясига замбаракдек гумбурлаб уриларкан, Зевархоним юрагини чангаллаганича гурсиллаб йиқилди. Масковдан келган искабтопарлар „ўғрини қароқчи урди“ қабилида қайинсингилнинг қўй кўрасига кўмилган бир хум жа-воҳиру тиллаларни ҳеч бир ҳужжатсиз, ҳазм қилиб юбор-салар-да, бир мард „нима қиляпсиз?“ деб сўролмади. „Халқ-

нинг қони ва қарғишидан бино бўлган бу бойлик борган жойини албатта куйдиради, бизга буюрмаган уларга ҳам буюрмайди“, — дерди Зевархоним бу заминда халқ аталмиш жонли тириклик борлиги ёдига тушиб. Чунки унинг ўзи ҳам халқдан чиққан ва дунёнинг ҳашамати қошида лол қолиб, чоригини унутганлардан эди-да.

...Туманда „Обод Янгиев қамоқда ўз жонига қасд қилмоқчи бўлганмиш“, дея гап тарқалди. Зевархоним эса юрагини ҳовучлаб судни кутарди. Тергов ҳали-бери тугайдиган эмас. Худди тонналаб кирган дард мисқоллаб чиқаётгандай. Уй-жойлари-ю, мол-мулки мусодара қилинган Зевархоним ёлғизлик отли ялмоғизнинг чангалида нима қилишини билмас, маслаҳатлашадиган на дўсти, на ёри бор эди. „Минг уй“да унга қайишадиган бир жон топилмади. „Ёғини ялашган ётлар“нинг „қайда кўрдим қора эшагим“ қабилидаги муомалалари юрагини ўртаса-да, чидамай иложи йўқ. Аламини ичига ютиб, юз ўгирган давроннинг яна бир бор айланиб, келиб қолишидан умидини узолмасди. Жонига оро кирадигани шу битта-ю, битта синглиси Маликанинг маслаҳати билан беш-ўн киши чақириб, худойи қилди, чоллар олдига сарпо қўйиб, рози-ризалик сўради, дуоларини олди. Катта йўл ёқасидаги қабристон масжидига ва болалар боғчасига уч-тўрт гилам, майда-чуйдалар жўнатиб, эртасига икки машина юк ва болалари билан ота юртига кўчиб кетди.

1984— 86 йиллар.

ЯНГИ ЎҚИТУВЧИ

Замира муаллималикни бошлаганига бир йил ҳам бўлмади. Дорилфунундаги орзулари, болаларнинг сирли олами, ўқитувчиларнинг баҳсли давралари ҳақидаги ўйлари, ўзигагина хос қувонч тўла режалари ўзи ишлаётган мактаб ҳаётига мос тушмаётганидан ҳайрон бўларди у. Болаларнинг билимини тўғри баҳолаш кундалик тарбиянинг зарур шarti эмасми? Тўғри-да! Ҳамма гап мактабдан бошланади. Бола яхши билан ёмонга, эгри билан тўғрига, атрофидаги воқеа ва ҳодисаларга лоқайд қарашга ўрганса... Бебурдлик, икки юзламачилик ўз-ўзидан пайдо бўлади-ми? Илмий мудирнинг баҳони биттагина ошириб қўйиш ҳақидаги фикри ва талаблари бошқалар учун арзимас кўринса-да, Замира учун ҳеч бир ўлчовга сиғмас ноҳақликка айланган эди.

Хўш, нега энди у, ўттиз нафар ўқувчининг кўз ўнгида, ҳеч бир қийналмасдан, асл баҳоси „тўрт“ бўлган ўқувчига „беш“ кўяр экан? Йигирма саккиз ўқувчига йўлини топиб, илмий мудир айтганидай, „қўшиб ёзиш“ сабабини изоҳлаб ҳам берар. Лекин виждонига-чи? Болалар ҳозир англамагани билан кейин тушунадилар, юзига айтмаса ҳам ўзаро суҳбатларида: „Инсофсиз математика ўқитувчимиз шундоғ-шундоғ, адолатсизлик қилгандилар,“ деб айтмайдиларми? Улар нафақат келажакда, ҳозирнинг ўзида ҳам бир-бирларининг нимага қодирлигини яхши биладилар, ҳақиқий билим ва баҳонинг фарқига борадилар. Буни илмий мудир Даврон Сардоревич ҳам яхши билди, аммо болаларнинг туйғуларини беписандларча оёқ ости қилишининг сабабини тушуниб етолмасди у. У ҳам барча бошқа математиклар каби математиканинг „фанлар подшоси“лиги билан фахрланар, иқтидорли ўқувчиларни эса бошқача

бир меҳр билан яхши кўрарди. Фанлар подшосига қаролларча муносабатда бўлган илмий мудир эса бир гапни такрорлагани такрорлаган: „Баҳони сотиб оласизми? Жамоатчи ўқувчиларни сал суяш керак. Бу йил икки ўқувчини „олтин медал“га тайёрласак, мактабнинг обрўси. Ахир Гулшан билан Нодир ўзимизнинг ўқувчилар. Бегона эмас. „Зеҳн“да мактабимиз обрўсини олиб берган талантларимизку, булар! Олтин медални, албатта, шуларга бериш керакда. Тушунинг Замирахон, улар ҳам жамоат ишларига қатнашмасдан фақат ўқиганларида, сизнинг марҳаматингизсиз ҳам „беш“ олишарди. Қанчалик қимматли вақтлари жамоат ишларига кетганлигини ҳам қадрлаш керак! Шундаймасми, ўртоқ ўқитувчилар?“

Кечаги педагоглар кенгашида ҳам асосий гап яна ўша, олтин медал, мактабнинг обрўси масаласига бориб тақалди. Даврон Сардоревич „мактабнинг обрўси ҳаммамизнинг обрўмиз!“ дея ўқитувчиларни музокарага чорлаш билан нутқини тугатди. Келишиб олишган қаби ҳамма жим. Бир-икки киши: „биз қарши эмасмиз“, дея фикр билдирган бўлди. Замира эса шунча гапдан кейин ҳам юмшамади. Мажлис жанжалга айланиб кетаёзди:

— Барибир „аъло“ деган баҳо ўз номи билан „аъло“. Шунинг учун ҳам биз „аъло“ни жамоатчилик ишини, ҳам ўқишини уйдалаган болаларга қўйишимиз керак! — деди Замира.

— Замирахон, жудаям қаттиқлик қиляпсиз. Ўтинаман, бу ишингиз яхши эмас, бировга яхшилик қилишга одатланг, ўртоқ, ҳали ёшсиз!

Даврон Сардоревич ички бир таҳдид билан оҳиста-оҳиста гапирар экан, овози баландлаб кетганини ўзи ҳам билмай қолди:

— Яна айтаман, яхшимас! Бунақа ўжар бўлманг, қиз боласиз. Аллома бўлсангиз ҳам қиз боласиз, сал нафисроқ, юмшоқроқ, меҳрибонроқ бўлишингиз, аввало ўзингиз учундир. Ҳали ҳаёт олдингизда, бировнинг уйига борадиган қизсиз, Замирахон!

Замира гапнинг иззат-нафсга тегишли қисмини эшитмаган каби, очиқлик билан деди:

— Азизлар, нима деганда ҳам математика аниқ фан. Ҳар ким билимига яраша баҳосини олади, билмаса, сира ҳам ошириб ёзолмайман.

Илмий мудирнинг жазаваси кўзий бошлади:

— Тушунарли, тушунаман, ўртоқ математик. Лекин биз сиздан ҳам илтимос, ҳам талаб қиляпмиз. Болаларнинг меҳнатини қадрлайлик, деяпмиз.

— Иложи йўқ, ўртоқ илмий мудир. Ахир уларнинг жамоатчилиги, фаоллиги вақтида баҳоланди. Фақат жамоатчи бўлишнинг ўзигина „олтин медаль“ олишга ҳуқуқ бермаслигини билиб туриб, яна талаб дейсиз, илтимос дейсиз... Кечирасиз-у, бизга бундай таълим беришмаган.

Даврон Сардоревичнинг ранги қув ўчди. Лаблари асабий пирпираб, кўз қорачиқлари олаланди. Бир кўнгилсизлик юз беришидан чўчиган муаллимлар ишларини баҳоналаб ўринларидан кўзғалишди. Замира ҳам кўзғалган эди, илмий мудир қўлидаги ручкасини столга „тиқ-тиқ“ уриб, секин, аммо важоҳатли, таҳдидли оҳангда сўз бошлади:

— Шошилманг, Қодирова, дарсингиз қайси синфда?

— 7-„Б“ га кирмоқчиман.

— Айланма дафтарларингизни кўрсатинг, яъни биринчи ва иккинчи дафтарлар?

— Кеча тарқатиб, иккинчи дафтарларни йиғиб олгандим, текшириб кейинги ҳафтада бераман.

— Бугун нимани текширдингиз?

— 8-синф дафтарларини. Мана, кўришингиз мумкин.

— Нима учун баҳони ён чизикдан чиқариб қўйгансиз? Қани ёзувдаги эстетика?

— Узр, сал ўтиб кетибди, бошқа такрорланмайди.

— Шундай бўлсин, ўртоқ, дарс сизга ўйинчоқ эмас. Унутманг, коммунистик таълим-тарбия бераётганингизни!

— Хўп бўлади. Рухсатингиз билан дарсга кирсам, болалар кутиб қолишяпти.

– Намунча маҳмаданасиз! Ҳали сиз дарсга тайёр эмас-сиз, қани конспектингиз?

– Марҳамат, эрталаб кўргандингиз.

У лаблари „пир-пир“ учганча конспектга тузатишлар киритди.

Куч билан ёзишидан қоғоз йиртилиб кетай дерди.

– Янги тема, дарснинг бориши, мақсад – буларнинг ҳар бири рим рақамлари билан кўрсатилади.

Замира кулгисини ичига ютди. Ҳар қанча баджаҳл ва жиддий бўлмасин, мудирнинг шу кўриниши кулгили ва аянчли эди. Замиранинг унга раҳми келди. „Бечора, намунча бўғилмаса!? Майли, бир гапдан қолганим бўла қолсин“. Аммо мудир Замиранинг жим туришини мулзам бўлиш деб тушундими, овозини баландлатди:

– Сизга бир гапим, сизга ўхшаганларнинг кўпи билан ишланганман. Билиб қўйинг, муштумдай ҳолингизга ўртага югуриб чиқаверманг, тушундингизми?

Замира чидаб туролмади. Даврон Сардоревичнинг ёшини ҳурмат қилган билан муомаласи, иш тутимига тоқат қилиб бўлмасди, албатта. „Энди ўзидан кўрсин, – кечди қизнинг кўнглидан ва бир йўла дилидагиларни тўкиб солгиси келди. – Ҳурматни билмагач, баттар бўлсин“.

– Тўғри, Сиз раҳбарсиз, албатта ҳурматингиз бор! Лекин бу бошқалар фикрламасин, айтганингизни кўр-кўрона бажараверсин дегани эмас-ку?! Даврон Сардоревич, кечирасиз-у, одамни индамаслигига қўймас экансиз-а, ё тавба. Ўқитувчиларга кун бермас экансиз. Ҳамма сизнинг фикрингиз билан иш кўрса! Ўқитувчи ҳам ижодкор, у ўз устиде ишламаса, фикрламаса, янгиликлар изламаса, унинг роботдан фарқи қоладими? Гапнинг қисқаси, баҳони ошириб қўйишга келсак, бу ҳақда бошқа эшитишни ҳам истамайман!

Замира шарттакилиги камлик қилгандай, тарс-турс юриб, ўқитувчилар хонасига кирди ва журнални олиб, дарс ўтадиган ҳоли қолмаганига қарамай, синфни бошига кияётган ўқувчилари қошига шошилди. Ҳар гал яйраб ўтади-

ган қирқ беш минутлик фурсат минг азоб билан кечди. Ҳар галгиларидан фарқли ўлароқ тўқнашув асорати танаффус пайтида ҳам худди миясидан босиб тургани каби ўқитувчилар хонаси шифтида ҳам осилиб турди гўё. Ёш педагогнинг дили оғриганини сезган адабиёт муаллими бошқаларга сездирмай, секингина таскин бермоқчи бўлди:

— Хафа бўлманг, Замирахон. Завучимиз ўзи аслида ёмон одам эмас-ку, лекин сал қизиққонроқ, гиначиноқ-да. Ўчакишиб нима қилардингиз? Энди изингиздан қолмайди, ип олиб, калтак олиб, қувгани-қувган. „Сизники маъқул“, демагунингизча қутилмайсиз, энди.

— Мен уни овора қилиб қочиб юрмайман. Ошкоралик замони бўлса... Мақсад фақат яхшиликка бўлганидан кейин, нима десам экан, менга шуниси маъқул.

Замира ўзидан рози жилмайди. Унинг тетик қарашлари, ўзига ҳақлиги, илмий мудирни бир даража эсанкиратиб қўйганлиги бу жамоа учун янгилик эди.

— Бизда ҳам об-ҳаво ўзгарадиганга ўхшайди, — деди кимдир.

География ўқитувчиси харитани оларкан, гап қўшди:

— Иқлимнинг ўзгариб туриши кишини чиниқтиради, дўстим! Табиат ҳодисалари муҳитни ўзгартиради, поклайди, вулқонлардан тоғлар ҳосил бўлади.

Замира сўз ўйинини эшитмагандай эшикка йўналди. Касбининг нақадар машаққатини биринчи бор ҳис қилди. Ташқарида ҳаво мусаффо эди.

„Саодат“ журнали, 1984 й. 9-сон

ХУТ КИРГАН КУНЛАР

Ётаверишдан безор бўлиб, неча кунки, мени тўшакка михлаган „сим-сим“ оғриққа чидолмай оёқларимни бата-реяга тирадим. Сирқиллаётган бўгинларим ўйлашга ҳала-қит берар, ер юзини қоронғилик, кўк юзини булут бос-ган, дунёда бир соғ одам йўқдек.

Ётиб қолганимни эшитиб қўшнилар, бригада аъзолари келиб кетишяпти. Касалим айтишга ташвишли эмас-у, ammo тиззадан пастим хари тагида тургандай „сирқ-сирқ“, „сирқ-сирқ“... Онам ҳар галгидай ёд бўлиб қолган сўзларини так-орлайди.

— Болам, тузукроқмисан? Кунлар исиши билан сени Чортоққа юбораман, жонингни ўйламайсан ўзинг ҳам. Иш, иш деганинг деган. Ўтган йили ўтирим бўлиб қолган Дав-латёрни Чортоққа суяб олиб борган эдилар. Қайтишда ўзи юриб келди. Сен ҳам кўрмагандай бўлиб кетасан, болам.

Юзимни кўрпага буркаб олдим. Кайфиятимни англади-ларми, онажоним: „хўп болам, эй, майли дамингни ола-қол“, деганча ташқарига чиқдилар. Шу пайт дард устига чипқондай, ўзи ёмон аёл эмас-у, лекин нима учундир азал-дан таъбим суймайдиган қўшнимиз кириб келди ва салом-алик ўрнига менинг касалимни ёзғира кетди.

— Вой, дунёнинг ишларини. Ревматизм, радикулит де-гани дунёда бир ёмон, бир беор дард экан-да. Ҳаво намчил бўлди дегунча оёқда, белда камчил, зирқироқ бошланади. Вақтида даволатмасангиз, юракка таъсир қиларкан.

Эшитсам-да, тескари қараб ётавердим. Ухлаб ётибди деб ўйлади шекилли, онамга қараб, овозини пастлатиброқ да-вом этди у:

— Фотима қалай, бироз тузукми? Далада-челда кўрин-мади, бетоблигини болалардан эшитдим. Нимасини айта-

сиз, бу дунёда тиниб-тинчимас жоннинг касал бўлишидан осони йўқ. Мана, қўлим икки кундан бери лўқиллаб жонимни олаяпти. Лўқиллайди, бирам лўқиллайди, бирам лўқиллаб оғрийди... Ювган кирларимни совуқ сувга чайганимгами, „иссиқ-совуқ“ бўлибман. Кечаси туз сиқимлаб ётсанг кўрмагандай бўласан, дейишганди, бекор экан. Ҳар ким ҳар нарса дейди. Анави Гулчи кинначи бор-ку, нима деганини эшитинг. Ҳар касалда камида ўттизта табибнинг ризқи бор эмиш. Иштаҳаларини кўрдингизми? Тузалгунингизча ўттиз пора қилиб, еб битиришар экан булар. Лекин нафини кўрмадик... Фотижон уйғонсалар сўраб қўйинг, энди мен чиқай.

Қўшнимиз кетиши билан: „Опа, энди ким келса, нариги хонадан кузатинг, илтимос сиздан“, деб гапим тугар-тугамас, чап ён қўшнимиз Дилфуза келин кирди ва катта хонимлардай сўраша бошлади.

— Салом Фотима опа, тузукмисиз? Анча яхшисиз. Туфтуф, кўз тегмасин, бугун кечагидан яхшисиз, эрта-индин ишга чиқмасангиз бўлмайди, ўрнингиз жуда ҳам билиняпти. Биласизми, мен Сизга нима обкелдим? Райҳон! Ўзимнинг жажжи боғимдан.

У райҳонларни силкитиб эди, ўткир, ёқимли ҳиди уйни тутди.

— Кузда дераза олдига, тувакка экувдим. Нимжонроқ бўлса ҳам ҳиди ўткир. Куёвингиз яхши кўради-да. — У гуноҳ иш қилгандай нигоҳларини олиб қочди. — Сизни чарчатиб қўймай, Фотима опа, энди мен чиқай, тезроқ тузалиб кетинг.

Райҳон ҳидидан бошим айлангандай бўлди. Биттасини онамга узатдим.

— Олинг, чаккангизга тақиб қўйинг. Қўшнимизнинг ажойиб келини бор-да. Гўзал деса гўзал, дилбар деса дилбар.

— Ҳа, жуда ҳам ажойиб қиз, илойим қўшгани билан қўша қарисин.

— Онажон, қани энди бир мириқиб, тўйиб ухласам. Ухласам-у, туш кўрсам, райҳонзор, гулзорда югуриб юрсам.

Пахтазорда оппоқ пахталарни териб-териб, эгат бошига уйиб ташласам. Шу оғриқлардан бир қутулсам эди, захда яланг оёқ юрмасдим, шудрингда далага чиқмасдим...

Ташқарида участка врачимизнинг овози эшитилди.

– Пахтакорнинг аҳволлари яхшими? Қизингизга кўз текканмикан дейман-да? Кимга қараманг, Фотиманинг гапи. Фотима ундай, Фотима бундай. Фотима ойдай, Фотима кундай... Кўз тегади-да, тўғрими?

Мен ҳам кулишга ҳаракат қилдим. Доктор таниш саволларини яна бошдан такрорлаб, жавобларимни эътибор билан эшитди. Оёқларимни силаб, болдирларимга бармоқларини ботириб-ботириб текширди, кўнгли тўлди шекилли деди: „Фотимахон, умуман айтганда, тўқсон тўққиз фоиз яхшисиз. Бундан кейин ўзингизни эҳтиёт қилинг... Оёқнинг, ҳар бир аъзонинг ҳақини адо этинг, деган машойихлар, хўпми?“

Докторнинг ҳурматига ўрнимдан кўзғалдим, негадир бирданига тузалиб қолганга ўхшардим. Кайфиятимни қувватлагандай ҳаволар ҳам очилган. Онам таъбири билан айтганда: „Хут кирган, деҳқон патагига қурт кирган“, кунлар бошланганди.

– Опа, илтимос, менга телефонни беринг, – дедим.

– Нима қиласан, докторинг ҳозиргина кетди-ку.

– Йўқ, бошқа ишим бор.

Онам телефон ипини тортиб келаркан, юзларига ҳеч таъриф қилиб бўлмас шодлик қалқди.

– Болам, ернинг, пахтанинг қайғусига тушдинг-а. Бу дардинг аригани, айланай.

Оёқларимни силтаб-силтаб кўраман. Яхши. Авваллари шундай қилганимда, оғриқдан кўзларимдан ёш чиқиб кетарди. Соғайибман, қандай яхши, далаларни айланиш, эгатлар оралаб юриш, тол тагида Чинни холанинг самовари атрофида чой ичиш... Онам рўпарамда жилмайганича: „Сени дарддан халос қилган хутдан, баҳордан, шифобахш ташвишларингдан айланай, болам“, дердилар.

1983 йил.

БИР ТОҒОРА ГУЛ

„Сиз унинг қулоқ чаккасига туширдингиз. Ғазаб илҳом бағишлади. Ғазабнинг илҳоми ёвуз бўлар экан. Сиз қизни тепа бошладингиз. „Одамлар кўриб қўйсин, бошқаларга панд бўлсин!“ Бир маҳал қонга кўзингиз тушди...“

Мен сизни, ҳурматли собиқ бригада бошлиғини эсларканман, адалсиз пахтазорлар, оёқ-қўллари чиллакдек ножарам қиз-жувонлар, ярим ўқувчи-пахтакорларни эзиш учун замона салтанати ёвузлаштирган манкуртий қиёфангиз кўз олдимга келади.

Сиз истиқлолдан кейин ўзингизни оқлаш учун кўп баҳоналар қидирдингиз, аммо уларнинг ҳеч бири Сизнинг виждонингизни тинчлантиролмаганига ўзингиз ҳам иқрорсиз. Бир мурғак новданинг барг ёзмаган баҳорларини жаҳолат қорлари кўмди. Бу 19.. йил кузида содир бўлган эди. Ўша куни ҳам сиз далани ҳаёт-мамот майдонига айлантириб, жон олиб, жон берардингиз. Ўша мудҳиш кунда бригадангизга райкомнинг котиби вакил бўлиб келган эди. Вакил кўз олдида ўз вазифасини ўлда-жўлда бажараётган Гулсара исмли қиз кўзингизга ёмон кўриниб қолди. Бунинг устига у тушликни анча чўзиб юборди. Яъни, ишга 15 минут кечикиб келди.

Сиз қўлларингизни орқангизга тутганча минг бир қўрқувда шошилиб эгатга шўнғиётган қизни чақирдингиз.

— Ҳей, сенга айтаман, бу ёққа кел!

Қиз бир аланглади-ю, теримга кириша берди. Сизнинг қонингиз қайнади. „Ит эмган, писанд қилмаяпти. Эшитмаганга ўхшаб ишга берилишини қара!“ Шайтон ғайратингизни жўштирди, кўзларингизга қон тўлди.

— Ҳей, карқулоқ. Ҳозир сани қулоғингни очиб қўяман. Бу ёққа кел, манглайи қора!

„Манглайи қора“ қиз кўрқиб-писиб олдингизга келди. Бош эгиб турди. Сиз унга йўғон, соатли билагингизни тутдингиз.

— Ничча бўлди?

— ...

— Санга айтаман, соат ничча бўлди?

— Икки, — титради қиз.

— Ярим саатдан бери қайси гўрда эдинг, сўлла!

— Ўзим абеда геч чиқиб эдим, шунга гечикдим.

— Ина сонга гечикиш, ина!

Сиз уни қулоқ чаккасига туширдингиз. Фазаб илҳом бағишлади. Фазабнинг илҳоми ёвуз бўлар экан. Сиз қизни тепа бошладингиз. „Одамлар кўриб қўйсин, бошқаларга панд бўлсин!“ Бир маҳал қонга кўзингиз тушди. „Тур ўрнингдан! Айёрлик қилиб ерга думалашини қара бунинг. Тур дадим!“ Қиз ичини ушлаб, икки букилиб инграрди. Кўзларининг ёши, бурнидан оқаётган қон кўшилишиб, юзлари бежалиб қолди.

Сиз қизнинг аҳволини кўриб, юмшаган бўлдингиз: „Тур, юз-қўлингизни ювиб, ишингга бор.“

Қиз инқиллаб дала ёнидаги ариққа йўналди. Бошқа „манглайи қора“лар бу даҳшат ўз бошига тушишидан кўрққанидан даланинг ичкарасига интилардилар. Аҳволни англаб етган райком вакили сизга танбеҳ берган бўлди.

— Тезда дўхтирга олиб бориш керак.

— Ўлмайти, буларнинг жони қаттиқ. Беор булар, — деддингиз фидойилик, пахтага жонқуярлик билан.

— Йўқ, дўхтирга олиб боринг. Аҳволи яхшимас!

Вакилнинг совуқ оҳангидан ҳушёр тортдингиз. Ўлиб кетиб бошингиз гавғага қолсинми?

Колхоз медпунктига ўзингиз олиб бордингиз қизни.

— Офтоб урибдими, чарчабдими, бурни бироз қонади. Тез тузалиб кетадиган доридан беринг. Отизда одам кам, пахта қолиб гетаётир. Планимиз оғир.

Дўхтир шошилмай қизни кўрди.

— Қиз касалхонада ётиши керак, — деди у совуққонлик билан, — на бўлди, синглим, қаерингиз оғрияпти?

Бир оғиз меҳрли сўз алам тўғонини бузиб юборди. Силкиниб-силкиниб, эзилиб-эзилиб йиелар эди қиз.

— Ина, гўрдингми? — ўдағайлади бригадир. — Яхши гап ярашмийди булара, ита сариеғ ярашмас, дагани шунинг дал ўзи.

— Синглим, кўпдан бери бошингиз оғрирмиди? — сўради врач.

Қиз „ҳа“ дегандек бош ирғади. Сиз дўхтирга дўқ ура бошладингиз.

— Нага гапни чўзасан? Доринг бўлса бер, бўлмаса уйна бориб, бир-икки кун ётиб, дамини олсин. Ҳозир пахта билан ўйнашиб бўладими? Пахта сиёсий кампания, сиёсатга боғланиб гетсанг дардингга даво йўқ. Ёшулли — элнинг эгаси ўзи юрибди отизда.

„Элнинг эгаси“ ҳақидаги гап дўхтирни ҳам, қизни ҳам сергаклантирди. Сизнинг кўксингизни тўрт энлик ўстирди. Ахир сиз шу долзарб паллада пахта учун тунни кунга улаб, жон олиб жон берар, пахта деганда отангизни ҳам танимасдингиз.

Медпункт врачлари қизга далда берган бўлди, нималарнидир уқтирди. Кейин сиз уни уйига элтиб, онасига ҳам врачга айтган гапларингизни такрорладингиз ва пўписага ўтдингиз.

— Қизнинг ўзи ярамас, ножарам! Қорни тўйиб нон есин, булар. Ана аҳволи. Уйи ичингнан пахтага бир киши чиқади, калхозни еринда ўтириб, бошқа ерда талаб ишлийсизлар. Бу йилдан кейин гўраман силарни, қани ничик баҳона топар экансилар?

Она қизининг аҳволини кўриб кўрқиб кетди. Гапингиз кулоғига кирмади.

— На бўлди санга, болам? Бугун борма деб айтқан адим-қу. Даррув ёт, илоё пахта қурғай, калхоз қурғай, санга пахта тердириб уйда ўтирған ман қурғайман!

Она қизини қўлтиқлаб уйига кириб кетди. Сиз сўкина-сўкина далага йўналдингиз:

— Икки гун дам олиб отизга чиқсин. Мани менчик еримда ишлиётирғони йўқ. Терса ҳукуматни пахтасини теради. Ҳукумат сиёсат билан ўйнашадиғанларни уйини куйдиради, билдингми? Нонкўрлар, манглайи қоралар...

Эшитадиғани нукул шунақа гап бўлгани учунми она ҳам „оиласининг пахтага қарши“лигига ишониб қолёзган эди. Аввало сиёсатдан кўрқиб, яна бир чеккаси қизига кўмак бўлсин, деб радикулит белини пўта билан танғиб, уйи атрофидаги отизларда пахта териб юарди.

Хуллас, қиз яна теримга чиқди, ётиб-туриб юриб қаторидан қолмасликка ҳаракат қилди. Аммо бўлмади. У касалхонага тушди, сал ўзига келгач, туман касалхонасида ётган ерида турли жойларга шикоятлар ёзди. Чунки у мактабни аълога битирган, кўп орзу-ҳавасли, ғайрати ичига сиғмаган бир қиз эди. Айни пайтда унинг нафақат жисми, бутун жаҳони оғрир, бошини ёстиққа буркаб, қасос ўтида ёнарди. Аммо шикоятлар туманга қайтиб келаверди. Бригадирнинг бир туки ҳам тўкилмади. Қайтанга шифокорларни сиқувга олишди. Соппа-соғ бир одамни, ашаддий шикоятчини сақлаб ўтирганини алоҳида уқтиришгач „Сен ҳали кўп даволанишинг керак“, деган шифокорлар „энди тузалдинг“, дея унга рухсат бериб юборишди.

Қиз ҳали дунёдан умидини узмаган эди. Мактабда ўқигани адолатнинг барқарорлигига ишонар, машина ҳалокати-га учраган ҳақиқатгўй тоғасига ўхшагиси келарди. Яхши одамларнинг борлигига, советлар элида ҳақиқат албатта қарор топишига ишонар эди. У адолат истаб Тошкент, Москвага хатлар ёзди. Хатлари қадами етганича бориб, яна районга қайтаверди. Қиз туманда ҳақиқат тополмаслигини биллиб вилоят касалхонасида даволанадиган бўлди. У ердагилар ҳам ўз тинчлигини ўйлашди, қизга касалингиз йўқ, уйда ётиб дам олсангиз кифоя, дейишди. Шу билан қиз кўз ёшларидан фойда йўқлигини, ёзувлари нафсизлигини, ўзи билган нажот эшиклари тақа-тақ беркилганини билди. Онасининг таваллолари, ҳали бир кун ҳамма ёвузлар жазо олишини кўражаклари ҳақидаги орзулар, назарида, пашша-

нинг финғиллашига ўхшаб қолди. Дардини кимга айтсин? У нукул йиғлар эди. „Телевизор кўрсанг-чи, болам“, дерди она қизини овутиш йўллари тополмай.

Телевизорда эса ҳамма бахтли, одамлар қаерга борса, ишлари силлиққина битган, кулган, яйраган. Наҳотки ҳақиқатлар кинода-ю, китобларда, телевизорда, мактаб дарслигида... Дарҳақиқат, қиз кўрган ва кўраётган ҳақиқатлар шундай эди. У тамоман чарчади. Ахир 6-синфдан бери далада, пахта ичида, тупроққа беланиб ўсди. Ўқиб илмли киши бўлмоқчи эди. Унинг дилида ширин орзулар барг ёзган, кинодаги қизларнинг бахтига ўхшаган бахт хаёлан бошини айлантирар, тезроқ улғайгиси келарди. Ярим умри далада, ярим умри мактабда, ўн йилликни битирди, ўн саккизга тўлди. Шу билан том маънодаги қайғули кунлар бошланди. Ўқишга борган чаласавод болалар йиқилиб қайтишарди. „Танка“си борлар кирадиган замонлар бошланганди. Қишлоқда ошкор гапки, фалончи фалонча бериб кирибди. „ТошМИ 5 минг эмиш, юрфак 8 мингга чиқибди“. Миш-мишлар уни гангитиб қўйди. Демак ишлаб пул топмаса, фақат чала билим билан одим отиб бўлмайди. Пул йиғиш учун ишларди у. Касалга чалинди, камқонлик! Ранги синиққанига парво қилмай, дардини енгиб, тиришиб ишлайверди. „Касал бўлмайдиган одам борми, ётсанг ётаверасан, касал босқилайверади“. Оқибат аёвсиз меҳнат, қалбсиз, туйғусиз бошлиқлар енгди. Ишончи топталган қиз ҳаётдан зерика бошлади, турган жойида чўкиб бормоқда эди, қўл чўзай деса бир чўп кўринмасди. Бир йўла чўкиб кетгиси, шу тақир ерга чўзилиб ётиб, қаттиқ ухлагиси ва бошқа уйғонгиси келмасди.

— Куйдим, ёндим — деди у бир кун онасига йиғлаб, — ичим кулга тўлиб кетганга ўхшаяпти, энажон. Энди шу чалажон сиртим кимга керак?

Она қизининг қорачиқлари кенгайиб кетган кўзлари, қонсиз чеҳрасига кўрқиб тикилди. Йўқ, боласи ақлини йўқотмаган эди. Она ўзини қарғарди.

– Куйиш учун туққан аканман силарни, болам. Қайси бир ўтинга ёнайин, анавининг ўти ўчмай сани ўтинг куй-дирсинми мани, болам?

Она ўлган болаларини айтиб йиғларди. Қиз онани юпатмади, ўзидан нафратландими, ўрнидан секин қўзғалди, ерга қараган куйи онасидан узоқлашди. Унинг аҳволи, нигоҳлари кўрққулик эди. Она қизини пойлаб юриб, гафлатда қолиб кетди. Ҳар кун уйқуга ётиб, эрталаб уйғонишни истамаган, сизнинг гапингиз бўйича „васвасага йўлиққан қиз“ бир бахтсиз тонгда устидан лампамой қуйиб, ўзи ўзига гугурт чаққанини билмай қолди. Шундай қилиб, дўзах азобида узоқ қийналган қизнинг аччиқ ҳаёт шами сўнди, достони тугади. Унинг қийналганларини кўравериб чидамаган олам эса қиз жасадини ерга, руҳини кўкка кузатар экан, енгил тортди. Шўрлик онанинг дарди юзага тепди, уни ҳеч нарса билан овутиб бўлмасди, ичининг олови кун-кундан кўкка ўрлар, аламлари мунгли бир куйга айланар, юрса-турса йиғлаганнамо хиргойи қиладиган дардга йўлиққанди.

*Ўртаниб ўлган болам,
Очилмай сўлган болам,
Ёна-ёна кул бўлиб,
Ерлара гирган болам.
Ўтларинга ёнаман,
Дудларинга куяман,
Нишатиб бу дунёда
Кўкларингни гияман?
Очилмай сўлган болам?
Ерларга дўлғон болам.*

Она кўк кийди. Юрагининг ўтлари пасаймай Сиз қамоқдан қутилиб чиқдингиз, ўртоқ биргадир. Она сизни абадий қамоқда қолсин, деб сира ўйлаётгани йўқ эди. Ўйлашга унинг қуввати ҳам етмасди. У куйган пайтда „Оҳ болам, бағрим!“ деб фарёд чекарди, бағрини ерга ташлаб узоқ ётар, ётиб-ётиб яна ишга чалғимай иложи йўқ эди.

Чироқ ёқса ёришмайдиган юрагида армон ажриқлари ёйилган сари ёйилиб борарди. Ошқозоними, қорними оғрийдиган бўлди. Кейинги вақтларда овқати сингмай қолди. „Оти йўқ“ касалдан бўлмасам эди, дея кўнглига келиб, кўрқувга тушди. Ўлиб гетсам бир уй бола-бақра кима қолади?“

Ҳақиқатан унга ошқозон раки деб ташхис қўйишди. Аҳволи кун-кундан оғирлаша бориб, охири кўрпа-тўшак қилиб ётиб қолди. Энди ҳамма нарса унга, у ҳамма нарсага бефарқ эди. Тушларига қизи кирарди. Бир тоғора оловни кўтарганича пахтазорларда чопиб юрарди. Бир пайт олови гулга айланиб, юринг онажон, бу ёқда боғлар кўп, дерди қиз жилмайганича. „Дунёни сақлаб турган улуғ бир куч бор, — шивирлайди онанинг хаста руҳи. У бир кун юзага чиқади. Ахир Худойим кўриб турибди. Қизима жаннатларидан жой берди, ўтларини гула айлантирди“...

Минг афсус, афсус. Онагина бу дунёда рўшноликни кўра олмади. Жон таслим қиладиган куни эрталаб болаларини, кириб-чиқиб юрган қариндошларини ёнига чорлади. Сал тетиклашгандек яноқлари қизғишланиб, кўзлари ёришганга ўхшади. Қизини эслади, тез орада, Худо ҳоҳласа қовишман, деди кучини йиғиб ва бир оз жим қолди-да, бўлиб-бўлиб: „дўст қўлдан гетди, рози бўлинглар, жигарлар“, деди. Кўзларидан қорачиқларими, ёшми, яноқлари устидан сирғалиб тушди. Шу билан кўзини бошқа очмади.

Эртасига жаноза ўқилиб, тобут кўтарилганда жамоатни ҳайрон қолдириб, уч-тўрт парча оқ булут маййит устига ёғди. Гўё қизининг ҳуллаларга ўралган руҳи уни қабристонга кузатиб борди, тупроққа жисмини топшириб, она-бола сиздан ва зулматга чўмган дунёдан узоқ-узоқларга, нурли манзилларга парвоз қилдилар. Сиз эса ўртоқ бошлиқ, ҳамон ичи ичингиздек қорайиб кетган пахтазорларда ўзингизча гўё жон олиб, жон берардингиз...

1991 йил ёзилган.

„Карвон қўнғироғи“ 2011 й. 28 сон.

ЎН КУН

Гулгинани меҳмонхона фойесида навбатчи мўйсафид амаки қаршилади.

— Хуш келибсиз, меҳмон қизим, келинг, келинг. — Та-возе билан жой кўрсатаркан, Гулгинанинг савол бериши-ни ҳам кутмай изоҳ бера бошлади, — Қизим, администратор бугун бир жойга чиққан эдилар. Энди Сиз, ўзингизга ўхшаган бир ёқимтой қизимиз бор, кеча келганлар. Ўша билан ҳамхона бўласиз. Истасангиз биратўла — курс тугагунича бирга тураверасиз. Худди ўзингиздек, истараликкина.

Гулгина самимиятга жавобан мамнун жилмайганича амаки узатган пиёлани оларкан, қаршисида ўзига ҳайрон қараб турган собиқ курсдоши Эшбекка кўзи тушиб, янада хурсанд бўлиб кетди. Анча тўлишибди, юзларининг қизили ерга томади, қарашлари қувноқ ва қув. Беш йил ўқиш да-вомида бирор мартаба қизлар билан қўл олишиб кўриш-маган одам бугун Гулгинани ҳайрон қолдирганча қизлар-никидек юмшоқ кафтини чўзиб, азамат гавдасига мос туш-маган мулойимлик билан сўраша кетди.

— Ўзингизмисиз, Гули? Тинчмисиз, омонмисиз, эл-юрт, бола-чақалар, Бухорийлар саломатми?

— Шукур, шукур. Кўринишингиздан амалдорларданми-сиз, дебман. — Хурсандлигини изҳор қиларди Гулгина ҳам Эшбекнинг „бухорийлар“ини ўзича тушуниб. Ҳасан-Ҳусан-ларим борини қаердан эшитибди, кечди кўнглидан. Йил-лар уни бутунлай ўзгартириб юборибди. Саволга зўрға жа-воб бергувчи, курсдаги энг камгап болалардан эди. Ҳеч-кимнинг, айниқса қизларнинг сўзини ерда қолдирмасди. Ўғил болалар унинг кийимларини кийиб кетишлари, узоқ-дан келган меҳмонларини уникида бир неча кунлаб қол-диришлари, конспектларидан истаганча кўчиришлари мум-

кин бўлган, хизматига ҳақ талаб қилмайдиган, фидойилиги сезилиб қолишидан уяладиган, бошқаларга сира ўхшамайдиган, бир ғаройиб бола эди у.

— Худо урибдими амални биз томонларда адашиб. Ҳамишаги қишлоқ мухбири, юрибмиз интервью, репортаж дегандай.

— Билиниб турибди қандай мухбирлигингиз. Анойи бечорага ўхшамайсиз.

Курсдошлар, гўё, бир пайтлари жуда яқин бўлишган-у, уни орадан кўп йиллар ўтгач, эндигина пайқаб қолишганларини англаб, иккалалари ҳам дувв қизаришди. Айниқса Гулгина Эшбек билан ўқиган беш йиллик талабалик йилларининг бирор кунда ўзини Эшбекка шу кундагидек яқин ва қадрдон ҳис қилмаганди. Ҳеч қачон хурсанд-у, хафалигини, бойу камбағаллигини билиб бўлмайдиган, курснинг фахри — писмиқ — авлиё Эшбек ҳам Гулгинани қамраб олган қувноқлик тўлқинида қутилмаган сўзамоллик, ғайри ишонч ва яқинлик билан собиқ курсдошини „Гулижон“ дея эъозлар экан, ўтган йиллар давомида бирор марта ҳам бундай сўз тилига келмаганини ўйлаб, юзининг қизиллиги янада ортди. Агар ўртада эркак ва аёл деган тушунчалар бўлмаганида эди, Эшбек Гулгина билан қадрдон жўралар каби қучоқлашиб кўришган бўларди. Бу беғубор лаҳзалар ўн беш йиллик мозийдан туриб, ҳеч ҳаёлга келмаган яқинликни кашф қилмоқдайдики, ҳар икки томон ҳам бунини бутун вужуди, руҳи ила ҳис қиларкан, „нега шундай?“ дегандек бир неча лаҳза бир-бирларига ҳайрон тикилиб қолишди.

Кўпни кўрган амаки Эшбекка чой узатар экан, у ҳам гўё уларга умрлик ҳамроҳ каби учрашувдан чехраси ёришиб, гап қўшди:

— Буни қаранг, бу ажойиб учрашувни, дўстликнинг бебаҳо неъматини қаранг. Талабалик йилларингиздан мутлақо беҳабар бўлсам ҳам бир нарса аниқ — ҳозир сизлар ўша олтин даврларингизга қайтдингиз. Яхши инсонлар кўришмай

юриб кўришишса шунақа бўлади ўзи. Ёшликка не етсин, болалар? — Амакининг гаплари уларга ва уларни тинглаётган бошқаларга ҳам бирдек хуш ёқаётган эди.

— Амаки, омон бўлсак, эллик йилдан кейин малака оширишга келганимизда кўрасиз, — ҳозиржавоблик қилди Эшбек.

— Ким билади, амакингиз у пайтда жаннатларда юридиларми, омонёрни айтиб.

— Яхши ният-да, амаки.

— Айтганингиз келсин ўғлим. Ёшлар билан, яхшилар билан ҳамроҳ бўлсанг ҳам яшарасан, ҳам умринг узаяди, деб тўғри айтишган. Узр, энди қизим, гапга берилиб кетганимизни қаранг. Сиз йўлдан келгансиз, биз эса... жойингиз ўттиз саккизинчи хонада, мана калитингиз. Дамингизни олақолинг.

— Амаким тўғри айтяптилар, — дея тасдиқлади Эшбек ва Гулгинанинг каттакон сумкасини кўтариб йўл бошлади. — Рухсатингиз билан хонангизгача кузатиб қўяман. Сиз жойлашиб олаверинг, ҳали замон ҳамхонангиз ҳам келиб қолар. Дарслардан ташвишланмасангиз ҳам бўлади. Бугун семинаримизнинг биринчи куни танишиш, суҳбат билан ўтди. Мана биз ҳам танишиб олдик.

Эшбек сумкани эшик ёнига қўйди-да, орқасига қайтди. Хона Гулгинага ёқди. Агар икки киши туришадиган бўлса, шу хонада туравераман, амакининг гапига қараганда, ҳамхонам ҳам дилкашгина аёлга ўхшайди. Ҳозирча нарсаларим тура турсин. Ҳали шеригим не дейди, не қўяди, кечди кўнглидан. Сумкасини бир четга қўйиб, бўш каравотнинг чеккасига омонат ўтирди. Ўн кунлик семинар бир дам олишдек гап, Худо хоҳласа. Ҳар ҳолда мияси дам олади, фикрлари янгиланади. Ўзи ҳам чарчаган экан. Неча йилки, хирмонга қўшилган от каби бир жойда айлангани айланган. Гўё, экади, ўради, янчади, ун қилади. Шу иши бир умр такрорланиб келади. Газетачининг иши шу. Кун ора маҳсулот бериши керак. Одамлар газета ўқимаса туролмайдиган бўлиб қолишган, газета одамлар учун эрталабки нонушта-

дир, деган эди устозлардан бири бир йиғилишда. Газета дўконига зеҳн солган киши одамларнинг газетахўрларини дарров ажратиб олади. Мана энди шу газетанинг орқасидан уй-жой, бола-чақани уйга қолдириб семинарларда юрибди. Турли жойлардан келган ҳамкасабаларини кўради. Ҳаммадан ҳам собиқ курсдошини кўрганини айтинг. Балки бошқа курсдошлар, қизлар ҳам келишгандир? Келишганида, Эшбекнинг ўзи айтган бўлар эди. Эшбек яхши журналист бўлганга ўхшайди. Бурунгидек эмас, анча очилган. Жамият, одамлар орасида юраверсанг бошқаларнигина эмас, ўзингни ҳам кашф этасан, киши. Эшбек азалий табиати билан ҳаммага тегишли, ҳаммага ёқадиган бола бўлса-да, унинг ўзига ёқадиган алоҳида бир қизи ёки йигитлардан бўлсин, хос ўртоғи бўлганлигини эслолмади. Ҳамма билан бирдек эди у. Аммо бугун Гулгинага муомаласига қараганда анча бошқача одамга айланиб қолгандек. Оиласи, болалари бормикан...

Гулгина хаёл билан кўзи илинган эканми, эшик қўнғироғи жиринглаб, уйғониб кетди. Кун ботиб, шом тушиб қолибди. Ҳамхонаси амаки таърифлагандан ҳам зиёда хушсуврат, ёқимтой жувон кўринди кўзига. Гулгина рўпарасида: „узр, сизни безовта қилиб қўйдим“, деб хижолатли жилмайиб турган аёлни анчадан бери биладигандек илиқ қарши олди.

— Йўқ, йўқ, аксинча мен сизни безовта қилиб қўйдим. Йўғингизда хонангизга кириб, ётиб олибман, қотиб ухлабман ҳам. Яхши келдингизми? Сиз ҳақингизда кўп яхши гаплар айтишди, танишганимдан хурсандман. Исмин Гулгина, яъни вилоят газетаси ходими, қишлоқи мухбир Гулгина Карим. Марказий матбуотда камдан кам чиқаман.

— Мен ҳам хурсандман. Хуш келибсиз. „Палакларда фалакий олам“ мақолангизни ўқиганман. Шундан бери Бухоро зардўзлари билан суҳбатлашишга орзумандман. Исмин Саида, туман газетасида ишлайман. Марказий матбуотда эса қоладиган нарсалар ёзганимча йўқ, Гулгина опа.

– Ёзасиз Саидахон, ёзасиз. Мана танишиб ҳам олдик. Келишингизни кутиб, жойлашмаган ҳам эдим.

– Бемалол жойлашиб олаверинг. Шифонерда кийим илгичлар етарли. Сиз жойлашгунча мен чой қўяман.

Эртаси кунги дарс ҳам домла йўқлама қилгач, деярли танишув, турли фикр-мулоҳазалар билан ўтди. Суҳбат давомида ҳар ким беихтиёр ўзининг ишхонаси ва иш тартиблари, матбуотнинг маҳаллий шароитдаги ўрни ва вазифалари ҳақида баҳс очиб, жавобсиз саволларига бошқаларнинг диққатини тортмоқчи бўлишарди. Ким қандайлиги дарров маълум бўлди-қолди. Бировлар масала талашиб, ҳаммани ўзига қаратса, семинарни беш-ўн кун дам олиб кетиш деб тушунган айримлар „йўқолиб қолиш“ пайида бўлаётганликлари ҳам кўриниб турарди. Эшбек билан Гулгинани кузатиб турган, кўринишдан учарроқ ҳамкасаба Гулгинага ҳазиллашганнома гап қотди:

– Агар мен ҳам собиқ курсдошим билан шундай кунда учрашиб қолганимда эди, бошқача кўришган бўлардим.

– Қандай кўришардингиз? – қоқчаккарок шериги гапни гап олдириш учун қийшанглади.

– Э, ўзимизнинг курсдошлардан бўлмаганидан кейин айтиб нима қилардим. Эҳ, бизни курсдошларни сиз билмайсиз. Қизлар ўт-олов, шаддот, пари-пайкар, йигитларимиз жангари, файласуф, азамат. Мана, тўртта-бешта яхши болалар чиқишди. Республикада машҳур, баъзилари казозказо жойларда – амалдор бўлиб кетишган. Баъзилари тўртта-бештадан бола боқишяпти. Яхши ота-оналар ҳам яхши журналистлардан чиқишади-да. Инсон ўстириш осон ишми? Ҳа, айтгандай сизда жужуқлардан нечта?

Савол Гулгинага қаратилган эди.

– Биздами, атиги бештагина, – жилмайди Гулгина. Бошқалар „қаҳ-қаҳ“ отиб кулишди. Орадан бегоналик кўтарилиб, „олди-қочди“ давра бироз кенгайди. „Гув-гув“ кулишмадан кейин тингловчилар икки-бир, икки-бир гурингга киришиб кетишди. Неча йиллардан бери ҳар кун бир хил кун тартибида яшаб, зериккан бу жамоа учун айна пайтда,

„куюшқондан чиқиш“нинг ўзига хос шифобахш жиҳатлари ҳам йўқ эмасди. Масъул котиб ва бош муҳаррир ўринбосарлари лавозимларидаги ўрта ёшларга етиб қолган тингловчилар, аллақачон, ёш болаларга айланганларича, ҳар бири ўзини кўрсатмоқчидай, гапдан гап, чўғдан ўт чиқариб, матбуотдаги тагига сира етиб бўлмайдиган мавзуларни кўзгаб юборгандилар. Аммо тартиб-интизом, иш жадвали деган темир қоидалар бу ерда ҳам ўз ҳукмига эгаллигини кўрсатиб, кўнғироқ чалинди ва ҳадемай гавдасига нисбатан анча оғир ва беўхшов папка кўтарган жиккаккина домла, кечикиб қолмадимми, дегандек пилдираб кириб келди. Ҳар қанча ишчан кўринмасин, хонанинг кайфияти унга юқдими, домла мавзудан анча чекиниб, ўтлаб кетган аудиторияга ҳайрон қараб турди-да, оғирдек кўринган портфелини эпчиллик билан столга кўйди. Ичи бўш эканми, папка қийшайиб бориб „тап“ этиб ётиб қолди. Сал нарсага „гугув“ кулги кўтариб дам олаётган дарсхонага папканинг кулаши қитиқлагандек таъсир қилди. Домла ҳам худди шуни кутиб тургандек, кўпчиликка кўшилиб, мириқиб кулиб хуморини ёзгач, „Матбуотда шов-шув“ деган мавзуда маърузасини бошлади.

Аввало зерикарлидек сезилган дарс журналистлар тили билан айтганда „ўтлаб кетганлар“ни магнитга тортилган майда-чуйда темир-терсақлардек домла томон тортди. „Шундай кишиларни ўз касбининг устаси“ деса бўлади кўнглидан кечди Эшбекнинг ва Гулгинага маъноли қараб кўйди. Ён тарафда Гулгинага еб кўйгудек тикилиб қолган бир жуфт кўзга кўзи тушиб ғаши келди. Дарс тугагунича бир неча бор беихтиёр „кўз“ томонга кўзи кетди. „Кўз“ ҳар гал Гулгинанинг сувратини чизаётган каби унга фарқ чўккан кўринарди. Эшбек тушунолмади, нега тушуниши кераклигини ҳам билолмади, бепарво ҳам бўлолмади. Маърузага ҳар қанча қулоқ тутмасин қулоғига гап кирмас, нуқул „кўз“нинг кўзини пойлашига ўзи ҳам ҳайрон. Муҳаммаджон исмли бу ҳамкасабани Эшбек кеча — дарснинг илк кунидасёқ ёқтирмай қолганининг сабабини энди англади. „Хижолат ҳам

бўлмайди!“ Эшбек турли хаёллар билан бўлиб, дарснинг қандай тугаганини ҳам билмади. Кўнғироқ чалиниши билан Муҳаммаджон Гулгинанинг қошига келди, қўлини кўксига қўйиб сўрашди.

— Кеча кўринмадингиз, яхши келдингизми? Исмингиз Гулгинахон экан, танишганимдан хурсандман. Хушомад қияпти деб ўйламанг-у, агар қарши бўлмасангиз, мен сизга, зеркиб қолмаслигингиз учун қизиқ нарсалар айтиб берардим.

— Фамхўрлигингиз учун раҳмат.

— Биласизми, бир таклиф: мен сизга, рухсатингиз билан албатта, қизлар билан саргузаштларимни гапириб бераман. Кейин сиз менга менинг кимлигимни айтасиз. Энди бу ҳам вақтни мароқли ўтказишнинг бир тури-да, нима дейсиз?

— Кечирасиз, узр, дейман, холос. Шу!

Гулгина гапга гап қўшмагани учунми, суҳбат совиди, ҳазил-мутойиба ҳам тўхтади.

Кечқурун қизлар чой ичишаётганида эшик тақиллади.

— Ким?

— Мумкинми қизлар?

Остонада Муҳаммаджон. Пишган калладек нуқул тир-жаяди.

— Э, қизларжон, юрагим тарс ёрилиб кетяпти. Ҳамхонамнинг уйқудан бошқа пешаси йўқ экан. Бир ўзим кўрқ-япман. Ё мени таклиф қилинглар, ё бизникига чиқинглар, жон қизлар.

— Келинг, чой ичаётувдик. Сизга қанақасидан, кўкми ё памил? — деди Саида қариндошини кутиб олаётгандай хуш муомала билан. Муҳаммаджоннинг кўзлари Гулгинани излади.

— Сиз нима десангиз шу, Саидахон. Яхшиям рухсат этдиларинг, йўқса юрагим ёрилиб, ўлиб қолардим шу бугун.

— Умр кунингиз бор экан, мана тирик қолдингиз.

Саида Гулгинанинг ҳазил-мутойибани анча хушламаётганини сезиб, ўзини ноқулай хис қилди, гапга жиддий тус берганича давом этди.

– Бу оилангизни софинганингиздан-да, тўғрими?

– Топдингиз. Қизчаларимни кўрмагансиз-да. Мана бундай, бундай, бундай. Бири биридан сал-салгина фарқ қилишади. Худди Фоти-Зухролардай ўзлари ҳам. Яна билафонликларини айтмайсизми, худди кампирни кичрайтириб қўйгандай.

– Қизчаларингиз онасига ўхшашадими? – Қизикарди Саида гўё бунинг муҳим аҳамияти бордай.

– Ҳа. Аммо кенжатайим худди қуйиб қўйган ўзгинам. Қорача, кишмишдаккина, бирам ширин. Катталари кетворган қиз бўлишади, онасига ўхшаб оқморқа, аслзодалиги ҳалитдан билиниб туради, киприклари Гулгинахонникидақа, қовоқлари томон қайрилма, жиддийликларини айтмайсизми? – У жиддийлашишга ҳаракат қилса-да, оғзи қулоғи томон кетди: – Ўртоқ қизлар, бугун кўп гапирётганимни билиб турибман. Кеччирасизлар, жиндек ичган эдим. Собиқ курсдошим, вазир муовини Носирбек билан эдик. Учрашувимизни қиттак нишонладик. Шунча қистаса ҳам ўтирмадим, аммо. Оёғим Сизлар томон тортаверди...

Чақирилмаган меҳмоннинг ўзини тутишидан Гулгинанинг энсаси қота бошлади. Саида бўлса, тоғасиникига кетиш ҳаракатига тушди. Муҳаммадгон гўё „қиз ўртоғи“ каби ундан тортиниб ўтирмай, сочларини тўғрилаб, нари-бери пардоз ҳам қилиб олди.

– Мен борай бўлмасам, майли Гулгина опа, яхши қолинг, узр энди Муҳаммадгон ака.

– Бемалол, бемалол,– деди Муҳаммадгон ҳам айни муддао бўлди, дегандек янада очилишиб. Гулгина эса „сизга ҳам рухсат“, дегандек пиёлаларни четга олиб, дастурхонни йиғиштиришга ишора билдирди. Бу ҳаракат Муҳаммадгонга бориб етмади. Саида Гулгинанинг ҳаракатини ўзича ўнғайсиз тушундим, елкасини қисганича эшикка йўналди. „Журналист дегани сал фаолроқ бўлса керак эди, бунча ўзини четга олмаса?“ Гулгина эса Муҳаммадгонни

тезроқ хонадан чиқариб юбориш пайида эканини Саида ҳам билишини истагандек, яхши бориб келинг, салом деб қўйинг қариндошларга. Мен ҳам чарчабман шекилли, дам олсам деяпман, деди.

Ўзини ноқулай сезган Саида хонадан чиқаркан, Гулгинанинг ҳолатига бўлароқ, эшикни хиёл очиқ қолдирганича оҳиста юриб кетди. Оёқ товушлари ҳам тинди. Гулгинани қандайдир юк босди, Муҳаммаджон эса, кетишни хаёлига ҳам келтирмасдан гапга киришди:

– Ўртоғингиз кетиб қолди-да, Гулгинахон.

Гулгина эса бу, „ўзича содда“ одамнинг дилига озор бермай, ўрnidан қўзғатиши лозим сўзни ахтараётиб кўрдикки, бу одам аксинча, бегона аёл киши билан бир хонада ёлғиз қолиш андишаси у ёқда турсин, қайтанга ҳаракатидан мустаҳкамроқ ўрнашди. Қўлларини кўкси узра чалиштириб, стулнинг суянчиғига ястаниб олди. Нигоҳлари эса бошига бир мушкулот тушган кишилардек илтижоли, сўзлари эса ғашга тегувчи... Гулгинага шундай туюлди, бу ёқимсиз саҳнага тезроқ парда тортишни истарди.

– Кетишимни хоҳдаяпсизми? Биз замонавий одамларгина эмас, аҳди қаламлармиз. Нима қилишлигимизни яхши биламиз. Мени кечирасиз-у, ўз ҳамкасбидан тортиниб турган киши қандай қилиб жиддий мавзуларга қўл ура олади?

У Гулгинани гапиришга қўймай, сўзида давом этди.

– Менинг аёллардан дўстларим кўп. Ўзингизга маълум, сафарларда кўп бўламан, ахир.

– Анча малакали эканлигингиз кўриниб турибди, – кулди Гулгина.

– Йўқ, Гулгинахон, Сиз айнан тушунганингиз маънода эмас. Айтинг-чи, менинг ҳолатим сизга ҳеч таъсир қилмадимми? Масалан, мен ҳар қандай аёлга ёқаман, деб ишонаман. Келишган, чиройли, ҳазилкаш йигитман. Бир пайтлари шундай шўх эдимки, йўлда кетаётиб ҳар қандай қизни тўхтатиб: „Сиз гўзалсиз, ҳуснингиз йигитларни ўлдиради“, дердим.

– Шилқим экансиз-да!

– Хулосага шошманг-да. Шунчаки ҳазил, самимият билан айтардим. Дунёнинг ишлари шундаки, эркакларни шайдо қилиш учун аёлда минг хил фазилатлар яратган. Билмадим, ҳар ҳолда ҳазилкашлик енгилтаклик эмас. Мен кўнглим ёқтирган аёлни бир умр ёқтираман. Сиз, сиз, очигини айтаман, кўнглимга ёқдингиз, кўзимда қолдингиз...

– Ё тавба, — юраги сиқила бошлади Гулгинанинг. Сўзни қийналиб бошласа ҳам, гапнинг индаллосига келганда овози дадиллашди. Нима, ростдан ҳам эркак киши ишорага тушунмаса, андиша қилмаса, қараб ўтирсинми? — Гапларингиз жуда чиройли ва ёқимли, аммо мени маъзур тутинг. Кўнглингизга келса ҳам айтай, ўзингиз тушунасиз, буёғи ўзбекчилик, газеталаримизда ёзганимиздай миллий қадриятларимиз, дин-диёнатимиз, деган гаплар бор. Шеригим бўлганида ҳам бошқа гап эди, бир пас суҳбатлашиб ўтирардик. Энди, энди сизга хуш келибсиз, дейман меҳмон. Энди дам олиш керак. Уйли уйига, тепа тўйига...

„Томдан тушган тараша“ бош ёрмаса ҳам ҳамкасабани хушёр торттирди. Фурури оғриди, ҳалигина қароғига йиғилган мафтункор ҳарорат ўрнини пушаймонлик эгалласа-да, кайфиятини билдирмасликка уриниб жилмайди.

– Тўғри айтасиз, дам олиш керак. — Эшикка йўналаркан, унутган нарсасини эслагандай, бир пас тўхтади ва „хайр“, деди-да чиқиб кетди.

1985 йил

ЧИННИГУЛЛАР

Бугун ишхоналарда кайфият ўзгача.

Хуллас, аёллар олдидаги ишларини четга суриб қўйиб, эрталабданоқ ўзларига қарашган, силанишган, сийпанган. Кўпгина столларда гуллар пайдо бўлиб қолган. Ҳозиргина биздан бир қават пастда ишловчи дугонам уч дона гул кўтариб кириб келди. О, унинг қадди қоматини-ю, либосларини. Аслида у мени табриклашдан кўра ўзини намоиш қилгани келган, десам тўғрироқ бўларди. Ана, гийбатни ҳам бошладик. Барибир ўша, ўзига ишонган, бошқалар наздида ҳам „лидер“ лиги билан танилган дугонамга ҳавасим келди. Кайфиятни одам ўзига ўзи яратади, деганлари ҳаққос рост. Кўринишга қараб илк тасаввур ҳосил бўлади. Айниқса, бизнинг замонда буни инкор қилиб бўлмайди. Кўнглимдан: „мен ҳам сал ўзимга қарасам бўлармиди“, деган фикр ўтди. Ўрнимдан туриб шкафнинг ич томонидаги ойнага қарадим. Шу ҳам кайфият бўлдими? Бу ҳақда уйда, эрталаб ишга чиқаётиб ўйлашим керак эди-ку. Ҳеч бўлмаса, уч кундан бери кийиб юрганим, мана бу кўйлагимни бугун киймасам бўларкан... Чехрамда байрамнинг „Б“ ҳарфи ҳам сезилмайди. Шу пайт Гулҳумор лола кўтариб кириб келди.

— Байрамингиз муборак бўлсин, Жамила опа. Ў-ў, гуллар ҳам келиб қолибди, кимдан?

— Гулларми? Ўзимиздан ўзимизга, — кулдим. — Келинг қақажон, ҳақиқий байрам, мана, сизга ярашади. Жуда чиройли бўлиб кетибсиз. Доим шундай бўлиб юринг. Гулларингиз учун раҳмат.

Сал ўтмай эшик тақиллаб, бир арава қаҳқаҳа — қўшни идоранинг бошлиқ муовини Маҳбуба кириб келди:

— Ҳов, дўстим бормисиз? Нега сизда иккита гул, менда битта ҳам йўқ? — У хохолаганича одатдагидек қўлларини

бир-бирига қарс-қурс урди. — Мана, келмаяпти. Соат ҳам ўн бир сари кетиб борадур.

— Ким экан у сизни интизор этган бахтиёр...?

— Ҳали телефон қилдилар, тушдан кейин ўтармишлар. Менинг тушдан кейин ишим бор, дедим. Келса келар, кут-майман.

Лекин унинг кутаётганлиги борлиғига, кўзларига ёзилиб турибди-ю, яширмоқчи бўлади.

— Менга қаранг, дўстим, — деди у бошига чақмоқдек урилган хаёлидан хурсанд, — шу гулингиз менинг хонамда турсин. Бировларнинг ичини бир ёқайин. Ўзи ҳам чиройли, чўғдек гуллар экан. Энди у мендан кўрадиганини кўради. Розимисиз?

— Гуллар айлансин сизгинадан. Ўзим ҳам сизни табрик-ламоқчи бўлиб турувдим.

У шипиллаганича гулларни ўз хонасига элтиб, яна чиқди.

— Бу ёққа юринг, гап бор, — деди у қошини сирли учириб, — ҳозир ўзимизни ўзимиз хурсанд қиламиз.

Унинг кабинетига чиқдик.

У китоб жавонининг пастки эшигини очиб, мусаллас шишасини қўлига олди ва жимитдеккина қадаҳчаларга қуя бошлади.

— Дуппа-дуруст аёллар, яна иш вақтида... бу нима деган гап, ўртоқ?

— Эй-йй! „Дуппа-дуруст“ ингиз нимаси? Нозингизга бало борми? Ойдек бўлади, ўнтўрт кунлик ойдек. У эшикни очиб: „Гулхумор!“ дея чақирди.

Ҳаяжонланганидан лов-лов ёнади. Негадир ё хандон отгиси, ё ўкириб йиғлагиси, гув-гув тўкилгиси келади, ўзига сизмайди.

— Эй дўстим, бу дунёда бир кун ўласан-кетасан. Ким сени ўйлайди? А? Ким сени шу одам ҳам бор эди, деб ўйлаб ўтирибди? — Сурмали кўзлари бир пасда ёшланди-ю, кучлироқ чўғланди.

— Нега ўйлашмас экан, ўйлашади. Ҳали замон гуллар кўтариб келиб қолишади...

— Шундай деб ўйлайсизми, қани кўрайлик-чи, кимлар келаркан?

У ғамга чўкиб бораётган жойидан бир пасда қувноқ юксакликка учиб чиқди.

— Ҳе-хе-хе-ййй! Башпоратингиз чин бўлсин-да, ўргилай. — У қия эшикни сал очиб жўшқин овозда қичқирди:

— Гулхумор! Келмайсизми бу ёққа?! — кейин мен томон ўгирилди-да, қўлларини бир-бирига урди: — Ахир бугун байрам бўлса? Аёллар байрами, ўзимизнинг байрамимиз-а! Биласизми, дунё аёллари бу байрамни қандоқ қўлга кириштишган? У шунчаки байрам эмас. У бизнинг ҳақ-ҳуқуқимиз байрами. Халқаро майдондаги бирдамлигимиз ҳақида бошингизни қотириб ўтирмайман-у, лекин катта кучмиз, ўртоқжон. Бизнинг вазифамиз ҳам, бурчимиз ҳам, севгимиз ҳам катта. Шу билан бир қаторда ҳасратимиз ҳам. Агар биз кулар бўлсак, дунёни долазор қоплайди, агар биз йиғлар бўлсак, дунёни сув босади. Кулиб-кулиб яшашимиз керак, дўстим.

У гапни айлантириш билан ўзига ўзи далда беришга ҳаркат қилмасин, кўнглининг қайси бир бурчларидан ўғринча мўралаётган оғриқни яширолмасди. Мен гапни бураман.

— „Кулиб-кулиб...“ дейсиз. Бундай ходим қайси бошлиққа ёқсин? Ўзингиз ҳам бошлиқсиз, айтинг?

— Тўғри, тўғри. Гапингизга гап йўқ. — у эшикка бир қараб олди, — Аммо бошлиқларга ёқиш учун уларни ҳам баъзан баъзан кулдириб туриш керак. Бошлиқ ҳам одам. Унга ходими эътибор қилмаса, ким эътибор қилади? Унинг уйида сизникидан аъломи? Уйида у шўрлик ҳам оддий ходим бўлади қолади-да. Қозон-товоқ ювади, уй супуради. Шу ишларни унга сен бошлиқ экансан, деб аммаси қилиб бермайди. Аксинча, сен бошлиқсан, менга ёрдам бермасанг ким ёрдам беради, ёшлигингда боққанман. Шу жияним бошлиқ бўлсин, деб дуо қилганманки, мана мартабаларинг улуғ, дейди. „Амма, жим бўлинг“, деёлмайсан. Шунинг учун айтаман-да, фақат амма-холалар, қариндошлар учун яшайман. Миннат эмас-у, ҳақиқатан шундай, бу аҳволда ўзим

учун қачон яшайман? Қачон? Дод дейишга ҳаққим борми, чинингизни айтинг, борми?

— Бор, бор бўлганда қандоқ...

— Одамни тушунасиз. Шунинг учун ҳам сизни яхши кўраман, азизим Жамилахон.

Гулхумор кириб келди.

— Нима гап? — Шивирлаброқ сўради у, — бировга бир нарса бўптими?

Гулхумор аввал қадаҳчаларга, кейин менга қараб сирли жилмайди.

— Бу кишига мумкин эмас.

— Бу ёғидан ташвишланманг, кемага тушганнинг жони бир, азизам,— деди Маҳбуба ва жажжигина табрик нутқи сўзлади. — Доим омон бўлайлик. Ҳамма кунларимиздан байрам нафаси келиб турсин. Бетгачопар ходимдан ўзи асра-син, ҳаммамизга инсоф берсин. Гулхуморга яхши куёв ато қилсин. Қани олайлик, кам бўлмайлик.

У қадаҳни бўшатди ва чаққонлик билан шкафга яширди ва бизни шоширди:

— Олингиз энди, ноз қилавермай...

— Хўп-хўп, ўртоқ бошлиқ, байрам куни эркинлик беринг, ҳеч бўлмаса.

Гулхумор қадаҳчасини тезгина бўшатди-ю, худди биров кўриб қоладигандек шишани шкафга беркитди. У байрам баҳона ўзи айтганидек „темир юрак“ опаларини бир хурсанд қилгиси келганди. Ҳар ҳолда унинг кўнглида ёмон нияти йўқ. Унинг фикрича бу опалар баъзан-баъзан йиғилишиб, хурсандчилик қилиб туришлари керак. Юракларидаги тошларга айланиб кетган дардларини вақти-вақти билан тўкиб туришса, бир оз самимийроқ бўлишармиди? Ҳаёт фақат иш-у, ташвишдан иборат эмас. Бировнинг қувонч-ташвишини бўлишиб яшаган одам қувноқроқ, одамшавандароқ бўлади. Бу одамлар ё ўта билимдон, ё ўта сохта. Айниқса мажлис қилсалар, гаплари бир-бирларига етиб бормагани шундоқ билиниб туради. Барчалари ичларида ниманидир яшириб, дилидаги қолиб, тилидагини айтишади. Бир-

бирларидан кўрқишадими-ей, ҳурқишадими-ей. Ишқилиб, муҳитларида Гулхумордек ёш ходимлар тушунмайдиган нимадир бор. Шу боис гаплари тош деворга урилган кесакдек тап-тап ушалиб, ерга тўкилаверади. Ҳар ҳолда Гулхуморнинг наздида шундай. Шунинг учун бу дарднинг давосини байрам баҳона, ўзича топгиси келганди-да. Мана икки йилдирки, анча куйди-пишди бўлиб қолди. Ёш бўлса-да, ўз таъсирини кўрсатяпти. Илойим, шу қизгинанинг бахти очилиб кетсин-да.

- Жамила опа, совиб қоляпти, олмайсизми?
- Биласиз-ку, менга мумкинмас, ўргулай.
- Ҳеч бўлмаса, қўлингизга битта олинг, бу ёғини ўзимиз тўғрилаймиз.

Гулхуморнинг ҳаёт кўрган хонимлардек ҳаракатини кузатиб турган Маҳбуба хафа бўлгандек бош чайқаб, қадаҳчани қўлига олди: „Бу ёққа беринг. Аёлларнинг марди-майдони мана ўзимиз, аммо сиз учун азизам Жамилахон. Доим шундай бўлиб қолинг, сизга шу туришингиз жуда ярашди!“ У қадаҳчани бир хўплади-да, уни ҳам аввалгиси ёнига қўйди ва деди: „Мана азизлар, байрамни ҳам элдан бурун нишонладик, дилдорликларингиз учун раҳмат, аммо чиндан ҳам хурсандман. Жамилахон, дўстгинам сиз мени тушунасиз, энди ҳар ким ўз ишига, тагин бошлиқлардан даки эшитиб қолмайлик.“

Қисқача кўнгилочар дақиқалар ниҳоя топиб, менинг хонамга ўтдик. Мен иш столимга ўтириб, хотиржамлик билан ишга киришдим. Гулхумор бир пас тикилиб турди-да, хафсаласи пир бўлди, қўйди.

– Тавба, бу одамларга ҳеч тушунолмадим, ўзи сизлар қандайсизлар-а? Ҳаммаларингиз ичингиздан пишгансизлар.

– Э, хафа бўляпсизми, Гулхумор? Сингилжон, мана бу ишларни байрамдан кейинга қолдириб бўлмайди-да. Агар бугун тугатиб қўймасак, кейин ҳар қандай доридан наф йўқ.

– Баттар бўлинглар, мен ишламайман! – У хиргойи қилганича эшикни очди. Унинг ёқимли овози анча вақтгача эшитилиб турди:

*Оқ илон оппоқ илон,
Ойдинда ётганинг қани?
Сен мени ёмон дединг,
Яхшини топганинг қани?*

Соат бирга яқинлашиб қолганда эшик очилиб маҳаллий комитет раиси кўринди ва ҳар галгидек намойишкорона тўнғиллади:

— Бунча ишчан бўлиб кетмасанглар? Дастурхон совиб қолди-ку. Худди ойликка ишлагандек ишлайман. Ўтиришадди ҳаммалари, тайёрига ҳам борақолай дейишмайди.

— Заҳарларига ейишмайди ҳам денг, яхшиям бахтимизга сиз борсиз, бўлмаса бир йўла қирилиб кетсак, кейин кимга профком бўлардингиз? — Унинг авзоини кўриб, бошқачароқ гапиришга тўғри келди: — Аслида сиз ўзи каттароқ жойларга бошлиқ бўладиган аёлсиз-да, ўртоқ маҳаллақўм. Айтиб қўяй, бир куни шундай бўлади ҳам, ўшанда бизни қабулингизда куттириб қўймасангиз бўлди.

— Бу дастурхон зўр бўлди, — унинг ранги очилиб, кулимсиради ва бошлиқларга хос сокинлик билан давом этди, — бўлинглар тезроқ, ош совиб қолади.

Дам олиш хонасида байрам руҳи. Стол ўртасида каттагина гулдаста — чиннигуллар. Қўшиқ ҳам аёлларнинг гўзалли — Лолахон ҳақида.

*Лолазорга Лолахон чиқди бугун,
Пойига пешвоз жаҳон чиқди бугун...*

Ҳаммаларингизни байрам билан табриклайман, — дедим-у, элдан бурун, қўшиққа ҳамоҳанг ўйинга тушиб кетдим. Кайфиятим кўпчиликка бир пастда юқди.

— Вой, байрам сизга ёқибди, очилиб кетяпсиз, — деди аҳоли талабини ўрганиш бўйича инструкторимиз, бўлагина аёл.

— Тўғри айтдингиз, дастурхонлар тўлиб-тошиб, мусиқа янграб тургандан кейин ҳам байрамга ўхшамасинми?

Маҳалла қўмитамизга раҳмат. Байрам бўлса шунчалик бўлади-да.

— Тўғри айтдингиз. Бугун ўйнаб-кулсак икки ҳисса ярашади, Худога шукур ишларимиз ҳам жойида.

Бир нарсани билгандек, Гулхумор яйраб кулди.

— Гулхумор қизимизга ҳам раҳмат. Ёшларга ёндошсанг, ёшлиги юқар экан. Шу қиз бир йилдан бери муҳитимизни қайта қуриб ётибди, ҳар ҳолда бугун сал-пал бўлса-да, натижа сезилганидан хурсандман. — деди ёши улугроқ опахон.

Зулхумор ёнидаги аёлнинг қулоғига нимадир деди ва икковлари хонадан чиқиб кетишди, бир оздан кейин жилмайиб кириб келишди. Ходим садафдек тишларини ярқиратиб кулар, жуда пишиқсизлар-ей, ҳеч хаёлимга келмаганини қаранг, — дерди у „сир“га шерик бўлганидан қувониб.

Икки ярим соатлик байрамдан кейин дастурхон йиғиштирилиб, ҳар ким ўз хонасига, иш ўрнига кетди. Иккита учта бўлиб чойхўрлик бошланди. Бизнинг хонамиздаги қувноқлик коридордан ўтиб бораётган бошлиғимизнинг диққатини тортди.

— Бу ёқда давом қиляпсизларми? — деди у, бугунча майли, дегандек табассум билан.

— Ҳа, энди опахон, байрам куни бир қошиқ аччиқ қонимиздан ўтасиз. Чойга сизни ҳам чорламоқчи бўлиб турувдик..., — катта ёшлилар туриб, қақажонлик қилди Гулхумор.

Бошлиқ яйраб кулди:

— Бугун сизларда бир гап бор-а, Гулхуморжон? Байрамимиз анча қувноқ ўтятипти.

Гулхумор кўзларини пирпиратиб бахтиёрликдан терисига сиғмасди. У ўзини гуноҳкор сезганида „шу бутефосдан заҳарланган бир қошиқ қонимдан ўтинг“, дея жилмайиб тураверарди. Бугунги „гуноҳи“дан икки ҳисса фахрланиб яна ўша гапини такрорлади: „Бутефосдан заҳарланган бир қошиқ қонимдан ўтинг“. Гап гапга уланиб бир пиёла чой ҳам ичилди. Эрталаб Маҳбуба айтганидек „бошлиқ билан кулишиб ўтириш“ ҳам ўз натижасини берди. Меҳри товла-

ниб кетган бошлиғимиз: „бугун сал вақтлуроқ кетсак ҳам бўлади“, деди.

— Сиз нима десангиз шу-да,— қувватлади касаба хоним, — чиндан ҳам ҳаёт гўзал, бор бўлсин байрамлар ва яхши бошлиқлар!

Авалло бошлиқни кузатдик. Бошлиқ чиқаётиб яна бир сидра хушсуханлик қилди:

— Раҳмат қизлар. Ҳақиқатан жуда чиройли кун бўлди. Раҳмат, Гулхумор сизга ҳам, касаба уюшмаси-ю, Жамила-хонга ҳам, ҳаммаларингизга яхшилик тилайман. Яхши дам олинглар.

У кишини бир тўп бўлиб лифтгача кузатдик. Шу пайт ўрта бўйли, хушбичим бир эркак оппоқ чиннигуллар кўтарганича Маҳбубанинг хонасига кириб кетди.

— Зўр-ку, — деди Гулхумор, — Ким бўлди экан-а, тавба. Аммо Маҳбуба опа боплайди, ҳамма томондан зўрлар у киши, лекин у кишига мумкин.

— Муҳокама қилишингизни, — танбеҳ берган бўлдим мен. — Кимлигини нима қиласиз? Курсдошидир, дўстидир, бировдир.

— Ҳеч замонда курсдош шундай ҳиммат кўрсатадими? Ким билади ҳозир курсдошлари ер ютиб, қаерларда юришган экан. Маҳбуба опани ўйлаб ўтиришармиди? — деди ҳавасдан кўзлари чақнаб.

Йигит кўп ўтирмади. Маҳбуба уни коридорда, беш-олти қадамча кузатиб, хонасига қайтди. Эшиги очик, гулдонда етита бир текис, гоят зебо, мағрур, оппоқ чиннигуллар турарди. Лекин негадир, Маҳбубанинг шашти паст кўриниб, дедим:

— Нега хўмраясиз? Саҳарлаб югурсинларми эди? Барибир келибдилар-ку. Гулларининг чиройлилигини. Ҳақиқатан диди баланд экан.

Маҳбубанинг кўзлари жиққа ёшга тўлди. Ўзи унда ёш дегани доим тайёр туради.

— Ўладиган дунёда пешонам шу экан. Менга нуқул шу-нақаси йўлиқади. Бу иш энди бўлмайди, икковлон истасак

ҳам бўлмайди. У фарзанд кўриши керак. Иккинчи оила қуришдан мақсади ҳам шу. Мен эса...

У томоғини гиппа бўғиб келган ҳамишаги „дод“ларидан кескин фарқли бир „дод“ни ичига ютиб, дераза томон ўтирилди. Нима дейишимни билмай қолдим. У эса овозлари рангланиб, хамсиққан қолда давом этди:

— Ана шунақа, дўстим. Кўрдингизми ҳеч нарса дея олмадингиз. Ўйинга оила қуриб бўлмайди-ку? Бир икки йил яшаш мумкин, бир-бировга алданиб, умидвор бўлиб. Кейин... бир-бировга тикили-иб ўтиролмаимиз-ку? Жин урсин, яна ажрашиш керак. Яна... Ахир оила қўлқоп бўлса экан, ҳар қишда янгилайверсанг.

У бироз жим қолди. Айтарини айтиб бўлган, ўзи қаноатланган, бу масала тугади дегандек, сўлгин табассум билан менга таскин беришга ўтди.

— Мен сизга айтсам, кам-кўст учун қайғурувчи бўлманг, болаларингиз ҳадемай одам бўлишади. Сиздан кейин қолиб чироғингизни ёқади, номингизни айтиб юришади. Бу ўладиган дунёда одамга бундан ортиқ яна нима керак?

Унинг дам ёниб, дам сўлиб турувчи гулгун яноқларидан уммон янглиғ қалби тубидаги ноёб садафлар тарс-тарс ёрилиб, ичидан гавҳар қиёс мунглари думалайверди. Бу аёлми, жодугарми? Шунда ҳам кулиб турибди. Кулиб туриб йиғлайди, йиғлаб туриб кулади. „Биров“нинг ташрифи натижасини олдиндан сезган эса-да, учрашувга рози бўлганидан алами келар эди.

— Маҳбуб, — сўзимни йўқотиб каловландим. Биров...

Гапим оғзимда қолди. У кутилмаганда бир юз саксон даража ўзгариб, қуёшдек чарақлаб кетди. Менинг таскинбоп сўзлар ахтараётганимдан хижолат, мен уни қутқараман, десам у аллақачон мени қутқаришга киришган эди.

— Э-ий! Дўстгинам, юринг уйга олиб кетаман. Биламан, дарров „болаларим“ дейсиз. Тўғри қиласиз. Майли, бир кун болаларингизга хўжайинингиз қарар. Ўтирамиз, ярим кун бўлса ҳам ўзимиз учун яшаймиз, нима дейсиз, жонгинам?

- Нима ҳам дердим, албатта жон-жон дейман.
- Яшанг, дўстгинам яшанг, беш-олти сўм ташанг!

У оппоқ гулдастани қоғозига ўради, менинг хонамдан олиб чиққан гулларни ўзимга узатди.

- Узр энди, дўстим.
- Қўяверинг, бу гуллар ҳам сизга.

— Ҳа-ҳа-ҳа-ей! Гулингиз ўзингизга буюрсин, жонгинам. Сизга мингдан минг раҳмат.

Маҳбуба гул-гул очилиб, ўзини ютмоқчи дунёлардан аллақачон тортиб олган, гўзал бир манзилларга мени ҳам эргаштириб кетмоқда эди. Жўлдираб турган қора кўзлари, тўлқин-тўлқин сочлари, нақш олмадек яноқлар, бағрида бир кучоқ оппоқ чиннигуллар... Оҳ, дунё, дунё! Унинг боғларини шарбатга, осмонларини кушларга, бағрини райхонларга тўлдиргин, эй Парвардигор. Шугинаниям бағрини фарзанд ҳиди билан тўлдирсанг, гулистонингда бир гул камайиб қолармиди, эй Аллоҳим... Унинг жарангдор овозидан хаёлим бўлинди.

— Нима бўлди, ўйланиб қолдингиз, файласуф дўстгинам. Унутдингиз қўйдингиз, ҳалигина қандоқ дўстлар эдик бизлар? — У қандай қаҳ-қаҳа отган бўлса, бир пасда маъюсланиб давом этди: — Байрам ҳам ўтди. Барибир биз бахтиёрмиз, кўнглимизда умид бутун экан, шунинг учун ҳам йўқ бўлиб кетмаймиз. Келинг, шу қўшиқни сиз учун бағишлайин:

*Дунё менинг кўнглим нетай, ярим этди,
Ярим кўнгли куйласа ҳам дунё тўлар...*

Лаблари қанча ҳийла қилмасин, мунглари тилга кириб, кўзларига тошиб чиққан ҳалқоб пастга думалади. Лабларидан эса бағридаги оппоқ гуллар устига унинг қалб боғида битган чўғдек қизил чиннигуллар тўкилаётганга ўхшарди. Ҳар ҳолда менга шундай туюлди. „Яна бир бор байрамингиз билан, Маҳбубахон“, дедим. У кучоғини очди: „Сизни ҳам жонгинам, Жамилахон...“. У лифт томон кетди, мен столимни йиғиштириш учун хонамга кирдим.

1988 йил.

ВАҚФ ЎРИК

Бобом ул ўрикни экканларида уч қаричча кўчат эди. Кўчатни яхши бир ўрикка пайванд қилишди. Оти Нуқули. Пишса бир ёғи оқ, бир ёғи қизил, сариқ бўлиб пишар экан. Кўчат ўсиб, дарахт бўлди. Ҳар баҳорда оппоқ, ним пушти гуллаши билан асаларилар бошига ёпирилдилар. Бир неча кун ўрикка мақтов, муҳаббат қўшиқлари бағишланар, гул шираси ишқ шеvasи ила болга айланарди.

Ўрик ҳар баҳор шифил довуччага кирганда атрофидан шўх-шодон болалару, келинчаклар назарига тушарди. Кўшни келинчак ўрик тагидан ўтар экан, ҳар гал кўзлари ёшланиб, довуччалар узиб, енгига яшираркан, „Рози бўл, ўрикжон“, дейди ичида. Ўрик ҳамма ўриклардан бурун пишади. Уни кимлар ошкор, кимлар ўғринча узаверадилар. Болалар тош отадилар, шохларини синдириб кетадилар. Бобом болаларни уришмасалар-да, яхши сўзлар, насиҳат қилардилар: „Мевасини енглар-у, ўзига озор берманглар, ахир унинг ҳам жони бор, қийналади“. Кейин синган новдалар ўринларини хиралашган кўз нурлари билан силаганларича, ўрикжонга далда берадилар: „хафа бўлма, тошни ҳам мевали дарахтга отадилар“.

Бобом қариган сари ўрик ҳам қариб борди, танасига ғадир-будир, қават-қават ажинлар тушди. Шохларининг бандида елим— конфетлари кўпайди. Болакайлар ҳамон унга тирмашадилар. Мункиллаб қолган бобом болаларни авайлайди: „Кўзингга қара, эт-бетинг шилинмасин“.

Кунлардан бир кун уйимизда фарёд кўчди. Бобомиз оламдан ўтдилар. Бир кам тўқсон ёшда, тўқсон икки деб ердан кўтардилар. Келишиб олгандек ҳамма бир сўзни так-рорлайди: „Жаннати одам эдилар, мўмин эдилар, илойим яхши жойлардан ато этган бўлсин“.

Бобомнинг маракаси кунда биздан уч уй нарида турадиган отахон дадамдан сўрадилар: „Оллаберган бобонинг ёдига қайси дарахтни вақф қиласизлар?“

Дадамнинг кўзлари ёшланди:

– Отамлар боғимизнинг боғбони эдилар...

Отахон пича ўйлаб, мушкулни осонлаштирди.

– Бобонгиз йўл чеккасига бекорга экмаганлар, анави „Нуқули“ни. Шуни вақф-ҳайрия қилақолайлик. Ўтган-кетганнинг оғзи тегади. Бобога савоби етиб туради. Энди менга бир болтача беринглар.

Отахон болтачанинг юзасини, дасталарини силаркан, бир тўп ёшлар, қўшнилари қуршовида Нуқули ўрик ёнига бориб, бисмиллаҳи... деганича бобом ёди учун ўрик танасига иримига болта ураркан деди:

– Энди бу ўрик тура-тургунича бобонгизнинг вақфи, хайрияси бўлди. Ким узса-да, ким тегса-да индамайсизлар. Савоби бобонгизга етиб туради...

Йиллар ўтди. Ўрик атрофида данагидан кўкарган кўчатлар пайдо бўлди. Нуқулижон ҳам қариди, кўп шохлари қуриб, танаси дағаллашди. Минг томиридан бир томиридагина ҳаёт суви жилдираб, яккам-дуккам шохлари гўё дунё билан розилашарди: „Дунёга келдим. Меҳрга сазовор бўлдим. Неча йиллар гуллаб, яшнадим. Руҳим аллақачон танамни тарк этган. Биз муҳаббат ила кетяпмиз, қолганлар омон бўлишсин...“ Кейин ўрик барг ёзмай, гулламай қўйди. У ҳам бобом каби ўзидан бир олам авлод қолдириб, олам билан хайрлашган эди.

Қишлоқда бир дурадгор амаки бор эди, бир кун келиб қуруқ дарахтни тубидан арралашга киришди. Ундан нима қиляпсиз, деб сўрашмаса-да, йиғилганларга ўзи изоҳ берди:

– Энди ундан бешик, ўқлоғи, чакич, пичоқ дасталар ясаймиз, майда шохларини тандирга ёқинг, нон ёпинглар.

Танасини, йирик шохларини уста, майда шохларини кўни-қўшнилари талашиб олдилар. Кимдир нон ёпди, бир ҳафта давомида у қўшнидан бу қўшнига иссиқ нонлар чиқди, ҳамма уйларда Оллаберган бобомнинг, ўрикнинг вас-

фи бўлди. Шундай қилиб, Нуқули ўрик ўтинга, бешигу чакичга айланиб, неча йиллик достони ниҳоя топди. Аста-секин бобом ҳам ўрик ҳам унутилди.

Йиллар ўтди. Ёшлик сарҳадлари ортда қолиб, умрнинг сокин босқичи яна қишлоқ йўлларига тугаш чиқди. Не кўз билан кўрайки, Нуқули ўрик ўсган ерда ўрикзор гуркираб турарди. Ҳаётимда биринчи бор ғайри ҳолга тушдим. Кўнглимда, юрагимда навқирон Нуқули ўрикни ва ўрикзор аро бобожонимни кўргандай бўлдим. Хаёл олиб кетди ва ул оламда кўнгиллар тўлганича суҳбатлашдик. „Энди хайрлашамизми?“ деди кимдир. „Йўқ, — дея жавоб бердим мен, — энди фақат саломлашамиз. Ассалом, ота боғим. Мен сизга қайтдим, энди Сиздан асло йироқ кетмасман...“

„Дўст, Друг“ газетаси,
1999 йил, март

СИРЛИ ОДАМЛАР ДУНЁСИ

(Воқеий ҳикоялар)

1. ҚОРА СЕШАНБА ЁКИ ГЎЗАЛНИНГ КЕЧИНМАЛАРИ

Биз унга ўрганиб қолганмиз, келмай қўйса „Гўзалга нима бўлдийкин?“ деб хавотирга тушамиз. Бугун ҳам „Гўзал кўринмай кетдими?“ деб бир-биримиздан сўраб турсак, ўзи кириб келди.

— Мени соғиниб қолмадингларми? Мен эса сизларни кўргим келди, шеригимга „ярим соат ўрнимни билдирмай тургин“, дедим-да, чиқавердим.

— Ажаб қилибсиз. Ҳақиқатан ҳам Сизни гапириб тургандик. Қайнанангиз яхши кўраркан-да, дастурхон устига келдингиз. Қани, энди янгиликлардан, антиқа гуринглардан бошланг.

— Қайнанамнинг яхши кўриши ҳам тўғри. Юрагимни очгани чиқдим-да. Эшитишга вақтингиз борми, йўқми, деб сўраб ҳам ўтирмай гапга тушиб кетаман-а! — кулади у. — Сизларга гапирсам роҳатланаман. Бугун онамни туш кўрибман. Яхши туш. Гўзал жойларда, гўзал либосларда хурлиқолардай юрибдилар. Эрталаб туриб, қуръон бағишладим-да, яна вафот этган кунларини эсладим. Ўшанда онамнинг ўлимлари бир ён, ўша кунги гап-сўзлар бир ён бўлган эди-да.

Онажонимизни сўнгги йўлга кузатган кунимиз кечқурун, бағрим қон, йиғлаб ўтирсам, бир аёл „бугун қайси кун?“ деб сўради. „Бугунги кун сешанба“, дедим. Ёнимда ўтирган қариндошлардан бири эса секин қулоғимга „ундай демагин, чоршанба дегин“, деб шивирлади. „Йў-ғе, бугун сешанба“, дедим яна. Қариндош бошини чайқаб, секин деди: „Сешанба бўлса ҳам иримига чоршанба дейиш керак. Сешанба кунни ўлган кишига яхши бўлмас эмиш“.

У яна нимадир деди, қулоғимга кирмади. Демак, онажоним ёмон одам бўлгани учун Аллоҳим унинг жонини олишни сешанба кунига қўйган экан-да... Демак, онаминг биздан яширин, ғайри, ёмон бир ҳаёти бўлган экан-да. Онаминг қандайдир оғир гуноҳлари бор эканда... каби мудҳиш ўйлардан юракларим эзилиб, келган-кетганни буткул унутиб, онаминг биз билан кечган неча йиллик умрларини қайта-қайта кўз олдимдан ўтказаман. Шу оғир аза кунда онажоним бирла қайта бошдан яна бир ўттиз йилни яшадим ҳамки, у кишини қоралаш мумкин бўлган бир ёмон феълени кўз олдимга келтиролмадим. Балки онажонимиз шу қадар уддабурро, маккора бир аёл бўлганларидан кечирилмас гуноҳларни бошқаларга билдирмай қилганлару, жонларини олишни Аллоҳ „қора сешанба“ кунига қолдирган экан-да... Оҳ, онажоним, мунисим, ҳокисорим, меҳрибоним, нималар қилиб қўйдингизки, бу ўтирган жамоа сизнинг оғир азобларни кечираётганингизга ишониб ўтиришибди? Оҳ, онажон, онажон... биз учун пахтадан-да оқ кўнгилли туюлган онажонимизнинг кечириб бўлмас гуноҳлари нима экан, албатта ўзинг билгувчисан, деб ичимда Аллоҳга илтижо қиламан. Биз билган онажонимиз ҳокисор бир аёл эдилар, икки ҳовуч тилла тақинчоқлари бўлгани ҳолда, отам у кишини ипак кийимликларга кўмиб қўйганлари ҳолда бирор марта ярқираб кийинмасдилар. Отамиз кўнгли учун у кишининг олдида ясаниб юрсалар-да, кўчага жуда оддий кийиниб чиқардилар. Аксинча, аёл зоти уйида эски-тускисини кийиб, кўчага ясаниб чиқади-ку, сиз нега бор нарсангизни киймайсиз, десак ҳокисоргина: „Отанг учун уйда майли, аммо кўчада ясаниб юришга уяламан“, дердилар. Бир тансиқ таом пишса кўни-қўшига илинмай туриб, ўзлари емасдилар. Менга нукул „сенга оқ ипакдан узун қилиб, беллари бурма кўйлак тикиб берсам, устидан товар нимча кийсанг худди парижталарга ўхшаб қолардинг, ҳур қизлар шундай кийинсалар керак-а, Гўзал-ой“, дердилар. Албатта ҳар бир она учун ўз

қизи хурга ўхшайди-да онажон, десам онам: „тўғри, аммо сен бошқачасан“, деяверардилар. Ким билади, шундай очик қўл, уятчан, ҳаё пардасидан, ҳатто ўзи билан ўзи қолганида ҳам бир бор мўраламаган онажонимга „қора сешанба“ насиб қилган бўлса?

Ҳар хил ўйлар исканжасида саҳарга яқин кўзим илиндими йўқми, туш кўрибман. Уни сиз учун туш деяқолай, ўзим эса уни аниқ, моддий дунёда кўргандек кўрдим. Мени бир уйга киритдилар. Наздимда уй кенгайиб, шифтлари ҳам кўтарилиб кетганга ўхшади. Шунда кимдир: „тепага қара“, деб овоз берди. Бошимни кўтарсам, онажоним булутдек бир қуюқлик устида, марварид шодалари билан безалган тахтада, ёқасидан этагигача марварид ва дурлар қадалган оппоқ кўйлақда ўтирибдилар. Чехралари бир нуроний, бир тоза, бирам ёш ва чиройлиларки, уни сизга тасвишлаб беролмайман. Онажон, дейману овозим чиқмайди. Онам гапиряптилар-у, лаблари қимирламайди. „Болам, мана менинг аҳволимни кўрдинг, жуда яхшиман, ортиқ хафа бўлаверма, Аллоҳга шукур қил, болажоним, энди борақол“, дедилар. Мен эса ҳўнг-ҳўнг йиғлайман. Йиғи билан уйғонибман. Рўҳим еп-енгил, аввалгидек мотомсаро эмасман. Онам абадий роҳатга эришганини Аллоҳим менга кўрсатди. Шукур қилиш ўрнига нега фарёд чекайин, дўстлар дейман. „Сешанба“ хабарини берган қариндош ҳам гапимни эшитиб, чехраси очилиб, қувониб кетди. „Ўзим ҳам, наҳотки бу гаплар рост бўлса, деб роса ҳайрон эдим, қаранг-а. Тушингизни холангизга айтдингизми?“, деб сўради. Нариги хонада ўтирган холам ҳам айнан мен кўрган ҳолни кўрган эканлар. Кимдир „мўъжиза“, кимдир „каромат“ деб онажонимнинг сифатларидан гапирар, кимдир ошкор, кимдир ичида зикрга берилган эди. Мен эса „қора сешанба“ ҳақидаги гапларга хафа ҳам бўлмадим, балки, бизни хотиржам қилган, онажонимизнинг ҳолидан хабар бериб, хурофотчиларни ҳам ҳайрон қолдирган меҳрибон ва раҳимли Аллоҳга ҳамдлар айтардим.

2. ЎЗИМ ЎЗ ТАНАМГА КИРДИМ...

...Шундай қилиб, онажонимизсиз ҳам яшаб турибмиз, деб ҳикоясини бошлади Гўзал. Онамизсиз ҳам кун ботиб, тонг отяпти. Аммо юрагим ўзининг бир азиз нарсасини қўмсаб, оламга сиғмасди. Ишимда, уйимда файз-барака қочиб, кайфиятим кун-кундан тушиб боради. Кўнглимдаги бўшлиқни ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмасди. Бир куни нима қиларимни билмай, тўрдан-тўр бир хонага кириб, эшикни ичидан беркитиб олдим. Нима қиламан? Нима қилмоқчи эдим? Тиззаларимни ерга ташладим, бағримни каравотга бериб, неча замон тўлғониб, инграб ётдим, охири ичимдан бир фарёд отилди: „Онажон, онажоним, каъбам онажоним!“

Билмадим, ичимдан товуш эмас, бир қиёфа, ўзимнинг соямга ўхшаш сувратим суғрилиб кўкка ўрлади. Жисмим бўшашиб, кучсизланиб қолдим. Ожизона бир ҳолда тилимдами, дилимдами Аллоҳга ёлворардим. „Меҳрибон Аллоҳим, раҳимлисан, шафқатлисан, икки дунёда ҳам сенсиз ҳечкиммасман. Илтижо қиламан, ёлвораман, Онажонимни, мушфиқамни яна биргина кўрсам эди, Аллоҳим. Жонларни олувчи, хоҳлаган ишини қилувчи қодир Эгам, мендек бир нотавон, ожизага онасини кўрсатиши қийинми? Қиёматда ўликларни тиргузадирган, парчаланиб кетган суякларни йиғадиган, Ернинг қозиклари бўлмиш тоғларни қум қилиб совирадиган қудратли Аллоҳим, агар истаса, онамнинг ҳолини билдириши ҳам осондир, ёлвораман, ёлвораман...“

Хушдан кетдимми, ухлаб қолдимми бу ёғи қоронғу... Мени бир ғалати жойга олиб киришди. Эшик ёпилгач, қафтларингни очик тутиб, қўлингни елка баробарида кўтар, деган овоз эшитилди. Шундай қилишим билан зувиллаб кўтарилиб кетдим. Бир вақт оппоқ булутга ўхшаш юмшоқлик қошида туриб қолдим. Парда очилиб парилардай ясанган, бир вақт тушимда кўрганымдай ғоят хуш-

суврат онам кўриндилар. Уларга қараб чопай десам, қимирлай олмадим. Онам: „сенга мумкин эмас“, ишорасини қилдилар. Рўпараларида жуда чиройли, балериналардан ҳам нозик бир қиз пайдо бўлди. Олтиндек товланган чойнак, пиёлаларда онамга чой тутиб турардилар. Онам эса: „мана мени кўрдинг, ҳеч нарсага зарурчилик жойим йўқ, кўнглингни тўқ тутиб ишингни қилавер, энди боргин“, дейишлари билан зувиллаб пастга индим. Кўтарилиб кетган жойга тушдик. Ҳалиги овоз: „тезда хонанга кир ва ухла“, деди ва ғойиб бўлди. Эшик очилиб уйга кирдим. Ўзимнинг хонам-ку. Ўринда эса ярим гавдам каравотда, полга тиззалаганча ухляяпман. Ё Аллоҳим, у ерда ётган мен бўлсам, унда бу, уни кўриб турган ҳам ўзим бўламанми? Саволимга жавоб топишга ҳам бўлмай, ғалати бир ҳолатда ўзимнинг танамга кира бошладим. Борлигим қақшаб оғриганидан анча вақт ўзимга келолмай ётдим. Бу туш эмас эди. Ўзим деганим, балки руҳимдир. Нима бўлганида ҳам осмондан тушган ҳам ўзим, каравотда ётган ҳам ўзим эдим. Ўз танамга кирганим аниқ-равшан ҳақиқатлигини ҳазм қилолмай, вужудим оғриқларига қулоқ тутиб анча ётдим. Аллоҳга ҳамд бўлсинки, агар мен танамга қайтиб кирмаганимда, албатта бу дунёда ўлган ва чин дунёда онажоним қошида бўлган бўлардим.

Гўзал бегимнинг кўзлари ғалати порлаб, яноқлари нақш олмадай товланди. Ҳикояси таъсирида у яна ўша иқлим ҳавосига бир шўнғиб чиққандек руҳи тозариб, ички шуъладан чеҳраси ёришиб кетганди. Унга ҳавасим келди. Кимдир уни рад этар, кимдир ҳайратланар, нима бўлганда ҳам инсон ўзи кўрмаган нарсаларни рад қилиб ўргангани учун бунини муҳокама қилиб ўтириш бизнинг ишимиз эмас. Ҳар ким бир тақдир билан дунёга келади ва ўз ҳаётига эга бўлади. Ахир биз билган ва билмаган оламлар қанча?

„Сирли олам“, 2002 йил

3. ШАЙТОН ХУРРАГИ

Ишхонамизнинг юқори қаватида бир аёл бўларди. Негадир уни кўрсам ғалати бўлиб кетардим. Ичида қандайдир, руҳим суймайдиган нимасидир бор эди. У ҳам мени ёқтирмасди. Сабабини ҳеч тушунолмасдик. Бир-биримиз билан бирор маротаба тўқнашмаган, айтишмаган, уришмаган бўлсак? Хуллас, шу йигирма қаватли бино бизга торлик қиларди гоҳида. Буни сезган танишлар: „иккаланг бир кўз еганмисизлар, нима бало? Бўлишадиган хазиналаринг бўлмаса...“, деб ёқа ушлардилар.

Бир куни мени юқори қаватга чақириб қолишди. Чиқсам, ўшанинг ишхонаси экан. У йўқ эди. Хонадаги аёл мазаси қочиб, ранглари бир ҳол ўлтирарди. Юраги ёмон бўлиб қолди, дейишди. Мен уни кўриб, ўқиб қўйдим. Мен бир сабабчи, ҳаммаси меҳрибон Аллоҳимдандир, шукур, ўзига келиб қолди. Раҳмат Гўзал опа, деб миннатдорчилик билдирди. Барча мақтов ва раҳматлар Аллоҳ таборак ва таологадир, дедим. Хонамга тушиб ишимни қилавердим.

Эртаси куни яна чақиринди. Чиқсам, ўша жинимиз қаршилашган аёл, хўмрайган, жаҳлга минган. Ўздан ўзи: „Нега сен бу ёққа чиқдинг, нега менинг касалимни қарадинг? Нега пичоқ билан қарайсан? Пичоқда қараш бир менга берилган. Агар касал қарамоқчи бўлсанг, бошқача қара, тушундингми?“ – дейди.

– Чақиринди, чиқдим. Иккинчидан, бу одамлар сизга тегишли эканини билмабман. Янада аниқроғи, бу олам барча бор-йўғи билан ягона Эгамга қарашлидир. Кечирасиз, менинг сиз билан бошқа гапим йўқ, деб чиқиб кетдим. Аммо у менга ёпишиб олди. Кўча-кўйда дучлашсак ҳам дўқ оҳангда ўқрайиб ўтади. Бир феъллим Эгамга ёқмади шекилли, ўша аёл билан мени сазойи қиялпти, деб ҳар куни тавба қиламан, истиғфор айтаман. „Кошки шу аёлга рўпара келмасам?“ дейман. Аёл эса баттар жазавага миниб борарди. Бир куни кўчада одамлар орасида мени изза қила кетди: „Сен қаёқдан ҳам одам кўрадиган бўлиб қолдинг? Йиғиштир майнавозчиликни, ўргилдим сендақа янгица табибдан!“.

Уйга келгач, жуда алам қилди. Нега ахир? Мен ўзим хоҳлаб одам кўраётганим йўқ-ку. Кўрганимда ҳам бу аёлга нима алоқаси бор? Эй қудратли Аллоҳим, менга ўзинг сабр бер, кўриб турибсан, унинг билан ҳеч ишим йўқ. Шайтоннинг шарридан ўзинг бизга паноҳ бер. Агар шу табиблигим, одам қарашим менга шайтондан ё жиндан бўлса, мени бу дарддан ўзинг халос қил, дея дуода ётиб, кўзим илинибди. Туш кўрибман. Ишхонамизга чиқаверишдаги зинапоя ёнида икки-учта кучук, бир каттароқ ит вовиллапти, мен ҳайдайман. Каттаси худди ўша аёлмикан дейман. Нола чекиб ириллайди, депсиниб хириллайди. Бор-е, деб ҳайдайман. Уйғониб кетдим. Тавба, бу не ҳол бўлди? Тушимда ҳам тинчлик йўғ-а, Аллоҳим. Ўзинг кечир, ўзинг бизга шифо бер. Кўнглимда бир ёруғлик билан ишга келдим. Кўп ўтмай тепага чақиринди. Чиқмайман десам ҳам, „бир чиқиб кетинг“, деб қўйишмади. Чиқдим. У креслода ағдарилган хумдек суялиб ётарди.

– Мени қараб қўй, – деди кўзларини зўрға очиб.

– Мен сизни қарай олмайман. Мен бир омий одам бўлсам, „Алҳамду“ ва „Ихлос“ дан бошқа нарсани билмайман ҳам.

– Йўқ, қараб қўймасанг бўлмайди, Гўзалой, – деди у титраб. Қаратишни хоҳламаса ҳам ғайри бир куч таъсирида бу сўзларни айтаётганлиги фикринишидан билиниб турарди.

Аллоҳим, ҳикмат эгаси ўзингдирсан, ўзинг ҳақимдирсан, биз ожизу бечорамиз, ўзинг мадад бергин, дея ишга киришдим. У бир пасда ухлаб қолди. Худди тушимда кўрган итнинг ириллашига ўхшаб хуррак отарди. Кўрқиб кетдим. Наҳотки бунинг ичига ит шаклли шайтон жойлашиб олган бўлса? Аузубиллаҳи минаш шайтониррожим, дейишим билан хуррак тўхтади. Ишимни қилиб бўлгач, уйғотдим.

– Туринг энди, тузукмисиз?

– Ҳа, тузукман. Нима қилсанг қилавер, ишим йўқ, – деди у шукурона ўрнига тўнғиллаб ва жилмайиб қўйди.

Аллоҳга ҳамд айтиб ўрнимдан кўзгалдим. Ҳикмат эгаси бўлган буюк Аллоҳим хоҳласа, жини суймасларни ҳам суйдириб, душманларни дўст қилар. Илоҳим, дўстларнинг душман бўлиб қолишидан Ўзи асрасин.

АРВОҲ ҲАДЯСИ

Опа-сингиллар неча кунки, бир хил туш кўришади. Оналари „менинг либосимни топинглар“, деб йиғлаган ҳолларида кўриниб, тезгина ғойиб бўлади. Хайр-эҳсон қилишди, қуръон ўқитишди, фойдаси бўлмади. Ўн йилларча олдин вафот топган онагина ҳамон безовта. Қизлар маслаҳатлашиб, оналаридан қолган сандиқни очишди. У ерда ўлимлик кўрпа билан онасининг бир неча яхши кийимлари сақланиб турарди. Онажонининг хитойи плашчлари кўринмади. Оталари эса: „Нима қиласизлар? Орадан шунча йил ўтиб, сизларга плашч керак бўлиб қолдимиз?“ деди жаҳли чиққандай, бир томони қандайдир безовталиқ билан.

— Онамининг нарсаси бўлганидан кейин сўраймиз-да, отажон. Шу ерда турувди. Онамиз шўрлик неча вақтдан бери безовта, кийимларимни топинглар деб қўймаптилар, ахир, — деди катта қизи юмшоқлик билан, — ростдан ҳам кийимлар қаерга кетиши мумкин?

Ота бош чайқади.

— Марҳумага кийим нега керак экан? Қуръон ўқитиб юборамиз, безовта бўлмайди. Марҳумнинг либоси ҳам, озиғи ҳам дуодир.

Ота маъқул гапни айтгандек бўлса-да, қизларининг кўзига қарашга ботинолмай ерга тикилганича ўйга толди. Қизи ҳам аёли каби раҳимли эди, ичида эзилди: „Отам қариган чоғида ёлғизланиб қолгани озми? Тагин ранжитиб қўймайлик, диллари оғриб юрмасин“. Синглиси эса бошқа гап топиб қўйган эди. Қишлоқ этагида турувчи Саригул дудуқ Камола чеварга яп-янги устки кийимларни олиб бориб, буздириб, бошқатдан тиктираётган экан. Чевар, туппа-тузук нарсаларни бузиб нима қиласиз деса, ўзимга тўғри келмайди, қизларга мослаб бир нарса қилиб беринг, деб

қолдирган эмиш. Опанинг юраги шувиллаб кетди. Чевар-
никига чопди. Кўзларига ишонмасди. Чеварнинг „ҳай-ҳай“ -
лашига қарамай ҳали битмаган камзилларни ўраб-чирмаб
сингисиникига югурди. Опа-сингил биргалашиб Саригул-
никига учишди.

— Менда гуноҳ йўқ, менда гуноҳ йўқ, — дея дағ-дағ
титрарди аёл.

Опа-сингил бир зум қотиб қолишди. Ҳақиқатда унда гуноҳ
йўқ эди, лекин у барибир гуноҳқор эди... Отаси билан кўнгил-
лашиб юрган аёлга на раҳмат, на лаънат айтолмаган опа-
сингиллар бўшашганича уйларига қайтишди. Оталарига бир
оғиз сўз қотишмаса ҳам сир очилгани отага ҳам аён эди. Ҳеч
нарса билмаганга ўхшаган ота эртаси куниеқ домла чақир-
тириб аёли хотирасига қуръон бағишлатди. Қизлари уй-уйи-
га кетиб бўлгач, хонасини ичдан беркитиб ёш боладек хўнг-
хўнг йиғлади. Тонгга яқин ухлаб қолди. Марҳума аёлини туш
кўрди. „Эгнида хитойи плашчи, ясанган аёли уйига келибди.
Дастурхонга бир тугун кўярмиш, хафа бўлманг, сизда гуноҳ
йўқ дермиш-у, лаблари қимирламасмиш ва чоли гапираман
дегунича бўлмай ғойиб бўлармиш. Дарров ўрнидан туриб ту-
гунни очса нон, новот...“

Уйғониб кетди, эндигина тонг ёришиб келарди. Ўзи-
нинг ичида ҳам бир ёришиш туйди. Хотини ундан рози,
уни кечирди, унга умр тилаб, насиба қўйиб кетди. Тирик-
лигида қандоғ меҳрибон эди, еру кўкка ишонмасди, ар-
воҳи ҳам меҳрибон, кечиримли...

Ота ўрнидан турди, таҳоратланиб келиб, бомдодни ўқиди.
Саждада узоқ-узоқ қолди. Хўл юз-кўзларини рўмолчаси
билан артиб ўрнидан турди. Чой қўйди. Нон олиб чиқиш
учун талак уйга кирди. Саватда ҳалигина тушида кўрган
тугунми, шунга ўхшашими, кўриб қўлини узатганича тўхтаб
қолди. Кимдир унутиб қолдирган бўлиши мумкин. Балки
қизларидан бири обкелгандир. Нима бўлганида ҳам ота ту-
гунни қўлига олди, тушидаги каби қўллари титраб очди.
Нон ва новотлар, „аёли қолдирган ҳадя“дан юраги гуп-
гуп уриб, эшикка суянганича туриб қолди...

„ҲЕЧКИММАС“ЛИК МАҚОМИ

Негадир яқиндагина танишганим, табиб ва ғалати инсон Фариди Собрияни кўргим келди. Кеч соат тўққиз ярим бўлиб қолибди. „Шу маҳалда уйларидамикан, балки меҳмондадир“. Яхшиси эртага эрталабдан хабарлашарман деб ўзимнинг ишларимга шўнғидим. Эртасига ишдан телефонлашиб, кейин кўришдик. Кечаги ҳолатимни айтдим. У эса мутаассирлик билан деди:

– Қаранг-а, кеча мен ўзим сизникига шундай боргим, суҳбатлашгим келдики, истагимни аранг енгдим. Андиша қилдим, уйингизда келди-кетди, меҳмонларингиз бордир деб ўйладим. Агар қўнғироқ қилганингизда, жон деб борган бўлардим.

Ҳақиқатда Фариди опа учун кеча билан кундузнинг фарқи йўқ эди. Ҳамма нарса Аллоҳнинг амри билан деб билганларидан ярим тунда чақиринишса ҳам машинами, яёвми деб ўтирмай йўлга тушаверардилар.

...Ўшанда ярим тун эди. Ой ёришишини пойлаб йўл чегида ўтираркан ўйлайди: „Насиб қилган бўлса биров келар, шундай ёнимда тўхтар, келмаса ҳам майли, бироз дам олиб, яна йўлга тушавераман-да“ ўйлайди-ю, қўрқиб кетади ва тавба қила бошлайди. „Эй, худойим, мен ишларимни миннат қилиб, яна таъма қилгувчилардан бўлиб қолмадимми? Мени ўзинг кечир. Тақдир ўзингдандир. Мен эса сенинг ҳукмингдан ташқарида ҳечкиммасман-ку...“

Узоқдан қўш чироқ кўринди, секин ёнига келиб тўхтади. Машина эшиги очилди, ҳайдовчи тавозе ва марҳамат аралаш ёқимли бир овоз билан салом бериб таклиф қилди: „Ўтиринг, опа. Манзилингизга элтиб қўяман“.

– Автобус вокзалига бормоқчи эдим...

— Марҳамат, қаерга десангиз ҳам фарқи йўқ. Бугун ўзи шундай ният билан уйдан чиққан эдим. Онам раҳматлининг хотираси ҳаққи, эрталаб қаршимдан бир ажойиб онахон чиқса-ю, мен уни сўраган жойигача элтиб қўйсам. Қарасам, йўл чеккасида биров муштипаргина бўлиб ўтирибди, ёнида бир тугам нур. Худога шукур, тилагимга етказди. Шунинг учун ҳечхижолат бўлманг. Саҳарлаб йўлга чиқшингиз ҳам хайрли бўлсин, онахон,— деди йигит.

— Раҳмат, эй яхши онанинг фарзанди, Аллоҳнинг суюкли бандаси,— деди у йигитга изоҳ бериши кераклигини тушуниб,— кеча бир беморга боргандим. Кечикиб қолдим. Эрталаб яна бир жойга боришим билдирилганидан кейин ўтиролмай йўлга чиққан эдим. Бу сизга ҳам менга ҳам Худойимнинг марҳаматидир. Сизга ҳам, онажонингизнинг боқий манзилларига ҳам раҳматлар ёғилсин.

Фарида Собрия хоним кўнглимдан кечганларини сезгандек табассум қилди. Мен „ҳечкиммас“ кишилар мақоми ҳақида ўқиганларим, эшитганларимдан нимадир айтмоқчи эдим, қовушмади. Сўзга зарурат ҳам йўқ эди.

ЯШИЛ ҚУШНИНГ ВАТАНИ

Худо ҳоқласа шу ерга ўзи ўз қўли билан ўзига қабр қуради. Баланд, баҳаво жой экан. Бунинг устига бир томони қавмларига яқин. Ўғли йўқлигини билинтирмаслик, куёвига оғирини солмаслик учун тириклигида ўз ғамини ўзи еб қўйса, эртага бир кун олдидан чиқади. Фалончининг ўғли йўқ эди. Куёв барибир куёв-да. Куёв ҳеч қачон ўғил бўлолмайди. Бечора Эгамбой яшаб яшамагандай эди, энди ўлиб ўлгандай бўлмади дейишмайди. Асосийси, қизини миннатдан, қиёмат қарздорликдан сақлайди. Нима кўп уй отли саройда қошиқнинг косага, пиёланинг чойнакка тегари кўп. Шунда куёв қизига, „ҳа, сен номард, отангни ўз қўлим билан қабрга қўйдим, маракаларини қилдим, билмадинг“, деб гапириб юборса-чи! Куёви мўмингина йигитку-я, аммо энди инсонни билиб бўлармиди? Эр-хотин орасида нималар кечмайди? Ўзи ҳам шу шўрлик, муштипар хотинини кунни келганда итдан ўтказган. Ёшликда ҳар нарса бўлар экан. Йўқ эса ўғил туғмадинг, деб аразлаб, янги ўзлаштирилган ерларга бош олиб кетармиди? Роса пашшага таланиб, таъзирини еди ўзи ҳам. Кейин яна... „ити ўпкалайди, эгаси билмайди“, деганларидай уйини, қизчаларини соғиниб, маккажўхоризорнинг ичкарасига кириб кетиб, тўлиб-тўлиб йиғлаганларини-чи! Айниқса тўнғичининг меҳрибонлигини, асалтойлигини эслаб юраклари эзилди. Икки-уч кунгами, бир жойга кетса, отасининг эски дўпписини қўлидан қўймай, ётса ёстиғи тагига қўйиб ухлайдиган қизчасини соғиниб ити чиқди.

Эй ношукур, бировлар тирноққа зор, бировлар боладан безор. Шундай қизчаларингни кўзинг қийиб, ўзингни хорзор қилиб, пашшаларга ем бўлиб юришингдан уялмайсанми? Бунинг устига бир инсон йўқлаб келмади. Хотини ке-

лиши мумкин эди. Сувдай чақалоқ билан бу тупканинг тагига, ит топмас жойларга қандай келсин?

Ўзини ўзи айблади, сўкди, ҳовиридан тушди. Охири бўшашиб, иложсиз сўмрайиб, қандай кўринмай қишлоқдан чиқиб кетган бўлса, шундай кўринмасдан қишлоққа кириб келди. Эл оёғи тиниб қурт-қумурсқалар ҳам уйқуга кетганида. Аммо хотини шўрлик уйғоқ, кўнгли сезибми, сезмайми йўл кутган. Эгам ака шундай деб ўйлади ўшанда. Лекин эзилиб пушаймон бўлса-да, билдирмади. Гўё ҳеч айби йўқдай, уйдан эрталаб чиқиб кетгандай кириб келаверди. Хотини ҳам қаерда эдингиз, деб сўрамади. Секингина туриб чой қўйди, ҳали чилласи чиқмаган Ўғилбўлди, қизчасини олиб унга узатди. Одам зоти қизиқ-да. Эгам ака ҳам чақалоқни жимгина қўлига олди, нима қилгани эсида йўқ, ҳидлади шекилли. Ҳа, ҳидлади. Узо-оқ ҳидлаб турди, кейин хотинига узатди. Кир эгнига тушган томчини билдирмагина артиб, томоғидан кўтарилиб келаётган ғалати бир оғирликни ичига ютди, енгди. Ҳеч нарса кўрмагандек чойни қайтариб, иккита пиёлага қуйди. Иссиқ-иссиқ хўплаб, яна қуйди. Бўғзидаги оғриқни куйдириб, пастга тушириб юбордим, чехрасига табассум ёйилди, зўр чой бўпти, деди.

Шунинг билан орадан ғубор кўтарилиб, уй ёришиб кетди. Ана шундай, эркакнинг феълига тушуниб бўлармиди? Бугун оғзидан бол томиб турган бўлса, дам ўтмай захар томиши мумкин. Қизчалари ҳам онасининг ўзгинаси. Юзингга тик қарамайдиган бўлиб ўсишди. Шундай аёлининг қадрига не замонлар ўтиб, етиб ўтирибди-ку. Ёшлар эса чўғ, оловнинг ўзи. Гув этиб ёнади, пов этиб ўчади. Нима бўлганда ҳам ўзининг хотирасига гард қўнмаслиги керак.

... Эгам ака ўша жойни танлаб тўғри қилганига яна бир бор ишончи ортганича уйига қайтди. Бугун бўлмаса эртага, охир бир кун келиб оламдан ўтади-ку. Ўлимни бўйнига олган киши яхши киши, мўмин кишидир. Хулосасидан ичи ёришди, отли-обрўли бўлиб кузатилиш хаёли билан уйига етганини ҳам билмади. Уйларидан ярим бекатча нарида,

Обод сувчининг эшиги олдида уймаллашиб турган оломонга кўзи тушди. У ерда бир гап борга ўхшади. Ҳар ҳолда шодиёна эмас. Тўйнинг ҳавоси бошқачароқ бўларди. Сувчига бир гап бўлдимикан? Анчадан бери ётиб-туриб юарди.

Қадами беихтиёр сувчининг уйи томон қайрилди, кўнгли эса тилга чиқмаган тахминни такрорлаб борарди. „Ҳарқачон ҳам сувчига бир гап бўлган. Сувчининг иши ту-гаган“.

Йиғи-сиғи овози эшитилди. Ичкарига оғирлик қилган „дод“ ни шамол теваарак-атрофга баралла сочиб юбормоқда эди. Гўё бу „дод“ лар бир жойда туриб қолса, ўша жойни ўйиб юборадигандек. Эгам аканинг юраги „зирқ“ этди. Ҳеч қачон туйилмаган хайрихоҳликдан жисми жони бўшапди. Юрагининг нозик бир жойлари, ҳеч назарга тушмайдиган бурчакларидан қулт этгандек бир ютумгина оғриқ бўғзининг ҳароратида „пов“ этиб эриди-ю, миясига кўтарилди. Кўз томирлари зўриқди. „Бечора Обод сувчи, яхши одам эди! Бир беозор одам эди, ғариб эди. Қизиққонлиги бор эди-ю, кўнглида кири йўқ эди. Во дариг ишингнинг оқибати шу-да!“

Одамзод шу экан. Бир-бирининг қадрига етадиган лаҳзалари бўлар экан. Аммо сувчи Эгам аканинг ўзи ҳақида шундай юраги куйиб ўйлаши мумкинлигини билмай, кўрмай ўтиб кетди-да. Эгам аканинг ўзи ҳам ҳайрон. Сувчи қачон кўнглига шунчалар ўрнашиб олди экан. Худди у билан бир уйда яшагандек, жуда қадрдон кунларни бошдан кечиргандек ҳис қиларди ўзини. Лекин бирор марта ҳам у ҳақда ҳозиргидагидек рост ва самимий ўйламаган экан. Умуман шундай одам борлиги ҳақида ўйлаб ётишга зарурати ҳам, эҳтиёжи ҳам йўқ эди. Сувчи ҳам ҳамма қатори турмуш ташвишлари билан андармон бир кимса эди-да. Эгам ака ҳам худди шундай. Ким уни ўйлаб, ёдлаб ўтирибди, қандайлиги билан кимнинг неча пуллик иши бор? Ҳар кимнинг ўз ташвиши ўзи билан бўлгандан кейин, тирикликнинг, бу ҳаволардан олиб турган нафасимизнинг ҳасчалик қадри йўқ. Мана шу сувчини қаранг. Бинойдек яшаб юрувди.

Хоҳласа ётарди, хоҳласа турарди, лекин бирор марта олиб турган нафасининг, еб-ичиб турган ризқ-насибасининг қадрига етармиди? Йўқ! Чунки буни мушоҳада қили-иб, ўйлаб ўтиришга на фурсати, на ҳафсаласи, на эҳтиёжи бор эди? Туғилишди, яшашади, бир кун кетишади. Тамом. Лекин қачон бир жойда йиғилишмасин, кам-кўстнинг, етар-етмаснинг гапи давом этарди. У керак, у етишмайди, бу етишмайди, фалончи ундоқ, фалончи бундоқ каби гаплар билан вақт ўтарди. Мана энди ҳаммаси қолиб кетмоқда. Энди уни сизга ким етказиб беради-ю, ким битказиб беради. Фалончининг иши битди, дегани шу экан-да. Ана энди битгани ҳам битмагани ҳам битди.

Йиғилиб турганлар кўни-кўшнилари-у, сувчининг шу яқин атрофдаги қариндошлари эди. Нафасинг бўғзингдан чиқиб-чиқмай қисматинг шу! Дарров элтиб, ерлашади. Аллақачон қабристонга машина ҳам жўнатишибди. Шағал, қум тўкиб келар экан. Эрта билан жойи тайёр бўлади, чошгоҳга қолмай дафн. Дафн қилинадиган жойни эшитиб, Эгам акани ток ургандай қотиб қолди. Гап унинг ўзи учун танлаб қўйган жойи ҳақида борарди. Балки ёнма-ён тушиб қолишар. У ерда бемалол уч кишилик ўрин бор эди. Агар жойни яйратиб қуришса, икки киши пошшоликдек жойлашади.

Жойлашмаган тақдирда ҳам нима дея олади? У ерга мени кўмасизлар дейдими? Қизиқ. Кулгиси қистади. Ўзини қўлга олмаса „Обод сувчининг жанозасида кулдинг“, деган маломатга қолади. Аммо Обод сувчи билан у дунёда ҳам қиёмат кўшни бўлажигидан дили ёришди. Агар Худойим таоло гўрларидан жаннат томон туйнук очса борми, қиёматгача маст, вақт ўтганини билишмас. Агар аксинча бўлса, икковлон кўшилиб куйиб, тутини кўкка ўрлаб ётса-чи? Навзамбиллоҳ! Ўзи асрасин. Илойим туйниклари жаннат тарафга очилган бўлсин.

Эгам ака алламаҳалда уйига қайтди. Уйкуси келмади, устахонасига ўтди. Аввалдан тайёрлаб, силлиқлаб қўйган ходаларини яна бир сидра кўздан кечирди. Ҳар эҳтимолга қарши (нега шундай ўйлади, ўзи ҳам ҳайрон бўлганича)

тобутнинг зангисини ясаб қўйгиси келди. Маҳалладаги тобутнинг ёғочи гижирлайдиган бўлган экан, ўзидан билиб ясаб бергани савоб-ку. Мабодо, куни битиб ўлиб қолса, ўзи ясаган тобутда яйраб ётишини тасаввур қилиб, аввал мийиғида кулди, кейин эса, кўксига туфлаб, айтган жойдан йироқ-ей, деди ва атрофида бир шарпани сезгандай ён-верига аланглади. Хаёлида узоқ сафарга тайёрланаётгандай ҳис қилди ўзини. Ичида эса номаълум бир соғинч ва хавотир дамо-дам ўрин алмашарди. У худди шу атрофда юргандай! Ким экан У? Наҳотки, Азроил алайҳиссалом?! Нима фарқи бор, келса келар, куни битган бўлса, ким ҳам ундан қочиб қутила оларди? Бўладиган иш бўлмай қолмас, деб тақдирга тан берганича ичида калима ўгира бошлади. Ла илаҳа иллаллоҳу Муҳаммадан Росулulloҳ. Вой, Муҳаммаддек (алайҳиссалом) бир инсон бу дунёдан кетганида, мендек бир фақир, (ўели йўқнинг ўрни йўқ) ғариб банда ким бўлибманки, бу ёлғон дунёсида юз йиллаб яшаб юришни орзу қилсам? Нималар деягги ўзи, уят! Аммо шу олиб турган нафаси қайтиб кирмаса, сувчига ўхшаб, ҳамма иши бир пастда битади қўяди...

Тайёр тахталарни улаб чиқиш қийин кечмади. Бўйига тутиб, ўлчаб ҳам кўрди. Бошидан бир қарич баланд келди. Эни ҳам кўнгилдагидек. Занги кўзига жуда чиройли кўринди, унга қайта-қайта разм солиб, кам-кўстларини қидирди, аммо тополмади. Ўзи қўли гул уста-да, раҳматли отасидан ўзди. Ёғоч қўлида ипакдек эшилади, товланади, эгилади. Бир жойида чўтир изи кўринмайди. Илоннинг оғзидан чиққандек силлиқ. „Тулпори“га қараб туриб, эти сесканиш ўрнига, тушуниксиз бир ҳузур қолади жисмини. „Бундай тобутни кўрган жон ҳеч қийналмай жисмини унга топширади“.

Эгам ака эгни бошини қоқиб, кийимларини даҳлиздаги михга илди. Қўлини ювиб, ошхонага ўтди. Ярим сархум сувни уч бўлиб ичди, изидан ўзингга шукур, деб қўйди. Болалар, хотини ҳам аллақачон ухлаб қолишган экан, уларни безовта қилмаслик учун яна изига қайтди. Бир йўла

оёқларини ювиб, кейин ётгиси келди. Қумғонни тўлдириб сув олди. Эшик олдидаги ғўлага оёғини қўйганича, бармоқ оралари билан қўшиб, ишқалаб-ишқалаб ювди. Сувни сир-қитиб бир пас ўтирди, кейин уйга кирди.

— Ҳали ҳам ётмадингизми? — шивирлади хотини, — тун алламаҳал бўлиб қолди.

— Ҳа, қўявер, уйқум ўчиб кетди, — кейин фалсафа сўқди, — одамнинг умри оз, унинг ҳам кўпи уйқуда ўтади. Кейин яна уйқу.

— Ухланг, ухланг, — деди хотини мулойимлик билан эрининг гапларига унча тушунмай. — ҳали замон тонгнинг кўзи йирилади.

Эгам ака ўрнига чўзилди. Шивирлаб калима қайтарди. „Ла илаҳа иллоллоху Муҳаммадур расулиллоҳ. соллаллоху алайҳи ва саллам“. Уч бор такрорлади. Ўзи билган бошқа калималарни ҳам бир сидра дилидан ўтказди. Ҳеч уйқуси келмади. Баданлари бўшашиб, кўнгил кўзлари чарақлаб очилиб ётарди. Нима бўляпти ўзи? Кўзларини юмди. Осмон уларнинг уйи тепасига жуда яқин келди. Юлдузлар кумушдек товланади. Эгам ака уларга ҳавас билан термилади. Жисмида шу пайтгача, бутун умр тўймаган бир ҳисдан қуш бўлиб учгиси келади. Агар қушга айланиб қолса борми, ҳув анави энг ёруғ юлдузга бориб қўнар эди. Юлдуз ҳам уни тушунган каби имлайди, жилвасидан қанотлар ўсиб чиқади. Кумуш қушга айланади ва оҳиста учиб пастлай бошлайди. Эгам ака қушга айланиб кетарди-ку-я, аммо нимадир халақит беряпти. Аслида у қачонлардир қушга айланажагидан бир вақтлари хабари борлигини элас-элас эслади. Қуш унинг кўксига. Вақти келганида у қафасдан учиб чиқади, қанотлари ипакдек майин бўлса-да, кучли. Лекин унга ҳозир нимадир халақит беряпти. Қуш эса барча тўсиқларни енгишга қодир. Тугмадек туйнук ҳам унга кифоя. Олтин бошчаси чиқса бўлди. Яшил қанотларини биқинига йиғиб, шувиллаганича кўкка кўтарилади. Кейин парашютга ўхшаб бир олам бўлади. Осмондаги кумуш қуш уни қаршилаб олиш учун ҳамон пастламоқда. Нима

қилиш керак? Ҳозир Эгам ака унга қабрстондаги жойини кўрсатгиси келаётган эди.

Кўкси потирлади. Пардек юмшоқ сезилган қанотлар чўяндек оғир, кучли экан. Кўкрак қафасларини оғритди. Эгам ака чидади. Майли туйнук очса бас, буёғи осон. У тишларини қисди. Қуш яна бир ҳамла қилди. Кўкси пичоқ санчандек ўйилди, кейин увиб тушди. Ана, ана бўлди, туйнук очилди. Осмондаги қушдан тушиб турган нур унинг кўксидagi қушнинг тожидан таралиб турган нурга уланди, гўё кўкдаги қуш кўксидagi қушга шу нур орқали куч бермоқда ва уни кўксидан тортиб олмоқда эди. Эгам ака бу мўъжизаларни ҳайрон кузатиб, ҳайратдан оғзи очилиб қолди. Шунанқаси ҳам бўладими, умрида кўрмаган, эшитмаган ҳол содир бўлмоқда эди. Осмон қуши унинг кўксидagi қушни аллақачон қафасидан тортиб олди. Худди ўйлаганидек қушчанинг митти қанотлари қирқ газ кенгайди, парашютдек ёйилди-да кўкка кўтарилди. Осмон қуши эса уни йўлга бошлаганча баландлаб борарди.

Эгам аканинг жисми инграб юбордими, ўзи инградими билолмади, қуш орқасига қарамай кўтарилар, қафасга урилгандаги зарбини ҳали ҳам пасайтиролмасди. Бир пайт у епенгил бўлиб қолганини, осмонда ўзидек сон-саноқсиз қушларни кўрди. Бошқа оламга тушиб қолганини тушунди. Бир пас ҳавода муаллақ турди-да, жондек азиз бир нарсасини унутган каби пастга шўнғиди. Қушнинг Эгам ака номи билан аталган Ватанининг кўзлари ва оғзи очилган кўйи чеҳрасида оғриқли табассум, қўллар эса ўша машаққатли туйнукни беркитганича бепарво ётарди. Қушча энди бу маконга асло қайта олмаслигини билди. Умрида биринчи марта йиғлади. Қушчанинг кўзидagi дурлар, гўё Эгам аканинг жонсиз кўзларидан думалади. Қачонки, туя игна тешигидан ўтар кунда, у ҳам шу қафасга қайта кириши мумкинлигини англади. Ўшандагина бу қадим ва қадрдон Ватанни зиёрат қилиши мумкин...

Шу пайт қий-чув кўтарилди. Қушгина гангиб қолди. Нега фарёд? Ўзининг қайта олмаслиги учунми? Шунчалар азиз

ва муқаррам эканлигини билмаган экан... Хўрлиги келди, биринчи марта пушаймон туйғусини ҳис қилди. Кимнингдир қўли Эгам аканинг нурсиз кўзларини оҳишта юмиб қўйди. Оёқ-қўлларини тўғрилади. Яшил қуш яна бир неча лаҳза бу ҳолни томоша қилиб турди, тоқати чидамади, шаҳд билан осмонга кўтарилди. У кўтарилган сари кўтарилар, дам-бадам ортига қараб, муаллақ ҳолда тўхтар, яна кўтариларди.

Тушга яқин Эгам акани кечагина ўзи ясаган тобут зангисига солиб кўтардилар. Обод сувчи билан ёнма-ён ерладилар. Ер яйраб кетганидан икки қулоч жойни айвондек кенгайтириб берди. Осмондаги ёруғ юлдуздан тушган нурдан қабр уйи ёришиб кетди. У нур яшил қушни бир неча фурсатга яна уйига чорлади. У ўзининг қадим макони, мусофирхонасининг янги манзилини яна бир бор зиёрат қилмагунча осмон кўшкига қўнолмаслигини биларди ва шу боис пастга томон қарчиғайдек шўғиди...

„Қалб кўзи“ газетаси,
1998 й. май сони

БҰРИ ЕМАГАН ТУРДИНИСО ПОШША...

„У ерларни Адир қишлоқ дейишади. Қишлоқнинг қуйи томонида, пастда, шовиллаган теракзорлар ичида кўрим-сизгина бир уйда мўйсафид киши аёли билан яшайди. Отaxon етмишни қоралаб қолганига қарамай, қадди-басти йигитлардек тик, нигоҳлари тийрак. Бировга қарагудек бўлса, нигоҳи тушган жойни „ўйиб олгандек“ из қолдиради. Кўзи қаттиқ. Буни ўзи ҳам билади. Шунинг учун одамларнинг таънасидан кўрқибми ё бошқа бир билгани борми, одамларга камдан-кам қўшилади. Унда ҳам аёлининг турткиси таъсирида тўй-маракага чиқади. Индамай, бир чеккадан жой олиб, олдига қўйганни еб-ичиб, дуога қўшилгач, секингина уйига шошилади. Шу пастак уйча, қушларнинг чуғурига тўлган боғчада сигир-бузоғи, қўй-эчкисига овора, бешўнта товуқларга дон сепиб, тоат-ибодат билан куни ўтади. Жуда зерикса томорқанинг у ер, бу ерида ўзича бир нарсаларни ковлаштириб, қазиб, яна кўмиб, куйманиб ётади.

Мана, бугун чошгоҳда ҳовлига чиққанича, кун пешиндан оғди ҳамки, уйга кирай демайди. Уй томонга ўқтин-ўқтин қараб қўяди. Зора бир хушxabар бўлса? Аслида, уйдаги аҳволни ўйлашга-да кўрқади. Дамо-дам юзини қиблага буриб: „Ишқилиб, икки жонини бир берсин-да. Шуниси турсин-да, шуниси яшасин-да. Шуниси яшаб кетса, қўлига ҳам олмайди, назарини ҳам солмайди. Эсон-омон ўсса, одам бўлиб кетса, бас!“ дея ичида дуо қилади... Қўра деворига суянганича хаёлга толган Даврон чол ўрнидан туриб, жунлари жингалакланиб кетган қора кўчқор томон юрди. Бир сиқим кўк ўтни кўчқор олдига ташлаб, гўё қўйларга оворадек кўринса ҳам ички бир кўзини уйдан узмайди, қулоқларини динг қилиб хабар пойлайди.

Хуллас, исми-жисмига мутлақо зид бўлган бу киши, яъни, Давронбек отанинг бугун ўн биринчи фарзанди дунёга келяпти. Ҳозир унинг қил сифмаган кўнгли фақат Худо билан. „Агар „тоқ“ да тўхташи рост бўлса, Худойим гуноҳларимизни кечириб, дуоларимизни ижобат қилган бўлса, шунисини қолдиради, агар шуниси ҳам турмаса, бошқа фарзанд кўрмаса ҳам майли, хотини қон бўлиб кетди, ахир. Худойим, бу гал раҳминг келсин. Шу шўрли онага раҳминг келсин. Дев бўлса ҳам, буёғига чидолмаса, дунёдан армонда кетади. Мени кечир, Художон, кечир... Хотинимга раҳминг келсин, Художон...“

Лекин Худо синов берганига сабр ҳам берар эканми, хотини Қумриниса эллик бешларга кириб қолган ва ўнта туққан бўлса-да, кўринишдан, „қилт этдим“ демайди. Бўйлари сарвдек тик, қошлари қуюққина, дўрдоқ лаблари дунёнинг ишларига парвосиз, кинояли бурилган. Худойимнинг бир билгани бордирки, дунёнинг бир чеккасида, назар-у нафас етмас бир жойларда, қариндош-у, кўшнидан бегона, ўзи билан ўзи овора, жимитдек оила устида шунча синовларини юритиб ётади. Ўн нафар бола-я! Беш қиз, беш ўғил. Ҳаммаси, дояларнинг айтишича, вақти-соати етиб туғилади. Туғилади-ю, бир соат, ё ярим кун туради-да, шу дунёни дунё деб яшайманми, дегандек юмган кўзларини қайта очмайди. Она ҳам чақалоғи билан келишиб қўйган каби „ғинг“ деб товуш чиқармайди. Боласи ухлаяпти-ю, элликми, юзми, йилдан кейин уйғонади, шунда улар ўтириб олиб, барча воқеаларни эслашадилар. Ана шунда чақалоқлари нима учун бу дунёни хоҳламаганликларини ўзлари гапириб берадилар. Шунданмикан, Давронбек ота аёлининг кўпинча „ўзи билади, ўзи билади, ўзи билади...“ каби хиргойисини эшитиб қолганида, ўзини эшитмаганга олади. Лекин фарзанд отли бир парча этдан ўн нафарини ерга берган эр-у, хотиннинг кўзларида бизнинг ақлимиз етмайдиган нимадир яширинган. Уларга чўнг бир ишонч, чўнг бир бардошни бериб қўйганига қараганда, Яратганнинг бир билгани борлиги Ўзига аёндир. Кўпни кўрган доя айтмоқчи: „Худойимнинг адолатга зид бирор ҳукми йўқ“...

„Суюнчи!!!“ деган овоз ер-кўкка ёйилиб, Давронбек ота акс-садолар тагида қолиб кетди. Аъзойи бадани ток урган-дек титраб, бир лаҳза довдираб турди-да, „Аллоҳу акбар!“ дея саждага йиқилди. „Аллоҳим, акбарсан, роббиал аъло-сан, шугина неъматингни биздан қизғанма, кампиримдан қизғанма!“

– Суюнчи-хуу!!! Қулоғингиз том битдими?

Давронбек ота бир тўқлини ҳовли сари етаклади.

– Мана шуни кўп ўрнида кўринг, доя бувиси. Онасининг сандигидан танлаганингиз ўзингизники.

Доя дуо қилди.

– Илоҳим, умри-куни, ризқи-рўзи, имон-эътиқоди, хайр-саховати, меҳр-муҳаббати, икки дунёда азиз-у, муқаррамлиги билан берган бўлсин. Омийн.

– Омийн.

Давронбек ота ҳаяжонланганидан англолмай ҳам қолди: „Ўғил дедими, қиз дедими?“ Аниғини сўрамоқчи бўлдию, нима фарқи бор, ишқилиб умри билан берган бўлсин, деб қўй қўра томон юрди. Икки ракаат шукур намози ўқиди, кейин бошқа намозларини намозга улаб, хуфтонгача жойнамоз устида қолиб кетди. Доя кампир эса чақалоқни неча кун олдин тайёрлаб қўйгани калла суяк – бўри оғзига яқинлаштириб, яна тортиб оларкан шивирлаб дуо қилди:

– Ё меҳрибон, беҳожат Тангрим, Ўзинг гувоҳсан, кўриб турибсан, бу чақалоққинани Ўз изнинг билан бўрига едирмадинг. Шугинани сийлаб берган бўлгин, унга узоқ умр, бахт-саодат ато қилгайсан. Уни хосиятли бандаларингдан қилгайсан, Аллоҳим.

Доя яна нималарнидир шивирлай-шивирлай, икки кафтини юзига тортди. Кейин йириккина „тирик балиқ“ни чақалоқнинг бошидан уч бор ўгирди, пичирлаб дуо қилди ва бир газча оқ сурпга ўраб, кафанлагач, олиб чиқиб, ҳовлидаги мевали дарахтлардан бирининг тагига кўмди. Яна Худога ёлбориб, дуога қўл очди: „Эй меҳрибон Аллоҳим, Ўз изнинг ила шу қизалоқни бўридан омон қолдирдинг, бир махлуқингнинг жонини жонига бағишладинг. Шу чақалоқ-

ни хосиятли бандаларингдан қилгин, Аллоҳим. Унга узоқ умр, хайрли тақдир ато эт, Пайғамбар алайҳиссаломга муносиб умматлардан қил. Ота-оналарининг гуноҳларини, биз ожиз бандаларингнинг гуноҳларимизни афв эт, эй Роббим!“

Режадаги ишларини битириб, кейин она-бола ётган хонага кирди. Бир сирли „жим“ликдан юрагини ҳовучлаганича, она-болани кузатди. „Худога шукур, тирик, илойим умрини берсин, умрини берсин...“

Аёлнинг қорнини секин-секин босди. Қўлларини силади, пешанасига кафтини қўйиб, нималарнидир аниқлаган бўлди. Сариеғга пишган бир коса хушбўй аталани, косани ерга қўйдирмай туриб, аёлга ичкизди. Кейин чақалоқни „Бисмиллоҳ“ деб қўлига олиб, онанинг кўкси устида „Ўнгми, ўнг?“ „Ўнгми ўнг?“ қилиб, ўнг томонига ётқизди.

– Фарзанд муборак, Қумрихон!

– Ўзига қуллик, қуллуқ...

– Илойим, иймони, умри, бахти билан берган бўлсин.

– Айтганингиз келсин.

Аёлнинг овози бир титранди ва мулойим жилмайди.

– Ўғилми, қизми, энака момоси?

– Вой, энака момосининг кирди-чиқди эсини кўринг. Айтмабманми? Қизалоққина! Кокиллари тақимига тушадиган, қийма қош бир пари қиз бўлади, Худо хоҳласа. Исми ҳам ўзи билан: Турдинисо пошша!

– Раҳмат. Ўзига шукур.

Аёл толиқдими, кўзлари илина бошлади ва қаттиқ уйқуга кетди. Туш кўрди. „Ним қоронғи уй эмиш. Чироқни қидирармиш. Шунча чироқдан ҳеч бўлмаса биттаси йўғ-а, дермиш. Шунда, деразадан ўткир нур тушиб, уйи ёришиб кетармиш. „Ана-ку, чироқ, – дермиш чоли нурни кўрсатиб. – ҳаммаёқ ёришиб кетди“.

Аёл қушдай энгил бўлиб уйғонди. Доя индамаса, ўрнидан туриб уй ишларига уннагудек ғайрат сизди ўзида. Доя энаси „ҳали кучга киришингиз керак“, деб руҳсат бермади. Уч кун ўтиб, тушини айтганида эна ҳайратдан „Субҳанол-

лоҳ! Дуоларимизни ижобат қилган Аллоҳга Ҳамд бўлсин“, дер эди нукул. Чунки доя ҳам, Даврон ота ҳам худди шундай туш кўришгани ҳолда, негадир айтишга ботинолмаётган эдилар...”

Меҳмон ҳикоясини тугатаркан, „турса-турақолсин“, деб Аллоҳ раҳим қилган Турдинисо пошша ойининг невараси бўладилар бу кишим“, деб суҳбат давомида гапта бир гап қўшмаган дугонасини таништирди. Умри бино бўлиб қишлоғидан чиқмаган Турдинисо ойининг невараси бугун бувисига тортиб доривор гиёҳларга муҳаббат қўйибди экан. Шу гапдан кейин невара (исми ҳам Неварахон) сумкасидан бир неча гиёҳлар аралашмаси солинган пакетча — шифобахш чойни олиб, столга қўйди. Биз меҳмонларимизни ўзлари олиб келган хушбўй, гиёҳ-чой билан меҳмон қилдик. Илож қанча, улар гиёҳ дамлама турганда бизнинг чойни ичишмас экан. Дарвоқе, Турдинисо ойи ҳам юз ёш билан юзлашиб яшаб, умрлари давомида фақат гиёҳ дамламаларни ичганлар ва зурриёдларига ҳам шуни васият қилган эканлар. Илоҳим, Турдинисо ойининг жойлари жаннатда бўлсин.

Изоҳ:

Турдинисонинг яшаб кетиш сирини ирим-сиримларга боғлаб эмас, балки Даврон отанинг астойдил тавбаси-ю, дуоларининг ижобати ва Қумриниса ойининг Аллоҳ синовларига чиройли сабр, шукур қилишига берилган илоҳий мукофот деб тушуниш тўғридир.

„Кўнгил кўчалари“ газетаси
2009 йил, март, 3-сон

МУНДАРИЖА

„Кушлар бермас қарзга қанот...“ 3

ПУБЛИЦИСТИКА

Ватан — севганларникидир	9
Давлат байрогининг тили	15
Тил билмак илмдир, аммо	20
Тўйларимиз ҳақида ўйлар	22
Мустақиллик сабоқлари ёки тижоратчи бўлаёзганимиз	29
1. Тадорик	29
2. Дарвоза олдида	30
3. Йўлочар	32
4. Пермь аэропортида тонггача	34
5. „Русь“ меҳмонхонасида	37
6. Йўл. Чегара. Қароқчилар	40
7. Туркия. Чегара	43
8. Бозорда	44
9. Иштаҳа	45
10. Ватанда	49
Элнинг улуглиги она қадри билан	51
Қаҳрамонимни севар эдим	56
Умрда бир марталик хизмат	67
Доя	67
Доя эна	69
Фаришталар йўрғаклаган зотлар	70
Хосиятли қирқ кун	72
Фаросат — мисоли кўзгу	74
Фаҳрий „бош врач“ ёки яхшилик билан учрашув	78
Ҳоким ўринбосари — Муаттар она	85
Ўзбек қизини излаб	93
Туғилганида фариштадек эди	99
Йўқ, бу ўзга сайёра эмас эди	103
Боринга шукр, яхшилик	
„Ўтиш даври“ ҳикоялари	107
Нуфуз ёки „Хоразм мадоннаси“	114
Омон қолган болалик	121
„Ақллилар саломлашмайди...“	128
„Рўзгор қопига ямоқ...“ ва бошқалар	
Одабийлик фани	130
Илм қоринга урса	130
Ботмон ва мисқол	131
Хосиятли ямоқ	131
Кетма Куёш, порла Ой	131
Келин бўлаётган қиз	133
Яхши қайнона қайда бор, яхши келин-чи?	139

ҲИКОЯЛАР

Сўнги базм	145
Янги ўқитувчи	161
Хут кирган кунлар	166
Бир тоғора гул	169
Ўн кун	176
Чиннигуллар	186
Вақф ўрик	196
Сирли одамлар дунёси	
1. Қора сешанба ёки Гўзалнинг кечинмалари	199
2. Ўзим уз танамга кирдим	202
3. Шайтон хураги	204
Арвоҳ ҳадяси	206
„Ҳечкиммас“ лик мақоми	208
Яшил қушнинг ватани	210
Бўри емаган Турдинисо пошша	218

Адабий-бадиий нашр

РАЪНО РАҲМОНБЕРДИ ҚИЗИ

ВАҚФ ЎРИК

Ҳикоялар, суҳбатлар, мақолалар

«ISTIQLOL» — Тошкент — 2013

Мухаррир

Ж. Раззоқов

Рассом

Ҳ. Ёқубов

Мусахҳиҳ

Н. Атабоева

Саҳифаловчи

С. Пулатов

Лицензия рақами АІ № 217. 03.08.2012 й. Босишга рухсат этилди 27.11.2013 й.
Бичими 60×84^{1/16}. Times Tad гарнитурасида. Шартли босма табоги 14,0 б.т. +
0,5 б.т. вкл. Адади 500 нусха. Офсет қоғози. Буюртма № 64.

«ISTIQLOL NASHRIYOTI» МЧЖ, Тошкент ш., 100129, Навоий кўчаси, 30-уй.
Тел: 244-94-36, факс 244-51-98. Эл. почта: istiqlol-nashr@mail.ru.

«ISTIQLOL NASHRIYOTI» МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Тошкент ш.,
100129, Навоий кўчаси, 30-уй.